

Олексій ЮЩИК

СПОРТИВНЕ ПРАВО

ПОНЯТТЯ
ТА ФОРМУВАННЯ
В НАЦІОНАЛЬНІЙ
ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ

МОНОГРАФІЯ

Київ

Парламентське видавництво
2023

УДК 34:796](477)(02)
Ю98

*Рекомендовано до опублікування Вченою радою
Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України
(протокол від 1 грудня 2022 р. № 12)*

Рецензенти:

В. Ф. Сіренко, доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України

М. О. Теплюк, доктор юридичних наук, член-кореспондент
НАПрН України, заслужений юрист України

Ющик О. О.

Ю98 Спортивне право: поняття та формування в національній правовій системі : монографія / О. О. Ющик. — Київ : Парлам. вид-во, 2023. — 280 с.

ISBN 978-966-922-222-0

Монографія присвячена теоретико-правовому аналізу спортивного права як явища і предмета дослідження юридичної науки. Розглянуто визначення поняття спортивного права в науковій літературі, висвітлено підходи до нормативного регулювання сфери спорту, трактування спортивних відносин і актів спортивного права, а також визначення предмета спортивного права в контексті юридичної соціології.

З позицій авторського розуміння поняття спорту досліджуються особливості спортивної діяльності, коло її суб'єктів та інших суб'єктів спорту, сформульовано загальне поняття спортивного права, визначено його види. Характеризується нормативно-правове регулювання спорту в Україні, висвітлено проблеми розвитку національного спортивного законодавства як окремої галузі та напрями його вдосконалення.

Розрахована на науковців, аспірантів і студентів юридичних навчальних закладів, а також народних депутатів України, державних службовців, фахівців у галузі спорту та фізичної культури, усіх, хто цікавиться проблематикою права і спорту.

УДК 34:796](477)(02)

© Ющик О. О., 2023

© Парламентське видавництво,
оригінал-макет, 2023

ISBN 978-966-922-222-0

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
-----------------	---

<i>Розділ 1. Спортивне право як предмет дослідження в юридичній науці (теоретико-правовий аналіз)</i>	<i>7</i>
1.1. До характеристики визначень феномена спортивного права	7
1.2. Нормативне регулювання у сфері спорту: загальні підходи	27
1.3. Спортивні відносини і акти спортивного права	64
1.4. Предмет спортивного права (методологічний аспект)	91
Висновки до розділу 1	116

<i>Розділ 2. Спортивна діяльність і спортивні правовідносини. Поняття спортивного права та його види</i>	<i>118</i>
2.1. Спортивна діяльність і суб'єкти спортивного права	118
2.2. Визначення поняття спортивного права	140
2.3. Види спортивного права	160
Висновки до розділу 2	179

<i>Розділ 3. Спортивне право в національній правовій системі: до проблеми становлення галузі</i>	181
3.1. Нормативно-правове регулювання спорту в Україні	181
3.2. Проблеми галузевого розвитку спортивного законодавства України	202
Висновки до розділу 3	217
ПІСЛЯМОВА	219
ДОДАТОК. Проект Закон України «Про фізичну культуру і спорт»	222
ЛІТЕРАТУРА	266

ПЕРЕДМОВА

В юридичній науці проблематика спортивного права є порівняно новою, вона нараховує усього кілька десятиліть. У літературі, присвяченій темі спортивного права, привертає до себе увагу багатозначність трактувань поняття «спортивне право», хоча переважає погляд на цей феномен як комплексну галузь права в системі інших галузей національної правової системи.

Разом з тим, оскільки нормативне регулювання сфери спорту не обмежується національними рамками, а включає ще й значний міжнародний комплекс норм, то через це не можна правильно визначити поняття спортивного права без урахування міжнародної природи спорту як об'єкта нормативної регламентації. Крім того, досить специфічними є ті суспільні відносини, які складаються у сфері спорту і підлягають правовому регулюванню, що обумовлено самою сутністю спорту як суспільного явища. Тому система норм, які складають цю правову галузь, також вирізняється специфікою з теоретико-правової точки зору.

Водночас у зв'язку з поєднанням в управлінні спортом діяльності органів державної влади і неурядових організацій, зокрема міжнародних спортивних організацій, постає питання їх співвідношення, в тому числі в аспекті правового регулювання сфери спорту.

Натомість ознайомлення з науковими дослідженнями та літературою зі спортивно-правових проблем переконує, що в них по-різному трактується природа спортивного права. І це цілком підтверджує характеристика тих визначень, яких набув термін «спортивне право» («міжнародне спортивне право», «європейське спортивне право», «спортивне медичне право», «спортивне трудове право», «адміністративно-спортивне право» тощо).

З іншого боку, аналізуючи спортивне законодавство України та інших країн, можна помітити, що в правовому регулюванні спорту

є чимало проблем не лише технічного, а й концептуального рівня, які потребують теоретичного осмислення і вироблення відповідних наукових рекомендацій.

Варто також зазначити, що проблематику спортивного права в багатьох аспектах досліджували досі в основному вчені ближнього й далекого зарубіжжя, меншою мірою вітчизняні науковці; в Україні юридична наука тільки розпочинає вивчати цей феномен. А що стосується спеціальних теоретико-правових праць зі спортивного права, то їх досі в нашій країні не було. Саме тому актуальним стає теоретико-правове визначення поняття спортивного права як правового явища, та зважаючи на нього, формулювання пропозицій щодо вдосконалення спортивного законодавства України.

Автор висловлює надію, що ця монографія буде корисною не тільки для подальшого розвитку теоретико-правових досліджень, а й для законотворчої та правозастосовної практики.

СПОРТИВНЕ ПРАВО ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ В ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ (ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ)

1.1. До характеристики визначень феномена спортивного права

Огляд наукових публікацій з тематики спортивного права свідчить про те, що терміном «спортивне право» в ній позначають різні речі, а саме: а) *правове явище* (нормативна система, яка регулює певні відносини); б) *науку*, предметом вивчення якої є спортивно-правові явища; в) *навчальну дисципліну*, що висвітлює відповідні положення спортивно-правової науки¹. Поняття «спортивне право», відзначається в літературі, можна розглядати залежно від контексту в різних значеннях: як галузь права; як комплексну галузь законодавства; як науку, що досліджує закономірності формування й функціонування спортивного права; як навчальну дисципліну. Дослідження будь-яких правових явищ або елементів юридичної мови, що їх відбивають, стверджують автори, повинно розпочинатися з визначення набору значень вихідних понять².

У нашому дослідженні термін «спортивне право» використовується для позначення *правового явища*.

Щодо поняття «спортивне право» у зарубіжній правовій науці [англ. *sports law*, фр. *droit du sport*, нім. *Sportrecht*], то вказане поняття охоплює створення та застосування правових норм у спортивній

¹ Алексеев С. В., Гостев Р. Г. Спортивное право как новая отрасль права, область юридической науки и учебная дисциплина. *Вестник ВГУ. Серия: «Проблемы высшего образования»*. 2014. № 3. С. 25–28. [1]

² Драничникова Н. В., Захарова С. А., Сергеев А. Б. Проблемы развития спортивного права в России. *Социум и власть*. 2012. № 5 (37). С. 91–95. [2]

сфері, правове регулювання відносин, що складаються між учасниками спортивного руху (спортсменами, тренерами, спортивними суддями, глядачами, спортивними організаціями тощо)³.

У літературі також відзначається, що у Великобританії в Манчестерському університеті (Метрополітен) і в Англійському політехнічному університеті присвоюють учені ступені зі спортивного права, а Лондонський королівський коледж видає сертифікат про підвищення кваліфікації в галузі спортивного права.

У березні 1997 р. у Великобританії сформована Спеціалізована адвокатська група в галузі спортивного права. Британська асоціація спорту і права публікує журнал «Спорт і право» («Sport and the Law Journal»), а списки експертів у галузі спортивного права регулярно публікуються в таких довідниках для юристів, як «Chambers and Partners Directory» і «The Legal 500». А, наприклад, у США в університеті Маркетт в Мілуокі є Національний інститут спортивного права⁴.

У деяких країнах світу, наприклад у Німеччині, Франції, Греції, створені національні та міжнародні асоціації спортивного права. Майже двадцять років функціонує Міжнародна асоціація спортивного права IASL із штаб-квартирою в Афінax⁵. У Росії в 2008 році створена спеціальна Комісія зі спортивного права, а у 2011 році засновано Національне об'єднання спортивних юристів РФ під егідою Міжнародної асоціації спортивного права IASL.

Водночас відзначається, що термін «спортивне право» через його новизну тільки починають використовувати в науково-методичній літературі та практиці, і зміст вказаного терміна впливає із самої назви. Ставши об'єктом наукової уваги, термін «спортивне право» поступово повинен набути широкого використання, отримати не просто зміст, а зміст з інформаційно-регулятивним

³ McLauren R. A New Order: Athletes Rights and the Court of Arbitration at the Olympic games. *The International Journal of Olympic Studies*. Olympica, 1998. Vol. 7. P. 1. [3]

⁴ The Hon Michael J. Beloff, Tim Kerr, Marie Demetriou. *Sports Law*. Oxford and Portland, Oregon, 1999. P. 1–2. [4]

⁵ International Association of Sports Law. URL: www.iasl.org (дата зверн: 03.02.2019). [5]

потенціалом. Цей зміст варто розглядати з двох точок зору: по-перше, як певну дійсність, по-друге, як те, що за потреби можна і треба розвивати й коригувати⁶.

Водночас вивчення дисертаційних робіт і літератури, присвяченої спортивно-правовій проблематиці, вказує на те, що природу такого правового феномена, яким є спортивне право, різні дослідники трактують неоднозначно; останнє підтверджується характеристикою тих визначень, яких набув у юридичній науці термін «спортивне право».

Зокрема, в Україні захищено лише дві дисертації з проблем спортивного права: одна — про міжнародне спортивне право⁷, друга — про адміністративно-спортивне право як підгалузь адміністративного права⁸.

Так, зокрема, Г. Ю. Бордюгова вважає спортивне право *міжнародним* правом і водночас розглядає спортивне право як галузь *національного* права. На відміну від вказаної точки зору, О. А. Моргунов розглянув адміністративно-спортивне право як підгалузь адміністративного права, не кваліфікуючи при цьому адміністративно-спортивне право та спортивне право в цілому як самостійної галузі права.

Розвиток науки спортивного права України, стверджує О. В. Макогон, «лише започатковується через відсутність системи розробки цієї новітньої комплексної галузі права»⁹.

Якщо звернутися до зарубіжних досліджень, то за даними російського каталогу дисертацій з проблематики спортивного права загалом захищено десять дисертацій, в т. ч. чотири кандидатські

⁶ Алексеев С. В., Гостев Р. Г. Предпосылки возникновения и развития спортивного права в Российской Федерации. *Культура физическая и здоровье*. 2013. № 4 (12). С. 8–12. [6]

⁷ Бордюгова Г. Ю. Міжнародне спортивне право як основа для формування національної галузі права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2009. 19 с. [7]

⁸ Моргунов О. А. Адміністративно-спортивне право як підгалузь адміністративного права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2013. 18 с. [8]

⁹ Макогон О. В. Сутність спортивного права України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12, № 1 (32). С. 70. [9]

дисертації за спеціальністю теорії права: «Теоретико-правовые аспекты функционирования физической культуры и спорта в Российском государстве»¹⁰; «Российское законодательство о физической культуре и спорте: история и современность»¹¹; «Средства государственно-правового воздействия на отношения в сфере спорта»¹²; «Спортивное право как комплексная отрасль законодательства»¹³.

Варто відзначити той факт, що всі дисертації захищено не раніше 2000 року.

На думку С. О. Медведева, спортивне право становить галузь права, а О. В. Сердюков і А. М. Чесноков вважають спортивне право галуззю законодавства, причому перший визначає його як комплексну галузь законодавства, а другий — як звичайну галузь законодавства. Одним із перших у російській правовій науці І. С. Кузнецов визначив спортивне право як галузь законодавства, що охоплює нормативні акти, якими регулюються суспільні відносини, що виникають у процесі підготовки спортсмена до спортивних змагань і участі в них, а також участі юридичних осіб у діяльності, пов'язаній з організацією та проведенням спортивних заходів як на національному, так і на міжнародному рівнях¹⁴.

У літературі дискусійним є й розуміння спортивного права як самостійної галузі міжнародного права, предметом якої визнається міжнародний спортивний рух, що охоплює і відповідне коло

¹⁰ Медведев С. А. Теоретико-правовые аспекты функционирования физической культуры и спорта в Российском государстве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Майкоп, 2006. 236 с. [10]

¹¹ Чесноков А. Н. Российское законодательство о физической культуре и спорте: история и современность : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Москва, 2007. 157 с. [11]

¹² Дементьев Е. А. Средства государственно-правового воздействия на отношения в сфере спорта : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Н. Новгород, 2009. 200 с. [12]

¹³ Сердюков А. В. Спортивное право как комплексная отрасль законодательства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Москва, 2010. 233 с. [13]

¹⁴ Драничникова Н. В., Захарова С. А., Сергеев А. Б. Проблемы развития спортивного права в России. С. 91–92; Кузнецов И. С. Спортивное право России как отрасль российского законодательства. *Спорт: экономика, право, управление*. 2004. № 4. С. 2–4. [2; 14]

міжнародних відносин, і відношення у сфері спорту всередині держав. Міжнародний спортивний рух визначають як форму міжнародного руху, метою якого є розвиток спорту як одного із засобів фізичного і духовного вдосконалення людини, зміцнення міжнародного спортивного співробітництва. Сформувалася, крім того, сукупність специфічних для цієї галузі методів правового регулювання міжнародних спортивних відносин, вказана галузь є досить добре кодифікованою. Тому, вважає О. Д. Магденко, існують усі теоретичні підстави кваліфікувати спортивне право як відособлену специфічну комплексну галузь міжнародного права.

Разом з тим, останнім часом у зарубіжній та вітчизняній літературі виявляється тенденція розширеного тлумачення терміна «міжнародне спортивне право», під яким автори розуміють сукупність норм, що регулюють і публічно-правові, і приватноправові відносини в міжнародній спортивній сфері¹⁵. Також у літературі висловлена позиція щодо *європейського спортивного права* як нового напрямку європейського права, котре є системою норм первинного і вторинного права, постанов судових органів Євросоюзу і Ради Європи, які регулюють спорт як сукупність організаційних, охоронювальних, змагальних, заохочувальних і управлінських заходів щодо європейських спортсменів, які беруть участь в офіційних змаганнях, та громадян, які займаються спортом на аматорському рівні¹⁶.

Усі інститути Євросоюзу, пише О. В. Іглін, давно виявляють інтерес до спорту, що ілюструють постанови Європейського Суду, рішення Єврокомісії, резолюції Європарламенту і політичні декларації країн — учасниць Євросоюзу. Після того як уперше в його історії в договір було включено статтю про спорт, інтерес у цій сфері лише зростатиме. Рада Європи зацікавлена в розвитку спорту і його регулюванні спільно з державами-членами, визначивши в Рекомендаціях щодо принципів ефективного управління

¹⁵ Магденко А. Д. Международное спортивное право: проблемы статирования отрасли. *Правопорядок: история, теория, практика*. 2013. № 1. С. 12–14. [15]

¹⁶ Иглин А. В. Понятие и принципы Европейского спортивного права. *Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева*. 2011. № 75. С. 97–100. [16]

в спорті 2005 року основні поняття і принципи, які мають включатися у комплексну політику у сфері спорту й ефективного управління¹⁷. Найбільш актуальні питання, що їх повинно регулювати європейське спортивне право, пов'язані із захистом неповнолітніх, фінансовим «фейр-плей», грою на тоталізаторі та мовленням¹⁸.

У зв'язку з поєднанням в управлінні спортом діяльності органів державної влади і неурядових організацій постає питання про їх співвідношення, зокрема, в частині правового регулювання відносин у сфері спорту. У сучасному світі, зазначає К. Фостер, регулювання спорту здійснюється спортивними федераціями, які виробили свої власні закони, кодекси і конституції. Так, за словами президента Міжнародної асоціації легкоатлетичних федерацій (IAAF), національні суди створюють чимало проблем для антидопінгової роботи, але його думка суд не цікавить, оскільки «у нас є свої правила, що мають першочергове значення»¹⁹.

Ще в 1981 році, зазначає з цього приводу також Т. В. Шаханов, ставши президентом Міжнародного олімпійського комітету (МОК), Хуан А. Самаранч висунув ідею створення незалежної спортивної юстиції, а через два роки МОК затвердив Статут Міжнародного спортивного арбітражу, розташованого в Лозанні (Швейцарія), що нині є основним органом, який формує прецедентну систему автономного спортивного права²⁰.

З факту існування вказаної автономії спортивного права К. Фостер робить висновок про існування *міжнародного спортивного права*, яке він розуміє як принципи міжнародного права, застосовувані до спорту, і *глобального спортивного права*, що розуміється автором як транснаціональний глобальний *правопорядок*, створений міжнародними структурами, які здійснюють

¹⁷ Иглин А. В. Понятие и принципы Европейского спортивного права. *Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева*. 2011. № 75. С. 98. [16]

¹⁸ Там само. С. 97. [16]

¹⁹ Foster K. Is There a Global Sports Law? *The Entertainment and Sports Law Journal*. 2003. URL: <http://doi.org/10.16997/eslj.146> (дата звернення: 03.02.2019). [17]

²⁰ Шаханов Т. В. О возможности автономного правового регулирования на примере современного спортивного права. *Современное право*. 2010. № 10. С. 92. [18]

управління спортом. Основною характеристикою глобального права К. Фостер вважає те, що воно побудоване насамперед на контрактних зобов'язаннях, що підпорядковують сторони юрисдикції міжнародних спортивних федерацій, а також те, що воно не встановлюється якоюсь однією державою. На його думку, ми тут маємо справу з глобальним правом поза державою²¹.

За словами Т. В. Шаханова, автономне регулювання може бути ефективним там, де не може впоратися держава. Держави не можуть належним чином здійснювати регулювання якихось вузьких, таких, що потребують спеціальних знань, сфер, тому не залишається нічого іншого, як визнати дійсність автономного права, а також приватноправових механізмів із вирішення спорів. Можна передбачити, пише цей автор, що ті процеси, які відбуваються в трансграничній торгівлі та у спорті, відбуватимуться також в інших сферах²².

У зв'язку з цим, на нашу думку, важливого значення набуває питання про ті критерії, за якими на практиці необхідно здійснювати розмежування державного й автономного правового регулювання у сфері спорту, державних і недержавних юрисдикцій, а разом із цим — їх теоретико-правове обґрунтування²³.

Усе сказане вище свідчить, що термін «спортивне право» використовують у юридичній літературі у різних значеннях, і він отримав кілька різноаспектних наукових трактувань.

Переважаючою тепер вважається в науці точка зору на спортивне право як на нову комплексну галузь права²⁴.

²¹ Foster K. Is There a Global Sports Law? *The Entertainment and Sports Law Journal*. URL: <http://doi.org/10.16997/eslj.146> (дата звернення: 03.02.2019). [17]

²² Шаханов Т. В. О возможности автономного правового регулирования на примере современного спортивного права. С. 98. [18]

²³ Ющик О. О. До визначення спортивного права в контексті інтеграційних процесів. *Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті інтеграційних процесів* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 10-річчю Інституту управління та права ЗНТУ : в 2 т. (м. Запоріжжя, 20 трав. 2017 р.). Запоріжжя. 2017. Т. 1. С. 31–33. [19]

²⁴ Алексеев С. В., Гостев Р. Г. Спортивное право как новая отрасль права, область юридической науки и учебная дисциплина; Стелагина К. С., Калашникова Е. Б. Спортивное право как отрасль права. *OlymPlus*. 2016. № 1 (2). С. 65–67; Сараев В. В. Спортивное право как комплексная отрасль права. *Научный вестник*

Так, зокрема, спортивне право визначається як «новітня спеціалізована комплексна галузь права, що являє собою зв'язану внутрішньою єдністю систему правових і регламентних норм, якими закріплюються принципи, форми і порядок фізкультурно-спортивної діяльності, що включає органічний комплекс таких суспільних відносин: цивільних, трудових і соціального забезпечення, державно-управлінських, фінансових і ресурсного забезпечення, господарських (підприємницьких), кримінально-правових, відносин у сфері медичного забезпечення і протидії застосуванню допінгу, міжнародних, процесуальних відносин щодо врегулювання спортивних спорів, а також інших відносин, пов'язаних із фізичною культурою і спортом; сукупність норм, які характеризуються їх спільністю та специфічністю, а також мають певну автономність у системі права за умови, що виділення такої групи обумовлено зацікавленістю співтовариства в детальнішому й ефективнішому регулюванні відповідного комплексу суспільних відносин»²⁵.

Враховуючи усталену в юридичній науці позицію вчених-правознавців щодо комплексних галузей права, стверджує В. П. Васькевич, можна погодитися з думкою С. В. Алексєєва та інших учених, які вважають, що до групи комплексних галузей права належить і спортивне право. На його погляд, ця позиція цілком може бути обґрунтована тим, що норми спортивного права включають у себе норми таких основних галузей права, як міжнародне, цивільне, трудове, підприємницьке (господарське), адміністративне, фінансове, кримінальне і процесуальне (цивільно-процесуальне, арбітражно-процесуальне, кримінально-процесуальне) право²⁶.

Омской академии МВД России. 2005. № 2 (22). С. 47–49; Мазалов А. К. К вопросу о предмете спортивного права. *Актуальные проблемы права и управления глазами молодежи* : материалы междунар. науч. конф. (г. Тула, 28–29 марта 2014 г.). Тула. 2014. С. 58–61. [1; 20; 21; 22]

²⁵ Алексєєв С. В., Гостев Р. Г. Спортивное право как новая отрасль права, область юридической науки и учебная дисциплина. *Вестник ВГУ. Серия: «Проблемы высшего образования»*. 2014. № 3. С. 25–28. [1]

²⁶ Васькевич В. П. К вопросу о месте спортивного права в системе отраслей отечественного права. *Вестник Московского государственного юридического университета имени О. Е. Кутафина*. 2015. № 4. С. 55. [23]

На наш погляд, при такому розумінні спортивне право «перекриває» собою практично всі інші галузі правової системи в тій або іншій їх частині і тому не може розглядатися як окрема галузь права. Водночас у ньому перемішуються національне та міжнародне право, хоча між ними в теорії права вбачають істотну відмінність. Зокрема, з точки зору Ю. О. Тихомирова, національні правові системи створені й діють як прояв суверенітету держав, використовують і захищають своє право у власних цілях; національні правові системи відображають особливості національної правосвідомості й культури, праворозуміння; це — правові системи, призначені для регулювання специфічних політичних і соціально-економічних завдань країни; правові системи, в рамках яких формуються і розвиваються схожі і своєрідні галузі та інститути права²⁷.

У зв'язку з цим необхідно відзначити, що стосовно виділення спортивного права як самостійної комплексної галузі права в літературі є кілька позицій. Одні дослідники виключають виділення такої галузі; інші вчені, навпаки, наполягають на виділенні нових комплексних галузей права (спортивне право, медичне право, освітнє право тощо); треті вважають застарілим поділ права на галузі і пропонують поділ права на напрями правового регулювання.²⁸ Так, В. В. Сараєв вважає суперечливою позицію С. В. Алексєєва, з точки зору якого кристалізуються детермінанти формування спортивного права, укорінені в самому праві та правовому обігу, виокремлюються блоки правовідносин, які регулюються різноманітними нормами права (цивільним, адміністративним, кримінальним, міжнародним, муніципальним, трудовим, освітнім, медичним, правом соціального забезпечення та іншими), а тому спортивне законодавство є комплексною галуззю й інтегрованою системою правових норм. Разом з тим, надаючи остаточне визначення спортивного права, цей автор, поєднуючи поняття,

²⁷ Тихомиров Ю. А. Право: национальное, международное, сравнительное. *Государство и право*. 1999. № 8. С. 6. [24]

²⁸ Понкин И. В., Понкина А. И. О корреляции *Lex sportiva* и спортивного права. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: «Юридические науки»*. 2012. № 3. С. 110. [25]

формулює думку про те, що спортивне право — це вже «спеціалізована комплексна галузь права»²⁹.

А, зокрема, М. О. Левіна стверджує, що в останні десятиліття розвивається все більше міждисциплінарних і комплексних наук унаслідок активної інтеграції і спеціалізації наук, їх окремих галузей і підсистем. Тому в юриспруденції з'явилися комплексні галузі: гірниче право, медичне право, спортивне право, інформаційне право. Назви таких наукових галузей свідчать про те, що вони з необхідністю повинні інтегрувати термінологію різних наукових сфер. При цьому будь-яка термінологія має відображати логіку науки у своїй системній організації. Терміносистеми інформаційного, гірничого, медичного, спортивного права, вказує автор, сформувалися на межі XX–XXI століть як «малі» терміносистеми, що співвідносяться з «великими». Їх поява викликана такими факторами, як виникнення нових явищ у житті суспільства; ускладнення сфер суспільного життя, що піддаються правовому регулюванню; вплив зарубіжного правового досвіду на умови розвитку права в державі; розвиток сучасного законодавства і правової науки. Щодо спортивного права (*sports law*), то за кордоном це право виділилося в особливу галузь у 90-і роки XX століття. Його виникненню передувала тривала практика розгляду судами в різних країнах питань любительського спорту, трудових відносин і правопорушень у спортивній сфері, зв'язку спорту і підприємництва, спорту і освіти³⁰.

Можна зазначити, що у зв'язку з цим у науковій літературі спортивно-правова термінологія поповнюється новими термінами і поняттями.

Так, наприклад, О. В. Іглін пише про «спортивне медичне право». Практика проведення спортивних змагань, зазначає цей автор, показує необхідність включення спортивних лікарів у систему суб'єктів спортивних правовідносин; а це свідчить про

²⁹ Сараев В. В. Спортивное право как комплексная отрасль права. *Научный вестник Омской академии МВД России*. 2005. № 2 (22). С. 47–49. [21]

³⁰ Левина М. А. Принципы организации вторичных терминосистем права. *Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Гуманитарные науки*. 2013. № 1 (25). С. 126–128. [26]

необхідність нормативно-правового закріплення не тільки норм відповідальності за вживання допінгу спортсменами, а й низки медичних супровідних правил у проведенні спортивних змагань³¹.

Дискусійні питання існування комплексних правових утворень аналізує М. А. Поткіна. Визначивши спортивне право як комплексну галузь у системі права – як сукупність норм про професійний спорт, вона досліджує місце «спортивного трудового права» як одного з інститутів спортивного права³².

Водночас А. В. Майфат досліджує питання захисту прав професійних спортсменів, зокрема питання спортивних травм, з позицій трудового і соціального права, у трудовому і цивілістичному аспектах.

Автор зробив висновок, що поняття «спортивна травма» в системі понять, пов'язаних з ушкодженням здоров'я в рамках трудових відносин спортсмена, не має самостійного значення. Можливо йдеться про нещасні випадки і професійні захворювання, як результат виконання спортсменом своїх трудових обов'язків, при цьому мається на увазі, що коло таких обов'язків ширше, ніж у звичайного працівника, і включає підготовку до змагань незалежно від місця її проведення і виду такої підготовки³³.

Деякі з авторів відзначають кримінально-правову специфіку правового регулювання у сфері спорту. Так, О. В. Іглін, досліджуючи роль Інтерполу в охороні міжнародного спортивного права, визначає такі особливості злочинності та міжнародних кримінальних правовідносин у сфері спорту. По-перше, скоєння міжнародних злочинів загального характеру, що зачіпають спортивну діяльність. Міжнародні спортивні заходи характеризуються

³¹ Иглин А. В. Правовая характеристика биостимуляторов и допинга нормами спортивного медицинского права. *Рациональное питание, пищевые добавки и биостимуляторы*. 2016. № 2. С. 45. [27]

³² Поткина М. А. О месте спортивного трудового права в системе права. *Вестник Пермского университета. Серия: «Юридические науки»*. 2010. № 1 (7). С. 223–229. [28]

³³ Майфат А. В. Некоторые вопросы защиты прав профессиональных спортсменов (спортивная травма: трудовой и цивилистический аспекты). *Российский юридический журнал*. 2012. № 6. С. 198–200. [29]

масовим зібранням людей (глядачів і учасників змагань), підвищеною увагою з боку світової громадськості; тому традиційними є доволі високі вимоги до забезпечення безпеки під час їх проведення. По-друге, скоєння злочинів, які прямо впливають на спортивний результат у конкретному змаганні. Нанесення травми спортсмену, пошкодження спортивного інвентарю, застосування допінгу — лише деякі приклади таких злочинів. По-третє, розвиток міжнародних кримінальних спортивних правовідносин відбувається так, що об'єктом посягання стає не просто суб'єкт спортивного права, а особистість, суспільство і держава, тобто традиційні суб'єкти кримінального права конкретної держави. Порушення спортивних правил у змаганні (в тому числі, міжнародного рівня) справляють вплив і на об'єкти правової охорони, не пов'язані прямо зі спортом³⁴.

Проблему злочинів у сфері спортивного права аналізують В. Д. Іванов, В. Ахметова та А. Ісангільдін, відзначаючи необхідність удосконалення нормативної бази спортивного права³⁵.

Дослідженню специфіки правового регулювання на міжнародному рівні агентських відносин у сфері спорту присвячена стаття І. Лапшина, Л. Дем'янової та В. Зайцева, які, зокрема, вказують, що в сучасному процесі глобалізації зберегти правову «автономію» складно через вплив міжнародного спортивного права на внутрішньодержавне правове регулювання. Проте прогалиною в міжнародній спортивній агентській діяльності є неоднозначність у визначенні правових джерел застосування такої діяльності. Оскільки агентська діяльність у спорті передбачає певну комерційну сторону, то з цього випливає, що вона є об'єктом регулювання норм міжнародного торговельного права. Однак, з іншого боку, міжнародне спортивне право дозволяє віднести агентську діяльність у спорті до компетенції саме цієї галузі. На цю ситуацію є ще й третій

³⁴ Иглин А. В. Роль Интерпола в охране международного спортивного права. *Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева. Серия: «Юриспруденция»*. Тольятти, 2011. № 4 (75). С. 101. [30]

³⁵ Иванов В. Д., Ахметова В. Д., Исангильдин А. И. Преступления в сфере спортивного права. *Научные исследования: от теории к практике*. 2005. № 2–2 (8). С. 220–223. [31]

погляд, який розглядає агентську спортивну діяльність як трудову, оскільки міжнародне право в цій сфері виробило достатню базу законодавчих актів.

Відсутність єдиного варіанту віднесення агентської спортивної діяльності до однієї галузі права може видатися вічною, коли не брати до уваги існуючі колізії в праві, яке регулює ці правовідносини, в тому числі й на міжнародному рівні. Ще одним «негативним» фактором є відсутність міжнародного правового документа, який би регулював відносини спортивних агентів. Таким чином, лише здійснивши аналіз усіх вказаних точок зору, автори вважають можливим визначити правовий режим агентської спортивної діяльності³⁶.

Ці приклади показують, що відсутність чіткого визначення предметної сфери спортивного права негативно впливає на наукове і практичне вирішення багатьох конкретних проблем, пов'язаних із регулюванням відносин, пов'язаних зі спортом.

Аналізуючи наукові погляди на спортивне право як комплексну галузь права, О. В. Макогон зазначає: «незважаючи на практичне виокремлення відносин у сфері фізичної культури і спорту серед інших груп суспільних відносин, питання щодо існування галузі права, предметом регулювання якої були б ці відносини, досі залишається дискусійним». Авторка відштовхується від положення, згідно з яким «система права і система законодавства співвідносяться між собою як форма і зміст». Враховуючи це, пише вона, «може йти мова про галузь спортивного законодавства як сукупність профільних нормативно-правових актів, чи про джерела спортивного права як окремої галузі права, однак некоректним є твердження, що спортивне право — це галузь спортивного законодавства, оскільки регулювання відносин у сфері фізичної культури і спорту не обмежується лише зовнішнім нормативним закріпленням».

Необхідно ставити питання про реальність існування галузі права — спортивне право, проте не ставити знак рівності між категоріями «спортивне право» і «спортивне законодавство».

³⁶ Лапшин И. Е., Демьянова Л. М., Зайцев В. В. Международно-правовое регулирование спорта в сфере. *Северо-Кавказский юридический вестник*. 2019. № 4. С. 119–120. [181]

О. В. Макогон стверджує, що «обмеження розвитку спеціальних суспільних відносин, до яких можна віднести й відносини у сфері фізичної культури і спорту, виключно межами однієї галузі права є неефективним, так само як і заперечення можливості існування комплексної галузі права — спортивного права через складність виділення чистих методів правового регулювання суспільних відносин, що становлять предмет спортивного права». За її словами, «відбруньковування» новітніх галузей права від основних є якісним еволюційним розвитком правової системи держави, тому можна стверджувати про існування комплексної галузі спортивного права, опосередкованої наявністю спеціального предмета, особливих суспільних відносин, що регулюються нормами спортивного права, наявністю специфічних принципів, загальних положень, які не прив'язуються до одногалузевих методів і механізмів регулювання та визначаються комплексною цілісністю³⁷.

Вона наводить також позицію О. А. Моргунова, на думку якого поділ права на галузі повинен здійснюватися відповідно до критерію поділу права на публічне і приватне, а тому останній не підтримує позицію про існування спортивного права як комплексної галузі права, «при цьому припускає наявність таких правових утворень, як спортивне приватне право, спортивне міжнародне право, спортивне кримінальне право та спортивне публічне право»³⁸.

У підсумку О.В. Макогон робить висновок, що серед вчених, які займаються проблемами спортивного права, досі відсутня єдність позиції щодо підстав та ознак єдності елементів спортивного права як окремої комплексної галузі права, «але, при цьому, не ставиться під сумнів наявність спеціального спортивного законодавства». Формування комплексних галузей права — це механізм зміни, удосконалення права, утворення нових конфігурацій, у яких раніше не було потреби; а зі зміною суспільних відносин, характеру правового регулювання потреба в утворенні

³⁷ Макогон О. В. Сутність спортивного права України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12, № 1 (32). С. 72–77. [9]

³⁸ Моргунов О. А. Поняття та система джерел спортивного права. Форум права. 2011. № 2. С. 624–625. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11moadcp.pdf> (дата звернення: 10.04.2019). [32]

комплексних галузей стає неминучою. Норми відповідної галузі права як первинний елемент системи права — це «будівельний матеріал, з якого складається галузь законодавства, яка зовнішньо виражається у профільних нормативно-правових актах»³⁹.

З нашої точки зору, проблема відмінності понять «спортивне право» і «спортивне законодавство» виникає зі спрощеного протиставлення *форми* і *змісту*, що впливає з неправильного трактування зв'язку цих категорій, як і більш загальна проблема відмінності понять «право» і «закон» у деяких підходах до розуміння права. Якщо прийняти висновок про формування комплексних галузей права як механізму удосконалення права та «утворення нових конфігурацій, у яких раніше не було потреби», то необхідно буде визнати, що галузевий поділ права залежить від суб'єктивного погляду законодавця. Однак у такому разі спортивне право як галузь права не буде, по суті, відрізнятися від спортивного права як галузі законодавства.

Визначення галузей у національних правових системах здійснюється в теорії права, як правило, за такими двома критеріями, як предмет і метод правового регулювання. Структурний аспект правової системи будь-якої держави, відзначає, зокрема, А. В. Міцкевич, полягає в тому, що всі правові норми, які входять у діюче, позитивне право, становлять єдине ціле, котре розділяється за змістом різних норм на відповідні взаємопов'язані частини структури права і законодавства. Основою такої змістовної структури права і законодавства є різноманітність видів суспільних відносин, що виступає як об'єктивний, такий що лежить поза правом, критерій його поділу на різні частини: галузі, підгалузі, інститути права.

Крім предмета регулювання, стверджує далі згаданий автор, галузі права характеризують також особливості методу правового регулювання. Поділ права на галузі, інститути за предметом і методом регулювання являє собою головну юридичну структуру предметної *диференціації права і законодавства*. Крім того, поділ права і законодавства має ще іншу, ніби вторинну структуру, яку

³⁹ Макогон О. В. Сутність спортивного права України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12, № 1 (32). С. 77–78. [9]

утворюють комплексні масиви правових норм різних галузей права і законодавства. У таких комплексних об'єднаннях правових норм головним є не виділення особливих галузей права, а інтеграція спеціальних для певної сфери діяльності суспільства різнорідних норм права⁴⁰.

Деякі фахівці в галузі фізичної культури і спорту (Ю. Битко, А. Жуков, В. Ільїних) пропонують виділити «спортивне право» як самостійної галузі права⁴¹. Інші вчені, наприклад, А. О. Соловйов⁴², О. В. Сердюков⁴³, розглядають його як комплексну, суміжну галузь російського права, що регулює спортивні, трудові та інші тісно пов'язані з ними відносини. Водночас О. О. Шевченко трактує спортивне право як звід законодавства і навчальну дисципліну, вважаючи, що про формування самостійної галузі спортивного права поки що говорити передчасно, оскільки складно виділити його предмет. Традиційно в теорії держави і права предмет галузі права характеризує автономність функціонування, відособленість, своєрідність засобів правового регулювання і певна ієрархічність структури. Основні критерії розмежування галузей одна від одної — предмет і метод. Предмет галузі, пояснює автор, показує, які суспільні відносини регулює ця галузь права, метод — якими способами, інструментами, засобами, прийомами регламентуються ці суспільні відносини, що дає змогу зробити висновок про взаємозв'язок предмета і методу галузі. З цього він робить висновок, що суспільні відносини можуть стати предметом правового регулювання, якщо, по-перше, їх відзначає усталеність, повторюваність; по-друге, держава і суспільство зацікавлені в наданні цим суспільним відносинам правової форми і, отже, в охороні та захисті їх; по-третє, ці відносини відзначаються придатністю

⁴⁰ Проблемы общей теории права и государства : учебник для вузов / под общ. ред. В. С. Нерсисянца. Москва : Изд-во НОРМА, 2001. С. 328–330. [33]

⁴¹ Битко Ю., Жуков А., Ильиных В. Закон и спорт. *Советская юстиция*. 1989. № 19. С. 14–15. [34]

⁴² Соловьев А. А. Российский и зарубежный опыт систематизации законодательства о спорте : монография. Москва : Комиссия по спортивному праву Ассоциации юристов России, 2011. [35]

⁴³ Сердюков А. В. Спортивное право как комплексная отрасль законодательства : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Москва, 2010. [13]

до зовнішнього — судового, адміністративного — контролю з боку держави. Такі суспільні відносини повинні мати також свою специфіку, бути унікальними, тобто відмінними від суспільних відносин, що входять у предмет інших галузей⁴⁴.

Щодо методу правового регулювання С. В. Алексеев зазначає, що спортивне право має свої, притаманні тільки йому галузеві методи. До них належать такі методи: забезпечення представникам усіх верств населення рівних можливостей займатися фізкультурою і спортом незалежно від їхніх доходів і статків, раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного і соціального походження тощо; використання засобів фізичної культури і спорту у профілактиці захворювань, у різнобічному фізичному вдосконаленні громадян, формуванні здорового способу життя населення, профілактиці тютюнопаління, алкоголізму, наркоманії, злочинності й інших форм асоціальної поведінки; використання фізичної культури і спорту як засобу підготовки до виробничої діяльності та військової служби; взаємозв'язку фізичного виховання з іншими видами виховання (розумовим, трудовим, моральним тощо); забезпечення дотримання екологічних принципів у процесі розвитку спорту, здорового навколишнього середовища й умов життя, які сприяють активним заняттям фізичною культурою і спортом, самореалізації та вихованню почуття власної значимості, а також дають змогу громадянам повністю реалізовувати свій життєвий потенціал; консолідації суспільства, зміцнення єдності і згуртованості нації засобами фізичної культури і спорту; комплексного державного впливу на фізкультурно-спортивні відносини через поєднання економічних, організаційно-адміністративних і політичних механізмів, що дозволяють спрямувати мотивацію діяльності суб'єктів сфери фізичної культури і спорту на досягнення пріоритетів галузі; цілеспрямованої дії на досягнення взаємних інтересів у результаті діяльності суб'єктів сфери фізичної культури і спорту; створення сприятливих умов розвитку і фінансування

⁴⁴ Шевченко О. А. Актуальные проблемы формирования отрасли спортивного права. *Вестник Омского университета. Серия: «Право»*. 2012. № 2 (31). С. 258–261. [36]

організацій сфери спорту, в т. ч. олімпійського, паралімпійського і сурдлімпійського руху Росії, для розвитку благодійності й спонсорства у фізкультурі та спорті; забезпечення матеріальної підтримки і соціального захисту спортсменів високого класу в період і після завершення спортивної кар'єри; заохочення і підтримання заходів щодо захисту здоров'я спортсменів, компенсація шкоди здоров'ю, пов'язаної з наслідками спортивної діяльності; відновлення втрачених функцій після спортивних травм і перенесених професійних захворювань; розширення системи юридичних гарантій для економічної свободи спортивного бізнесу; дотримання прав інтелектуальної власності у сфері фізичної культури і спорту; забезпечення розвитку народних і національних систем фізичного виховання, що дають змогу повністю розкрити національні традиції народів Росії, їх самобутність у рамках єдиної державної системи; забезпечення пропаганди фізичної культури і спорту, а також розвитку освіти і науки в галузі фізичної культури і спорту; оптимального поєднання регулювання спортивних відносин нормами «жорсткого» та «м'якого» права на міжнародному і національному рівнях; забезпечення ефективної підготовки до змагань, участі у змагальній діяльності і досягнення максимально високих спортивних результатів; протидії застосуванню допінгу, зокрема через допінговий контроль, забезпечення рівних стартових умов і правил чесної гри та змагання; заохочення конкуренції у спорті; врахування правил спортивної етики; підтримання спортивного правопорядку, в тому числі методів процесуально-правового регулювання вирішення спортивних колізій, зокрема через спеціалізовану систему врегулювання спорів — дисциплінарних органів спортивних організацій та спеціалізованих спортивних арбітражних (третейських) судів тощо⁴⁵.

На наш погляд, у цьому переліку значна кількість методів не є такими, що належать виключно галузі спортивного права, більшість із них потребують своєї конкретизації, а деякі формулювання не мають значення методу. Так, наприклад, «забезпечення представникам усіх верств населення рівних можливостей займатися

⁴⁵ Алексеев С. В. Спортивное право России : учебник. Москва : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2012. 1055 с. [37]

фізкультурою і спортом незалежно від їх доходів і статків, раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного і соціального походження» може бути цілком придатним для занять культурою або наукою, для сфери освіти тощо; метод «забезпечення ефективної підготовки до змагань, участі у змагальній діяльності і досягнення максимально високих спортивних результатів» насправді є не методом, а функцією або завданнями, що потребують конкретизації способів їх реалізації, тощо.

Разом з тим, як відзначається в літературі, традиційний підхід до поділу права на галузі за критеріями предмета і методу правового регулювання не можна вважати переконливим. Галузі права повинні визначатися на основі якогось *одного* певного критерію. Саме тому некоректно визначати як «галузі права» нормативні масиви, утворені на основі кількох різних ознак, сформовані одночасно за різними критеріями. Поділ права за вказаними критеріями не є переконливим, тому не є дивним, що дискусії стосовно галузевого поділу права на основі цих критеріїв не припиняються уже багато десятиліть.

Не випадково у зв'язку з такою ситуацією В. Д. Сорокін стверджує, що загальнотеоретичній домінуючій конструкції про галузевий предмет і метод властива глибока внутрішня суперечливість, яку можливо подолати тільки використовуючи системний аналіз, що кардинально змінить усю звичну правову картину, існуючу вже багато десятиків років⁴⁶.

Як зазначалося в літературі, вочевидь помилково називати критерієм поділу *права* будь-що таке, що «лежить поза правом», зокрема, й «різноманітні види суспільних відносин». Взагалі слово «критерій» [гр. κριτήριον] визначається як ознака, на основі якої здійснюється оцінка, визначення чи класифікація чого-небудь, мірило оцінки⁴⁷.

Якщо галузь права визначати як певні групи правових норм, то це передбачає наявність *у тих норм*, які утворюють цю групу,

⁴⁶ Сорокін В. Д. Правовое регулирование: предмет, метод, процесс. *Правоведение*. 2000. № 4. С. 34–35. [38]

⁴⁷ Современный словарь иностранных слов : ок. 20 000 слов. 2-е изд., стереотип. Москва : Рус. яз., 1999. С. 320. [39]

якоїсь *спільної ознаки*, за якою ця група вирізняється з-поміж інших. «Це означає, що вказана ознака є саме *ознакою юридичної норми*, властивою кожній нормі даної сукупності, а не ознакою чогось іншого (суспільних відносин, які регулюються цими нормами, чи абстрактної «групи норм» тощо). Зрозуміло, що особливостями суспільних відносин *зумовлюються* певні специфічні ознаки норм, однак галузь *права* утворюють *безпосередньо* юридичні норми, а не ті відносини, що підлягають правовому регулюванню»⁴⁸. Проте у визначеннях поняття спортивного права як галузі права у багатьох авторів має місце саме вказана помилка, внаслідок чого поділ права на галузі здійснюють за ознаками, про які відсутнє одностаттєве уявлення як про певний предметний критерій⁴⁹.

Візьмемо, для прикладу, наступне визначення поняття спортивного права: спортивне право — це «комплексна галузь права» як сукупність правових норм, регулюючих суспільні відносини, які складаються у сфері фізичної культури і спорту.

Тут «сфера фізичної культури і спорту» є такою ознакою, про яку ще не сформовано певне поняття⁵⁰.

У зв'язку з цим виникають питання, зокрема, про правомірність включення в спортивне право регулювання відносин сфери фізичної культури. Чому в такому випадку спортивне право не названо «фізкультурно-спортивним правом»? Це запитання є правомірним хоча б у зв'язку з тим, що деякі автори пишуть виключно про *сферу спорту*, як такий тип соціальних відносин, що орієнтує на визнання спортивного права як «сукупної галузі права»⁵¹.

На підставі проведеного аналізу питання стосовно критеріїв визначення спортивного права як галузі права ми дійшли

⁴⁸ Ющик О. І. Галузі та інститути правової системи (міфи і реальність). Київ: Оріяни, 2002. С. 15. [40]

⁴⁹ Ющик О. О. Про критерії визначення галузі спортивного права. *Юридичний науковий електронний журнал Запорізького національного університету*. 2018. № 5. С. 18–20. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2018/5_2018.pdf (дата звернення: 01.10.2019). [41]

⁵⁰ Мазалов А. К. К вопросу о предмете спортивного права. *Актуальные проблемы права и управления глазами молодежи* : материалы междунар. науч. конф. (г. Тула, 28–29 марта 2014 г.). Тула. 2014. С. 58. [22]

⁵¹ Стелагина К. С., Калашникова Е. Б. Спортивное право как отрасль права. *OlymPlus*. 2016. № 1 (2). С. 66–67. [20]

висновку, що традиційні критерії визначення галузі в системі права (предмет і метод правового регулювання) не можуть бути використані з метою виділення спортивного права як галузі права. Визначення спортивного права як комплексної галузі права передбачає пошук такого критерію, на основі якого певна сукупність юридичних норм може бути об'єднана в особливу галузь, що передбачає дослідження особливостей правових норм, які складають правову галузь «спортивне право»⁵².

1.2. Нормативне регулювання у сфері спорту: загальні підходи

Як стверджує Т. В. Шаханов, усі норми, що застосовуються в спорті, можна розділити на чотири групи:

- правила гри, що являють собою основу будь-якого виду спорту (за практикою Міжнародного спортивного арбітражу ці норми не можуть бути предметом арбітражного розгляду). Найяскравіший приклад — Закони гри ФІФА, затверджені в новій редакції в липні 2008 року;

- етичні принципи спорту, що також іноді називають «духом гри». Саме сюди можна віднести принципи Fair Play (справедливої гри);

- міжнародне спортивне право. Тут йдеться про загальні принципи права, застосовувані в спорті, як, наприклад, право на справедливий і ефективний розгляд;

- глобальне спортивне право. Виділяють п'ять ознак, яким повинна норма відповідати, аби належати до глобального спортивного права: вона має бути пов'язана з тією чи іншою міжнародною спортивною федерацією; необхідна міжнародна юрисдикція, яка могла б застосовувати вказану норму; вона повинна ґрунтуватися на практиці та звичаях міжнародних спортивних федерацій; вона

⁵² Ющик О. О. До питання класифікації норм спортивного права. *Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 27–28 верес. 2019 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С. 8–12. [42]

не повинна бути загальним принципом права, виявленим компаративістським аналізом; вона має відповідати вимозі, що глобальне спортивне право створює незалежну систему, яка визнається національними судами⁵³.

Запропонований поділ норм, що застосовуються у спорті, з нашої точки зору, потребує критичної оцінки. Насамперед, тут немає єдиного критерію, за яким поділені ці норми. Крім того, уже перша група норм — «правила гри, що являють собою основу будь-якого виду спорту», виділена помилково, з порушенням правил логіки. Адже «правила гри» існують тільки для категорії *ігрових* видів спорту, а не є «основою будь-якого виду спорту». Більшість видів спорту якраз є не ігровими, однак вони також мають свої правила.

На наш погляд, вказані критерії повинні визначатися з точки зору предмета правового регулювання, тобто з урахуванням визначення особливостей тих норм у сфері спорту, які встановлюють правила відповідних відносин. А таке визначення залежить від загальної характеристики спорту як об'єкта. Зважаючи на вказані раніше системні зв'язки спортивного права, необхідним є розгляд співвідношення поняття «спортивне право» з такими більш загальними за обсягом поняттями як «право» і «спорт», оскільки останні поняття означають явища більш великих систем щодо спортивного права як системного утворення⁵⁴.

При визначенні галузі спортивного права, як було вище відзначено, постає питання, яким є нормативне регулювання суспільних відносин у сфері спорту, а водночас існує потреба у дослідженні особливостей цього нормативного регулювання відносин сфери спорту. Тому звернемося спочатку до особливостей норм, якими регулюється сфера суспільних відносин у спорті, оскільки

⁵³ Шаханов Т. В. О возможности автономного правового регулирования на примере современного спортивного права. *Современное право*. 2010. № 10. С. 92. [18]

⁵⁴ Ющик О. О. Спортивне право: деякі питання до визначення поняття. *Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 20-річчю Конституції України (м. Запоріжжя, 23–24 черв. 2016 р.). Запоріжжя. 2016. С. 448–450. [43]

в них відбивається специфіка сфери спорту і тих відносин, що складаються в цій сфері і становлять предмет уваги права як правил, якими врегульовується ця сфера суспільного життя.

Проблематикою специфіки вказаного нормативного регулювання займалися переважно зарубіжні автори (М. Белофф, Ф. Латті, Д. Нафцигер, А. Рігоцці, Ж. Симон, К. Фостер, С. Алексеев, Е. Погосян, І. Понкін, А. Понкіна, А. Соловйов, М. Челишев та інші). *Разом з тим, залишається дискусійною природа норм, якими регулюються відносини у сфері спорту*⁵⁵, що зумовлює необхідність відповідних теоретичних досліджень і визначення авторської позиції.

«Суспільні відносини в галузі спорту і, зокрема, спортивна діяльність, — пише Ж. Симон, — це цілий світ, у центрі якого панує правило»⁵⁶. А проте, як відзначається в літературі, природа і структура цього «пануючого в світі спорту правила» є недостатньо визначеними і через це потребують нових досліджень.

Нормативну регламентацію спорту значна частина дослідників ділить на два великі комплекси: 1) *спортивне право* — комплекс нормативно-правового регулювання у сфері спорту; 2) *«lex sportiva»* — комплекс іншого (крім правового) нормативного регулювання (інші найменування — саморегулювання відносин у галузі спорту його суб'єктами, локально-корпоративне регулювання у сфері спорту тощо). Такий поділ нормативного регулювання сфери спорту на дві різні за своєю природою нормативні підсистеми — правову та неправову (локально-корпоративну) — відзначають багато авторів.

У літературі існують різні погляди на *lex sportiva*, природа і зміст останнього з'ясовані недостатньо, аж до заперечення взагалі існування вказаної нормативної (але не правової) системи⁵⁷.

⁵⁵ Понкин И. В., Понкина А. И. О корреляции Lex sportiva и спортивного права. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: «Юридические науки»*. 2012. № 3. С. 110–112. [25]

⁵⁶ Simon G. Puissance sportive et Ordre juridique étatique. Contribution à l'étude des relations entre la puissance publique et les institutions privées. Paris : Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, 1990. С. 1. [44]

⁵⁷ Понкин И. В., Понкина А. И. О корреляции Lex sportiva и спортивного права. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: «Юридические науки»*. 2012. № 3. С. 109–110. [25]

У зв'язку з цим необхідним виявляється вивчення того, як співвідносяться та взаємодіють між собою різні нормативні регулятори у сфері спорту — правовий і неправовий, природа якого є недостатньо визначеною. Водночас, не встановивши природу кожного з цих регуляторів, неможливо правильно зрозуміти вказане співвідношення та характер їх взаємодії.

На думку цих авторів, спортивна нормативна регламентація, відмінна від санкціонованого державою правового регулювання, є більш давньою, ніж історія законів про спорт, і налічує тисячоліття: уже в Стародавньому світі були приклади санкціонування нормативної регламентації спорту не державами, а общинами, як предтеча *lex sportiva*. Закони про спорт виникли порівняно недавно⁵⁸.

З цієї тези може бути зроблено висновок, що правовою регламентацією у сфері спорту автори вважають лише законодавче нормування спорту державою, а нормативне регулювання актами, які не включаються до системи законодавства держави, вони розглядають як *неправову* регламентацію, яка передувала появі в історії регулювання сфери спорту «*lex sportiva*». Тобто, остання походить не з права, а з «неправового» нормативного регулятора; і визначення природи «*lex sportiva*» залежатиме від того, як визначити природу вказаного «неправового» регулятора, а отже залежатиме від розуміння кожним автором поняття права.

На наш погляд, такий підхід є дискусійним, оскільки в юридичній науці існує чимало теорій щодо розуміння права та його походження, а тому існуватиме також неоднозначне визначення і неправового регулятора.

Зокрема, серед цих теорій є також і спортивна теорія виникнення держави і права, автор якої Хосе Ортега-і-Гассет прямо пов'язує виникнення держави з походженням ігор і фізичних вправ, а також із походженням спорту в цілому. Людина — істота соціально-біологічна з притаманною їй руховою активністю, що веде до вправ її органів. Фізкультурно-тренувальний або

⁵⁸ Понкин И. В., Понкина А. И. О корреляции *Lex sportiva* и спортивного права. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: «Юридические науки»*. 2012. № 3. С. 110 [25].

емоційно-збуджувальний характер мають поширені мисливські і воєнні танці, що виконуються перед вирушенням на полювання чи в похід. Розвиток свідомості первісної людини призвів до того, що вона стала усвідомлювати важливість своєї фізичної сили і необхідність її тренування. Разом із виникненням релігійних вірувань елементи фізичних вправ пов'язувалися з релігійними обрядами. Так з'явилися культові танці, пляски, ігри. Дедалі більшу роль починає відігравати військова організація племен, а разом з цим фізичне виховання виконує функцію підготовки не тільки до трудової діяльності, а й до воєнної справи. Олімпійські ігри сприяли об'єднанню грецьких полісів і утворенню єдиної грецької держави.

Оцінюючи вказану теорію, Т. В. Кашаніна відзначає, що вона спирається на достовірні факти, зокрема, факти проведення Олімпійських ігор та інші. А щодо правил проведення змагань та оцінювання їх результатів суддями, то такі правила резонно вважати зачатками права і, зокрема, судових прецедентів, законів, які завжди створюються державною владою. Проте, стверджує авторка, ця теорія, по-перше, не пояснює процесу виникнення держави в усіх регіонах земної кулі, а по-друге, не пояснює глибинних процесів утворення держави, адже береться до уваги тільки один бік життя людства — відтворення самої людини — і не враховується матеріальне виробництво як вирішальна умова розвитку людства⁵⁹.

У зв'язку з цим варто привернути увагу до пояснення Ж. Сином головної причини, через яку право та юристи тривалий час ігнорували суспільні відносини у сфері спорту. Нею є безкоштовність цієї сфери, яка сприймалася суспільством і публічною владою як матеріальна некорисність спортивної діяльності, що ставило під сумнів обґрунтованість прийняття в цій галузі правових норм, призначених, як вважалося, для більш поважної діяльності⁶⁰.

⁵⁹ Кашанина Т. В. Происхождение государства и права. Современные трактовки и новые подходы : учеб. пособие. Москва : Юристъ, 1999. С. 68–70. [45]

⁶⁰ Simon G. Puissance sportive et Ordre juridique étatique. Contribution à l'étude des relations entre la puissance publique et les institutions privées. Paris : Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, 1990. С. 2. [44]

Нам видається, що «матеріальна корисність» спортивної діяльності зростала разом з потребою у виробництві різноманітних і все більш складних знарядь для спортивних занять, що водночас стимулювало подальший розвиток спортивної діяльності, народжувало потребу в дедалі нових спортивних знаряддях і сприяло розвитку матеріального виробництва як вирішальної умови життя людей.

Лише з кінця XIX — початку XX ст., вказують І. В. Понкін та А. І. Понкіна, розпочався процес прийняття законів про спорт та імплементації «*lex sportiva*» у спортивне право. З якого моменту історії обґрунтовано говорити про повноцінну систему «*lex sportiva*», — на це дадуть відповідь історики спорту і права. Однак процес зближення зі спортивним правом із частковою їх трансформацією та взаємопроникненням і взаємодією триває, як стверджують автори, максимум півтора століття; тому немає підстав заперечувати виділення «*lex sportiva*» в регламентації спорту⁶¹.

Утім з ідеєю виділення цієї системи нормативного регулювання спорту, зазначають автори, погоджуються не всі. Низка вчених (Л. Сиянс та інші) взагалі заперечують обґрунтованість виділення окремої системи «*lex sportiva*». Дехто з них, як пише Ф. Латті, ототожнює поняття «спортивне право» і «*lex sportiva*», вживаючи друге поняття як синонім поняття «спортивне право». Проте більшість дослідників використовують це поняття за аналогією з поняттям «*lex mercatoria*» («торгове право»), хоча «*lex sportiva*» не піддається традиційному розрізненню публічного права і приватного права.

Первинно «*lex mercatoria*» було системою нормативних установлень у сфері комерційних відносин торговців по всій середньовічній Європі, багато в чому подібною до англійського загального права як системи правових звичаїв і актуальної судової практики, що застосовувалася в системі торгових судів і функціонувала як міжнародне право торгівлі. Сучасна «*lex mercatoria*» являє собою сукупність правил поведінки, вироблених учасниками

⁶¹ Понкин И. В., Понкина А. И. О корреляции *Lex sportiva* и спортивного права. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: «Юридические науки»*. 2012. № 3. С. 111. [25]

міжнародного комерційного обігу у процесі здійснення їхньої діяльності, застосовуваних під час розгляду спорів міжнародним комерційним арбітражем.

На думку деяких учених, вказують автори, *lex sportiva*, на відміну від *lex mercatoria*, базується не так на переконанні в нормативній обґрунтованості вимог, що впливають із судового рішення третейського суду, як на переконанні в нормативній обґрунтованості вимог, нав'язаних зверху, через письмові стандарти — правила спортивних органів⁶².

Вони наводять визначення М. Белоффа та інших, які визначають «*lex sportiva*» тільки як «міжнародне спортивне право» («*international sports law*»), розуміючи під ним саме *неправову форму* нормативної регламентації, яка складається із транснаціональних норм, народжених правилами і практикою міжнародних спортивних федерацій; має власну унікальну спортивну судову практику, що реалізується судовими інстанціями, відмінними від національних державних судів; за своєю природою і статусом незалежна від національного законодавства⁶³. Ототожнюють «*lex sportiva*» з міжнародним спортивним правом ще низка вчених.

Натомість К. Фостер розглядає «*lex sportiva*» у широкому значенні — як «глобальний закон у сфері спорту», але виокремлює в ньому корпус загальних моральних правил спортивних змагань, визначаючи його як «внутрішній закон спорту» і надаючи йому авторську назву «*Lex Ludica*»⁶⁴.

По суті, вказують І. В. Понкін і А. І. Понкіна, це відома система «*Fair Play*», тільки в концепції Фостера вона постає дещо ширше. Авторі відзначають також точку зору Е. Локена, який розглядає «*lex sportiva*» як звід правил, що регулюють організацію спортивних заходів; при цьому спортивні контракти в футболі

⁶² Понкин И. В., Понкина А. И. О корреляции Lex sportiva и спортивного права. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: «Юридические науки»*. 2012. № 3. С. 112. [25]

⁶³ Beloff M., Kerr T., Demetriou M. *Sports law*. Oxford : Hart, 1999. [46]

⁶⁴ Foster K. *Lex Sportiva and Lex Ludica: the Court Of Arbitration for Sport's Jurisprudence*. *Entertainment and Sports Law Journal*. 2005. № 3. P. 1–15. URL: <http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/law/> (дата звернення: 03.02.2019). [47]

врегульовані в дійсності міжнародним спортивним правом. Вони покликаються й на думку Ж. Симона про те, що при виконанні своєї місії Міжнародний спортивний арбітражний суд може стати джерелом нової категорії норм, які комбінують нормативні правила про конкуренцію та основоположні принципи регламентації.

Вказані стандарти підлягають виконанню всім спортивним співтовариством, і насамперед міжнародними спортивними організаціями, а також заслуговують найменування «*lex sportiva*»⁶⁵.

Цими авторами наведена також точка зору Д. Нафцигера та А. Рігоцці, згідно з якою «*lex sportiva*» являє собою звід таких, що впливають з правових звичаїв, часткових норм і розроблених у рамках міжнародного і національних спортивних арбітражів, а ще позиція, яку відстоює Е. Погосян, яка розглядає «*lex sportiva*» як сукупність правил «м'якого» процесуального і матеріального права, що застосовується до вирішення спортивних спорів. При цьому остання покликається на рішення Спортивного арбітражного суду в Лозанні, в якому обґрунтовано виділення «*lex sportiva*». У ньому сказано, що спортивне право розвивалося і зміцнювалося (об'єднувалося) протягом багатьох років, особливо через вирішення спорів третейськими судами, в результаті чого сформувався ряд неписаних правових принципів — свого роду *lex mercatoria* для спорту, яким повинні підпорядковуватися як національні, так і міжнародні спортивні федерації незалежно від наявності чи відсутності таких принципів у їх законодавчих актах і регламентах і незалежно від відповідності цих принципів застосовуваному внутрішньодержавному праву, за умови, що такі принципи не суперечать нормам публічного порядку, які застосовуються до цієї справи (CAS (20.8.1999-98/2000) AEK Athens and Slavia Prague v. UEFA)⁶⁶.

Найбільш розгорнутим І. В. Понкін та А. І. Понкіна вважають визначення А. Соловйовим «*lex sportiva*» через опис структури останнього: «*Lex sportiva*» — такий, що складноструктуровано

⁶⁵ Simon G. L'arbitrage des conflits sportifs. *Revue de l'arbitrage*. 1995. P. 185–209. [48]

⁶⁶ Погосян Е. В. Формы разрешения спортивных споров. Москва : Волтерс Клувер, 2011. 160 с. [49]

і зв'язно взаємодіє, комплекс систем матеріальних і процесуальних *неправових* норм, які включають загальні (на міжнародному й національному рівнях) і спеціальні (згруповані за видами спорту) частини, і що складається з: а) системи актів «м'якого міжнародного права» в галузі спорту — документів міжнародних (глобальних і регіональних) неурядових (недержавних некомерційних) організацій у сфері спорту, їхніх угод з міждержавними організаціями, державами і між собою, політичних і рекомендаційних документів глобальних або регіональних міжнародних конференцій зі спорту; б) комплексів документів національної (в рамках конкретних країн) неправової спортивної регламентації — актів і корпоративних норм саморегульованих та інших організацій у сфері спорту і спортивних об'єднань (регламентів, кодексів, правил, угод, статутів), а також звичаїв (неписаних правил)⁶⁷.

За визначенням І. В. Понкіна та А. І. Понкіної, «*lex sportiva*» є об'єднанням комплексів *позаправової* нормативної регламентації (різних за походженням недержавних невідладних регуляторів) у сфері спорту, що характеризуються гетерогенністю міри стійкості і взаємодії, ієрархічністю внутрішньосистемних і міжсистемних зв'язків, а також мірою когерентності та імперативності їх регламентуючого впливу на предметну сферу регулювання на міжнародному та національному рівнях, детермінованим автономією сфери суспільних відносин у галузі спорту від національних публічних порядків і від міжнародного правопорядку. Особливість структури «*lex sportiva*» полягає в тому, що це конвергентне мережеве об'єднання комплексів позаправової нормативної регламентації в галузі спорту увінчує системна «надбудова» на міжнародному рівні, самостійними підсистемними комплексами якої є норми Міжнародного олімпійського комітету й низки інших міжнародних спортивних організацій.

Норми «*lex sportiva*», стверджують автори, не мають загальнообов'язкової юридичної сили, однак мають певну нормативну

⁶⁷ Соловьев А. А. Российский и зарубежный опыт систематизации законодательства о спорте : монография. Москва : Комиссия по спортивному праву Ассоциации юристов России, 2011. С. 99–100. [35]

силу і є обов'язковими для дотримання або виконання учасниками спортивних відносин під загрозою настання щодо них несприятливих наслідків та застосування щодо них санкцій у рамках системи суспільних відносин, врегульованих «*lex sportiva*», прийняття яких є обов'язковим і обґрунтованим через взяття зазначеними учасниками на себе відповідних зобов'язань у разі входження у предметну сферу регулювання «*lex sportiva*»⁶⁸.

Якщо порівняти позиції згаданих вище різних авторів щодо природи «*lex sportiva*», то виявляється певна відмінність, яка полягає в тому, що одні з них категорично наполягають на *позаправовому* характері вказаного нормативного регулятора (М. Белофф, А. Соловійов, І. Понкін і А. Понкіна), інші автори так або інакше визнають *правову* природу його норм (Е. Погосян, Д. Нафцигер і А. Рігоцці), треті відносять їх до моральних норм (К. Фостер), а четверті — до нової категорії «норм-стандартів» Міжнародного спортивного арбітражу (Ж. Симон).

За такої неоднозначності поняття «*lex sportiva*» не можна скласти чіткого уявлення про співвідношення та взаємодію спортивного права з «*lex sportiva*», яка, за словами І. В. Понкіна та А. І. Понкіної, «має дуже складну структуру й досить неоднозначні особливості».

Сьогодні, вказують ці автори, «*lex sportiva*» у багатьох країнах складним чином взаємодіє із санкціонованим державою комплексом нормативних правових установлень у галузі спорту — спортивним правом. Як приклад цього наводяться італійські спортивні кодекси зі змішаною нормативною природою — правовою та неправовою («*lex sportiva*») — Кодекс Вищого Суду спортивної юстиції і Кодекс Національного спортивного арбітражного трибуналу. Аналогічним є і значення швейцарського національного права щодо статусу Міжнародного спортивного арбітражного суду в Лозанні та його рішень. Є багато свідчень того, що держава де-факто і де-юре визнає «*lex sportiva*». Є чимало прикладів, вказують

⁶⁸ Понкин И. В., Понкина А. И. О корреляции Lex sportiva и спортивного права. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: «Юридические науки»*. 2012. № 3. С. 113–114. [25]

автори, коли держава визнає і легітимізує дію *lex sportiva* та його виключний пріоритет перед спортивним правом з певного кола питань, санкціонуючи (різною мірою) нормативну силу окремих нормативних комплексів з *lex sportiva*.

Найбільш яскравий приклад — імплементація нормативних установлень і вимог FIFA та UEFA як недержавних міжнародних організацій у національне законодавство під час проведення Чемпіонату Європи, Кубка конфедерацій з футболу під егідою FIFA 2013 р. та Чемпіонату світу з футболу. Інший приклад: у змаганнях із боксу, карате та в інших бойових спортивних єдиноборствах сам факт нанесення побоїв та, як наслідок, нанесення шкоди здоров'ю (легкої чи іншого ступеня) оцінюють не з позиції норм кримінального законодавства, як це було б за будь-якої іншої ситуації (поза рамками спортивних змагань), а в рамках саме *lex sportiva* — правил проведення таких змагань. Тобто такі ситуації виводяться з-під дії кримінального закону, що хоча прямо законодавством і не закріплено, але мовчазно визнається державою.

До того ж будь-яке спричинення шкоди здоров'ю спортсмена під час спортивних тренувань і спортивних змагань (під час хокейного, бейсбольного або футбольного матчу, виступів гімнастів тощо), якщо ми виключаємо *lex sportiva*, має розглядатися або як кримінальний злочин, або як виробнича травма, але не розглядається. Неможливо звести всі ушкодження здоров'я спортсменів під час спортивних змагань або тренувань виключно до їх «самодіяльності» на власний страх і ризик, оскільки специфіка спорту є такою, що ризик такого ушкодження об'єктивно існує і має тенденцію зростати й ускладнюватися через подальше збільшення навантаження під час занять спортом.

Або специфічні покарання у спорті, що впливають із *lex sportiva*, які з точки зору санкціонованого державою закону є абсолютно нелогічними і некоректними. Коли ігнорувати при цьому пріоритетне значення *lex sportiva*, дискваліфікація спортсмена (як міра дисциплінарної відповідальності, наприклад, за вияв насильства щодо суперника) повинна кваліфікуватися як грубе посягання на конституційні права спортсмена (на заняття спортом, на

працю тощо); і, навпаки, постає питання: на якій підставі спортивна мена виведено в цій ситуації з-під дії санкцій кримінального або адміністративного законодавства?

Так само встановлення виключних прав на трансляцію спортивних змагань поза розумінням значення *lex sportiva* не знаходить пояснень, оскільки в такому разі воно посягало б на свободу інформації і не вкладалося б коректно в систему авторського права. І нарешті, така річ, як спортивний контракт, як факт такої імплементації *lex sportiva*, що вже відбулася, в національне право. Наведені приклади І. В. Понкін та А. І. Понкіна розглядають як філософію взаємодії держави та приватного сектору — «в якості можливого формату для більш широкої взаємодії спортивного права та *lex sportiva*».

Через це автори звертають увагу на певну аналогію зі сферою відносин між державою та релігійними об'єднаннями. Якщо в цій сфері суспільних відносин держава визнає автономність релігійних організацій і поважає їх внутрішні установлення, роблячи для них винятки з вимог Трудового кодексу та інших законодавчих актів, то чому не можна встановити аналогічно відступи від вимог законодавства для певних суспільних відносин у сфері спорту? Однак значення впливу спортивного права на спорт і «*lex sportiva*», за їхніми словами, не варто недооцінювати, оскільки воно надало спорту того структурованого і багатоаспектного вигляду, який ми спостерігаємо сьогодні⁶⁹.

З нашої точки зору, не може існувати абстрактних «вимог законодавства», однакових для суспільних відносин різних суспільних інститутів. Регулювання останніх буде адекватним лише за умови врахування специфіки кожного з них, що не є «відступом від вимог законодавства», а є його *нормальними* (нормативними) вимогами. Так, наприклад, праця суддів, депутатів, військовослужбовців чи державних службовців регулюється не лише Трудовим кодексом, а й спеціальними законами, але від цього вони не перестають бути *правовими* актами.

⁶⁹ Понкин И. В., Понкина А. И. О корреляции Lex sportiva и спортивного права. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: «Юридические науки»*. 2012. № 3. С. 114–117. [25]

Правовими повинні вважатися також усі ті норми, що регулюють суспільні відносини у сфері спорту, оскільки йдеться про спортивне *право*. Проте проблема полягає в тому, що без визначення характеру відносин у сфері спорту, які підлягають *нормативному* регулюванню, дискусії про правовий чи позаправовий характер нормативного регулювання у спортивній сфері є безпредметними.

Справа в тому, що в літературі зі сферою спортивного права пов'язують норми не тільки «жорсткого права», а й норми так званого «м'якого права».

Термін «м'яке право», вказує А. Сахарова, використовують «для позначення угод, принципів і декларацій, які не мають обов'язкової юридичної сили» — це лише одне з багатьох визначень цього феномена. Незважаючи на досить тривалий період існування терміна, погодженого визначення йому немає. Загальновживаним він стає з другої половини ХХ ст. У багатьох дослідженнях однією з причин появи «м'якого права» називають глобалізацію, яка зробила очевидною неможливість врегулювання певних відносин «жорстким правом» [англ. *hard law*], котре, на противагу «м'якому праву», визначають як юридично обов'язкове.

Раніше «м'яке право» використовувалося при регулюванні традиційних сфер, таких як поводження з іноземцями, право війни, дипломатичні відносини, проте глобалізація привнесла нове, розмиваючи кордони суверенітету. М'які норми права торкнулися тепер таких сфер, які до цього вважалися внутрішньою справою держави: оточуюче середовище, фінансове та спортивне регулювання. Водночас дослідники продовжують сперечатися про доцільність введення та використання норм «м'якого права».

Велику роль норми «м'якого права» відіграють при регулюванні відносин у спортивному праві. Хоч досі немає однозначної думки щодо виділення такої галузі права, як спортивне, регулювання відносин у ній має довгу історію. Спорт відомий ще в давні часи: перші Олімпійські ігри відбулися у 776 р. до н. е., але уже тоді існували правила, що їх регулюють. Як і у випадку з охороною навколишнього середовища, норми «м'якого права» містяться

у спортивному праві в актах, що їх приймають міжнародні організації і конференції, й відбивають загальні положення або наміри країн, що в подальшому закріплюються в національних законах чи в міжнародних договорах.

Наприклад, «Міжнародна хартія фізичного виховання і спорту» від 1978 року, прийнята ЮНЕСКО, проголошує «заняття фізичним вихованням і спортом основним правом кожної людини».

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Спорт як засіб сприяння вихованню, здоров'ю, розвитку і миру» від 2014 року акцентує увагу на необхідності усунення перешкод для участі у змаганнях спортсменів з країн, що розвиваються, і встановлює, що міжнародні спортивні змагання повинні бути організовані в дусі миру, взаєморозуміння, дружби, терпимості і недопущення дискримінації за будь-якою ознакою.

У резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Спорт як засіб сталого розвитку» від 2018 року відзначено великий вклад міжнародних спортивних заходів та організацій при формуванні міжнародної стабільності. Норми цих актів, в основному, спрямовані на регулювання відносин, які відносять до міжнародного публічного права, проте особливий інтерес викликають норми «м'якого права», які регулюють відносини міжнародного приватного права.

Наприкінці XX ст. з'являється термін «*lex sportiva*», навколо сутності якого виникає чимало дискусій. Деякі автори вважають, що джерелом його норм став Міжнародний спортивний арбітраж (CAS), а «*lex sportiva*» є своєрідним прецедентним правом.

Проте «*lex sportiva*» виходить за межі юрисдикції CAS і включає статuti й регламенти спортивних федерацій та асоціацій, які мають корпоративний характер, вони є обов'язковими лише для членів цієї асоціації. CAS активно користується нормами «м'якого права», або «*lex sportiva*».

Отже, «м'яке право» — складний феномен, який має публічно-правовий і приватноправовий виміри. Воно має певні плюси: зокрема, його норми мають розмитий нечіткий характер, що дає змогу залучити до відповідної проблеми країни із суперечливими інтересами.

«М'яке право» доповнює «жорстке право», приховує прогалини в правовому регулюванні та сприяє його розвитку⁷⁰.

На мій погляд, такий поділ права на «жорстке» і «м'яке» є безпідставним.

Водночас із визначенням природи нормативного регулювання у сфері часто пов'язується проблема з'ясування природи *корпоративних норм*.

Так, О. Петровська, досліджуючи корпоративну нормотворчість, розглядає корпоративні норми як «певні правила поведінки у межах певного об'єднання, що є обов'язковими для учасників такого об'єднання та/або третіх осіб». Вона вважає, що вказані правила поведінки «можуть набувати правовий характер завдяки санкціонуванню державою, а також поширюватися на відносини, які перебувають поза сферою правового регулювання і забезпечуються суто внутрішніми засобами впливу». Ознаками корпоративних норм авторка називає такі: 1) у більшості випадків їх точну кількісну визначеність; 2) відсутність обмеження сфери дії цих норм територією корпоративної організації; 3) воля колективу корпоративної організації як зміст корпоративних норм; 4) відповідність норм основоположним принципам справедливості, свободи, рівності, гуманізму, системі принципів права. Разом з тим, за словами авторки, корпоративні норми «можуть виходити за межі правового регулювання, регулюючи відносини, що не мають правового характеру і базуються виключно на позаюридичних механізмах їх забезпечення».

Основними видами корпоративних норм авторка називає: 1) несоціальні корпоративні норми — «правила поведінки, які визначають способи і прийоми впливу людини на матеріальний світ». Вони ґрунтуються на пізнанні законів природи, особливостей технічних об'єктів і являють собою специфічну «мову» спілкування людини з матеріальними об'єктами. Як приклад несоціальних корпоративних норм фігурують «технічна інструкція про користування великим адронним колайдером, правила обробки технічних

⁷⁰ Сахарова А. Ю. Феномен «мягкого права» на примере правового регулирования отношений в сфере защиты окружающей среды и спортивного права. *Вопросы студенческой науки*. 2019. Апр. № 4 (32). С. 399–403. [175]

приладів перед проведенням лабораторних досліджень тощо»; 2) соціальні корпоративні норми — «норми, які регулюють відносини між учасниками корпорації, а також третіми особами, які перебувають у взаєминах із ними. Ці норми найчастіше виражаються у вимозі корпорації до своїх учасників». До таких норм віднесено корпоративні звичаї та корпоративні традиції; етичні норми; естетичні норми; ділові звичаї та правові норми⁷¹.

Щодо забезпечення права державним примусом авторка зазначає наступне. З одного боку, корпоративні норми можуть забезпечуватися силою державного примусу (наприклад, особа може оскаржити застосовану до неї санкцію в суді, і держава в особі суду виносить остаточне рішення про правильне розуміння санкції). З іншого боку, цей забезпечувальний захід має більшою мірою додатковий характер, ніж основний.

Найчастіше корпоративна організація, що встановлює внутрішні правила і санкції за їх порушення, сама впливає на порушників через власні механізми примусу. Такими механізмами є органи управління корпорації, уповноважені на це корпоративними актами. У цьому випадку держава стоїть ніби на їх сторожі, лише потенційно гарантуючи їх. Тим самим можна сказати, що корпоративні норми відповідають «старим» і «новим» вимогам права: вони можуть забезпечуватися як заходами державного примусу, так і власними заходами примусу і стимулювання. На думку авторки, ідея недержавного правового регулювання базується на тому, що держава має зазнавати обмежень як з боку інших держав і наднаціональних організацій, так і з боку внутрішньодержавних суб'єктів (громадських організацій, громад, бізнес-корпорацій тощо), які відіграють у сучасному світі ролі, що здавна належали виключно державі. Одна із них — роль нормотворця⁷².

З моєї точки зору, у визначенні авторкою корпоративних норм мають місце непослідовність і логічні помилки. Визначаючи корпоративні норми як правила поведінки «у межах певного

⁷¹ Петровська О. К. Корпоративна нормотворчість: загальнотеоретична характеристика : дис. ... д-ра. філософ. : 081 «Право». Харків, 2020. С. 4–6. [176]

⁷² Там само. С. 4.[176]

об'єднання», авторка називає ознакою корпоративних норм «відсутність обмеження сфери дії даних норм територією корпоративної організації», що суперечить загальному визначенню цих норм. Так само, якщо до корпоративних норм віднесено «несоціальні норми» (фактично йдеться про норми «технічні», на відміну від норм «етичних», оскільки усі норми є соціальними), а правовими можуть бути лише «соціальні» норми, то немає підстав стверджувати, що ознакою усіх корпоративних норм є їх відповідність «системі принципів права».

Корпоративну правотворчість у сфері спортивного права досліджує також Р. Зелепукін, який розглядає нормативно-правові основи діяльності спортивних корпорацій, їх організаційно-правові форми та повноваження щодо прийняття спеціальних норм у системі джерел спортивного права. Автор поділяє вказану правотворчість на самостійну та делеговану. При цьому окрема увага приділена *lex sportiva*, як явищу, що розкривається у комплексі заходів спортивних корпорацій, ухвалених на наднаціональному та внутрішньодержавному рівні та практиці їх правозастосування. З точки зору цього автора, змістом *lex sportiva* визначається унікальність системи джерел спортивного права та її екстериторіальний характер, що обумовлено автономністю спорту і самостійністю спортивних корпорацій щодо прийняття власних норм.

Зазначений автор підтримує точку зору тих, хто вважає, що спортивне право включає в себе норми різних галузей права — адміністративного, цивільного, трудового, кримінального та інших. А унікальність спортивного права він вбачає в тому, що система джерел правового регулювання відносин, які складаються у спорті, включає в себе не лише акти органів державної влади, а й акти спортивних організацій, які фактично не є державними. До того ж він визнає, що таких актів не лише значно більше кількісно, а й за обсягом відносин, що регулюються, ніж законодавчих та підзаконних актів, виданих уповноваженими органами державної влади⁷³.

⁷³ Зелепукін Р. В. К вопросу о месте и значении актов корпоративного характера в системе источников спортивного права. *Актуальные проблемы государства и права*. 2018. Т. 2. № 6. С. 80. [177]

Перш ніж ділити нормативне регулювання у сфері спорту на два комплекси норм — спортивне право і «*lex sportiva*», потрібно з'ясувати природу тих *правил*, які стають нормами, встановити характер тих відносин, що підлягають нормативній регламентації: чи це трудові відносини у сфері спорту, чи це правила організації змагань, чи правила взаємодії органів, які цим займаються, чи правила вирішення спорів щодо організації та проведення змагання, чи правила ведення спортивної гри тощо⁷⁴.

Таким чином, у підсумку аналізу висловлених у літературі точок зору щодо поділу нормативного регулювання сфери спорту на два нормативні регулятори — правовий (спортивне право) і неправовий («*lex sportiva*») належить зробити висновок, що для визначення природи нормативного регулювання спорту потрібно з'ясувати характер суспільних відносин у сфері спорту та відповідних вказаним відносинам правил. Виходячи з цього і має бути визначена природа норм, якими регулюється сфера спорту.

Оскільки нормативне регулювання спортивної діяльності, нормативні складові спортивного права виявляються в *нормативних актах та інших джерелах*, які в юридичній науці визнають джерелами спортивного права, то для визначення кола відносин сфери спорту звернемося до тих джерел, які містять норми, пов'язані з регулюванням вказаних суспільних відносин. Детальний перелік джерел спортивного права, що регулюють фізкультурні та спортивні заходи, наводять, зокрема, С. В. Алексєєв і Р. Г. Гостєв, стверджуючи, що зовні неоднорідний, комплексний характер регулювання фізкультурних і спортивних заходів виявляється через наявність різних джерел, які виступають зовнішньою формою вираження та закріплення норм і правил.

За їх словами, система джерел, пов'язаних з регулюванням фізкультурних і спортивних заходів, містить: федеральні закони і закони суб'єктів РФ; загальновизнані принципи і норми міжнародного права та міжнародні договори РФ; підзаконні нормативні

⁷⁴ Ющик О. О. Правове і неправове нормативне регулювання у сфері спорту. *Альманах права*. Київ, 2018. № 9. С. 322–323. [50]

акти федерального і регіонального рівнів; муніципальні правові акти; звичаї ділового обороту; акти національних недержавних організацій у сфері фізичної культури і спорту; акти міжнародних (регіональних) спортивних організацій⁷⁵.

Стосовно міжнародних договорів у галузі спортивного права автори зазначають, що вони спрямовані на регулювання відносин, головним чином, за участі юридичних і фізичних осіб — суб'єктів внутрішнього права (спортсменів, спортивних організацій тощо), проте зобов'язання за договором покладаються на держави-учасниці, які несуть відповідальність за приведення свого внутрішнього права у відповідність до своїх міжнародних зобов'язань. Конституцією РФ передбачено, що міжнародні договори є складовою частиною національної правової системи. Якщо міжнародним договором встановлені інші правила, ніж передбачені законом, у тому числі законом про спорт, то застосовуються правила міжнародного договору. Тобто міжнародні договори Росії є на її території актами прямої дії, за винятком випадків, коли з міжнародного договору випливає, що для його застосування необхідним є видання внутрішньодержавного акта, так звана його *імплементация*.

Відносини спортивного руху опосередковуються нормами як *міжнародних документів загального характеру*, так і *спеціальних*, присвячених безпосередньо спортивній сфері. До перших належать передусім *загальновизнані принципи і норми міжнародного права та міжнародні договори загального характеру*.

Разом з тим самих лише норм загального міжнародного права недостатньо для регулювання відносин держав та інших суб'єктів, що виникають у сфері спортивного руху. Цим цілям слугують спеціальні норми, що їх містять *договори*, присвячені безпосередньо *спортивній сфері* — двосторонні й багатосторонні, регіональні та універсальні. Особливу групу джерел, пов'язаних із регулюванням фізкультурних та спортивних заходів, складають *міжнародні міжвідомчі угоди-декларації у сфері спорту, документи міждержавних*

⁷⁵ Алексеев С. В., Гостев Р. Г. Спортивное право: источники регулирования физкультурных и спортивных мероприятий. *Культура физическая и здоровье*. 2013. № 5 (47). С. 16–17. [51]

конференцій тощо, положення яких переважно мають рекомендаційний характер і породжують морально-політичні зобов'язання.

Положення цих документів належать до норм так званого «м'якого» права. Серед них є універсальні, наприклад, Міжнародна хартія фізичного виховання і спорту (Париж, 21 листопада 1978 р.); є регіональні, наприклад, Спортивна хартія Європи (Родос, 14–15 травня 1992 р.), Європейський маніфест «Молоді люди і спорт» (Лісабон, 17–18 травня 1995 р.); рекомендація Європейської ради «Молодь і спорт вищих досягнень» (1996 р.), декларація «Спорт, терпимість і чиста гра» (Амстердам, 11 квітня 1996 р.). З міжнародними рекомендаціями вказаних документів суб'єкти спортивного права під час здійснення спортивної діяльності повинні рахуватися й виконувати з доброї волі.

Міжнародні акти з питань спортивного руху рекомендаційного характеру, тим не менш, можуть сприяти більшій одноманітності практики у сферах спорту, які не регламентуються спеціальними міжнародно-договірними імперативними нормами. Ці акти-рекомендації готують ґрунт для подальшого розроблення міжнародних договорів щодо функціонування та розвитку спортивного руху, що мають обов'язковий характер або сприяють поступовому визнанню відповідних правил поведінки як обов'язкових стандартів чи звичаїв.

Особливе місце займають угоди про підготовку та проведення міжнародних спортивних змагань⁷⁶.

До джерел регулювання підготовки та проведення фізкультурних і спортивних заходів автори, крім нормативних актів, відносять також *звичаї ділового обороту*, що застосовуються поряд із законодавством лише у сфері спортивного підприємництва і заповнюють його прогалини, але за черговістю стоять після нормативних правових актів і договору.

Закон про спорт, відзначають С. В. Алексєєв і Р. Г. Гостєв, закріплює *принцип поєднання державного регулювання відносин у сфері фізичної культури і спорту з саморегулюванням таких*

⁷⁶ Алексєєв С. В., Гостєв Р. Г. Спортивное право: источники регулирования физкультурных и спортивных мероприятий. *Культура физическая и здоровье*. 2013. № 5 (47). С. 18–24. [51]

відносин суб'єктами фізичної культури і спорту. При цьому маються на увазі недержавні керівні спортивні організації (федерації, ліги тощо), а також фізкультурно-спортивні організації (клуби, школи тощо) та інші. Так, законом про спорт загальноросійським спортивним федераціям надано широке коло повноважень, зокрема, з організації і проведення з певних видів спорту чемпіонатів, першостей і кубків, затвердження положень (регламентів) про такі змагання, розробки правил відповідних видів спорту, затвердження норм, що встановлюють права, обов'язки (в тому числі норм щодо обмеження переходу (умови переходу) окремих категорій спортсменів, тренерів в інші спортивні клуби або інші фізкультурно-спортивні організації), спортивні санкції *для суб'єктів фізичної культури і спорту, які визнають такі норми.*

Законом про спорт визначено, що специфічною особливістю структури спорту є те, що вона ґрунтується на добровільній діяльності його суб'єктів. Обов'язкова юридична сила і застосування норм загальноросійських та регіональних спортивних федерацій обумовлені їх добровільним визнанням суб'єктами спортивної діяльності. За порушення норм, виданих федераціями, вони передбачають у своїх регламентних актах і застосовують заходи так званої спортивної відповідальності. Серед них, наприклад, такі специфічні санкції, як спортивна дискваліфікація та повернення нагороди — стосовно спортсменів; заборона на реєстрацію нових спортсменів, зняття турнірних очок, переведення в нижчий дивізіон — відносно клубів.

Акти саморегулювання суб'єктів сфери спорту, відзначають автори, належать до системи позаправової нормативної регламентації у сфері спорту — *lex sportiva*, при цьому їх норми мають, головним чином, імперативний характер. Таким чином, вказують вони, процес проведення змагань, вирішення спортивних спорів, інші суто спортивні відносини, пов'язані з організацією та проведенням фізкультурних і спортивних заходів, регламентуються переважно федераціями (союзами, лігами, асоціаціями) з видів спорту через прийняття відповідних актів. З одного боку, це необхідно для вироблення найбільш оптимальних правил поведінки з урахуванням специфіки спортивної діяльності, диференціації на види спорту

і категорії змагань, а з другого — іноді виникають проблеми, пов'язані з майже нічим не обмеженою свободою діяльності спортивних федерацій та інших організацій спортивної сфери.

С. В. Алексєєв і Р. Г. Гостєв відзначають, що нормативні акти міжнародних спортивних організацій — це, як і у випадку з актами національних спортивних організацій, також акти саморегулювання суб'єктів сфери спорту, які належать до системи позаправової нормативної регламентації у галузі спорту — *lex sportiva*, при цьому їх норми мають головним чином імперативний характер. Порушення норм, що містяться у статутах, регламентах, правилах та інших нормативних документах міжнародних спортивних федерацій, відповідні санкції, організація і функціонування органів, відповідальних за прийняття рішень, а також порядок розгляду справ у цих органах регламентуються дисциплінарними кодексами.

Як приклад такого акта автори наводять Дисциплінарний кодекс Міжнародної федерації футболу, прийнятий відповідно до п. 4 ст. 54 Статуту ФІФА. Основоположними актами цієї категорії, на яких ґрунтується боротьба з допінгом, є Медичний кодекс МОК і Всесвітній антидопінговий кодекс Всесвітнього антидопінгового агентства (ВАДА). Нормативне регулювання організації та діяльності Міжнародного спортивного арбітражного суду здійснюється Кодексом спортивного арбітражу, спеціальними регламентами з розв'язання спорів, які виникають під час Олімпійських ігор, та іншими документами.

Водночас автори відзначають, що регулювання багатьох відносин у сфері спорту нормами *lex sportiva* на практиці спричиняє певні труднощі. Так, основний масив норм щодо організації та проведення спортивних змагань приймається загальноросійськими і міжнародними спортивними організаціями (федераціями). Федерації ж, як російські, так і міжнародні, як громадські організації, є доволі самостійними у виробленні норм і прийнятті рішень. На практиці виявляється, що контроль держави за цими процесами є мінімальним, а в деякі питання, якщо немає прямого порушення законодавства з боку цих організацій, держава взагалі не має права втручатися відповідно до законодавства про об'єднання громадян. Саме тому з позиції захисту спортсменів від сваволі федерацій

та підвищення відповідальності за якість підготовки спортсменів тощо потрібні чіткіші норми у сфері державного контролю й нагляду за спортивними організаціями різних форм.

Важливим регулятором відносин, пов'язаних з організацією і проведенням фізкультурних і спортивних заходів, вказують С. В. Алексєєв і Р. Г. Гостєв, є *етичні норми*. Зокрема, поведінка учасників спортивного руху, в тому числі спортивних організацій, їхніх керівників, менеджерів, спортсменів, тренерів, тренерів-викладачів, інструкторів-методистів, спортивних лікарів, спортивних суддів, спортивних уболівальників та глядачів, представників спортивних влад, має, крім іншого, визначатися соціальними нормами і правилами професійної етики. Відповідно до статті 24 Федерального закону про спорт один із обов'язків спортсменів — дотримуватися етичних норм у галузі спорту.

Важливим документом, що регламентує міжнародні спортивні змагання, зазначають автори, є *Кодекс спортивної честі* — «Fair Play». Він являє собою звід правил, що їх повинні дотримуватися спортсмени, тренери, лікарі, судді та інші особи, які беруть участь у системі змагань. Основні правила чесної гри: не прагнути перемоги будь-якою ціною; на спортивному майданчику зберігати честь та благородство; головне — не перемога над суперником, а вдосконалення своєї особистості, подолання власної слабкості. За кодексом належить суворо виконувати регламент і правила змагань, не допускати шахрайства, заборонених прийомів, грубості, не використовувати заборонених препаратів тощо.

Міжнародний рух «Fair Play» існує 50 років. Його координує Міжнародний комітет «Fair Play» (заснований у 1964 р.) — громадське об'єднання, визнане МОК і ЮНЕСКО. Міжнародний комітет «Fair Play» проголошує в своєму маніфесті: концепція цієї організації є невід'ємною частиною спорту. Без принципів чесної гри спорт існувати не може. Принципи «Fair Play» є необхідною частиною олімпійської ідеї П'єра де Кубертена — олімпізму. Європейський рух «Fair Play» існує вже майже 20 років і включає 32 члени.

У 1985 році міністрами Європи, відповідальними за спорт, прийнято Кодекс спортивної етики «Справедлива гра — шлях до перемоги». В основні принципи Кодексу закладені міркування

етичного характеру, спрямовані на дотримання справедливої гри, які є невід'ємною частиною спортивної діяльності, спортивної політики, політики управління і застосовуються в усіх сферах як рекреаційної, так і спортивної діяльності. Кодекс забезпечує міцну етичну основу для боротьби з негативними проявами в суспільстві, які підривають традиційну основу спорту — основу, побудовану на справедливій грі, товариськості. Положення етичних кодексів та інших аналогічних документів, як правило, не є імперативними і мають здебільшого рекомендаційний характер. Проте відмова дотримуватися їх норм може завдати серйозної шкоди іміджу спортсмена, тренера, судді, спортивної організації, іншого суб'єкта сфери спорту, навіть держави, і стати куди більш болючим, ніж заходи юридичної відповідальності⁷⁷.

Так само характеризує джерела національного спортивного права Білорусі — як зовнішній вираз права, що розкриває ознаку його формальної визначеності, В. С. Каменков, розглядаючи водночас як одне з найбільш важливих джерел права *нормативний правовий акт*. Для спортивного права загалом, а також для національного спортивного права цей автор вважає характерною особливістю його джерел неоднорідність, різноманіття, комплексність, цілеспрямованість цих джерел.

В. С. Каменков передусім відзначає, що у Республіці Білорусь увесь масив законодавства про фізичну культуру і спорт розосереджений у різних нормативних правових актах, у яких одночасно уживаються норми матеріального права і спеціальні процесуальні норми, норми національного права і норми міжнародного права, норми державного регулювання та правові норми недержавного саморегулювання (норми громадських та інших спортивних організацій)⁷⁸.

До джерел національного спортивного права В. С. Каменков включає:

⁷⁷ Алексеев С. В., Гостев Р. Г. Спортивное право: источники регулирования физкультурных и спортивных мероприятий. *Культура физическая и здоровье*. 2013. № 5 (47). С. 25–31. [51]

⁷⁸ Каменков В. С. Источники национального спортивного права Республики Беларусь. *Берегиня*. 777. Сова. 2014. № 3 (22). С. 250–263. [52]

1. *Конституцію* Республіки Білорусь, у якій закріплено право громадян на охорону здоров'я, що забезпечується також розвитком фізичної культури і спорту, та опосередковано закріплюються вимоги щодо регулювання цієї сфери відносин.

2. *Кодекси*, які містять норми спортивного права: *Цивільний* кодекс (регулює правовий статус і діяльність організацій, індивідуальних підприємців та інших фізичних осіб у сфері любительського та професійного спорту); *Трудовий* кодекс (норми якого визначають особливості трудо-правового статусу неповнолітніх та професійних спортсменів; особливості регулювання праці творчих, педагогічних, наукових працівників, працівників, які здійснюють педагогічну діяльність у сфері фізичної культури і спорту; особливості регулювання роботи працівників організацій фізичної культури і спорту, в тому числі спортсменів і тренерів національних та збірних команд Республіки Білорусь за видами спорту); *Податковий* кодекс (врегульовує питання оподаткування у сфері фізичної культури і спорту, зокрема, визначає місце реалізації послуг у сфері фізичної культури і спорту, звільняє від податку на додану вартість обороти щодо реалізації послуг з підготовки дітей у спеціалізованих навчально-спортивних закладах, надає фізкультурно-спортивним об'єднанням інші податкові пільги); *Кодекс про адміністративні правопорушення* (встановлює адміністративну відповідальність за порушення порядку реклами алкогольних напоїв тощо при проведенні спортивних заходів та інші правопорушення); *Кримінальний* кодекс (встановлює кримінальну відповідальність за підкуп учасників і організаторів професійних спортивних змагань та інші злочини); *Митний* кодекс (регулює режим таких, що тимчасово вивозяться з митної території митного союзу і ввозяться назад на цю територію, водних суден та іншого обладнання з навчальною, спортивною і культурною метою); *Кодекс про шлюб та сім'ю* (містить загальні правові норми щодо утворення та розвитку організацій фізичної культури і спорту з метою створення умов для економічної самостійності та зростання добробуту сім'ї); *Кодекс про освіту* (регулює питання фізичної культури і спорту в процесі здобуття освіти всіх рівнів); *Лісовий* кодекс (визначає види лісокористування та регулює інші питання, в тому

числі з культурно-оздоровчою, туристичною, іншими рекреаційними та/або спортивною метою); *Бюджетний* кодекс (установлює рівні бюджетів з фінансування спортивних заходів; зокрема, з республіканського бюджету: проведення республіканських та міжнародних спортивних заходів за видами спорту й участь у них, а також фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи з населенням; розвиток спорту вищих досягнень; підтримка клубів з виду (видів) спорту, інших організацій, які надають послуги в галузі фізичної культури і спорту; прикладні дослідження в галузі фізичної культури, спорту тощо); *Повітряний* кодекс (визначає пріоритети при використанні повітряного простору держави одночасно двома й більше користувачами зі спортивною метою); *Водний* кодекс (встановлює порядок користування водними об'єктами для спорту й туризму); Кодекс *внутрішнього водного транспорту* (регулює питання спортивного судноплавства, нагляду за безпекою експлуатації на внутрішніх водних шляхах спортивних парусних та прогулянкових парусних суден).

3. *Закони*, безпосередньо присвячені питанням регулювання фізичної культури і спорту — нормативні правові акти, що закріплюють принципи і норми регулювання найбільш важливих суспільних відносин. Тривалий час, вказує автор, правові й економічні основи діяльності у сфері фізичної культури і спорту, створення умов для розвитку фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи, а також проведення спортивних заходів у Білорусі й участь спортсменів (команд спортсменів) у міжнародних спортивних змаганнях регулювалися Законом про фізичну культуру і спорт 1993 р. (нова редакція 2003 р.).

У 2014 році прийнято новий Закон України «Про фізичну культуру і спорт», який вибудував уперше або по-новому системно і комплексно правове регулювання, в тому числі, таких питань, як: створення, реорганізація і ліквідація організацій фізичної культури і спорту; правовий статус Національного олімпійського комітету, Паралімпійського комітету, організацій, які очолюють дефлімпійський рух Білорусі, спеціальний олімпійський рух Білорусі, Національного антидопінгового агентства, федерацій (союзів, асоціацій) з виду (видів) спорту, спеціалізованих навчально-спортивних

закладів, клубів з виду (видів) спорту та інших суб'єктів; права та обов'язки спортсменів, права та обов'язки тренерів; правила спортивних змагань з виду спорту, правила проведення чемпіонатів, першостей, розіграшів кубків Республіки Білорусь з видів спорту, висвітлення спортивних змагань у засобах масової інформації; суддівство спортивних змагань, правовий статус судді зі спорту; регулювання правил про спортивні спори та їх вирішення; правила про допінг у спорті, про спортивну дискваліфікацію; про напрямки спорту інвалідів; про статус національних і збірних команд з видів спорту; про суб'єктів професійного спорту; про можливості укладення трудових та/або цивільно-правових договорів з професійними спортсменами, професійними тренерами, професійними суддями, іншими особами, що здійснюють діяльність у сфері професійного спорту; про перехід (трансфер) професійного спортсмена, професійного тренера; про підготовку спортивного резерву, спортсменів високого класу; про ресурсне забезпечення фізичної культури і спорту, в тому числі про фінансування фізичної культури і спорту та фізкультурно-спортивні споруди, про кадрове забезпечення у сфері фізичної культури і спорту; про міжнародне співробітництво.

При цьому В. С. Каменков зауважує, що в законі немає чіткого поділу між договором цивільно-правового характеру і трудовим договором, що укладений з професійними спортсменами, професійними тренерами тощо. Цей недолік реально відбивається на ефективності захисту прав і законних інтересів відповідних суб'єктів професійного спорту. Однак, зважаючи на новелізацію і значне просування у правовому регулюванні великого кола питань фізичної культури і спорту в новому законі, а також невирішеність усіх проблем цієї сфери, можна стверджувати, що зроблена серйозна заявка на підготовку спортивного кодексу.

Автор до законів, безпосередньо присвячених питанням регулювання фізичної культури і спорту, відносить також закон про приєднання Республіки Білорусь до Міжнародної конвенції про боротьбу з допінгом у спорті.

4. *Інші закони*, які опосередковано регулюють питання фізичної культури і спорту та є джерелами національного спортивного

права, автор називає такі: про основи державної молодіжної політики; про наркотичні засоби, психотропні речовини, їх прекурсори та аналоги; про зброю; про архітектурну, містобудівну і будівельну діяльність; про державні нагороди; про попередження інвалідності та реабілітацію інвалідів; про рекламу; про профспілки; про місцеве управління і самоуправління; про соціальний захист інвалідів; про гарантії щодо соціального захисту дітей-сиріт; про громадські об'єднання; щорічні закони про бюджет.

5. *Укази Президента*, зокрема: «Про заходи щодо стимулювання досягнення високих спортивних результатів»; «Про надання підтримки організаціям фізичної культури і спорту»; інші укази, що опосередковано регулюють питання фізичної культури і спорту.

6. *Постанови Ради Міністрів Республіки Білорусь*, якими безпосередньо регулюються спортивні відносини, зокрема: «Про делегування Міністерству спорту і туризму повноважень на прийняття нормативних правових актів у сфері фізичної культури і спорту» (Цією постановою Міністерство спорту і туризму уповноважене на прийняття за погодженням із заінтересованими суб'єктами нормативних правових актів щодо затвердження: Інструкції про порядок ведення реєстру федерацій (союзів, асоціацій) з виду (видів) спорту, умови і порядок включення в нього (виключення з нього) федерацій (союзів, асоціацій) з виду (видів) спорту; Правил безпеки проведення занять фізичною культурою і спортом; державного фізкультурно-оздоровчого комплексу Республіки Білорусь; Інструкції про порядок формування і ведення реєстру фізкультурно-спортивних споруд, а також надання інформації, що міститься в ньому, та про встановлення переліку відомостей, які вносяться в реєстр фізкультурно-спортивних споруд; Положення про середню школу — училище олімпійського резерву; Інструкції про порядок обов'язкової реєстрації правил спортивних змагань з виду спорту, визнаного в Республіці Білорусь, рішень про застосування на території Республіки правил спортивних змагань з виду спорту, прийнятих відповідними міжнародними спортивними організаціями, або рішень про застосування таких правил із встановленням особливостей для Республіки Білорусь, рішень щодо зміни (доповнення) правил спортивних

змагань із виду спорту, та інші). Тобто ті повноваження, які були передбачені законом про фізичну культуру і спорт для Уряду, тепер надані Міністерству спорту і туризму.

До джерел національного спортивного права автор включає і постанови уряду про затвердження п'ятирічних Державних програм розвитку фізичної культури і спорту, про затвердження Положення про Міністерство спорту і туризму Республіки Білорусь та інші урядові постанови, що так або інакше регулюють питання фізичної культури і спорту.

7. *Постанови республіканських органів державного управління*, що регулюють питання фізичної культури і спорту.

8. *Регіональне* правове регулювання питань фізичної культури і спорту (регіональні програми, концепції, плани заходів з питань фізичної культури і спорту).

9. *Нормативні правові акти міжнародних і національних спортивних організацій* з видів спорту. Багато авторів називають такі акти локальними.

У зв'язку з цим В. С. Каменков вказує, що відповідно до Закону про нормативні правові акти локальний нормативний правовий акт — нормативний правовий акт, дія якого обмежена рамками однієї або кількох організацій. Проте нормативні правові акти національних спортивних громадських об'єднань і організацій (федерацій, асоціацій, союзів) з видів спорту, за його словами, називати локальними правовими актами сумнівно з двох причин.

По-перше, тому, що такі нормативні правові акти містять у собі прямі або відсилочні норми нормативних правових актів міжнародних спортивних організацій. Так, у Статуті асоціації «Білоруська федерація футболу» зазначено, що «БФФ користується правами, наданими їй статутами ФІФА та УЄФА, регламентами, а також рішеннями, що приймаються на основі цих документів». Він наводить висловлену в літературі думку про те, що в Європі реалізується принцип «єдності спорту» і що в рамках різних видів спорту управління завжди здійснюється «зверху», міжнародні спортивні федерації розробляють єдині правила і зобов'язують національні спортивні федерації переносити такі правила у свої положення, статути, інші локальні акти.

По-друге, тому, що не враховано специфіку спортивних правовідносин, які регулюються не тільки правовими нормами державних органів, а й правовими нормами «м'якого» спортивного саморегулювання, тобто актами міжнародних і національних федерацій (асоціацій тощо).

Водночас автор стверджує, що в законі про спорт закріплене право федерацій (союзів, асоціацій) з виду (видів) спорту приймати свої акти (регламенти, правила, інструкції тощо) у межах своєї компетенції та з урахуванням актів Міжнародного олімпійського комітету, міжнародних спортивних організацій. Проте вказані акти навіть не названі правовими, хоча по суті є як мінімум локальними нормативними правовими актами. Ними визначаються спортивні порушення, опис застосовуваних санкцій, структура, склад, порядок формування та діяльності юрисдикційних органів спортивних федерацій, правила переходів спортсменів (трансфери) та багато іншого. Що ж до нормативних правових актів міжнародних спортивних організацій, то вони ніяк не можуть належати до локальних, оскільки поширюють свою дію не просто на декілька організацій, а й на велику кількість спортивних організацій і спортсменів у різних країнах світу, тобто на невизначене коло осіб.

10. *Міжнародні джерела* національного спортивного права, до яких автор включає спеціальні міжнародні правові акти, що регулюють відносини у сфері спорту. До них належать:

— *Олімпійська хартія* Міжнародного олімпійського комітету (МОК), який засновано в 1894 році. (У Хартії, відзначає автор, визначено основні принципи олімпійського руху, організацію та порядок діяльності МОК як верховної влади олімпійського руху, роль міжнародних спортивних федерацій (МСФ) та національних олімпійських комітетів (НОК), регламентовані питання організації і проведення Олімпійських ігор. Останній 74-й пункт Олімпійської хартії «Арбітраж» присвячено вирішенню спорів, що виникають під час або у зв'язку з Олімпійськими іграми. Такі спори «можуть бути вирішені виключно Арбітражним спортивним судом згідно з Арбітражним кодексом у спортивних питаннях. Свої статuti (або подібні регламентуючі акти) мають усі міжнародні спортивні федерації, в яких детально розписаний порядок як їхньої

діяльності, так і вирішення спірних ситуацій. Саме МОК здійснює визнання міжнародних спортивних федерацій, в яких можуть виступати міжнародні неурядові організації, які керують одним або кількома видами спорту на всесвітньому рівні. Олімпійський рух, що перебуває під верховною владою МОК, включає в себе організації, спортсменів та осіб, які повинні керуватися Олімпійською хартією. Про широту повноважень МОК максимально свідчать правила Хартії, які дають МОК можливість накладати санкції на МСФ, НОК, а також зайнятих в індивідуальних видах спорту спортсменів та на спортивні команди. На основі Олімпійської хартії було затверджено і Медичний кодекс, який встановлює перелік заборонених лікарських препаратів, а також правила проведення медичного огляду та санкції, що накладаються за їх порушення. По суті, йдеться про вирішення дисциплінарних спорів на основі власних процедур». Таким чином, пише В. С. Каменков, через надання МОК Олімпійською хартією зазначених повноважень було створене автономне право для єдиного олімпійського руху, обов'язкове до виконання всіма його учасниками).

— *Міжнародна хартія фізичного виховання і спорту*, прийнята Генеральною конференцією ООН з питань освіти, науки і культури у 1978 році, що має на меті поставити розвиток фізичного виховання і спорту на службу прогресу людства, сприяти їх розвитку і спонукати уряди, а також компетентні неурядові організації керуватися нею, поширювати та застосовувати її. Хартія проголошує, що державні органи на всіх рівнях і спеціалізовані неурядові організації мають сприяти здійсненню заходів із фізичної культури і спорту, зокрема, приймати нормативні правові акти, забезпечувати матеріальну підтримку, а також використовувати інші заходи заохочення, стимулювання і контролю.

— *Кодекс спортивної етики*, що встановлює відповідальність урядів, спортивних і таких, що мають відношення до спорту, організацій, а також окремих осіб за недотримання правил справедливої гри. Термін «справедлива гра» в сенсі цього Кодексу — це не тільки дотримання спортивних правил у спортивній діяльності, а й поняття дружби, поваги, способу мислення, що виключає обман, застосування допінгу, насильство, образи, експлуатацію, корупцію.

— *Міжнародна конвенція про боротьбу з допінгом у спорті та Конвенція проти застосування допінгу*, прийнята Радою Європи у 1989 році, що встановлює заходи, спрямовані на обмеження доступності допінгу, а також принципи міжнародного співробітництва у цій сфері.

До міжнародних джерел національного спортивного права автор включає також опосередковано Конвенцію ООН про визнання і приведення до виконання іноземних арбітражних рішень 1958 року, до якої приєдналися уже понад 140 держав світу і в якій встановлені єдині правила для визнання арбітражної угоди, а з іншого боку, для визнання і приведення до виконання іноземних арбітражних рішень, у тому числі щодо спортивних спорів. На його думку, є й інші міжнародні джерела спортивного права.

11. «*Lex sportiva*», що визначається В. С. Каменковим як принципи спортивного права, які виробляються національними й міжнародними спортивними організаціями (федераціями), сукупність правил «м'якого» процесуального і матеріального права, що застосовується до вирішення спортивних спорів. До таких принципів належать: 1) Принцип незворотності дії закону (незалежно від часу порушення справи під час здійснення будь-яких процесуальних дій застосовується законодавство, що діє на момент здійснення цих дій). 2) Принцип процедурної справедливості (згідно з ним будь-яка сторона має право на захист своїх інтересів у суді, коли приймається якесь рішення, яке суттєво порушує її інтереси). 3) Принцип пропорційності покарання (призначене спортивною федерацією покарання має бути розмірним із наслідками порушення. Обрана санкція, яка «очевидно» і «завідомо» нерозмірна з наслідком порушення, може бути переглянута або скасована Спортивним арбітражним судом). 4) Принцип однакового підходу при визначенні покарання (за однакове порушення повинно бути однаковим покарання для всіх осіб). 5) Принцип свободи здійснення спортивної діяльності (захищається широке коло прав особистості, включаючи і свободу на фізичне пересування і свободу здійснення спортивної діяльності та участі у змаганнях між спортсменами однакового рівня підготовки).

Таким чином, стверджує автор, «*lex sportiva*» має перевагу порівняно з іншими джерелами, а його принципи повинні мати безпосереднє і переважне застосування як первинні джерела спортивного права. Але ця перевага водночас створює і труднощі в його застосуванні, оскільки відмінності між національними правопорядками досить значні, а тому суттєво відрізняються і джерела спортивного права в різних країнах, про що свідчить існування в світі різних моделей законодавства про спорт.

З проведеного ним аналізу джерел національного спортивного права В. С. Каменков робить висновок про комплексну природу та відносно відособлений характер національного спортивного права, що його характеризує необхідність тісної взаємодії з різними галузями права і законодавства. Зростаючий обсяг правових норм національного спортивного права уніфікується міжнародним спортивним правом⁷⁹.

Якщо проаналізувати увесь набір зазначених джерел спортивного права, то вони, з нашої точки зору, не дають підстав говорити про комплексну природу та відносно відособлений характер національного спортивного права, як стверджує В. С. Каменков; їх перелік не складає уявлення про спортивне право як про таке, що відзначають його, за словами С. В. Алексєєва і Р. Г. Гостєва, органічно комплексний характер, специфічні джерела, предмет, принципи, межі та методи регулювання.

Насамперед це стосується трактування «*lex sportiva*»: якщо В. С. Каменков розглядає його як сукупність правил «м'якого» процесуального і матеріального *права*, що застосовується до вирішення спортивних спорів, то названі два автори визначають «*lex sportiva*» як систему *позаправової* нормативної регламентації в галузі спорту.

Щодо нормативних положень кодексів та переважаючої більшості законів, на які вказують ці автори, то вони хоча і стосуються так чи інакше сфери спорту, однак належать до предметної сфери зовсім інших галузей права. Так, усі перераховані ними кодекси

⁷⁹ Каменков В. С. Источники национального спортивного права Республики Беларусь. *Берегиня*. 777. *Сова*. 2014. № 3 (22). С. 250–263. [52]

уже тому не можуть бути джерелами *спортивного* права, що вони належать до джерел «своїх» власних кодифікованих галузей права чи законодавства (кримінального, податкового, митного, трудового, земельного, сімейного тощо).

Так само всі «інші закони», які регулюють питання фізичної культури і спорту «опосередковано», вказують не так на відособленість національного спортивного права і їх належність до його джерел, як на існування органічного зв'язку спортивного права з усіма іншими складовими національної правової системи. Зокрема, закони про архітектурну, містобудівну й будівельну діяльність, про гарантії щодо соціального захисту дітей-сиріт, про соціальний захист інвалідів, про державні нагороди, про рекламу, про профспілки, про місцеве управління і самоуправління, про громадські об'єднання, про бюджет, які В. С. Каменков називає джерелами національного спортивного права, за своїм предметом належать однозначно не до спортивного права, а до галузей адміністративного, конституційного, цивільного, соціального, бюджетного та інших галузей права або відповідних галузей законодавства.

По-різному розглядаються авторами також міжнародні документи як джерела спортивного права. Наприклад, якщо В. С. Каменков називає спеціальні міжнародні правові акти, що регулюють відносини у сфері спорту (Олімпійську хартію Міжнародного олімпійського комітету, Міжнародну конвенцію про боротьбу з допінгом у спорті Ради Європи, Конвенцію ООН про визнання і приведення до виконання іноземних арбітражних рішень тощо) міжнародними джерелами *національного* спортивного права, то в позиції С. В. Алексєєва і Р. Г. Гостєва про них йдеться як про джерела *міжнародного* права, причому не обов'язково міжнародного спортивного права.

Нарешті, серед вказаних джерел ці автори називають джерела *етичних* норм, якими регулюється діяльність у сфері спорту. Але в такому разі йдеться не про правові відносини, а про *етичні* відносини у сфері спорту, що регулюються не нормами спортивного права, а нормами спортивної етики, спортивної моралі.

З цього може бути зроблено висновок, що дослідники *при визначенні нормативних джерел спортивного права надто*

розищують їх поняття, включаючи в нормативне регулювання не тільки правовий зміст, а й позаправовий зміст регулювання суспільних відносин.

Як зазначають С. В. Алексєєв і Р. Г. Гостев, до недавнього часу те, що уже зараз багатьма спеціалістами називається спортивним правом, існувало у вигляді декількох самостійних і незалежних один від одного блоків правовідносин.

Один із блоків складали горизонтальні правовідносини, що склалися між їх суб'єктами з приводу здійснення фізкультурно-спортивної та пов'язаної з нею діяльності, в тому числі пов'язані з укладанням та виконанням договорів надання послуг зі спортивної підготовки, договорів про спортивну рекламу і спортивне спонсорство, договорів про передачу прав на висвітлення фізкультурної або спортивної події, з відношеннями з охорони прав на висвітлення у засобах масової інформації фізкультурних заходів та/або спортивних заходів, на використання найменування спортивної організації, найменування спортивної команди, найменування фізкультурного або спортивного заходу, на спортивну, олімпійську і паролімпійську символіку, на зображення спортсмена й інших виключних прав у сфері фізичної культури і спорту.

Такі правовідносини традиційно регулювалися (у загальних рисах) нормами цивільного права, однак саме регулювання зачіпало тільки зовнішню оболонку спортивних правовідносин, не створюючи механізмів відбиття специфічних потреб учасників суспільних відносин у галузі фізичної культури і спорту. Крім того, законодавством не охоплювалися багато напрямів специфічного спортивного бізнесу. Очевидно, вказують автори, що в масштабах однієї галузі цивільного права неможливе повне й детальне регулювання фізкультурно-спортивної діяльності, адже правовідносини, що виникають у цій сфері, не повною мірою кореспондуються з принципами і методом цивільного права. Навряд чи можна говорити про юридичну рівність, наприклад, спортивної федерації й акредитуючого її органу. Не знаходить широкого застосування у фізкультурно-спортивних правовідносинах і наріжний принцип цивільного права — принцип диспозитивності.

Інший блок — спортивні правовідносини, пов'язані з виконавчими органами державної влади, що опікуються сферою фізичної культури і спорту, передусім Міністерства спорту РФ, які розглядалися в рамках адміністративного права.

Наступні блоки складали спортивні правовідносини, щільно пов'язані з муніципальним, трудовим правом, правом соціального забезпечення, кримінальним, міжнародним та інші. Значний обсяг спортивних відносин регулюється нормами так званого «м'якого» права, тобто регламентними й іншими нормами, які приймаються спортивними організаціями різних рівнів.

Виокремлення того чи іншого комплексу, стверджують автори, визначається не так загальними вимогами до виділення нової правової галузі, як розробленістю самого нормативно-правового масиву, інтенсивністю, актуальністю тієї або іншої діяльності та її потребами у спеціальному правовому забезпеченні⁸⁰.

Очевидно, що вказані автори не беруть до уваги предметний критерій, за яким визначається приналежність норм тих або інших нормативних актів до предметної сфери саме спортивного права. Ним у юридичній науці традиційно визнається, як зазначено, предмет правового регулювання, тобто *специфічна сфера* суспільних відносин, якою визначаються межі їх правового регулювання спортивним, а не конституційним, адміністративним, цивільним, трудовим, кримінальним правом тощо.

Разом з тим, при визначенні спортивного права як навчальної дисципліни С. В. Алексєєв та Р. Г. Гостєв включають в Особливу частину цієї дисципліни такі курси, як правові питання *податкових* відносин у сфері фізичної культури і спорту, правове регулювання *трудових, соціальних, управлінських* відносин у цій сфері, відносин спонсорства та реклами у спорті та інших⁸¹.

⁸⁰ Алексєєв С. В., Гостєв Р. Г. Предпосылки возникновения и развития спортивного права в Российской Федерации. *Культура физическая и здоровье*. 2013. № 4 (12). С. 8–15. [6]

⁸¹ Алексєєв С. В., Гостєв Р. Г. Спортивное право как новая отрасль права, область юридической науки и учебная дисциплина. *Вестник ВГУ. Серия: «Проблемы высшего образования»*. 2014. № 3. С. 25–28. [1]

Однак зазначені суспільні відносини в юридичній науці більшістю авторів визнаються предметом трудового, соціального, податкового тощо права. Крім того, одні й ті самі відносини не можна вважати податковими і спортивними одночасно, оскільки з цього тільки виникає непотрібна термінологічна плутанина, що лише ускладнює визначення поняття спортивного права як галузі права.

Відмова авторів від «загальних вимог до виділення нової правової галузі» означає фактично *суб'єктивістський* підхід, оскільки оцінка стану розробленості нормативно-правового масиву, інтенсивності, актуальності тієї чи іншої діяльності «та її потреби у спеціальному правовому забезпеченні» залежить від особистого погляду кожного окремого вченого.

Для прикладу можна покликатися на публікацію Т. Ведешкіної щодо місця і ролі актів російських спортивних федерацій в системі джерел трудового права. Вона зазначає, що норми, які містяться в актах спортивних федерацій, зачіпають практично усі інститути трудового права. При цьому, авторка, на відміну від В. С. Каменкова, який вважає такі акти *локальними* нормативними правовими актами спортивного права, ці види актів до локальних в традиційному розумінні актів не відносить, а називає зазначені акти загальноросійських спортивних федерацій особливими нетиповими джерелами трудового права⁸².

Разом з тим, окремі вчені розглядають вказаний вище підхід до виділення правових галузей як помилковий. Так, зокрема, М. Буянова досліджує питання про предмет спортивного права і відзначає, що в юридичній літературі сформувалося помилкове поняття про предмет спортивного права, через що до нього додають відносини, пов'язані зі спортом, які, однак, належать до предметів трудового, адміністративного, цивільного, підприємницького та земельного права. Таким чином фактично заперечується самостійність галузі спортивного права⁸³.

⁸² Ведешкина Т. П. Место и роль актов общероссийских спортивных федераций в системе источников трудового права. *Электронное приложение к «Российскому юридическому журналу»*. 2020. № 3. С. 65–69....? [182]

⁸³ Буянова М. О. К вопросу о предмете спортивного права. *Право. Журнал Высшей школы экономики*. 2019. № 1. С. 158–159. [178]

Зважаючи на сказане вище, аналіз сфери нормативного регулювання спорту виявляє потребу обмежити вказану сферу тими правовими актами, які відповідають об'єктивному критерію визначення предмета галузі, конкретизувавши суспільні відносини спортивної сфери, що регулюються актами спортивного права, тобто встановивши специфіку вказаних відносин як предмета цієї галузі.

1.3. Спортивні відносини і акти спортивного права

Насамперед зазначимо, що на необхідність конкретизації того певного кола суспільних відносин, які регулює спортивне право, у літературі звертають увагу деякі автори, зокрема О. О. Шевченко, яка центральне місце в сукупності відносин у сфері спорту відводить *спортивним відносинам*. Спортивні відносини не визначені як самостійний термін в законодавстві. Спроби визначити їх були здійснені в науці, зокрема, ці відносини визначалися й розглядалися в контексті спорту, через його розуміння.

Правильною, на її погляд, є позиція І. М. Амірова, який визначив спортивні відносини як різновид суспільних відносин, що виникають між учасниками спортивних заходів (змагань і тренувань) та врегульовані спеціальними нормативними актами (правилами проведення спортивних заходів)⁸⁴.

Також авторка наводить точку зору С. Н. Братановського, який виділяє «власне фізкультурно-спортивні відносини», об'єктом яких є особливі соціальні блага — здоров'я і спортивна майстерність⁸⁵, та М. В. Дерюжкіна, який виділяє суспільні відносини, що виникають із приводу встановлення порядку проведення спортивних заходів, називаючи ці відносини спортивно-технічними⁸⁶.

⁸⁴ Амиров И. М. Юридическая ответственность в сфере спорта (вопросы теории и практики) : учеб. пособие. Уфа : УЮИ МВД РФ, 2006. 74 с. [53]

⁸⁵ Братановский С. Н. Управление физической культурой и спортом в условиях реформ (организационно правовые проблемы) : дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 1997. 363 с. [54]

⁸⁶ Дерюжкин М. В. Отношения в области профессионального спорта как предмет гражданско-правового регулирования. *Вестник Московского университета. Серия 11: «Право»*. 1991. № 4. С. 73–77. [55]

Згадана вище М. Буянова до предмета спортивного права включає суспільні відносини в галузі фізкультури та спорту (спортивні відносини) щодо організації: а) фізичного виховання, спортивної підготовки, проведення спортивних заходів; б) фізкультурно-спортивної діяльності та міжнародного співробітництва у сфері спорту; в) розгляду спортивних спорів. Спортивні відносини, що становлять предмет спортивного права, належить характеризувати як організаційні спортивні відносини. Зв'язки між відносинами, які входять у предмет спортивного права, обумовлені їх внутрішньою природою і носять структурний, а не функціональний характер. Авторка відмежовує спортивні правовідносини від інших відносин, що виникають між суб'єктами фізичної культури і спорту в процесі фізкультурної та спортивної діяльності, зокрема, тих, що виникають під час тренувального процесу і спортивних змагань, не пов'язаних з їх організацією.

М. Буянова стверджує, що спортивне законодавство у сфері підготовки до змагань та участі в них (на відміну від трудового законодавства), регулює організацію цих заходів. При цьому вказані відносини виникають не лише в рамках спортивної організації, але й на рівні територіальному, а суб'єктами цих відносин є громадяни та організації, які не пов'язані трудовим договором. Нею зроблено загальний висновок, що спортивні відносини не перетинаються з відносинами, які регулюються іншими галузями права⁸⁷.

Натомість, при розгляді спортивних відносин О. О. Шевченко спирається на поняття *спорту*, яке вперше у вітчизняній науці запропонував А. О. Соловйов, у вузькому та широкому його розуміннях. У вузькому розумінні спорт — це спортивна діяльність, добровільна індивідуальна та/або колективна, професійна та/або любительська, систематична та/або періодична діяльність, невід'ємно пов'язана зі змагальними елементами фізичного та/або інтелектуального навантаження і з регулярно організовуваними й такими, що проводяться за встановленими правилами, змаганнями інтегральних (фізичних, емоційно-психологічних та інтелектуальних) здібностей і досягнень її учасників, фіксацією й оцінкою вказаних

⁸⁷ Буянова М. О. К вопросу о предмете спортивного права. С. 158–159. [178]

досягнень, а також спеціальна практика підготовки до цієї діяльності й окремі суспільні відносини, які виникають у зв'язку з організацією та забезпеченням указаної діяльності і з її аудіовізуальним та іншим медійним висвітленням. Спорт у широкому розумінні — це система суспільних відносин, що виникають із вказаної діяльності або пов'язаних із нею, забезпечуюча її інституціональна та нормативна підсистеми⁸⁸.

На думку О. О. Шевченко, спортивні відносини також потрібно розглядати у широкому і вузькому розумінні. У широкому сенсі — це всі відносини, що складаються у сфері спорту. У вузькому сенсі — ті відносини, які складаються й існують у процесі здійснення спортивними клубами, спортсменами спортивно-змагальної діяльності, спрямованої на досягнення спортивних результатів, тобто безпосередньо спортивні відносини.

Як спортивні, вказує авторка, можна визначити відносини, що виникають із приводу участі спортсмена та інших безпосередніх учасників у спортивних заходах (по суті, у змаганнях) і досягнення спортивних результатів. Специфікою цих відносин є ознака участі у змаганнях. Ця ознака виводиться із законодавчого визначення поняття «спортсмен» (фізична особа, яка займається обраним видом або видами спорту і виступає на спортивних змаганнях), а також визначення поняття «спорт» (сфера соціально-культурної діяльності як сукупність видів спорту, що склалися у формі змагань і спеціальної практики підготовки людини до них). Участь у змаганнях є визначальною специфічною ознакою цих відносин⁸⁹.

На наш погляд, ознака «участь у змаганнях» є такою, що сама потребує визначення, оскільки змагання існують не тільки у спорті. Наприклад, на конкурсі краси учасниці також змагаються між собою, але це не є спортом. Так само бувають змагання з виробничих питань (наприклад, кулінарів, перукарів тощо), або змагання на математичних олімпіадах тощо. Нарешті, школярі змагаються

⁸⁸ Шевченко О. А. Актуальные проблемы формирования отрасли спортивного права. *Вестник Омского университета. Серия: «Право»*. 2012. № 2 (31). С. 259–260. [36]

⁸⁹ Там само. [36]

в рамках уроків фізкультури з бігу, стрибків, плавання, але вони не є спортсменами. Тому поняття спортивних відносин потрібно пов'язувати з такою ознакою, як «участь у *спортивних* змаганнях», а поняття спортивних змагань залежить у свою чергу від розуміння поняття «спорт».

Разом з тим, О. О. Шевченко уявляє усю систему відносин у сфері спорту таким чином: 1) спортивні відносини; 2) інші, безпосередньо з ними пов'язані відносини.

До складу *спортивних відносин* авторка включає такі відносини:

- 1.1) з приводу підготовки спортсмена до спортивних заходів;
- 1.2) з приводу організації змагань;
- 1.3) процесуальні (з приводу оспорування);
- 1.4) з технічного регулювання;
- 1.5) з приводу спортивної відповідальності.

До інших, безпосередньо з ними пов'язаних, включаються такі відносини:

- а) з приводу визначення правового статусу суб'єкта (тобто відносини з ліцензування, атестації, акредитації, сертифікації);
- б) з управління та організації спорту⁹⁰.

Крім спортивно-правових відносин, вказує О. О. Шевченко, у сфері спорту широко представлені трудові, цивільно-правові та публічно-правові (кримінально- і адміністративно-правові) відносини.

Трудове право у сфері спорту регулює працю працівників цієї сфери. Цивільне право регулює питання оренди спортивних об'єктів; будівництво таких об'єктів здійснюється за договорами підряду. У сфері спорту поширені й інші цивільно-правові договори. Як соціальне явище, спорт потребує державного захисту, тому для цієї сфери суспільного життя є властивими адміністративно-правове та кримінально-правове регулювання, що має захищати права й інтереси осіб, які беруть участь у спортивних відносинах. Адміністративне право регулює, як правило, відносини, що виникають у зв'язку

⁹⁰ Шевченко О. А. Актуальные проблемы формирования отрасли спортивного права. *Вестник Омского университета. Серия: «Право»*. 2012. № 2 (31). С. 259–260. [36]

з організацією спортивних заходів. Для цих відносин характерна вертикальна субординація суб'єктів, притаманна адміністративно-му праву. Кримінальне право захищає суб'єктів спортивних відносин, однак вплив кримінального права на спорт є в цей час предметом дискусій. З цього авторка робить висновок про неоднозначність підходів до питання формування галузі спортивного права⁹¹.

На нашу думку, О. О. Шевченко належно не обґрунтувала запропонований нею склад спортивних відносин, оскільки не визначила чіткого критерію їх виділення в самостійну групу відносин. Через це виникають питання: чим відрізняються відносини «з приводу підготовки спортсмена до спортивних заходів» від *трудових* відносин тренера, масажиста, лікаря тощо, які беруть участь у підготовці спортсмена до змагань? Або чим відрізняються відносини «з приводу організації змагань» від «безпосередньо з ними пов'язаних» відносин «з управління та організації спорту» чи адміністративно-правових відносин щодо забезпечення громадського порядку у місцях проведення змагань? Якою є відмінність між *спортивними* «процесуальними (з приводу оспорування)» відносинами та іншими процесуальними відносинами (цивільно-процесуальними, адміністративно- чи господарсько-процесуальними)? Авторка не надає пояснень, що означають відносини «з технічного регулювання», а також відносини «з приводу спортивної відповідальності», щодо яких самостійного визначення потребує також термін «спортивна відповідальність».

Якщо звернутися до розрізнення авторкою «спортивно-правових відносин» і трудових, цивільно- та публічно-правових відносин, то з її точки зору мається на увазі, що «спортивно-правові відносини» регулюються нормами спортивних організацій, а не нормами держави, хоча вони і кваліфікуються як правові. Так, у разі допінгових порушень відповідальність за ці порушення встановлюють і реалізують насамперед спортивні організації, а не державні органи. Чи можна вважати ці порушення спортивних правил *правопорушеннями*, а відповідальність за них — правовою відповідальністю?

⁹¹ Шевченко О. А. Актуальные проблемы формирования отрасли спортивного права. *Вестник Омского университета. Серия: «Право»*. 2012. № 2 (31). С. 261. [36]

У зв'язку з цим виникає ряд питань щодо кваліфікації фактів і відносин у сфері спорту як правових відносин і юридичних фактів. Наприклад, футбольними і хокейними правилами встановлено покарання (пенальті, буліт) за певні порушення в карній зоні поля (спортивного майданчика). Чи є виконання рішення спортивного судді, арбітра щодо пробиття пенальті, буліту *правом* команди, чи це її обов'язок? Чи має взагалі спортсмен під час змагання щось робити «по праву», обирати варіант власного трактування правил гри, змагання (наприклад, замість вкидання м'яча руками з аути вибити його ногою)? Чи є взагалі у спорті такі факти, які породжують правове відношення «право–обов'язок», яке регулюється правовими нормами, або ж правила гри, правила змагань у різних видах спорту є не диспозитивними, а виключно *імперативними*, оскільки вони передбачають лише обов'язковість їх для спортсменів, які змагаються?

З нашої точки зору, такі факти й відносини, які стосуються регламентації певного виду спорту (правила гри, правила єдиноборств тощо), *не мають значення юридичних фактів та правових відносин*. Вказані факти й відносини належить розглядати як *спортивно-технічні*, вони регламентуються виключно відповідними спортивними відомствами та організаціями. Якби не було обов'язковості таких правил, не були б можливими будь-які спортивні змагання. Неможливо уявити гру в шахи або теніс, коли шахісти чи тенісисти керуються різними правилами або дискутують щодо правил під час гри.

Факти й відносини, що пов'язані з організацією та проведенням спортивних змагань, з підготовкою спортсменів до спортивних змагань тощо, регламенти яких встановлюються також *спортивними органами*, з нашої точки зору, слід вважати *спортивно-правовими* відносинами і фактами. Тут уже можна говорити про права й обов'язки учасників, про право відмови від участі, право оспорування рішень і результатів змагань тощо, тобто вже про *диспозитивне* регулювання вказаних відносин. Наприклад, команди можуть домовитися під час тренувального або товариського футбольного матчу про більшу від нормативної кількість заміन гравців або про можливість заміни вилученого за порушення гравця, про

меншу тривалість гри тощо. Разом з тим тут ще немає *юридичних* фактів і *юридичних* відносин, доки в регулюванні вказаних відносин не бере участі *держава*. І тільки такі відносини у сфері спорту, регулювання яких здійснює держава в національному законодавстві, є *юридичним правом*, що складає національну правову систему з відповідним поділом її на галузі національного права.

Як відомо, юридична практика регулювання суспільних відносин в Україні, прав і свобод громадян пов'язує із законодавством, нормативними актами органів державної влади та органів місцевого самоврядування, однак передусім із законами.

Це впливає насамперед зі статті 92 Конституції України, згідно з якою права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод, а також основні обов'язки громадянина визначаються виключно законами України. Так само виключно законами визначаються засади цивільно-правової відповідальності та діяння, що визнаються злочинами, дисциплінарними чи адміністративними правопорушеннями, та відповідальність за них. Це означає, що ці питання не можуть бути *визначені* на рівні підзаконних нормативних актів. Ми вважаємо, що тут йдеться саме про *юридичні* права та обов'язки і їх гарантії.

Однак при цьому не виключається *правове регулювання* підзаконними актами відносин щодо *реалізації* прав, свобод, обов'язків та відповідальності, визначених законом. Водночас коло підзаконних нормативних актів, які регулюють права та обов'язки громадян і їх відповідальність, не обмежується нормативними актами самих лише органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Як показує практика, воно залежить від тієї сфери, в якій реалізуються ці права та обов'язки. Так, наприклад, виникає питання про природу нормативних актів спортивного права, які регулюють відносини професійних спортсменів і тренерів зі спортивними організаціями (зокрема, клубами), в яких вони працюють.

Для прикладу звернемося до оприлюдненого на початку жовтня 2016 року судового рішення у справі за позовом ТОВ «Футбольний клуб "Говерла"» до колишнього головного тренера Н. про стягнення з нього компенсації за дострокове розірвання трудового контракту. У своїх запереченнях проти позову відповідач,

зокрема, зазначав, що на трудові правовідносини сторін не можуть поширюватися регламентні норми Федерації футболу України. Суд не погодився з цим і у своєму рішенні вказав, що умови трудового контракту не суперечать положенням статті 21 КЗпП України, а тому між сторонами виникли трудові правовідносини, які мали регулюватися з урахуванням положень укладеного сторонами контракту.

Встановивши, що відповідачем було подано заяву про дострокове розірвання контракту за власним бажанням, суд відзначив у своєму рішенні відсутність у заяві передбачених статтею 39 КЗпП України умов, за яких працівникові дозволяється розірвати строковий трудовий договір. Згідно з наказом (розпорядженням) відповідача було звільнено з посади головного тренера за його заявою за власним бажанням на підставі статті 38 КЗпП України.

Наступним у рішенні суду відзначено, що згідно з колективним договором між керівництвом і трудовим колективом ТОВ «Футбольний клуб “Говерла”» кожний працівник прийняв на себе обов’язок дотримуватися регламентних документів Федерації футболу України. А згідно зі статтею 9 Закону України «Про колективні договори і угоди» положення колективного договору поширюються на всіх працівників підприємства незалежно від того, чи є вони членами профспілки, і є обов’язковими як для роботодавця, так і для працівників.

Зважаючи на такі обставини, суд констатував, що відповідач прийняв на себе обов’язок щодо дотримання регламентних документів Федерації футболу України на час знаходження у трудових відносинах із позивачем.

Далі у рішенні суду було сказано наступне. Регламентні документи Федерації футболу України є актами, які «регулюють діяльність у професійному спорті спортсменів та тренерів, оскільки це прямо передбачено в ч. 2 ст. 38 Закону України «Про фізичну культуру і спорт», де зазначено, що діяльність у професійному спорті спортсменів, тренерів та інших фахівців, яка полягає у підготовці та участі у спортивних змаганнях серед спортсменів-професіоналів і є основним джерелом їх доходів, провадиться

відповідно до цього Закону, Кодексу законів про працю України та інших нормативно-правових актів, а також статутних та регламентних документів відповідних суб'єктів сфери фізичної культури і спорту та міжнародних спортивних організацій».

За таких обставин, вважає суд, регулювання трудової діяльності та трудових відносин у сфері фізичної культури і спорту здійснюється в тому числі регламентними документами Федерації футболу України, оскільки остання згідно з її Статутом є громадською організацією фізкультурно-спортивної спрямованості зі статусом національної федерації, що надає ФФУ статусу суб'єкта у сфері фізичної культури і спорту, виходячи з положень статті 20 Закону України «Про фізичну культуру і спорт». На підставі цього висновку суд застосував відповідні положення Регламенту Федерації футболу України про стягнення з відповідача грошової компенсації на користь позивача за розірвання контракту без поважних причин. При цьому в рішенні суду зазначено, що діюче законодавство України, окрім наведених у рішенні норм Регламенту Федерації футболу України, «не регулює питання виплати компенсації працівнику або роботодавцю в сфері професійного футболу за дострокове розірвання трудового контракту. Відтак, норми Регламенту Федерації футболу України зі статусу і трансферів футболістів підлягають застосуванню в цій частині без жодних обмежень»⁹².

Таким чином, з цього рішення суду випливає висновок щодо переліку підзаконних нормативних актів, якими встановлюються права та обов'язки громадян і їх відповідальність, крім нормативних актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування належать і акти громадських організацій.

З нашої точки зору, такий висновок суду є дещо дискусійним і потребує додаткового аналізу. Адже відповідно до статті 92 Конституції України права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод, а також основні обов'язки громадянина

⁹² Справа № 641/10003/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. 28.09.2016 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/61754952> (дата звернення: 15.11.2016). [56]

не можуть бути *визначені* на рівні підзаконних нормативних актів. Проте не виключається правове регулювання підзаконними нормативними актами відносин щодо *реалізації* прав, свобод, обов'язків і відповідальності, визначених законом. Тому важливо, на нашу думку, проводити відмінність між правовим *визначенням* прав і обов'язків із відповідальністю за їх порушення та правовим *регулюванням* їх реалізації.

У зв'язку з цим варто звернути увагу на формулювання згаданої судом статті 38 Закону України «Про фізичну культуру і спорт», відповідно до якої регламентація діяльності професійних спортсменів здійснюється цим Законом, Кодексом законів про працю України та *іншими* нормативно-правовими актами, а також статутними та регламентними документами відповідних суб'єктів сфери фізичної культури і спорту та міжнародних спортивних організацій». З цього формулювання можна зробити висновок, що статутні та регламентні документи національних і міжнародних спортивних організацій *не розглядаються* законодавцем як *нормативно-правові акти*, а є *нормативними актами спортивних організацій* — національних або міжнародних організацій. А це означає, що регламентація відповідних аспектів діяльності спортсменів і тренерів допускається нормативними актами спортивних організацій, однак регулювання *правовідносин*, які стають предметом судового розгляду, можливо виключно *нормативно-правовими* актами, в тому числі *визначення* юридичних прав, обов'язків та юридичної відповідальності допускається виключно одним видом нормативно-правових актів — законом.

Саме такий висновок впливає з аналізу правового порядку і статусу національного законодавства за Конституцією України.

Тому суд, відзначивши, що діюче законодавство України, окрім наведених у рішенні норм Регламенту Федерації футболу України, «не регулює питання виплати компенсації працівнику або роботодавцю в сфері професійного футболу за дострокове розірвання трудового контракту», не мав достатніх юридичних і логічних підстав вважати, що «норми Регламенту Федерації футболу України... підлягають застосуванню в цій частині без жодних обмежень». Такий висновок суперечить статті 19 Конституції України,

згідно з якою судові органи зобов'язані діяти лише на підставі Конституції та законів України⁹³.

На наш погляд, норми спортивних організацій не належать до законодавства України, а тому їх можна застосовувати при регулюванні *правовідносин* тільки за умови, якщо це прямо дозволяє закон, як наприклад, щодо положень таких локальних нормативних актів, якими є колективні договори підприємств чи організацій. При цьому встановлення в колективному договорі обов'язку професійного спортсмена або тренера дотримуватися в рамках їх трудових відносин регламентних документів спортивних органів не змінює характеру норм актів цих органів, не перетворює їх у норми законодавства держави, якими регулюються спортивні відносини.

Наведений приклад свідчить про те, що дослідження актів спортивного права має важливе значення як для теоретичного визначення поняття спортивного права, так і насамперед для практики їх ухвалення та застосування.

Як вказується в літературі, визначаючи місце спортивного права в системі права Росії, С. В. Алексєєв зазначає, що спортивне право є комплексною галуззю поряд із маркетинговим, транспортним, банківським, корпоративним, фінансовим та іншими. Тому об'єктивно головна правова проблема пов'язана з регулюванням суспільних відносин у цій сфері і полягає в узгодженості нормативно-правової бази, її несуперечності та внутрішньої єдності. На жаль, рішення цієї проблеми перебуває на первинному етапі здійснення. Таке становище значною мірою пояснюється тим, що система норм, які охоплюють відносини, що виникають у сфері фізичної культури і спорту, — це новий напрям російської юриспруденції, а отже, помилки неминучі⁹⁴.

З іншого боку, у літературі висловлена думка С. С. Князєвим, що спортивне право (як сукупність юридичних норм) регулює

⁹³ Ющик О. О. Акти спортивного права в регулюванні прав спортсменів і тренерів. *Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування* : матеріали наук. семінару (м. Дніпро, 9 груд. 2016 р.). Дніпро : Дніпропетровський держ. ун-т внутрішніх справ ; Ліра ЛТД, 2017. С. 146–149. [57]

⁹⁴ Драничникова Н. В., Захарова С. А., Сергєєв А. Б. Проблемы развития спортивного права в России. *Социум и власть*. 2012. № 5 (37). С. 91–92. [2]

далеко не всі відносини, які складаються у сфері занять фізичною культурою та спортом. Чимало з них, особливо тих, які стосуються спорту вищих досягнень (професійного спорту), в основному піддаються дії не правових норм, а правил, що їх встановлюють національні й міжнародні спортивні неурядові (недержавні) організації, котрі, не заперечуючи тісних контактів із національними (наднаціональними) державними структурами, тим не менш, прагнуть відстоювати власну незалежність.

Це очікувано призводить до того, що регулювання спорту вищих досягнень концентрується в руках міжнародних і національних неурядових організацій (МОК, ФІФА, ФІБА та ін.), які надають перевагу досягненню визнання їхньої «суверенної» правосуб'єктності, яка дає їм право відігравати в регулюванні спортивних відносин, особливо щодо спорту вищих досягнень, роль «першої скрипки»⁹⁵.

З наведеною думкою не можна погодитися. По-перше, через те, що автор плутає поняття «юридичні норми», «правові норми» і «правила», не відносячи останні до правових норм, хоча правові норми — це правила поведінки, які встановлюються або державою, або іншими правотворчими суб'єктами. По-друге, автор помилково не розрізняє поняття «професійний спорт» і «спорт вищих досягнень», всупереч чинному законодавству.

Зокрема, в Законі України «Про фізичну культуру і спорт» такі поняття як «професійний спорт» і «спорт вищих досягнень» вказано як *окремі напрями спорту*, поряд з дитячим, резервним та іншими напрямками спорту. Законом про фізичну культуру і спорт Білорусі спорт вищих досягнень визначено як частину спорту, що спрямована на досягнення спортсменами високих спортивних результатів на республіканських офіційних та офіційних міжнародних спортивних змаганнях. І нічого не йдеться про його професійний характер. Аналогічно визначено спорт вищих досягнень у законі про фізичну культуру і спорт Російської Федерації. Водночас, в ньому також надано визначення професійного

⁹⁵ Князев С. С. Спортивное право в правовой системе России: статус, принципы, источники. *Вестник ВГУ. Серия: «Право»*. 2020. № 2. С. 306–316. [179]

спорту — як частини спорту, спрямованої на організацію та проведення професійних спортивних змагань.

При цьому поняття «спорт» у законі Російської Федерації визначено як сферу соціально-культурної діяльності як сукупності видів спорту, що склалася у формі змагань і спеціальної практики підготовки людини до них.

У Законі України «Про фізичну культуру і спорт» терміном «спорт» позначається «діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на виявлення та уніфіковане порівняння досягнень людей у фізичній, інтелектуальній та іншій підготовленостях шляхом проведення спортивних змагань та відповідної підготовки до них». Проте тут не визначено «сфери» спорту і фізичної культури.

З нашої точки зору, немає можливості встановити критерій для виділення спортивних відносин, якщо виходити з тих визначень поняття «спорт», які містяться в законодавстві, або які наводить, зокрема, О. О. Шевченко.

Трактування у «вузькому» значенні поняття «спорт» через поняття «спортивна діяльність» не дає можливості встановити, що таке спортивна діяльність — як той критерій, яким спорт відрізняється від іншого роду діяльності (трудової, художньої, наукової, політичної). Якщо йдеться про змагальну діяльність, то ми уже вказали на некоректність критерію «змагання» для формування дефініції поняття спорту. Адже не тільки спортивна діяльність пов'язана зі змагальними елементами фізичного та/або інтелектуального навантаження і такими, що регулярно організовуються й проводяться за встановленими правилами, змаганнями інтегральних (фізичних, емоційно-психологічних та інтелектуальних) здібностей і досягнень її учасників, фіксацією й оцінкою вказаних досягнень. Конкурси краси, пісенні конкурси або математичні та інші аналогічні олімпіади також підпадають під вказане визначення, однак їх ніхто не пропонує називати спортивною діяльністю.

Широке розуміння поняття спорту як «системи суспільних відносин, що виникають із вказаної діяльності, або пов'язаних з нею забезпечуючої її інституціональної та нормативної підсистем»,

є занадто широким, оскільки зі спортивною діяльністю, до того ж нечітко визначеною, пов'язується в суспільстві безліч різноманітних відносин, включаючи сімейні та інші. Так, наприклад, у випадку, коли батьки неповнолітнього футболіста надають дозвіл останньому на укладання ним контракту з певним футбольним клубом через агента, то в цьому випадку відносини батьків з дитиною так чи інакше пов'язані зі спортивною діяльністю їх дитини, хоча вони є сімейними, а не відносинами сфери спорту.

Очевидно, наведеним дефініціям поняття «спорт» не вистачає такої суттєвої ознаки, яка надає специфіки спортивній діяльності порівняно з іншими видами діяльності. А через це залишається невизначеною також і та сфера нормативного регулювання, яку автори позначають поняттям «спортивне право». Логічно, з нашої точки зору, припустити, що спортивним правом називають сферу правового регулювання, об'єктом якої є *sport*, оскільки одне із значень слова «об'єкт» [від лат. *objectus* — предмет] означає «предмет, явище тощо, на які спрямована якась діяльність». Інше його значення: «Зовнішній світ, що існує поза нами, незалежно від нашої свідомості та є предметом пізнання»⁹⁶.

З цих визначень випливає, що спорт і право можуть розглядатися однаково по відношенню до суб'єкта діяльності — як окремі об'єкти, кожний з яких може виступати як предмет чи явище, на яке спрямовується його увага. Разом з тим у словосполученні «спортивне право» зазначені вище об'єкти пов'язані взаємовідношенням, у якому вони виконують різні функції, а саме: право виступає як визначуване, а спорт — як його визначення.

Зважаючи на це, поняття спортивного права залежить від специфіки об'єкта, який у цьому відношенні є визначальним, тобто залежить від специфіки такого феномена, як *sport*.

Таким чином, потрібно насамперед встановити специфіку спорту як об'єкта, на який спрямовується правове регулювання.

Словникові видання надають слову «спорт» різних значень. Воно прийшло в українську і російську мови від англійського

⁹⁶ Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. Харків : ВД «ШКОЛА», 2006. С. 573. [58]

sport як скорочення первинного давньофранцузького *disport* — гра, розвага. Саме вказана першооснова вносить різночитання, вона обумовлює надання досить різних значень слову «спорт».

Показовим у цьому сенсі є словник Брокгауза та Ефрона, в якому сказано, що первинно словом «спорт» позначалося *прагнення* досягти чогось особливо видатного у сфері тілесних вправ; надалі смисл його зазнав різних змін, і зрештою спортом називають будь-які заняття, що мають на меті задоволення або розважання, однак тільки не вигоду. Автори вказують, що спорт поділяється на *рухливий*, основною ознакою якого є рух, і *нерухливий*, в якому мускульні рухи не відіграють суттєвої ролі.

Рухливий спорт можна поділити на *елементарний* і *вищий* спорт. Мету елементарного спорту становлять власне тілесні вправи: гімнастика, боротьба (бокс, кулачні бої), фехтування, ходьба, біг і стрибки, танці, альпійський спорт (сходження на гори), ходулi, плавання, ігри на відкритому повітрі [англ. *outdoor games, rural sport*] — крикет, крокет, лаун-теніс, лапта, м'яч, поло, городки, кеглі, гігантські кроки, метання диска, пускання зміїв тощо. До *вищого* спорту належать: полювання в усіх його видах, кінний спорт (скачки, рисисті біга), водяний спорт (гребний, парусний), зимовий спорт (біг на ковзанах, на лижах, їзда на буєрах), велосипедний спорт (їзда фігурна, туризм), повітроплавання.

До *нерухливого спорту* відносять такі заняття: розведення тварин (конярство, собаківництво, птахівництво, бджільництво тощо), садовий спорт (облаштування садів, вирощування рослин), складання різноманітних колекцій (монет, марок, старовини, гравюр, рукописів, автографів тощо), ігри всередині дому [англ. *indoor games*] — більярд, лото, доміно, кості, гральні карти, шашки, шахи, тощо). Перехідний ступінь від рухливого до нерухливого спорту становлять стрільба у ціль, садки (голубина, звірина), полювання та бої тварин тощо. До спорту може бути зарахована і любительська фотографія.

У розширенні поняття спорту далі за всіх ідуть англійці, у яких існує ще так званий *дамський* і *дитячий* спорт. До першого відносять дамські рукоділля, до другого — різні забави, якими діти заповнюють дозвілля у довгі зимові вечори (склеювання

будиночків, малювання, розмальовування, фізичні досліди тощо). Тілесні вправи та інші розваги, що лежать в основі спорту, вказують автори, відігравали значну роль у всі часи та в усіх народів⁹⁷.

Коли зробити узагальнення того переліку занять, який у зазначеному словнику називається спортом, то складається дуже широке уявлення про спорт як фізичну та/або інтелектуальну активність людини, спрямовану на досягнення певного результату з метою отримання задоволення чи розважання.

Однак таке надто абстрактне визначення не вказує на специфіку спорту як певного суспільного явища. Так, наприклад, фізичне чи психічне знуцання групи невихованих підлітків над кимось або над живою твариною заради розважання навряд чи можна сприймати як спорт, хоча і таку «активність» охоплює наведена «широка» дефініція поняття спорту.

Тому під час визначення спорту різні автори акцентують увагу на різних аспектах. Так, наприклад, спорт розуміють у декількох значеннях, зокрема, як:

1) складову частину або один із *компонентів фізичної культури*;

2) специфічний рід фізичної або інтелектуальної *активності*, що здійснюється з метою *змагання*;

3) організовану *за певними правилами діяльність* людей, що полягає в зіставленні їхніх фізичних та/або інтелектуальних здібностей, а також підготовку до цієї діяльності та міжособові *відносини*, що виникають у її процесі;

4) *суспільне явище*, що виступає: а) як *засіб оздоровлення і психофізичного удосконалення*, б) як *дієвий засіб відпочинку та відновлення працездатності*, в) як *видовище*, г) як *професійна праця*⁹⁸.

З точки зору С. В. Алексєєва поняття «спорт» має широке значення. До обсягу вказаного поняття автор включає фізичне

⁹⁷ Брокгауз Ф. А., Эфрон И. А. Энциклопедический словарь. Санкт-Петербург : Типография Акц. общ. «Издательское дело», Брокгауз-Эфрон, 1900. Т. 31 : София — Статика. С. 298. [59]

⁹⁸ Основы физической культуры в вузе. URL: http://cnit.ssau.ru/kadis/osnov_set/tema6/p5_1.htm (дата звернення: 24.07.2019). [60]

виховання, дитячий та юнацький спорт, спорт інвалідів, спорт для всіх, спорт вищих досягнень (олімпійський і професійний) тощо⁹⁹.

Автор вказує ряд суттєвих особливостей сфери фізичної культури і спорту як соціально-економічної системи, якими обумовлюються специфічні підходи до її правового регулювання: наявність різноманітних типів фізкультурно-спортивної діяльності, до яких належать фізичне виховання дошкільнят і учнів освітніх установ за державними програмами, фізична підготовка військовослужбовців, професійно-прикладна фізична підготовка, масовий спорт, професійний спорт, спорт вищих досягнень, спортивні способи рекреації й реабілітації та інші; специфічні функції спорту — економічна, воєнна, політична, миротворча, наукова, комерційна, виховна, освітня, інформаційна, пропагандистська, соціалізуюча, гедоністична, рекреативна, реабілітаційна; спрямованість на забезпечення всебічного розвитку людини, утвердження здорового способу життя, формування потреби у фізичному та моральному вдосконаленні, створення умов для занять улюбленими видами фізичної культури і спорту, організацію професійно-прикладної підготовки, профілактику захворювань, шкідливих звичок і правопорушень; гарантування громадянам права займатися фізичною культурою і спортом (у тому числі спортом як професією), об'єднуватися в організації фізкультурно-оздоровчої та спортивної спрямованості, фізкультурно-спортивні товариства, федерації за видами спорту, асоціації, клуби й інші об'єднання; вироблення як продукту, на відміну від багатьох галузей народногосподарського комплексу, різноманітних соціально-культурних та матеріальних послуг, а також товарів; зв'язок фізичної культури й організованого спорту із складною системою відповідних інститутів і органів; здійснення управлінських функцій у галузі фізичної культури і спорту галузевими та позагалузевими федеральними органами виконавчої влади, а також численними

⁹⁹ Алексеев С. В. Олимпийское право. Правовые основы олимпийского движения : учебник для студентов вузов, обучающихся по направлениям «Юриспруденция» и «Физическая культура и спорт» / под ред. П. В. Крашенинникова. Москва : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2012. С. 21. [61]

громадськими органами управління; функціонування організацій в галузі фізичної культури і спорту практично в усіх організаційно-правових формах, передбачених Цивільним кодексом; існування широкого різноманіття реальних фізкультурно-спортивних і виробничо-господарських відносин, зумовлених багатогранністю діяльності суб'єктів фізкультурного руху, а також різноспрямованістю науково-технічного, економічного, соціального й організаційного потенціалів у цій сфері суб'єктів РФ та окремих спортивних організацій; існування фізичної культури та особливо спорту Росії як складової частини світового фізкультурно-спортивного й олімпійського руху, у зв'язку з чим деякі аспекти їх функціонування й розвитку підпадають під дію міжнародних і регіональних нормативно-правових актів, що спричиняє необхідність інкорпорувати окремі норми у національне законодавство; юридичний характер спортивного порядку, обумовлений, зокрема, спроможністю спортивної організації до саморегулювання через різні статuti і регламенти, а також здатністю гарантувати обов'язковість своїх вимог шляхом застосування дисциплінарних санкцій; наявність об'єктивної спортивної відповідальності та особливі принципи спортивної діяльності — змагальний момент, безкорисливість спортсменів, доведеність результатів тощо¹⁰⁰.

Якщо ми узагальнимо усі ці аспекти, то формулювання поняття спорту складеться в таке визначення: *спорт* — це суспільне явище, що виступає як засіб оздоровлення і психофізичного удосконалення, відпочинку та відновлення працездатності людей, є компонентом фізичної культури і являє собою рід фізичної або інтелектуальної активності, здійснюваної з метою змагання, тобто діяльності, організованої за певними правилами в рамках міжособових відносин, яка полягає у зіставленні фізичних та/або інтелектуальних здібностей людей і підготовці до цієї діяльності, та здійснюється як видовище або як професійна праця.

Більш «вузьке» розуміння спорту суттєво відрізняється від наведеного вище «широкого» уявлення. Якщо при «широкому»

¹⁰⁰ Алексеев С. В. Спортивное право России : учебник. Москва : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2012. С. 147–148. [37]

розумінні спорт визначається через активність *окремої* людини, тобто як *індивідуальне* явище, то у «вузькому» розумінні спорт характеризується як суспільне явище. Разом з тим в останньому випадку не можна не відзначити наявності деяких помітних суперечностей.

По-перше, у визначенні спорту як «засобу» вказується спрямованість його, як суспільного явища, на кілька *різних* цілей: 1) оздоровлення, 2) психофізичне вдосконалення, 3) відпочинок, 4) відновлення працездатності людей. При цьому «засобом» називають відповідну людську активність, яка здійснюється з *метою змагання*. Однак такий «засіб» не зовсім узгоджується із вказаними цілями, до того ж самі цілі не є взаємоузгодженими.

Через це виникає питання про визначення *дійсного* цільового спрямування спорту, оскільки «змагання», на наш погляд, не може вважатися метою спорту. Змагання є способом зіставлення людської активності з метою виявлення рівня спортивних досягнень учасників, порівняння рівня їхніх фізичних та/або інтелектуальних здібностей. Наприклад, змагання кулінарів у швидкості та якості приготування блюд чи змагання перукарів у швидкості та оригінальності створення зачіски і таке інше не вважають спортом. У такого роду змаганнях порівнюються *професійні* здібності з метою вдосконалення *виробничої* діяльності у сфері харчування або сфері надання косметичних послуг. Коли ж перераховані змагання проводяться у формі телевізійного шоу, то до цього додається ще й така мета, як *розважання* телеглядачів.

Непослідовність існує також при визначенні спорту, з одного боку, як засобу відпочинку і відновлення працездатності, а з іншого — визначення спорту як професійної праці. А розуміння спорту як роду *інтелектуальної* активності людей не відповідає його розумінню як компонента *фізичної* культури, що походить від первинного значення слова «спорт» як прагнення досягти чогось видатного саме у сфері *тілесних вправ*.

Деякі вчені розглядають спорт і фізичну культуру як співвідносні поняття, називаючи спорт складовою фізичної культури. Вказане співвідношення останнім часом набуло нового значення у законодавстві. Спорт, стверджує М. Поткіна, — складова частина

фізичної культури, що історично склалася у формі змагальної діяльності і спеціальної практики підготовки людини до змагань. За раз чинний Федеральний закон про фізичну культуру і спорт у Російській Федерації від 4 грудня 2007 року, розділяючи поняття «фізична культура» і «спорт», не трактує останній як складову частину фізичної культури, а дає таке визначення: спорт — сфера соціально-культурної діяльності як сукупність видів спорту, що склалася у формі змагань і спеціальної практики підготовки людини до них.

Саме це визначення поняття «спорт» авторка вважає оптимальним, оскільки в ньому законодавець відходить від визначення поняття «спорт» через категорію «фізична культура»¹⁰¹.

Так само вказані поняття розрізняє й В. П. Васькевич, який зазначає, що «фізична культура і спорт не просто різні правові категорії, а й суттєво відмінні фактичні суспільні відносини». Тому й правове регулювання таких суспільних відносин здійснюється відповідними правовими інструментами. Разом з тим він вважає, що фізичну культуру і спорт можна представити і як окремі підгалузі спортивного права, яке є окремою комплексною галуззю права. Кожна з цих підгалузей має свою систему, структуру та інститути, що, з одного боку, є відмінними, а з другого боку вони багато в чому співпадають; у цьому, як стверджує автор, виявляється єдність і диференціація правового регулювання фізичної культури і спорту, міжгалузеві та внутрішньогалузеві зв'язки спортивного права¹⁰².

На нашу думку, хоча фізична культура і спорт зовні мають між собою багато спільного, тим не менше спорт не може вважатися «компонентом» фізичної культури, оскільки вони різняться за своїм *цільовим* спрямуванням. Об'єктом фізичної культури безпосередньо є фізичне та психічне *здоров'я* людини, на *підтримання, відновлення і поліпшення* якого спрямовані фізкультурні заняття. До фізичної культури в її широкому розумінні необхідно було б

¹⁰¹ Поткина М. А. О месте спортивного трудового права в системе права. *Вестник Пермского университета. Серия: «Юридические науки»*. 2010. № 1 (7). С. 224. [28]

¹⁰² Васькевич В. П. К вопросу о месте спортивного права в системе отраслей отечественного права. *Вестник Московского государственного юридического университета имени О. Е. Кутафина*. 2015. № 4. С. 56. [23]

віднести також вправи догляду за тілом: умивання, гоління, інші вправи особистої гігієни та косметики, і навіть модне останнім часом нанесення на тіло художніх татуювань. На відміну від цього безпосереднім об'єктом спорту є фізичні, психічні та інтелектуальні *здібності* людини, на *розвиток* і *вдосконалення* яких спрямовуються заняття спортом. Цим пояснюється той факт, що одні й ті самі фізичні вправи в одному випадку розглядаються як заняття фізичною культурою, а в іншому — як заняття спортом¹⁰³.

У літературі спорт відрізняють від фізичної культури тим, що у спорті має місце обов'язкова *змагальна* компонента. Фізкультурник і спортсмен у своїх заняттях і тренуваннях використовують іноді одні й ті самі фізичні вправи (біг тощо), однак спортсмен порівнює свої досягнення у фізичному вдосконаленні з іншими спортсменами через змагання. Заняття ж фізкультурника спрямовані лише на особисте вдосконалення, без порівняння з іншими людьми.

На наш погляд, для розрізнення фізкультури і спорту критерій «змагання» не є коректним. Наприклад, уроки фізичної культури у школі супроводжуються часто змаганнями школярів, однак від цього вони не перетворюються на «уроки спорту». Призначенням шкільних занять фізичною культурою є підтримання та поліпшення здоров'я школярів, що не виключає можливості подальшого їх удосконалення як спортсменів.

Відзначені суперечності у визначеннях поняття спорту виникають тому, що в це поняття вкладають випадковий набір ознак людської активності, поєднують її різні аспекти, однак не уявляють феномен спорту як певний *цілісний* об'єкт. З нашої точки зору, спорт як дещо цілісне може бути представлений у разі, коли його розглядати як один із *суспільних інститутів*, враховуючи, що у найбільш широкому значенні суспільний інститут трактується як продукт соціального спілкування, який регулює суспільну діяльність. З цієї точки зору спортивна діяльність не є винятком,

¹⁰³ Ющик О. О. Спорт як інституційний об'єкт права. *Юридичний науковий електронний журнал Запорізького національного університету*. 2017. № 6. С. 51. URL: http://lsej.org.ua/6_2017/6_2017.pdf (дата звернення: 01.10.2019). [62]

а відносини у сфері спорту також супроводжуються соціальним спілкуванням¹⁰⁴.

Інститут, стверджує Ю. О. Тихомиров, як упорядкований і відтворюваний спосіб життєдіяльності людей, як своєрідний фіксований «згусток» суспільних відносин виступає як важіль цілеспрямованої дії на поведінку людей і суспільні процеси, що відбуваються. Так, у політичному житті інститут, як момент спокою, «розпредмечується» у політичних діях, а вони «опредмечуються» в інституті. Політичні інститути породжують і охороняють комплекс соціальних норм, які, своєю чергою, впливають на них, закріплюють і стабілізують їх існування, упорядковують структуру, визначають цілі й функції, відношення між собою, а також із соціальними спільнотами, громадами. Ступінь реалізації норм багато в чому впливає на ефективність дії інститутів.

У суспільстві, зазначає автор, застосовуються різні види нормативного регулювання. В політичній системі виділяється нормативна підсистема, що включає в себе норми права, рішення партій і громадських організацій, мораль, етику, політичні звичаї і традиції. Неоднакова при цьому міра поєднання правових і інших норм щодо того чи іншого політичного інституту¹⁰⁵.

Інститути — це не матеріальні предмети. Загальною особливістю рисою інститутів є те, що вони мають *правила*, обумовлені й визначені для кожного інституту. Люди створюють інститути, коли для здійснення різної діяльності їм доводиться приймати певні процедурні правила — як словники та синтаксис у мові, або правила змагань з греблі чи різноманітні угоди, що скеровують ведення справ у дрібній лавці чи таємній поліції. Взагалі правила встановлюються самі собою по мірі розвитку діяльності, хоч у ряді випадків вони можуть бути свідомо сформульовані, узгоджені й проголошені. Дуже часто вони спочатку «просто виникають», а потім на певній стадії розвитку формулюються і проголошуються

¹⁰⁴ Ющик О. О. Спорт як інституційний об'єкт права. *Юридичний науковий електронний журнал Запорізького національного університету*. 2017. № 6. С. 51. URL: http://lsej.org.ua/6_2017/6_2017.pdf (дата звернення: 01.10.2019). [62]

¹⁰⁵ Тихомиров Ю. А. Проблемы активизации политических институтов. *Советское государство и право*. 1986. № 6. С. 14–17. [63]

(мова — яскравий приклад). Можна стверджувати, що наша соціальна діяльність «регулюється» нашими інститутами¹⁰⁶.

Французький учений Ж. Ренар вказує, що індивіди не є єдиними суб'єктами соціальних відносин. Крім них у суспільстві взаємодіє безліч соціальних інститутів — комерційні асоціації, сім'я, профспілки, партії, різного роду корпорації, держава, церква тощо. Усім інститутам, незалежно від їх функціональних особливостей та їх місця у суспільстві, притаманні такі ознаки, як наявність організуючої ідеї, владність і нормативно-правовий характер. І хоча в рамках будь-якої соціальної організації діють конкретні індивіди, інститут завдяки наявності названих якостей переважає за тривалістю існування соціальний час життєдіяльності його членів і тому стає об'єктивною, незалежною від «суб'єктивних забаганок» системою¹⁰⁷.

Зазначений автор, як і М. Оріу, вважав інститути юридичними організаціями, що мають внутрішню владно впорядковану життя, авторитарну автономну структуру. Індивіди, які взаємодіють в інститутах, гуртуються навколо влади, метою якої є «покровительство і керівництво рухом щодо реалізації специфічних інтересів колективу». Між окремими особами, колективом і владою організації внаслідок єдності мети з необхідністю виникають органічні солідарні зв'язки, які стають нормою існування цього об'єднання. Разом з тим, нормативне як регулятор є засобом організації людської діяльності (її упорядкування, регламентації) і поза соціальними відносинами виникнути не може, оскільки лише в них людина здійснює свою діяльність. Це не означає, що відносини, необхідні з точки зору життєздатності тієї чи іншої суспільної групи, самі собою несуть нормативність. Соціальні приписи і норми створюються певними людьми. Тому можливі розбіжності об'єктивного необхідного для колективу і його суб'єктивного відбиття в нормах, а також узаконення таких інтересів як загальних, які зовсім не є ними¹⁰⁸.

¹⁰⁶ Корнфорт М. Открытая философия и открытое общество / пер. с англ. ; вступ. ст. и общ. ред. И. С. Нарского. Москва : Прогресс. 1972. С. 317. [64]

¹⁰⁷ Воротилин Е. А. Онтология права в теории институционализма. *Правоведение*. 1990. № 5. С. 45–46. [65]

¹⁰⁸ Там само. С. 46–47. [65]

У соціології як основа суспільства розглядається *соціальна структура* — сукупність соціальних інститутів, соціальних ролей і статусів. Виробництво, сім'я, релігія, освіта, армія, власність, держава — *фундаментальні інститути* суспільства, які виникли у глибоку давнину й існують досі.

Загалом інститут — це пристосувальний устрій суспільства, який створено для задоволення його найважливіших потреб, що регулюється зводом соціальних норм. А *соціальні інститути* — такі, що склалися історично, усталені форми організації сумісної діяльності, яка регулюється нормами, традиціями, звичаями, діяльністю, спрямованою на задоволення фундаментальних потреб суспільства. Найдавнішими інститутами вважаються виробництво та сім'я.

Будь-який інститут виконує певну функцію: навчати, виробляти, захищати тощо. Функції тісно пов'язані з *соціальними ролями*: чоловік, батько, людина похилого віку, спортсмен, офіцер, член профспілки тощо. *Статус* — соціальне становище, позиція людини в суспільстві. З часом одні соціальні позиції та соціальні ролі зникають або змінюються, інші виникають, а з ними змінюється суспільство та його структура. Сукупність людей, які займають одну й ту ж соціальну позицію (осередок суспільства) або виконують одну й ту саму роль, є *соціальною групою*. Соціальні групи можуть бути великими і складатися із сотень, тисяч і навіть мільйонів людей, а можуть бути малими, нараховувати від двох до семи осіб. Коли соціальні статуси і ролі пов'язані між собою функціями, вони поєднуються правами та обов'язками стосовно один до одного.

Основною категорією, що позначає універсальний механізм регулювання відносин панування-підкорення соціальних агентів, є *влада*. Цей механізм включає інституціональні й неінституціональні способи управління, представництво та реалізацію інтересів соціальних агентів, ціннісно-нормативні структури підтримання чи деконструкції існуючого порядку¹⁰⁹.

Враховуючи вказані вище положення, ми маємо підстави розглядати спорт як один із *суспільних інститутів*, одночасно

¹⁰⁹ Добренев В. И., Кравченко А. И. Фундаментальная социология : в 15 т. Москва : ИНФРА-М, 2007. Т. 14: Власть. Государство. Бюрократия. С. 25–31. [66]

з такими інститутами, як, наприклад, мистецтво, школа, наука, сім'я, церква, партії тощо.

По-перше, спорт — це усталена, така, що склалася історично, форма організації сумісної діяльності, спрямованої на задоволення фундаментальної потреби людства у всебічному розвитку людської особистості.

Функція спорту полягає в організації занять, спрямованих на розвиток і вдосконалення фізичних, психічних та інтелектуальних здібностей людини для реалізації їх у різних сферах її життєдіяльності, а також виявлення і порівняння вказаних здібностей у спортивних змаганнях. Зазначена соціальна функція спорту тісно пов'язана з такими специфічними соціальними ролями, як спортсмен, тренер, спортивний суддя, вболівальник тощо.

По-друге, спорту притаманні такі ознаки соціального інституту, як наявність організуючої ідеї, владність і нормативно-правовий характер, завдяки чому він є об'єктивною, незалежною від «суб'єктивних забаганок» системою, що має своє внутрішнє владно упорядковане життя та автономну авторитарну структуру, а також скеровується спортивною владою, яка спрямовує спортивний рух на реалізацію специфічних інтересів спортивного співтовариства.

Між суб'єктами спорту, їх організаціями, а також спортивною владою внаслідок єдності мети встановлюються організаційні солідарні зв'язки щодо реалізації особливих інституційних інтересів, які об'єктивно стають нормою існування всього спортивного співтовариства.

Як фіксована сфера суспільних відносин, упорядкований і відтворюваний спосіб життєдіяльності людей, спорт виступає важелем цілеспрямованої дії на поведінку людей і процеси, що відбуваються.

По-третє, спорт, як специфічна сфера суспільних відносин, породжує й охороняє комплекс норм, що, у свою чергу, закріплюють і стабілізують існуючі відносини, упорядковують їх структуру, визначають цілі й функції спорту, його відношення з іншими інститутами та соціальними спільнотами і групами.

У спорті існує безліч правил, якими регулюється поведінка людей у різних його видах. Як уже сказано, суспільні відносини у сфері спорту, спортивна діяльність — це світ, у центрі якого

панує правило. Тут взаємодіють різні види нормативного регулювання: норми права, рішення спортивних організацій, мораль, етика, спортивні звичаї і традиції. Неоднакова при цьому міра поєднання правових та інших норм щодо того чи іншого виду спорту. Правила встановлюються самі собою в міру розвитку спорту або свідомо формулюються, узгоджуються і проголошуються.

Відзначена інституційна специфіка спорту, на нашу думку, переконливо ілюструється на прикладі *культуризму* [фр. *culturisme*], або *бодібілдингу* [від англ. *bodybuilding* — тілобудівництво]. Культуризм визначається як система фізичних вправ з різними тягарями (гантелями, гирами, штангою тощо), яка має на меті розвиток мускулатури¹¹⁰.

«Культуризм, — пише І. Марчуков — це не спорт у загальновищаному смислі слова, а мистецтво, яке потребує жертв. І в жертву цьому мистецтву іноді приносять своє здоров'я». Культурист на змаганнях, за словами автора, — це уже не нормальна людина. Співвідношення об'ємів мускулів порушене на користь якоїсь примарної «гармонічної будови тіла», де об'єми рук майже наздоганяють об'єми ніг. На подіумі — міцні спортсмени, за кулісами — хворі люди: хтось жадібно п'є воду, у когось судомо зводить м'язи від нестачі мінералів, комусь зле (йому дають підсоленої води і нашатирний спирт). Інші спортсмени зазвичай також «ганяють вагу» перед змаганнями, але у них немає мети набрати вагу в міжсезоння. Крім того, коли зганяти доводиться дуже багато (від 10 % маси тіла), то спостерігається іноді таке зниження результатів, що їм доводиться переходити в іншу категорію або взагалі відмовлятися від виступів. У культуристів же звичайна річ — скинути до 30 % від маси тіла, а після змагань — стільки ж набрати. Це нищівний удар по організму.

Головна риса спорту як суспільного інституту — це спрямованість його на задоволення фундаментальної потреби суспільства у всебічному розвитку людської особистості. Функцією спорту є організація занять, спрямованих на розвиток і вдосконалення

¹¹⁰ Современный словарь иностранных слов: ок. 20 000 слов. 2-е изд., стереотип. Москва : Рус. яз., 1999. С. 103, 325. [39]

фізичних, психічних та інтелектуальних здібностей людини для реалізації їх у різних сферах її життєдіяльності, та виявлення і порівняння вказаних здібностей у спортивних змаганнях. Цієї спрямованості у культуризму немає, а є дещо протилежне по відношенню до мети спорту. Не випадково тому, за критеріями Міжнародного олімпійського комітету, бодібілдинг — це не спорт, і йому немає місця в Олімпійських іграх. Крім значного суб'єктивізму в суддівстві змагань із культуризму, МОК вказує також на супутню до нього проблему допінгу¹¹¹.

Отже, для того, щоб певне заняття вважалось видом спорту, потрібне його *визнання* як спорту з боку спортивної спільноти. Інакше кажучи, потрібен офіційний статус занять як *спортивної* діяльності, визначення показників удосконалення в цій діяльності (кваліфікації, розрядів) тощо, якими визначається рівень спортивної кваліфікації людини. Таким чином, тільки за умови офіційного визнання спортивною спільнотою певне заняття набуває значення спорту.

Враховуючи сказане вище, поняття спорту, з нашої точки зору, складають наступні суттєві визначення: 1) *спорт* — це суспільний інститут, тобто усталена, така, що склалася історично, форма організації сумісної діяльності, спрямованої на задоволення фундаментальної потреби людства у всебічному розвитку людської особистості; 2) соціальною функцією спорту є організація занять, спрямованих на розвиток і вдосконалення фізичних, психічних та інтелектуальних здібностей людини для реалізації їх у різних сферах її життєдіяльності, а також виявлення і порівняння вказаних здібностей у спортивних змаганнях; 3) зазначена функція пов'язана з такими специфічними соціальними ролями суб'єктів спортивної діяльності, як спортсмен, тренер, спортивний суддя, спортивний лікар, спортивний клуб, спортивна організація тощо; 4) функціонування суб'єктів у сфері спорту підпорядковане організуючій ідеї і нормативно-правовому регулюванню, скеровується

¹¹¹ Марчуков И. Бодибилдинг — спорт или искусство? Или нанесение вреда здоровью? *Школа Жизни.ru* : журнал. Санкт-Петербург : МЕДИО, 2007. URL: <https://shkolazhizni.ru/sport/articles/7309/> (дата звернення: 25.03.2019). [67]

спортивною владою, яка спрямовує спортивний рух на реалізацію специфічних інтересів спортивного співтовариства, офіційно визнає (санкціонує) відповідну діяльність як заняття спортом, як певний вид спорту; 5) між суб'єктами спорту і спортивною владою внаслідок єдності мети встановлюються організаційні солідарні зв'язки стосовно реалізації особливих інституційних інтересів, які об'єктивно стають нормою існування спортивного співтовариства, завдяки чому спорт становить об'єктивну систему, має внутрішню владно упорядковане життя та автономну авторитарну структуру; 6) як специфічна сфера суспільних відносин, упорядкований і відтворюваний спосіб життєдіяльності людей, спорт виступає специфічним важелем цілеспрямованої дії на поведінку людей і процеси, що відбуваються, породжує та охороняє комплекс норм, якими закріплюються і стабілізуються існуючі спортивні відносини, упорядковується їхня структура, визначаються цілі й функції спорту, його відношення з іншими інститутами, зокрема, з державою, а також соціальними спільнотами і групами.

Цим ми керуємося при визначенні характеристики спорту як *об'єкта права*. Право не може регулювати активність людини, пов'язану з першозначенням спорту як гри, розваги; проте ця активність може регулюватися іншими правилами і нормами. Унормовуючи правила, якими спорт врегульовує поведінку людей, право здійснює на неї регулятивний вплив у випадках, коли в цьому виникає потреба. У такому разі спорт є *інституційним об'єктом права*, залежно від якого визначається специфіка предмета спортивного права як окремої галузі права¹¹².

1.4. Предмет спортивного права (методологічний аспект)

Для визначення спортивного права як самостійної окремої галузі права, як уже було зазначено, необхідні дослідження природи фактів та відносин у сфері спорту з точки зору їх нормативної

¹¹² Ющик О. О. Спорт як інституційний об'єкт права. *Юридичний науковий електронний журнал Запорізького національного університету*. 2017. № 6. С. 53. URL: http://lsej.org.ua/6_2017/6_2017.pdf (дата звернення: 01.10.2019). [62]

природи, у зв'язку з розумінням спорту як суспільного інституту. При цьому виявляється важливим з'ясування того, чи є спортивне право інтегрованим у єдину правову систему, чи конкурує з правом держави, — питань, які дискутуються в літературі.

Відомо, вказує Д. А. Керімов, що кожна спеціальна наука розробляє не тільки онтологічні проблеми «своїх» об'єктів, а й специфічні гносеологічні засоби їх пізнання. Методологія права на основі загальнонаукової методології пропонує систему методів дослідження правових об'єктів, а також узагальнює теоретичні положення, що мають гносеологічне значення¹¹³.

У зв'язку з цим цікавить погляд на спортивне право з точки зору юридичної соціології, одним з основоположників якої є знаний французький вчений-юрист *Жан Карбоньє*. Для юридичної науки, зверненої передусім до особливої нормативної форми відбивання соціального буття, а простіше кажучи, до права як сукупності норм, використання соціологічних методів особливо важливе, адже воно допомагає встановити, якою мірою ці норми реалізуються в реальному житті, чи немає розриву між повинним і сущим, як оцінює ці норми суспільна думка тощо¹¹⁴.

Через різноманітність юридичних явищ визначити їх поняття, як стверджує Ж. Карбоньє, можливо лише за допомогою їх класифікації на *первинні* і *вторинні* юридичні явища. Первинні юридичні явища відповідають тому, що називають формальними джерелами права, однак право є ширшим за сукупність його *формальних джерел* і *норм* права. У соціолога індивідуальні акти і конкретні судові рішення беруть участь у формуванні права. Всі первинні юридичні явища, зазначає автор, мають спільну субстанцію — це явища, які пов'язані з владою. Вторинні, або похідні, юридичні явища є більш різноманітними. До них належать і інститут шлюбу, й окремо взятий шлюб, договір як такий і конкретний договір. Разом з тим вторинні явища не повністю

¹¹³ Керімов Д. А. Общенаучная методология и методология права. *Теоретико-методологические проблемы права*. Москва : ИКД «Зерцало-М», 2007. С. 9–10. [68]

¹¹⁴ Карбоньє Ж. Юридическая социология / пер. с фр; пер. и вступ. ст. В. А. Туманова. Москва : Прогресс, 1986. С. 5–6. [69]

входять у соціологію права: такі феномени, як сім'я, власність тощо, мають поряд із юридичним аспектом економічну, побутову та інші сторони, тоді як закон чи судові рішення — це суто правові явища¹¹⁵.

Оскільки ж первинні юридичні явища пов'язуються з владою (могутністю, авторитетом, пануванням — а ці поняття не є синонімічними), то юридичну соціологію не може не цікавити питання: чи можливе право без влади?

Юридична соціологія, зазначає також Ж. Карбоньє, розрізняє формального юридичного і реального соціологічного законодавця. Так, щодо закону про трансплантацію органів можна сказати, що юридичними законодавцями є сенатори й депутати, а реальним законодавцем — «влада медиків». Постає питання: якщо влада приховано виступає у позадержавних формах, то чи існує також *позадержавне право* в його різних проявах? Це — вихідний пункт юридичного плюралізму. Зокрема, батьківська влада може знайти вираження у своєрідному «домашньому праві»; а фінансова влада може лише справляти тиск на законодавчу діяльність держави, але не може мати свого власного права.

З іншого боку, якщо правильно, що право детерміноване владою, то чи не є правильним, що влада обумовлена правом? У складній державній організації суспільства право визначає компетенцію, владні повноваження, в тому числі правотворчу компетенцію. Коли державний орган діє згідно з тією владою, якою його наділило право, його акт вважається законним і тому має особливу силу в очах тих, кому він адресований. У цьому плані юридична влада виступає як творець психологічної влади¹¹⁶.

Водночас, пише Ж. Карбоньє, будь-яке правове явище може розглядатися з точки зору понять явище-інститут і явище-випадок (казус), що є похідним від явища-інституту. Вбивство громадянином Х. громадянина Н. — це явище-випадок стосовно

¹¹⁵ Карбоньє Ж. Юридическая социология / пер. с фр; пер. и вступ. ст. В. А. Туманова. Москва : Прогресс, 1986. С. 142–144. [69]

¹¹⁶ Там само. С. 145–146. [69]

інституту кримінальної відповідальності за вбивство. Явища-випадки можуть бути індивідуальними і колективними. Відштовхуючись від індивідуального явища, йдуть шляхом індукції до подібних колективних явищ (вивчення типів), а далі — до явища-інституту. Будь-яке юридичне явище-випадок включає взаємовідношення, що у праві виступає як правовідношення — одне з головних правових понять і рушійна сила юридичного життя.

Найбільшу увагу соціологів привертає, як правило, відношення конфлікту, поняття якого є надто розпливчастим. Власне юридичний тип відносин конфлікту — це спір, який може бути вирішений за допомогою права, спір, що передує процесу. Останній надає відношенню специфічної (ритуальної) форми.

Найбільш суттєва відмінність процесу від інших відносин конфлікту — особливий спосіб вирішення, а саме втручання у відношення двох сторін третьої особи — судді, уповноваженого розв'язати його. Значення класифікації юридичних явищ на пов'язані та непов'язані з процесом полягає у протиставленні «права в мирному стані» і «права в стані війни», тобто звернення до правосуддя і набуття ними процесуального стану. Зважаючи на те, що процес, по-перше, деформує реальність права, а, по-друге, право набагато ширше, ніж юридичні явища, пов'язані з процесом, — юридична соціологія повинна надавати перевагу юридичним явищам, не пов'язаним із процесом¹¹⁷.

Стереотипна поведінка людей, вважає Ж. Карбоньє, буває як у правовому регулюванні, так і неправовому нормативному регулюванні, подібному до нього. Крім права та звичаїв [рос. *правов*], життя людей регламентують чимало інших норм (правила гігієни, система міри й ваги, порядок діяльності установ тощо). Мова — одна із таких нормативних систем. Право вступає з іншими нормативними системами в ті або інші взаємодії (наприклад, сполучення цивільного і релігійного шлюбу, звичай вибору жінкою при одруженні прізвища чоловіка тощо). «Не убий» може бути і моральним імперативом, і релігійною заповіддю, і нормою права

¹¹⁷ Карбоньє Ж. Юридическая социология / пер. с фр. ; пер. и вступ. ст. В. А. Туманова. Москва : Прогресс, 1986. С. 148–153. [69]

одночасно. Заборона палити в метро — юридичного походження, але вона йде також від правил ввічливості, правил гігієни.

Таким чином, стверджує автор, юридичне не пов'язане наперед з певною сферою суспільних відносин. Юридичне можна визначати за критерієм примусовості норм або так званої «юстиціабельності», тобто можливості винесення рішення. Остання охоплює універсальне коло явищ, що включає будь-яке звернення до судді-арбітра, навіть поза поняттям певної процедури. Суттєвим є втручання судді, третьої особи, поставленої в особливе становище для того, аби знайти за допомогою рішення вихід із ситуації, що склалася.

Це означає перехід цього відношення із сфери звичаїв у дещо невизначене царство права¹¹⁸.

На нашу думку, наведені вище положення юридичної (правової) соціології щодо пізнання права можуть бути продуктивними для формування поняття *спортивного права* під кутом зору правового плюралізму, на який звертає увагу Ж. Карбоньє. До такого висновку нас підводить зазначена вище характеристика спорту як інституційного об'єкта права¹¹⁹.

Виступаючи як об'єкт, на який спрямоване правове регулювання, спорт охоплює також «спортивні відносини», від характеру яких залежить специфіка правових норм спортивного права, в тому числі набір прав та обов'язків суб'єктів, які регулюються цими нормами. Не встановивши специфічної ознаки названих правових норм, ми не маємо логічних підстав об'єднувати їх в окрему правову галузь «спортивного права» і визначати його місце в системі галузей права.

Якщо розглядати спортивне право так, як це роблять деякі з авторів, а саме, як поєднання *правового* та *неправового* нормативних комплексів, постають закономірні питання: яка природа «неправового» у спортивному *праві*? Або яка *спільна основа* поєднує

¹¹⁸ Карбоньє Ж. Юридическая социология / пер. с фр. ; пер. и вступ. ст. В. А. Туманова. Москва : Прогресс, 1986. С. 170–171. [69]

¹¹⁹ Ющик О. О. Спорт як інституційний об'єкт права. *Юридичний науковий електронний журнал Запорізького національного університету*. 2017. № 6. С. 50–53. URL: http://lsej.org.ua/6_2017/6_2017.pdf (дата звернення: 01.10.2019). [62].

між собою правове з неправовим? Уже саме додавання «неправового» у поняття «спортивне *право*» викликає сумніви, так само як у поняття «металобрухт» додавати мішанину металевих і дерев'яних відходів. Спортивне право в такому разі є або *правовим* явищем, або це не «право», а більш широкий нормативний регулятор, система більш загального рівня.

Юридична соціологія, на нашу думку, підказує той методологічний підхід, за якого всі *нормативні складові* спортивного права можливо поєднати в категорії *правового*¹²⁰.

Однак у зв'язку з таким підходом належить критично оцінити традиційні поняття загальної теорії права і держави, зокрема такі як «право», «юридичне право», «норма», «предмет правового регулювання», «правова система», «юридична відповідальність» тощо.

Зазначене, з нашої точки зору, достатньо наглядно ілюструється наступним прикладом.

В останні роки у ЗМІ дедалі частіше повідомляється про застосування штрафних санкцій до спортсменів за порушення встановлених правил спортивних змагань. Наведемо такий цікавий епізод. Міжнародна федерація тенісу (ITF) оштрафувала британського тенісиста Дена Еванса на \$ 20 000 «за недостатнє старання» у матчі другого раунду кваліфікації турніру Вімблдон. Він завдав поразки німцеві Маттіасу Бахінгеру, обігравши його у двох сетах із рахунком 6:4, 0:6, 7:5. При цьому Еванс, як сказано в публікації, «надзвичайно швидко для професійного тенісиста поступився у другому сеті — всього за 19 хвилин».

Суддя матчу виніс йому офіційне попередження з формулюванням «за недостатнє старання». За правилами ITF, за це передбачається штраф на суму до 20 тисяч доларів¹²¹.

¹²⁰ Ющик О. О. Спортивне право з точки зору юридичної соціології. *Запоріжжя: Спортивне право України: сучасний стан і перспективи розвитку* : тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 19 жовт. 2018 р.) / за заг. ред. М. О. Ткалича. Запоріжжя. 2018. С. 68–71. [70]

¹²¹ Після перемоги тенісиста оштрафували на \$ 20 000 за недостатнє старання. *СЕГОДНЯ.ua*. 2015. URL: <https://ukr.segodaya.ua/sport/tennis/posle-pobedy-tennisista-oshtrafovali-na-20-000-za-nedostatok-staraniya-626816.html> (дата звернення: 25.03.2019). [71].

Практика таких випадків, коли спортсмени влаштовують офіційні поєдинки з наперед визначеним результатом, керуючись зовсім не змагальними мотивами і заробляючи на цьому, створює загрозу спорту, стає негативним чинником у його розвитку. Проблема виявилася настільки гострою, що 9 липня 2014 року Комітет Міністрів прийняв навіть спеціальну Конвенцію Ради Європи проти маніпулювання спортивними змаганнями¹²².

У преамбулі Конвенції відзначено усвідомлення того, що кожна країна і кожен вид спорту в світі, можливо, потенційно будуть вражені маніпуляціями спортивних змагань, і це явище, як глобальна загроза *цілісності спорту*, потребує глобальних заходів у відповідь, які також повинні підтримуватися державами, котрі не є членами Ради Європи. При цьому вказано, що спортивні організації несуть відповідальність за виявлення і застосування санкцій за маніпуляції спортивними змаганнями їх відповідальними особами у сфері своєї юрисдикції.

Ця проблема стосується також і України, тому вона вимагає теоретичного дослідження з метою вироблення науково обґрунтованих рекомендацій стосовно її законодавчого регулювання.

Як відомо з теорії права, юридична відповідальність є видом соціальної відповідальності, «сутність якої полягає в застосуванні до правопорушників (фізичних та юридичних осіб) передбачених законодавством санкцій, що забезпечуються у примусовому порядку державою». Відповідальність реалізується у правовідносинах між державою в особі її органів (суду, спеціальних інспекцій тощо) і правопорушником, до якого застосовують юридичні санкції з негативними для нього наслідками (позбавлення волі, штраф, відшкодування шкоди). Як зазначає Ю. С. Шемшученко, класичними видами юридичної відповідальності є дисциплінарна, адміністративна, цивільна та кримінальна відповідальність¹²³.

¹²² Конвенція Ради Європи проти маніпулювання спортивними змаганнями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_c01 (дата звернення: 14.06.2019). [72]

¹²³ Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юридична думка, 2012. С. 109. [73]

Це визначення показує, що порушення правил спортивних змагань не є такими *правопорушеннями*, за які спортсмена притягають до *юридичної* відповідальності. Правила змагань не є нормами права, які встановлюються законодавством. Санкції за порушення вказаних правил також встановлені не національним законодавством держави, а правилами спортивних організацій чи регламентами змагань, і застосовують їх до спортсменів спеціальні органи, які також не належать до державних органів.

Якщо спробувати визначати, до якого виду юридичної відповідальності віднести порушення правил змагань і санкції за них, то вони ніяким чином не належать до таких видів юридичної відповідальності, як цивільна або кримінальна відповідальність.

Дисциплінарна відповідальність у цьому випадку також не застосовується, адже вона впливає з трудових відносин і настає за порушення працівником трудових обов'язків (вчинення дисциплінарного проступка), за яке застосовуються заходи відповідальності до порушника роботодавцем чи адміністрацією, з якими він перебуває в трудових правовідносинах¹²⁴.

Однак спортсмени не належать до розряду працівників, які перебувають у трудових відносинах із дисциплінарними органами міжнародної федерації, котрі накладають на них штраф за порушення правил спортивних змагань.

Аналогічним чином, адміністративну відповідальність встановлено за адміністративні правопорушення, перелік яких передбачається адміністративним законодавством¹²⁵. Кодекс України про адміністративні правопорушення не включає до їх переліку порушення правил спортивних змагань¹²⁶.

Таким чином, застосування спортивними федераціями штрафних санкцій до спортсменів за порушення ними встановлених правил спортивних змагань не може бути віднесено до жодного з традиційних видів юридичної відповідальності.

¹²⁴ Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юридична думка, 2012. С. 106. [73]

¹²⁵ Там само. С. 17. [73]

¹²⁶ Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122. [74]

Останнім часом автори стали використовувати таке поняття, як «спортивні санкції», розглядаючи їх як один із видів корпоративних санкцій¹²⁷.

Водночас з точки зору *майнових* прав спортсменів вказані штрафні санкції фактично нічим не відрізняються від адміністративного штрафу за порушення ними, наприклад, правил дорожнього руху, хоча їх застосовують не державні суб'єкти, а органи спортивної влади.

На нашу думку, поняття юридичної відповідальності, яке утвердилося в теорії права, потребує додаткового теоретичного дослідження, враховуючи нову практику, в тому числі практику відповідальності спортсменів за порушення ними спортивних правил¹²⁸.

Наступне. Дослідники спортивного права включають його різні нормативні складові (в тому числі неправові) в єдину категорію «правового» в межах галузі спортивного права на традиційній для теоретиків права основі критерію *предмета правового регулювання*. Проте навколо придатності вказаного критерію тривалий час точаться гострі дискусії і на сьогодні він все менш певно підтримується вченими.

Так, за словами С. В. Алексєєва і Р. Г. Гостєва, термін «спортивне право» має право на існування в тому числі й тому, що потрібно якось виділити і позначити коло норм, так або інакше пов'язаних із фізкультурно-спортивною діяльністю. Наприклад, зазначають вони, для *зручності* практичного використання слушно говорять про екологічне, аграрне, земельне, муніципальне, бюджетне, податкове, транспортне, сімейне, спадкове, авторське, житлове та інше право. У руслі такого прагматичного підходу можна розмірковувати про медичне, освітнє, парламентське, містобудівне,

¹²⁷ Прокопєц М. А. Спортивная ответственность и спортивные санкции. *Спортивное право: перспективы развития* : материалы междунар. науч.-практ. конф. (г. Москва, 29 июня 2007 г.). Москва. 2007. С. 131–135. [75]

¹²⁸ Ющик О. О. До питання про юридичну відповідальність спортсменів за порушення правил спортивних змагань. *Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17–18 лип. 2015 р.). Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2015. С. 9–12. [76]

маркетингове, конкурентне, корпоративне, акціонерне, приватизаційне, конкурсне, біржове, страхове, видавниче, кримінально-господарське, оперативно-розшукове, приватно-детективне і охоронне, водне, автодорожнє, залізничне, гірниче, атомне, енергетичне, церковне і будь-яке інше право¹²⁹.

У зв'язку з цим необхідно звернути увагу на висловлену в літературі думку про те, що, оскільки галузь права утворюється з певної сукупності юридичних норм, то *«саме особливостями цих норм має визначатися самостійний характер тієї чи іншої правової галузі. Звідси випливає, що предметне визначення галузі права безпосередньо зводиться до предмета у правовому регулюванні (тобто предмета юридичної норми), а не «предмета правового регулювання» у значенні зовнішнього об'єкта, на який орієнтується норма (суспільні відносини тощо)»*. Це, у свою чергу, означає, що разом із визнанням як предмета у правовому регулюванні *диспозиції* юридичних норм (тобто санкціонованих державою суб'єктних прав та відповідних їм обов'язків) саме деяке *певне коло вихідних прав і становить основу утворення тієї чи іншої галузі права*, єдиний предмет, яким визначається галузевий поділ правової системи¹³⁰.

Тим моментом, який об'єднує різні вихідні права в *окрему* галузь права, за словами автора, є *«узагальнена (родова) форма* вихідного права, що виступає як конституційне, сімейне, земельне, трудове, адміністративне, цивільне, кримінальне, фінансове право, право соціального забезпечення, комерційне, сільськогосподарське, лісове, транспортне, повітряне, морське право, міжнародне право, церковне право та інші.

Вказана узагальнена форма вихідного права є *консолідованим вираженням* сукупності окремих вихідних прав (отже, відповідних юридичних норм), пов'язаних однією спільною специфічною *суттєвою ознакою*, що *змістовно* об'єднує вказану сукупність прав навколо їх спільного визначення».

¹²⁹ Алексеев С. В., Гостев Р. Г. Предпосылки возникновения и развития спортивного права в Российской Федерации. *Культура физическая и здоровье*. 2013. № 4 (12). С. 11–12. [6]

¹³⁰ Ющик О. І. Галузі та інститути правової системи (міфи і реальність). Київ : Оріяни, 2002. С. 25–26. [40]

Якщо йдеться про вихідні права *членів сім'ї*, то усе коло юридичних норм, предмет яких становлять такі права, утворює *сімейне право*; права, що пов'язані з *працею*, об'єднуються в *трудове право*; сукупність прав на *землю* чи інші *природні ресурси* утворює *земельне, водне, лісове* тощо право і т. д. «Як такі консолідовані узагальнені вираження, вказані права набувають форми позитивного права... утворюючи кожного разу *особливу галузеву структуру* єдиної правової системи, виступаючи як особливий у кожному випадку кількісний і якісний склад правових галузей»¹³¹.

Проаналізувавши висловлені у літературі позиції, цей автор стверджує, що «предмет і метод правового регулювання в їх “традиційному” розумінні, яке стало пануючим у теорії права в останні десятиліття, виявилися настільки ненадійними критеріями галузевої диференціації юридичних норм, що дали привід деяким авторам заперечувати взагалі наявність єдиного критерію такої диференціації. А між тим існування значної кількості *різних* юридичних норм, об'єднаних в одну правову систему, є достатньою передумовою їх диференціації; а визнання *необхідності* зазначеної галузевої диференціації *безумовно* передбачає її єдиний критерій, і такий критерій справді існує. Цим єдиним критерієм є *предмет юридичних норм* — те, що властиве усім без винятку нормам (неможливо уявити безпредметну норму), але, разом з тим, змінюється від однієї норми до іншої»¹³².

Коли виходити з такого розуміння критерію визначення правових галузей, то як основу для формування певної сукупності норм у єдину самостійну галузь «спортивне право» необхідно було б визначити відповідне *коло вихідних прав* («спортивні права»), на базі яких будується ця правова галузь.

Але у такому разі виникає питання: як саме визначити коло вказаних вихідних прав? — Очевидно, ними варто було визначити відповідні права суб'єктів, *пов'язаних зі спортом*: спортсменів,

¹³¹ Ющик О. І. Галузі та інститути правової системи (міфи і реальність). Київ : Оріяни, 2002. С. 27.

¹³² Там само. С. 29 [40]

тренерів, спортивних лікарів, спортивних суддів, спортивних клубів, спортивних федерацій та інших суб'єктів спортивних відносин, тобто ті спортивні права, які закріплюються в правових нормах. Традиційні критерії визначення галузі в системі права (предмет правового регулювання і метод правового регулювання) не можна визнати продуктивними для виділення спортивного права як галузі права та виділення його вихідних прав. Як уже було зазначено, спортивне право складається не лише з юридичних норм, а й з так званого комплексу норм *lex sportiva*, які у багатьох країнах взаємодіють з нормами держави, де є спортивні кодекси зі змішаною природою (Італія тощо)¹³³.

Водночас тим критерієм, на основі якого певна сукупність юридичних норм може бути об'єднана в окрему спортивно-правову галузь, ми вважаємо *предмет норм*, якими регулюються відносини у сфері спорту і визначаються права та обов'язки суб'єктів вказаних відносин. Зважаючи на це, визначення характеру відносин у сфері спорту, а отже також і специфіки спортивного права потребує дослідження особливостей тієї сукупності правових норм, які складають цю галузь права¹³⁴.

Тому, з нашої точки зору, А. К. Мазалов помилково вважає, що норми спортивного права можна цілком чітко розподілити по таких основних галузях права, як трудове, цивільне, господарське, адміністративне, фінансове, кримінальне, міжнародне, процесуальне, і що це є доказом того, що з позиції принципів побудови російської правової системи про спортивне право можна говорити як про комплексну галузь. Спортивне право, за його визначенням, — це комплексна галузь права, що являє собою сукупність

¹³³ Ющик О. О. Інтегративна природа нормативного регулювання у сфері спорту. *Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті інтеграційних процесів* : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 28 берез. 2018 р.). Запоріжжя. 2018. С. 22–24. [77]

¹³⁴ Ющик О. О. Про критерії визначення галузі спортивного права. *Юридичний науковий електронний журнал Запорізького національного університету*. 2018. № 5. С. 18–20. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2018/5_2018.pdf (дата звернення: 01.10.2019). [41]

правових норм, які регулюють суспільні відносини, що складаються у сфері фізичної культури і спорту¹³⁵.

По-перше, незрозуміло, за яким критерієм автор включає до *основних* галузей права «фінансове право» і не включає до їх числа «конституційне право». По-друге, логічно хибним є визначення поняття спортивного права через інше *невизначене* поняття — «відносини, які складаються у сфері фізичної культури і спорту». Врешті-решт, сам автор далі пише, що предметом спеціалізованої галузі права є певна група суспільних відносин, притаманна *тільки цьому* праву.

Натомість В. П. Васькевич підтримує думку російських вчених-юристів про те, що комплексні галузі права — це сукупності правових норм, які реально об'єктивуються у правовій системі й існують у вигляді вторинних правових утворень, не руйнуючи основної структури права. Він наводить точку зору С. С. Алексєєва, згідно з якою увесь нормативний матеріал компонується у «профілюючі, базові» галузі права (конституційне, адміністративне, цивільне, кримінальне, цивільно-процесуальне і кримінально-процесуальне), «спеціальні галузі» (трудова, земельна, фінансова тощо) і «комплексні галузі»¹³⁶.

Зазначений автор, як це очевидно, інакше визначає набір основних, або «базових», галузей. Проте й тут необхідні пояснення, за яким критерієм автором виділяється група так званих «спеціальних» галузей. Наприклад, чи належить до них сімейне, адміністративно-процесуальне, міжнародне право тощо.

У зв'язку з цим необхідно відзначити, що питання характеристики *правових норм*, які складають галузь спортивного права, у науковій літературі досліджені ще не достатньою мірою. Ми вже наводили раніше у підрозділі 1.1 запропоновану Т. В. Шахановим класифікацію норм спортивного права на чотири групи, а саме:

¹³⁵ Мазалов А. К. К вопросу о предмете спортивного права. *Актуальные проблемы права и управления глазами молодежи* : материалы междунар. науч. конф. (г. Тула, 28–29 марта 2014 г.). Тула. 2014. С. 58–59. [22]

¹³⁶ Васькевич В. П. К вопросу о месте спортивного права в системе отраслей отечественного права. *Вестник Московского государственного юридического университета имени О. Е. Кутафина*. 2015. № 4. С. 55–58. [23]

правила гри, що являють собою основу будь-якого виду спорту (за практикою Міжнародного спортивного арбітражу зазначені норми не можуть бути предметом арбітражного розгляду). Найбільш яскравий приклад — Закони гри ФІФА, затверджені в новій редакції в липні 2008 року¹³⁷; *етичні принципи* спорту, що їх також іноді називають «духом гри» (принципи «Fair Play»); *міжнародне спортивне право* (загальні принципи права, застосовувані в спорті, як, наприклад, право на справедливий і ефективний розгляд); *глобальне спортивне право*¹³⁸.

Запропоноване автором групування норм, що застосовуються в спорті, відзначили ми, не є задовільним. Перш за все, тут складно визначити єдиний критерій, за яким поділені всі норми на групи. Крім того, перша група норм — «правила гри, що являють собою основу будь-якого виду спорту», виділена без дотримання правил логіки. Адже «правила гри» існують тільки для *ігрових* видів спорту, а не є «основою будь-якого виду спорту». (Якщо цей термін автор пов'язує з первинним уявленням про спорт як про *гру*, тоді його використання ще можна виправдати з відповідним застереженням). Стосовно етичних принципів спорту («духу гри»), загальних принципів права, виявлених компаративістським аналізом, та норм глобального спортивного права, які створюють незалежну систему, то вказані категорії норм досить складно співвіднести з єдиним загальним поняттям «норма», а тим більше підвести їх під поняття «норма права» чи «юридична норма».

На наш погляд, виявлення специфіки норм спортивного права неможливе без розуміння дослідниками загального поняття норми права і поняття норми загалом. Як уже відзначалося в літературі, від розуміння поняття юридичної норми вирішальною мірою залежить уявлення про правовий механізм регулювання

¹³⁷ Закони гри ФІФА, затверджені в березні 2018 року / International Football Association Board (IFAB). 2018. URL: <https://resources.fifa.com/image/upload/laws-of-the-game-2018-19.pdf?cloudid=khhloe2xoigyna8juxw3> (дата звернення: 14.06.2019). [78]

¹³⁸ Шаханов Т. В. О возможности автономного правового регулирования на примере современного спортивного права. *Современное право*. 2010. № 10. С. 92. [18]

суспільних відносин. За визначенням О. І. Ющика, юридичні норми, — це той «спосіб, яким державний апарат перетворює дещо тотожне в поведінці індивідів у закон, є юридична форма, змістом якої стає правило поведінки, санкціоноване державою як необхідне». Визнання державним апаратом того або іншого правила поведінки як необхідного у формі юридичної норми означає, що ця форма містить у собі всі моменти процесу необхідності, а саме: умови, предмет і діяльність¹³⁹.

Надання державою тому чи іншому правилу поведінки значення юридичної норми, вказує автор, передбачає, що остання містить у собі всі моменти *процесу необхідності*, в якому (процесі) через юридичні норми реалізується дійсний зміст юридичного закону як такого. Перше загальне визначення цього змісту пов'язане з усякою об'єктивною реальністю (продуктами діяльності людини або незалежними від її волі явищами природи), яка обумовлює існування того чи іншого *правила* в поведінці людей. Вказана об'єктивна реальність, являючи собою необхідний момент юридичної норми, складає *умови* існування її предмета, що набувають форми *юридичного факту*. Вказані умови, оскільки вони ідеально орієнтовані на предмет норми, виступають як її *гіпотеза*.

Щодо предмета норми, то, як вказує цей автор, *предметне* визначення юридичної норми, в якому поведінка суб'єктів суспільних відносин за наявності певних юридичних фактів (нормативно визначених умов) зводиться до суб'єктного права та юридичного обов'язку в їх взаємному відношенні, становить *диспозицію* норми. Разом з тим як нормативне владне заперечення неправових інтересів і узаконення як необхідної такої поведінки індивідів, яка задовольняє суб'єктне право, — юридичний обов'язок, в юридичній нормі являє собою особливий *спосіб* здійснення державної *санкції* законних інтересів.

Очевидно, зазначає О. І. Ющик, що трьохелементна логічна структура норми має бути пояснена з точки зору її *необхідності*,

¹³⁹ Ющик О. І. Правова реформа: загальне поняття, проблеми здійснення в Україні : монографія. Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. С. 28–29. [79]

проте остання не впливає з уявлення про норму як про «масштаб» або як про «регулятор» людської поведінки. Юридична норма являє собою *єдність трьох моментів процесу*, що виступають як гіпотеза, диспозиція і санкція юридичної норми в їх єдності, як *необхідні моменти* будь-якої юридичної норми взагалі, являють собою *абстрактну юридичну норму*, а не її конкретне вираження в положеннях окремого нормативного акта. Вказана єдність обумовлена єдиним характером *процесу необхідності*, утвердження юридичного закону як *дійсного* закону, для якого наявне буття окремих нормативних актів є чимось випадковим; а своєї реальної, конкретної завершеності юридична норма набуває в юридичному обов'язку, у *реальному* виконанні якого здійснюється державна санкція цієї норми¹⁴⁰.

Ці положення щодо загального поняття норми і поняття правових норм були розвинені й обґрунтовані автором у наступних працях¹⁴¹.

Зокрема, автором стверджується, що основу суспільної регламентації людської поведінки становить життєва необхідність підкорити єдиному правилу певну поведінку у відповідних умовах тією мірою, в якій така поведінка взагалі може бути правилом. Правило є тотожне у поведінці багатьох людей.

Проте наявність у життєдіяльності людей одночасно актив інклюзивної та ексклюзивної поведінки ставить суспільство перед необхідністю в процесі управління ним знайти такий спосіб, яким, по-перше, визначати сферу соціально відповідальної поведінки та її загальну міру, масштаб; по-друге, систематично розмежовувати правильну і неправильну поведінку індивідів; по-третє, перетворити правильну поведінку на *необхідність*, зробити правило поведінки *належним* і приводити їх фактичну

¹⁴⁰ Ющик О. І. Правова реформа: загальне поняття, проблеми здійснення в Україні : монографія. Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. С. 34. [79]

¹⁴¹ Ющик О. І. Теоретичні основи законодавчого процесу : монографія. Київ : Парламентське вид-во, 2004. С. 27–33; Ющик А. И. Дialeктика права. Кн. 1 : Общее учение о праве (Критический анализ общеправовых понятий). Киев : Ред. журн. «Право Украины» ; Ін Юре, 2013. Ч. 1. С. 340–421. [80; 81]

поведінку до належної, утверджуючи останню як *дійсну* частину суспільного порядку. Таким способом визначення міри соціально відповідальної поведінки, масштабу належної поведінки як необхідного правила і перетворення вказаної необхідної поведінки в дійсність існування суспільного порядку виступає **норма**.

Норма, зазначає цей автор, не просто правило і навіть не усяке правило; норма є правило, *опосередковане* відношенням до нього суспільства в особі суб'єкта, який здійснює процес управління. Норма виявилася тією суспільною формою правил поведінки індивідів, яка перетворювала ці правила в необхідні правила через специфіку цієї форми, яка мала в собі всі моменти *процесу необхідності* (умови, предмет і діяльність), в якому реалізується *дійсний* зміст закону життєдіяльності індивідів.

Критикуючи погляди Г. Ф. Шершеневича на поняття норм права, О. І. Ющик вважає, що теорія права має відповісти на питання: чому одна поведінка індивідів підлягає правовому регулюванню, а інша їх поведінка правом не регулюється, її правила не формулюються у правові норми?¹⁴²

У своїй діяльності, вказує автор, індивіди стикаються, по-перше, з умовами, що належать до *об'єктів*, які визначаються з відношення людини до природи; по-друге, з умовами, що належать до *суб'єктів* і визначаються із взаємних відносин людей. Правила, що встановлюються у взаємодії індивідів з *природою*, стають предметним визначенням природних норм, які ще називають *технічними нормами*, на відміну від правил, що встановлюються у спілкуванні людей і є предметним визначенням для норм, які називають *етичними нормами*.

На його думку, особливості норм необхідно виводити із самих норм, зміст яких визначають об'єктивні *умови* їх дії. З цієї точки зору правила дії людини на *природу* суттєво відрізняються від правил, які встановлюються у *спілкуванні* людей між собою. Саме тут знаходиться основа ділення норм на технічні й етичні

¹⁴² Ющик А. И. Диалектика права. Кн. 1 : Общее учение о праве (Критический анализ общеправовых понятий). Киев : Ред. журн. «Право Украины» ; Ін Юре, 2013. Ч. 1. С. 367–370. [81]

(«соціальні») норми. Будь-яка норма є феноменом соціальним, зауважує автор, але саме етичні норми традиційно асоціюють із «соціальними нормами», як одним із видів норм.

Предмет *технічної норми* визначається правилом дії суб'єкта потреби на той чи інший природний об'єкт, що обумовлена властивостями цього об'єкта. Таке волевиявлення суб'єкта потреби унормовується, підпорядковуючись усвідомленим законам *природної необхідності*; зважаючи на це, предмет норми визначається як імперативний односпрямований моноліт, як своєрідний «поведінський монополь». Виходячи з цього, форму вираження *предмета технічних норм* автор називає *нормативом*.

Щодо предмета соціальної норми, то він визначається *правилами спілкування* людей, яке передбачає нормування діянь не одного тільки суб'єкта потреби, а й діянь другого партнера спілкування, які (діяння) повинні задовольнити потребу першого, висловлену шляхом його волевиявлення. Предмет соціальної норми визначається, таким чином, виходячи з правила спілкування суб'єкта потреби з тими суб'єктами, від діянь яких залежить її задоволення. При цьому *єдине* правило спілкування розпадається на дві складові, а саме: на правило поведінки суб'єкта потреби і правило поведінки тих суб'єктів, чий діяння вимагаються ним для її задоволення.

Таким чином, предмет соціальної норми, на відміну від предмета технічної норми, являє собою не односпрямований моноліт, а взаємозустрічно орієнтоване, двохстороннє правило поведінки. Тому форма вираження *предмета соціальних норм* (на відміну від «норматива» як форми вираження предмета технічної норми) була названа теоретиками права *диспозицією* норми. Термін «диспозиція» характеризує предмет норми як дещо таке, що пов'язане з *роз'єднанням, роздвоєнням* єдиного, він вказує на розподілення одного правила спілкування на дві сторони¹⁴³.

У технічних нормах, відзначає також О. І. Ющик, виявляється «технічне» управління, в якому волевиявлення індивідів

¹⁴³ Ющик А. И. Диалектика права. Кн. 1 : Общее учение о праве (Критический анализ общеправовых понятий). Киев : Ред. журн. «Право Украины» ; Ін Юре, 2013. Ч. 1. С. 392–399. [81]

є способом реалізації влади людини над природою і регулюється за допомогою *технічних* норм. А об'єктом соціального управління стає саме волевиявлення індивідів, яке обумовлює його ціль, предмет, засоби і результат. *Предмет норми* і є тією об'єктивною підставою, на якій існуючі в суспільстві різноманітні норми поділяються на технічні та соціальні (хоч у правотворчій практиці вказані предмети норм постійно змішуються, внаслідок чого в нормативних актах, які автори називають правовими, виявляється чимало технічних нормативів)¹⁴⁴.

Якщо з позицій такого розуміння характеризувати нормативну сферу спорту як суспільного інституту, то група норм, яку Т. В. Шаханов називає «правила гри, що являють основу будь-якого виду спорту» і «не можуть бути предметом арбітражного розгляду», з нашої точки зору, є *спортивно-технічними нормами*.

Їх необхідно розглядати як імперативні норми, як такі *правила-нормативи*, що мають *абсолютну* обов'язковість для усіх суб'єктів спорту, незалежно від того, чи це стосується індивідуального суб'єкта (спортсмена, який має справу з гімнастичним снарядом, штангою, жердиною або диском тощо), чи вони стосуються спортивних єдиноборств (боротьба, бокс, теніс тощо) чи спортивних поєдинків із взаємодіючими групами спортсменів (футбол, волейбол, регбі тощо) та незалежно від рівня змагань із цього виду спорту (світовий, національний, місцевий та інші).

Ці норми не є етичними, або соціальними, а отже, не є також правовими, а через це вони *не належать до норм спортивного права*. Вони є унормованими правилами гри (виду спорту), що являють собою особливу («технічну») складову підсистему єдиної нормативної системи спорту (норм спорту), унормовують спортивну діяльність спортсмена і спортивного судді (арбітра) під час спортивних змагань, не регулюють суспільних відносин і тому не можуть бути предметом оспорування. Їх можна порівняти з *правилами техніки безпеки*, що також не регулюють трудових

¹⁴⁴ Ющик А. И. Диалектика права. Кн. 1 : Общее учение о праве (Критический анализ общеправовых понятий). Киев : Ред. журн. «Право Украины» ; Ін Юре, 2013. Ч. 1. С. 399–400. [81]

відносин і не є нормами права; вони є технічними нормами, які визначають поведінку працівника виключно як його обов'язок. А вже щодо встановлення, застосування та дотримання вказаних норм або їх порушення виникають відповідні правові відносини.

За технічними нормами розрізняються у формальному сенсі види спорту, такі спортивні норми можуть бути встановлені, змінені або скасовані виключно компетентними спортивними органами. Тому вважаємо неточним формулювання О. О. Шевченко, яка додає «відносини з технічного регулювання» до складу спортивних відносин. Якщо йдеться про *нормотворчі* відносини, тобто реалізацію компетенції органів спортивної влади щодо встановлення технічних норм спорту, то їх треба відрізнати від регулювання поведінки спортсменів встановленими технічними нормами.

Так само не варто у поняття «спортивні відносини» включати відносини «з приводу підготовки спортсмена до спортивних заходів», оскільки наведене формулювання може охоплювати різні види діяльності, в тому числі діяльність, що не є спортивною (наприклад, оформлення офіційних документів на виїзд команди спортсменів на змагання за кордон тощо).

Іншу групу норм ми називаємо *спортивно-регламентні норми* — нормативні правила, за якими організовуються і проводяться спортивні змагання з певного виду (видів) спорту за відповідними спортивно-технічними нормами, а також визначаються результати змагань (чемпіонатів, кубків, олімпійських та інших ігор, турнірів тощо). Цими нормами регулюються *спортивно-змагальні відносини* суб'єктів спортивної діяльності, вони можуть бути предметом оспорування у відповідних спортивних інстанціях, а в разі суперечності їх із нормами чинного законодавства держави — також у компетентних органах державної влади чи органах місцевого самоврядування.

Ця група норм встановлює права та обов'язки учасників спортивних змагань, не тільки спортсменів і спортивних суддів (арбітрів), а й інших учасників, передбачених правилами відповідного змагання. Тому спортивно-регламентні норми ми вважаємо такими, які слід віднести до категорії соціальних норм, що утворюють

організаційно-змагальну нормативну складову єдиної нормативної системи спорту та її підсистеми спортивного права.

Оскільки спортивно-регламентні норми визначають права і обов'язки учасників спортивних змагань, в тому числі їх право на оскарження рішень відповідних суб'єктів (організаторів й інших учасників змагань), то «процесуальні (з приводу оспорювання)» відносини, які О. О. Шевченко включає до складу спортивних відносин, частково охоплюються категорією спортивно-змагальних відносин. Разом з тим, можливі також «процесуальні (з приводу оспорювання)» відносини іншого характеру, як наприклад, судовий спір з участю клубу «Говерла», про який уже було згадано вище, котрі не є, з нашої точки зору, спортивними відносинами, а є трудовими відносинами у сфері спорту.

Ще одну групу норм у сфері спорту складають *організаційно-спортивні норми*, якими врегульовуються *спортивні відносини з організації спортивного управління* (визначення правового статусу суб'єктів спортивних відносин, у т. ч. ліцензування, атестація, сертифікація тощо, а також спортивної відповідальності вказаних суб'єктів).

З погляду О. О. Шевченко, нормами спортивного права регулюються *спортивні відносини* «з приводу спортивної відповідальності» та «безпосередньо з ними пов'язані» *інші відносини* («з приводу визначення правового статусу суб'єкта» і відносини «з управління та організації спорту»). Відокремлення від спортивних відносин «інших» відносин за непевним критерієм «безпосередня пов'язаність» з останніми, по-перше, не вказує на характер цих інших відносин. Тому до них, за логікою, можуть бути віднесені відносини, що не є спортивно-правовими (наприклад, цивільно-правові, трудові тощо), які автор зараховує до «відносин у сфері спорту». По-друге, таке групування відносин у сфері спорту не дає нам можливості встановити специфіку норм спортивного права, якими регулюються вказані суспільні відносини і згідно з якою визначається предмет спортивного права як окремої правової галузі.

На наш погляд, *організаційно-спортивні норми*, якими регулюються відносини з організації спортивного управління, і *спортивно-регламентні норми*, що регулюють спортивно-змагальні

відносини суб'єктів спортивної діяльності, належать до сфери нормативно-правового регулювання специфічних суспільних відносин — *спортивних відносин*.

Щодо етичних принципів спорту, які часто називають також «духом гри» (принципи справедливої гри), а також щодо загальних принципів права, які застосовуються в спорті (право на справедливий і ефективний розгляд тощо), і норм глобального спортивного права, то віднесення їх до спортивного права залежить від розуміння поняття *права*.

У зв'язку з цим ми вважаємо помилковим з методологічної точки зору те розуміння зв'язку норм права з державою, яке склалося в юридичній науці. Так, стверджує О. Е. Лейст, в літературі правильно відзначається, що відмінність норм права від інших соціальних норм полягає в охороні державним примусом, який здійснюється у наперед визначеній процесуальній формі¹⁴⁵.

Серед багатьох джерел спортивного права, відзначається у літературі, велику роль відіграє звичай. При цьому відсутня єдність поглядів щодо категорії звичаєвого права. Правову природу звичаєвих норм істотно змінює їх кодифікація. Ініціатива у цій справі, пишуть деякі автори, перейшла до великих організацій, метою яких стала стандартизація умов цивільного обороту. У спорті ці організації можуть бути міжурядовими (ЮНСІТРАЛ), регіональними (ЄС), неурядовими (МТП), громадськими (фізкультурно-спортивні об'єднання (федерації, союзи, асоціації) з різних видів спорту). Акти, які вони розробляють, є правовими актами, що містять норми звичаєвого права, оскільки загальноприйняті правила гри склалися в результаті їх багаторазового застосування. За своєю сутністю вони є систематизацією норм звичаєвого права на неофіційному рівні.

До правових актів, які містять норми звичаєвого права, автори відносять «Правила гри у футбол», розроблені та затверджені Міжнародною радою футбольних асоціацій (ІФАБ). Ці правила

¹⁴⁵ Лейст О. Э. Методологические проблемы соотношения государства и права. *Теоретико-методологические проблемы права*. Москва : ИКД «Зерцало-М». 2007. С. 19. [82]

регламентують порядок гри у футбол, за ними відбуваються офіційні й значна частина неофіційних змагань між футбольними командами в усьому світі. ІФАБ — це міжнародна організація, яка займається веденням і регулюванням правил гри у футбол. До її складу входять футбольні асоціації Англії, Шотландії, Уельсу та Північної Ірландії, які мають один голос, та ФІФА — Міжнародна федерація футболу, яка є найвищим керівним органом у футболі, що має чотири голоси. Саме під егідою ФІФА проходять усі футбольні турніри всесвітнього масштабу (чемпіонат світу, кубок конфедерацій, клубний чемпіонат світу та ін.), з дотриманням «Правил гри в футбол», затверджених ІФАБ. Неналежне виконання цих правил (спортивними клубами, спортсменами, футбольними асоціаціями тощо) тягне застосування певних санкцій.

На думку авторів, аналізуючи сутність звичаю як джерела спортивного права, варто акцентувати увагу на двох необхідних умовах його виникнення та застосування — юридична обов'язковість і повторне застосування¹⁴⁶.

З нашої точки зору, не можна вести мову про *юридичну* обов'язковість тих норм, які встановлені не *державою*, а іншими суб'єктами. Ці норми обов'язкові тому, що вони є нормами, тобто загальнообов'язковими правилами, які визнали для себе обов'язковими самі суб'єкти відповідних відносин. Крім того, ті норми, на які покликаються автори, є спортивно-технічними, а не правовими нормами. Разом з тим правильною ми вважаємо позицію, за якою правові норми встановлює не тільки держава, а й недержавні суб'єкти, які регламентують не лише обов'язки дотримуватися правил, зокрема, правил гри у футбол, а й права та обов'язки учасників спортивних змагань (спортивно-регламентні норми).

Якщо підходити до розуміння права з точки зору правового плюралізму, тобто розглядати право як багатоскладове і гетерогенне явище, коли на одному соціальному просторі можуть одночасно співіснувати декілька правових систем (державна й інші,

¹⁴⁶ Пугачева А. С., Васькевич В. П., Селезнева Е. А. Онтология права: обычай как источник спортивного права. *Экономические и гуманитарные исследования регионов*. 2016. № 1. С. 90–93. [83]

окремі від неї, в тому числі такі, що частково конкурують з нею), підходити до поняття права з методологічних позицій юридичної соціології, то вищезазначені норми не можна віднести до державної правової системи.

Ці норми можуть вважатися моральними або правовими нормами спортивного права, однак не правовими нормами, створеними державою, тобто нормами юридичними. Їх створення — справа різних центрів влади, які виробляють право: міжнародних і національних спортивних організацій, інших позадержавних спортивних установ та організацій тощо.

У такому розумінні *нормами спортивного права* треба вважати усі ті соціальні норми, диспозицією яких закріплюються *права* та *обов'язки* учасників спортивних відносин, які складаються у сфері спорту як соціального інституту. Цими нормами утверджуються *закони* спортивного життя, тобто правила, які природно складаються або свідомо встановлюються і санкціонуються спортивною владою для підтримання необхідного функціонування спорту як автономної сфери життя суспільства.

Водночас ствердження законів спортивного життя через багатоманітність норм спортивного права вимагає від органів спортивної влади здійснення *управління* спортивною діяльністю всіх суб'єктів спортивних відносин у *правовій формі*, тобто шляхом реалізації владними суб'єктами загальних управлінських функцій, а саме: спортивної законотворчості, спортивного адміністрування і спортивного правосуддя (спортивного арбітражу, суду).

Необхідність здійснення таких функцій зумовлена особливим характером *правової форми* реалізації соціального управління, аналогічно тому, як вказані загальні функції виявляються необхідними функціями державного управління, іманентною формою існування якого є правова форма¹⁴⁷.

Однак, поряд з державним управлінням діяльністю суб'єктів права у сфері спорту цією діяльністю управляють і недержавні

¹⁴⁷ Ющик О. І. Правова реформа: загальне поняття, проблеми здійснення в Україні : монографія. Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. С. 14–23. [79]

суб'єкти, поряд з юридичним регулюванням діяльності зазначених суб'єктів здійснюється також і неюридичне нормативне регулювання вказаної діяльності, яке відзначається відповідною специфікою здійснення спортивної законотворчості, спортивного адміністрування і спортивного правосуддя. Насамперед зазначена специфіка стосується суб'єктів управління спортивною сферою. Вказана специфіка об'єктивно обумовлена специфічними особливостями тієї сфери діяльності, яку здійснюють суб'єкти як у сфері спорту, так і щодо управління цією сферою, особливістю тих відносин, які складаються стосовно здійснення спортивної діяльності.

Як уже зазначено, в управлінні спортом у регулюванні відносин у сфері спорту поєднується діяльність органів державної влади і неурядових організацій, причому регулювання спорту здійснюють спортивні федерації, які виробили власні закони, кодекси і конституції¹⁴⁸.

Разом з тим предмет спортивного права визначає не спорт узагалі, а ті специфічні суспільні відносини, які повинні бути виділені як особлива сфера правового регулювання нормами права. З нашої точки зору, помилково поняття «спорт» визначати у «вузькому» сенсі як діяльність та в «широкому» сенсі як систему відносин, що впливають з цієї діяльності. У такому розумінні спорт виступає по відношенню до права і як об'єкт, і як предмет, оскільки право регулює і діяльність, і відносини, пов'язані з нею.

Тому неоднозначним є також і поняття спортивного права в «широкому» і «вузькому» сенсі. В одному випадку спортивні відносини ототожнюються з «усією системою відносин у сфері спорту», а в другому — вони постають у цій сфері окремо, поряд з «іншими, безпосередньо з ними пов'язаними відносинами». При цьому склад спортивних відносин («спортивно-правових») визначають за зв'язком цих відносин зі спортивною діяльністю, хоча за такою ознакою ці інші відносини (з приводу визначення правового статусу суб'єкта та з управління й організації спорту) важко

¹⁴⁸ Foster K. Is There a Global Sports Law? *The Entertainment and Sports Law Journal*. 2003. С. 92. URL: <http://doi.org/10.16997/eslj.146> (дата звернення: 03.02.2019). [17]

відрізнити від перших. Для того щоб уникнути цієї двозначності й непевності, потрібне більш точне визначення поняття «спорт» як об'єкта права і поняття спортивних відносин як предмета правового регулювання, тобто визначення *предметної сфери* спортивного права. Суспільні відносини суб'єктів спорту складають окрему предметну сферу нормативного регулювання різними, в тому числі правовими нормами, що й утворюють галузь спортивного права¹⁴⁹.

Висновки до Розділу 1

1. Поширена у науковій літературі точка зору на спортивне право як на комплексну галузь національного права не є достатньо обґрунтованою, оскільки виокремлення цієї галузі базується на таких, що є дискусійними, критеріях предмета і методу правового регулювання, які не витримують критики. Таким критерієм має бути специфіка правових норм, які складають цю галузь, з точки зору предмета самих норм сфери спорту, а не зовнішніх щодо них суспільних відносин, як «предмета правового регулювання».

2. До числа правових норм, якими регулюються суспільні відносини у сфері спорту, повинні бути віднесені норми усіх відповідних суб'єктів правотворчості, а не лише норми, встановлені державою.

3. При визначенні джерел спортивного права, автори надто розширюють їх поняття, включаючи в нього і неправовий зміст, та розширюють коло цих джерел за рахунок включення тих актів, які регулюють інші відносини (трудові, податкові, кримінальні тощо), що суперечить об'єктивному критерію формування галузі права за предметом регулювання, який визначається характером суспільних відносин спортивної сфери.

4. З визначень поняття «спорт», запропонованих у літературі, неможливо встановити критерій для виділення спортивних

¹⁴⁹ Ющик А. А. О предметной сфере спортивного права. *Leges si Viata*. 2019. № 10. С. 208–210. [84]

відносин, оскільки їм бракує такої суттєвої ознаки, яка надає специфіки спортивній діяльності порівняно з іншими видами діяльності; а через це невизначеною є і сфера нормативного регулювання, яку позначають поняттям «спортивне право».

5. Є достатньо підстав розглядати спорт як один із суспільних інститутів поряд із такими інститутами, як мистецтво, наука, сім'я, церква тощо, як специфічну сферу суспільних відносин, котра цілеспрямовано діє на поведінку людей, породжує й охороняє комплекс норм, якими закріплюються й стабілізуються існуючі спортивні відносини, упорядковується їх структура, визначаються цілі й функції спорту, його відношення з іншими інститутами, зокрема, з державою, а також соціальними спільнотами і групами. Отже, спорт є інституційним об'єктом права, що визначає специфіку предмета його правового регулювання.

СПОРТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ І СПОРТИВНІ ПРАВОВІДНОСИНИ. ПОНЯТТЯ СПОРТИВНОГО ПРАВА ТА ЙОГО ВИДИ

2.1. Спортивна діяльність і суб'єкти спортивного права

Особливості спортивних відносин, що визначають специфіку нормативної системи спорту як соціального інституту, з нашої точки зору, залежать від характеру тієї діяльності, яку здійснюють суб'єкти цих відносин, тобто від того, що вкладається в поняття «спортивна діяльність».

У зв'язку з цим нам належить з'ясувати, в чому саме полягають особливості спортивної діяльності, проаналізувати визначення її поняття, а також встановити коло тих суб'єктів спортивної діяльності, відносини яких — як спортивні відносини — регулюються правом.

У літературі немає єдиного трактування поняття «спортивна діяльність», воно залежить від власних позицій авторів та предмета дослідження. Якщо одні автори визначають спортивну діяльність широко, як рухливу діяльність, процес активного людського життя, що розвиває та вдосконалює фізичні й психічні можливості людини, то інші ототожнюють зміст спортивної діяльності з поняттям «трудової діяльності», змагальної або тренувальної діяльності¹⁵⁰.

Філософські аспекти феноменів спортивної діяльності характеризують А. В. Тонковидова, К. А. Єрьоміна та Л. Г. Битарова,

¹⁵⁰ Мисюрин И. В. Особенности правового регулирования трудовых отношений профессиональных спортсменов в командных видах спорта : дис. ... канд. юрид. наук. Челябинск, 2005. С. 11. [85]

визначаючи такі її ключові феномени, як перемога, програш, рекорд, тренування, спортивне змагання, професійний спорт, освітня діяльність, спортивна дискваліфікація¹⁵¹.

А проте для мети нашого дослідження зазначений аспект, а також трактування спортивної діяльності, наведені вище, є неприйнятними. Як уже відзначено раніше, теоретики вважають предметом спортивного права спортивні відносини — особливий рід суспільних відносин, що вирізняються унікальністю об'єкта, високим ступенем регламентованості й стабільністю, які спрямовані на задоволення особливих психологічних і фізіологічних потреб людини і орієнтовані на змагальну діяльність та/або підготовку до неї.

Саме з регулювання спортивних відносин правом виникають спортивні *правовідносини* між суб'єктами фізичної культури і спорту в процесі здійснення спортивної діяльності.

Спортивні правовідносини, як стверджує А. К. Мазалов, характеризують такі специфічні ознаки: 1) наявність спеціального суб'єкта — учасника фізкультурно-спортивної діяльності; 2) наявність спеціальних об'єктів (фізична культура і фізичне виховання, масовий, професійний і любительський спорт, імідж спортивної організації, фізкультурно-оздоровчі, спортивні і спортивно-технічні споруди та інші об'єкти спорту; 3) особливість порядку і способів захисту прав учасників фізкультурно-спортивної діяльності (несудові форми захисту, захист через спортивний арбітраж); 4) взаємозв'язок спортивних правовідносин з вимогами спортивної етики (соціальними нормами і правилами спортивної етики, заходами відповідальності)¹⁵².

За його визначенням, *суб'єктами спортивних правовідносин* є носії прав та обов'язків, передбачених спортивним законодавством, а саме: 1) органи виконавчої влади в галузі фізичної культури і спорту (Міністерство спорту і молодіжної політики), місцеві

¹⁵¹ Тонковидова А. В., Еремина Е. А., Битарова Л. Г. Философские аспекты феноменов спортивной деятельности. *Физическая культура, спорт — наука и практика*. 2018. № 2. С. 61–65. [86]

¹⁵² Мазалов А. К. К вопросу о предмете спортивного права. *Актуальные проблемы права и управления глазами молодежи* : материалы междунар. науч. конф. (г. Тула, 28–29 марта 2014 г.). Тула. 2014. С. 57–58. [22]

органи виконавчої влади, підвідомчі їм організації; 2) Олімпійський комітет РФ, Паралімпійський комітет РФ; 3) спортивні організації, в тому числі федерації з різних видів спорту; 4) спортивні клуби, що діють на самодіяльній і професійній основах; 5) дитячо-юнацькі спортивні школи, спеціалізовані дитячо-юнацькі школи олімпійського резерву, школи вищої спортивної майстерності, центри олімпійської підготовки; 6) освітні установи та наукові організації в галузі фізичної культури і спорту; 7) професійні спортсмени, тренери, спортивні судді, спортивні лікарі, спортивні психологи, спортивні агенти та менеджери тощо¹⁵³.

Наведене визначення суб'єктів спортивних правовідносин є незадовільним, оскільки невизначеним є поняття «спортивне законодавство». Незрозуміло також, чому до цих суб'єктів віднесено тільки *професійних* спортсменів і тренерів, але не віднесено учасників *любительського* спорту тощо.

На наш погляд, виявлення специфіки спортивних *правовідносин* залежить від того, як розуміти поняття «спортивні відносини». Якщо спортивні відносини — це відносини, що виникають між «суб'єктами фізичної культури і спорту в процесі здійснення фізкультурно-спортивної діяльності», то з цього надто загального формулювання не можна вивести чіткого поняття спортивних відносин та виявити такі їх особливості, якими обумовлюється специфіка спортивних правовідносин.

Передусім некоректним є поняття «суб'єкти фізичної культури і спорту». Ми вже раніше відзначили, що фізична культура і спорт мають різне цільове спрямування і різну природу. Спорт — це суспільний інститут, натомість фізична культура не відзначається інституційним суспільним статусом.

Тому якщо склад суспільних відносин та суб'єктів цих відносин у сфері спорту (спортивні відносини) може бути однозначно встановлений, то у сфері фізичної культури визначити «фізкультурні» відносини та відповідно суб'єктів фізичної культури значно

¹⁵³ Мазалов А. К. К вопросу о предмете спортивного права. Актуальные проблемы права и управления глазами молодежи : материалы междунар. науч. конф. (г. Тула, 28–29 марта 2014 г.). Тула. 2014. С. 58–59. [22]

складніше. Можливо, саме через це в літературі термін «фізкультурні відносини» авторами не використовується.

Те саме можна сказати про поняття «фізкультурно-спортивна діяльність». Так, наприклад, за законодавством України спортивна діяльність визначена як заходи, що здійснюються суб'єктами сфери фізичної культури і спорту для розвитку спорту. Щодо суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, то ними є фізичні або юридичні особи, які здійснюють свою діяльність з метою розвитку фізичної культури і спорту. Суб'єктами сфери фізичної культури і спорту названі: фізичні особи, які займаються фізичною культурою і спортом, у тому числі спортсмени; спеціалісти сфери фізичної культури і спорту; установи фізичної культури і спорту; відповідні органи влади¹⁵⁴.

У такому разі поняття спортивної діяльності залежить від визначення суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, а до цих суб'єктів віднесено непевне достатньо широке коло фізичних осіб і «відповідні» органи (юридичні особи), які «здійснюють свою діяльність з метою розвитку фізичної культури і спорту». Однак такими органами можуть бути не лише фізкультурно-спортивні юридичні особи, а й будь-які органи публічної влади інакшого, ніж спортивне, спрямування, у діяльності яких передбачено мету розвитку фізичної культури та/або спорту.

За законодавством Росії спорт — це «сфера соціально-культурної діяльності як сукупність видів спорту, що склалася у формі змагань та спеціальної практики підготовки людини до них»¹⁵⁵. Професійний спорт визначено як частину спорту, спрямовану на організацію і проведення спортивних змагань, за участь в яких і підготовку до яких як свою основну діяльність спортсмени отримують винагороду від організаторів змагань та/або заробітну

¹⁵⁴ Про фізичну культуру і спорт : Закон України (у ред. від 16.07.2019 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 7. Ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12> (дата звернення: 05.09.2019). [87]

¹⁵⁵ О физической культуре и спорте в Российской Федерации : Федеральный закон. *Собрание законодательства Российской Федерации*. 2007. № 50. Ст. 6242. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102118584> (дата звернення: 24.07.2019). [88]

плату¹⁵⁶. Як вказує згаданий автор, аналогічно спортивну діяльність визначають у літературі: «Спортсмени — це працівники, трудова функція яких полягає у підготовці до спортивних змагань та участі у змаганнях з певних видів спорту»¹⁵⁷.

З нашої точки зору, у цьому випадку невинновдано ототожнюються поняття «спорт» та «спортивна діяльність», так само необґрунтовано спортивна діяльність визначається як трудова діяльність, а на основі цього конструюються інші поняття, такі як «спортивна травма» тощо.

Зважаючи на вищезазначене, поняття «спортивна діяльність» набуває важливого значення для встановлення того певного кола суспільних відносин, в рамках якого здійснюється така діяльність, — відносин, що розглядаються як спортивні відносини і регулюються нормами спортивного права.

Насамперед необхідно дотримуватися логіки формування понять. Оскільки поняття «спортивна діяльність» виступає як *видове* по відношенню до *родового* поняття «діяльність» загалом, то передусім розглянемо останнє, враховуючи, що у літературі поняття «діяльність» не має єдиного розуміння, часто його змішують із поняттям «поведінка», неоднозначно трактуючи названі терміни.

У широкому сенсі, вказує, наприклад, Є. М. Пеньков, діяльність — це одне з людських відношень до світу. Відношення людей включають у себе, по-перше, відношення до природи, по-друге, відношення до суспільства, його суспільних інститутів, соціальних груп та інших спільнот, а також до окремих його членів. На думку цього автора, можливе розмежування дій людей на дії-операції та дії-вчинки (поведінка). Одна із суттєвих відмінностей поведінки від дії-операції полягає в соціальній вмотивованості першої.

Дія-операція, вказує автор, завжди належить до технічної сторони справи, тоді як поведінка, вчинок завжди є явище *суспільне*.

¹⁵⁶ Майфат А. В. Некоторые вопросы защиты прав профессиональных спортсменов (спортивная травма: трудовой и цивилистический аспекты). *Российский юридический журнал*. 2012. № 6. С. 198–200. [29]

¹⁵⁷ Гусов К. Н., Циндяйкина Е. П., Цыпкина И. С. Особенности трудового договора с отдельными категориями работников : науч.-практ. пособие. Москва : Проспект, 2011. С. 87. [89]

Тільки соціальна поведінка виступає об'єктом регулювання соціальних норм. Суспільні норми, регулюють *суспільну* поведінку людей у їх взаємовідносинах із суспільством, класом, колективом, іншими людьми, коли прямо та безпосередньо проявляється сутність людини як «сукупність усіх суспільних відносин». Якщо поняття «норма» стосується усієї діяльності людей, то поняття «соціальна норма» має бути віднесене лише до сфери їхньої суспільної поведінки¹⁵⁸.

Таке розуміння отримало в літературі критику у зв'язку з тим, що поведінка розглядається автором як один із видів дій людини, а це не відповідає прийнятому використанню термінів «поведінка» і «дія»¹⁵⁹.

Так само В. М. Кудрявцев вважає, що поведінка людини охоплює не будь-яку активність людини, а обмежену двома критеріями: соціальною значимістю та її зовнішнім вираженням у формі конкретних фізичних дій¹⁶⁰.

Словникові видання тлумачать термін «діяльність» у різних значеннях: 1. Докладання своєї праці до чого-небудь; дії людей в якій-небудь галузі. 2. Функціонування органів живого організму. 3. Робота якоїсь організації, установи тощо. 4. Виявлення сили, енергії чого-небудь. «Діяння» означає 1. Дія зі значенням діяти. 2. Поведінка, чийсь дії стосовно когось, чого-небудь; учинки. А термін «поведінка» означає: 1. Сукупність чийх-небудь дій і вчинків; спосіб життя; уміння поводити себе відповідно до встановлених норм, правил. 2. Реакція організму на яке-небудь подразнення або вплив чого-небудь. 3. Функціонування, робочий стан автоматичних пристроїв¹⁶¹.

У філософській словниковій літературі поняття «поведінка» визначається як властива живим істотам взаємодія з навколишнім

¹⁵⁸ Пеньков Е. М. Социальные нормы — регуляторы поведения личности. Некоторые вопросы методологии и теории. Москва : Мысль, 1972. С. 43–46. [90]

¹⁵⁹ Ющик А. И. Диалектика права. Кн. 1 : Общее учение о праве (Критический анализ общеправовых понятий). Киев : Ред. журн. «Право Украины» ; Ін Юре, 2013. Ч. 1. С. 340–350. [81]

¹⁶⁰ Кудрявцев В. Н. Право и поведение. Москва : Юрид. лит., 1978. С. 8. [91]

¹⁶¹ Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. Харків : ВД «ШКОЛА», 2006. С. 254, 687. [58]

середовищем, опосередкована їх зовнішньою (рухливою) і внутрішньою (психічною) активністю¹⁶². Там само також наведене визначення поняття «діяльність» — це один із найважливіших атрибутів буття людини, пов'язаний з доцільним змінням зовнішнього світу, самої людини. Саме через діяльність розкривається сутність людини. Залежно від потреб людини діяльність традиційно поділяється на: 1) матеріальну (задоволення первинних потреб людини: в їжі, одязі, знаряддях праці через зміння зовнішньої природи); 2) суспільно-політичну (різні форми впливу на суспільні відносини, організацію суспільного життя); 3) духовну (в галузі науки, мистецтва, релігії тощо).

Діяльність у суспільстві постає як система, елементами якої є люди, їхні потреби та інтереси, предмет діяльності, мотиви діяльності, цілі, засоби і форми її здійснення. Важливу роль відіграє підсистема політичних, правових і соціальних інститутів як суб'єктів законодавчо-регулюючої діяльності в суспільстві. Як процес діяльність включає: 1) сукупність програм перетворення світу, практики; 2) такі, що впливають із будь-якої програми, дії; 3) операції. Будь-яка діяльність передбачає спеціальну підготовку (освіту), досвід, компетентність¹⁶³.

Водночас у філософській літературі пропонуються також інші філософсько-словникові визначення терміна «діяльність».

Так, згідно з одним із філософських словників, **діяльність** — це специфічний для людини спосіб відношення до зовнішнього світу, який полягає у перетворенні і підкоренні його людським цілям. На відміну від поведінки тварин, діяльність людини соціально обумовлена і будується відповідно до законів об'єктів, вона визначена предметом і водночас з її допомогою предмет виділяється як відмінний від неї. Усе, чим володіє людина, узято нею, зрештою, від природи, однак поза діяльністю це багатство існує лише потенційно. Основним видом діяльності виступає праця. За своїм змістом діяльність є виробленням матеріальних і духовних благ,

¹⁶² Грицанов А. А. Новейший философский словарь. Минск : Издатель В. М. Скаун, 1998. С. 525–526. [92]

¹⁶³ Там само. С. 210. [92]

форм спілкування людей, перетворення суспільних умов і відносин, розвиток самої людини¹⁶⁴.

Ми зупинимося на зазначеному вище формулюванні поняття «діяльність», оскільки воно дає можливість відрізнити його від поняття «поведінка» за такими ознаками: 1) віднесення до активності виключно людини; 2) соціальної обумовленості; 3) доцільності здійснення відповідно до законів об'єктів і визначеності активності предметом останньої.

Якщо керуватися цими ознаками діяльності загалом, то поняття «спортивна діяльність» включає, як і будь-який інший вид діяльності, перші дві ознаки, що є *родовими* ознаками цього поняття. Тому суб'єктом спортивної діяльності може виступати тільки людина, а будь-які «змагання» тварин, у тому числі за участю людини в організації цих «змагань», є штучно сформованою *поведінкою* тварин та *розважальною діяльністю* їхніх господарів (наприклад, цирковий «бокс» ведмедів або «битва» півнів тощо). З цього випливає, що, наприклад, у кінному спорті змагаються люди, а не люди «в пакеті» з тваринами, оскільки коні виступають у цьому випадку як спортивний об'єкт («снаряд»).

Разом з тим, здійснення діяльності за законами об'єктів та її визначеність предметом обумовлює певні *видові особливості* діяльності, її змісту залежно від особливостей об'єкта та предмета діяльності. Так, наприклад, футбол, теніс тощо залежно від об'єкта (наприклад, характеру майданчика) поділяють на традиційний футбол, пляжний футбол, міні-футбол та ін., на теніс (великий) на різних кортах і (малий) настільний теніс; залежно від предмета, наприклад, плавання поділяється на плавання різними стилями, синхронне плавання та інше, різні багатоборства, що поєднують кілька видів спорту в один, тощо.

Якщо брати за основу зміст діяльності, про який йдеться у прийнятому нами вище визначенні діяльності загалом, то з точки зору об'єкта, яким є спорт, змістом діяльності у сфері спорту, по-перше, не є створення матеріальних і духовних благ, останнє

¹⁶⁴ Краткий словарь по философии / под общ. ред. И. В. Блауберга, И. К. Пантина. 4-е изд. Москва: Политиздат, 1982. С. 70–71. [93]

становить зміст *виробничої* діяльності і являє собою *працю*. Проте, спорт від самого початку не існував як праця, він був *грою*, розвагою, заняттям, що так чи інакше імітувало працю (наприклад, полювання), слугуючи підготовкою людини до майбутньої праці¹⁶⁵. Це особливо важливо відзначити в контексті розгляду поняття «професійний спорт», до якого ми звернемося пізніше.

Стосовно такого об'єкта, яким є *форми спілкування* людей, *суспільні умови* та *відносини*, на перетворення яких спрямовується діяльність, то така діяльність є діяльністю *організаційно-управлінською*, вона являє собою *соціальне управління*. Вказана діяльність має місце фактично в усіх сферах суспільного життя: у сфері виробництва, військовій сфері, у сфері науки, політичній та релігійній сферах, в інших сферах життя суспільства, в тому числі у сфері спорту як суспільного інституту.

У спорті, так само як і в матеріальному виробництві, складаються певні форми спілкування людей, відповідні суспільні умови та відносини. Разом з тим, на наш погляд, треба розрізняти *внутрішньоінституційні* (спортивні) форми спілкування, суспільні умови та відносини, які складаються *всередині спорту як інституту*, та *зовнішні* форми спілкування, умови й відносини спорту з іншими інститутами і сферами. Так, наприклад, відносини між спортивним клубом і спортивною федерацією чи окремими спортсменами необхідно відрізняти від форм спілкування та відносин між спортивним клубом і правоохоронними або фінансовими органами держави чи органами місцевого самоврядування, або з глядачами (тобто від різних форм спілкування та відносин з «неінституційно-спортивними» суб'єктами).

Зміст діяльності у сфері спорту, за визначенням нами раніше поняттям спорту, полягає у *розвитку самої людини*, її фізичних, психічних та інтелектуальних даних. Тому ми розглядаємо специфіку спортивної діяльності виключно з точки зору такого змісту.

¹⁶⁵ Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка : в 2 т. 8-е изд., стереотип. Москва : Рус. яз. — Медиа, 2007. Т. 2: Панцирь — Ящур. С. 195. [94]

Вказаний розвиток здібностей людини може забезпечуватися в різний спосіб, різними видами діяльності. Хліборобська, військова або артистична чи інша мистецька діяльність, наукова або освітня діяльність, так само, безперечно, розвивають певні здібності кожної людини, яка систематично займається відповідною діяльністю.

Спортивна діяльність також розвиває певні людські здібності шляхом систематичних занять відповідним *видом* (або видами) *спорту*. Водночас, так само як приватне заняття науковим дослідженням якої-небудь проблеми ще не набуває статусу наукової діяльності, хоча й розвиває творчі здібності людини, так само й будь-яке приватне заняття певним видом чи навіть кількома видами спорту ще не надає таким заняттям характеру або значення спортивної діяльності. У кращому випадку такі приватні заняття можна кваліфікувати як фізкультурно-спортивні вправи. Заняття спортом має здійснюватися відповідно до законів спорту, як суспільного інституту, тобто підпорядковуватися тим *нормам*, які встановлює та підтримує цей суспільний інститут. Уже цим активність людини спрямовується у відповідне русло як специфічна, а саме — як спортивна діяльність, характер якої визначається об'єктивно, тобто залежно від інституційного об'єкта, яким має вважатися *вид спорту*.

Будь-який вид спорту, як вказаний об'єкт, характеризується відповідними нормативними вимогами до суб'єктів спортивної діяльності й показниками оцінки їх досягнень. Тільки підпорядковуючись цим нормативним вимогам, діяльність людини характеризується як спортивна діяльність, а особа набуває специфічного соціального статусу суб'єкта спортивної діяльності.

З цим пов'язано те, що систематичні заняття певним видом (чи видами) спорту передбачають два різні способи, дві специфічні різні *форми* здійснення спортивної діяльності, а саме: *тренування* та *змагання*.

Таким чином, головний суб'єкт спортивної діяльності — це спортсмен. У словниковій літературі спортсмен [англ. *sportsman*] — той, хто систематично або професійно займається спортом¹⁶⁶.

¹⁶⁶ Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. Харків : ВД «ШКОЛА», 2006. С. 825. [58]

Спортсмен є необхідним суб'єктом обох форм спортивної діяльності — і тренування, і змагання.

Разом з тим існує багато видів спорту, особливо ігрових, які передбачають заняття ними не індивідуальне, не одноособове, а групове (наприклад, синхронне плавання) або колективне (наприклад, хокей). Водночас, якщо окремі елементи тренувальної діяльності спортсмен може виконувати самостійно, то без колективу спортсменів заняття деякими видами спорту неможливо уявити взагалі.

Крім того, переважна більшість сучасних видів спорту потребує спеціального навчання спортсменів відповідним правилам і методам виконання вправ, без чого спортивна діяльність неможлива. Зважаючи на сказане, необхідним учасником спортивної діяльності спортсмена виявляється *тренер* з відповідного виду спорту. Тренер [англ. *trainer*] — спеціаліст з якого-небудь виду спорту, який керує підготовкою спортсменів¹⁶⁷.

Як і спортсмен, тренер є необхідним суб'єктом тренувальної та змагальної спортивної діяльності. Разом із тим, інституційно-нормативне визначення статусу тренера у тренувальній та змагальній діяльності може істотно відрізнитися. Зокрема, до тренувань спортсмена можуть бути залучені різні спеціалісти-тренери в ролі консультантів тощо, тоді як у змаганнях статус тренера є більш чітко визначеним. Так, наприклад, футбольний тренер команди, яка бере участь у змаганнях певного рівня, має бути офіційно заявлений і відповідати нормативним вимогам (отримати тренерську ліцензію тощо).

Сама природа спорту включає ризик заподіяння шкоди здоров'ю спортсмена під час тренувань і змагання, пов'язаний зі зростанням навантажень на організм спортсмена, випробуванням нових методів тренувань, нових вправ тощо. А в багатьох видах спорту травмування спортсмена є звичним явищем, особливо в так званих контактних видах спорту. Враховуючи це, виникає потреба у *медичному* супроводі спортивної діяльності, який стає її неодмінною складовою, важливим атрибутом цієї діяльності.

¹⁶⁷ Современный толковый словарь русского языка / гл. ред. С. А. Кузнецов. Санкт-Петербург : Норинт, 2007. С. 841. [95]

Таким чином, до тих суб'єктів спортивної діяльності, які беруть участь у тренувальній та змагальній діяльності спортсменів, належить віднести також *спортивних лікарів*. Ці суб'єкти виконують функцію *безпосереднього актуального* медичного забезпечення тренувальної і змагальної спортивної діяльності, без якого спортивну діяльність повноцінно здійснювати неможливо. Зокрема, під час змагання необхідно буває зняти біль або усунути пошкодження спортсменові для продовження ним участі у змаганні.

Як зазначає О. В. Іглін, практика проведення спортивних змагань вказує на необхідність включення спортивних лікарів у систему суб'єктів спортивних правовідносин. Спортивна медицина — галузь професійної медицини, усі види діяльності якої спрямовані на збереження та зміцнення здоров'я, профілактику й лікування захворювань, а також підвищення ефективності тренувального процесу в осіб, які займаються фізичною культурою і спортом. Головна функція спортивного лікаря полягає в тому, що він повинен спостерігати за режимом спортсмена, складати раціон харчування. Звичайно, спортивний лікар повинен бути обізнаним не тільки в медицині, а й у спорті, тобто знати особливості тренувань під час занять тим або іншим видом спорту, а також контролювати харчування, відпочинок, реабілітацію, відповідати за профілактику захворювань спортсменів, запобігання розвитку патологій, психологічне розвантаження тощо. Лікар спортивної медицини повинен охоплювати всі види діяльності людини, пов'язані з фізичним навантаженням, — фізкультуру, оздоровчі заходи, лікувальну фізкультуру. Роль лікаря спортивної медицини — це постійна допомога тренеру в досягненні спортивних результатів, визначення допустимого режиму, максимальних навантажень для конкретного спортсмена.

Статус спортивних лікарів, вказує цей автор, визначений відповідними нормативно-правовими актами. Лікар зі спортивної медицини здійснює діяльність у відділенні (кабінеті) спортивної медицини лікувально-фізкультурних диспансерів або інших лікувально-профілактичних установ і спортивних організацій незалежно від відомчої підпорядкованості та форми власності. Робота з медико-біологічного забезпечення спортсменів олімпійських

і національних збірних команд з окремих видів спорту та їх резерву здійснюється в Росії Росспортом і Центром спортивної медицини Олімпійського комітету РФ спільно зі спеціалізованими лікувально-профілактичними установами Міністерства охорони здоров'я. Лікар зі спортивної медицини здійснює: обстеження спортсменів, визначення допуску до занять і змагань; вивчення й аналіз відхилень у стані здоров'я, рівня й причин захворюваності та спортивного травматизму поміж осіб, які займаються спортом і фізичною культурою, розроблення й реалізації заходів з їх профілактики та лікування; проведення лікувально-профілактичних заходів щодо відновлення та підвищення спортивної працездатності і реабілітації після перенесених травм і захворювань.

Таким чином, підсумовує сказане О. В. Іглін, можна вести мову про поєднання у статусі спортивних лікарів спорту і медицини, що зближує вказані напрями¹⁶⁸.

Усе це є свідченням того, що спортивний лікар — абсолютно необхідний суб'єкт спортивної діяльності. Разом з тим, на нашу думку, цільове лікування травмованого спортсмена поза межами тренувального та змагального процесу, яке здійснюють спеціалізовані медичні заклади (спортивно-медичні центри тощо), на нашу думку, не може вважатися спортивною діяльністю, а має статус медичної діяльності (спеціалізованої спортивної медицини).

Так само не можна вважати спортивною діяльністю спортивну *науку* чи спортивну *педагогіку*, тобто діяльність, що здійснюється в наукових або освітніх установах спортивного профілю. Водночас такі медичні, освітні та наукові заклади й установи, з нашої точки зору, мають спортивно-інституційний характер, яким обумовлюється їхній спеціальний статус, що органічно пов'язує їх зі спортом як *суб'єктів спорту*.

Наступне. Спортивне змагання, як форма здійснення спортивної діяльності, не може об'єктивно відбуватися без такого суб'єкта, як *спортивний суддя* (арбітр, рефері), який здійснює

¹⁶⁸ Іглін А. В. Правовая характеристика биостимуляторов и допинга нормами спортивного медицинского права. *Рациональное питание, пищевые добавки и биостимуляторы*. 2016. № 2. С. 45–50. [27]

безпосереднє регулювання ходу спортивного змагання й оцінює або фіксує його результат. Суддя може брати участь і в тренувальній діяльності спортсменів (наприклад, арбітрувати тренувальний спаринг футбольних команд), але у цьому разі його статус має не змагальний офіційний, а тренувальний, тобто допоміжний не-офіційний характер.

Зважаючи на зазначене вище, спортивне суддівство, спортивний арбітраж ми кваліфікуємо також як спортивну діяльність.

Таким чином, суб'єктами *спортивної діяльності*, з нашої точки зору, є *спортсмени, спортивні тренери, спортивні лікарі та спортивні судді*. Без участі зазначених суб'єктів у її здійсненні спортивна діяльність як специфічний різновид діяльності у її повному, повноцінному обсязі взагалі виявляється неможливою.

Оскільки спортивні змагання проводяться для глядачів, то може виникнути питання: чи є глядачі, вболівальники суб'єктами спортивної діяльності? З нашої точки зору, глядачі і навіть вболівальники не є такими суб'єктами, оскільки їх участь означає лише присутність на змаганні, що не є необхідним компонентом змагальної діяльності спортсменів. Адже, як відомо, у деяких випадках змагання проводяться взагалі без присутності глядачів (наприклад, у разі дискваліфікації стадіону тощо). Наприклад, проведення футбольних матчів за відсутності на них уболівальників під час нещодавнього здійснення обмежувальних заходів у зв'язку з пандемією є переконливим підтвердженням нашої позиції. Так само не можуть вважатися суб'єктами спортивної діяльності спортивні журналісти, експерти тощо, які висвітлюють відповідні спортивні змагання. Разом з тим, *уболівальників* можна віднести до інституційних суб'єктів спорту, зокрема, коли йдеться про фан-клуби, тощо, у чому переконує практика застосування санкцій до спортивних клубів та збірних команд країн у зв'язку з порушеннями при проведенні офіційних змагань з боку уболівальників.

Свою діяльну активність суб'єкти спортивної діяльності підпорядковують насамперед *спортивно-технічним нормам*, тобто тим правилам виконання вправ спортсменами, які регламентують відповідний вид спорту (правилам стрибків, бігу, гри тощо). При цьому відношення у процесі спортивної діяльності являють собою

відношення «суб'єкт — об'єкт», а тому тут немає спортивних відносин, що їх регулює спортивне *право*.

Водночас спортивна діяльність є специфічною сферою діяльності, що становить об'єктивну основу формування з приводу неї специфічного суспільного інституту, яким є спорт. Навколо здійснення спортивної діяльності за потреби виникають різноманітні суспільні відносини, що стають предметом правового, морального тощо нормативного регулювання.

Передусім для спортивної діяльності необхідні специфічні суспільні умови, зокрема, відповідне спортивне знаряддя, певним чином обладнані території або споруди тощо. Через це будь-яка спортивна діяльність потребує її *забезпечення*: матеріально-технічного, організаційного, інформаційного, кадрового, фінансового і нормативного тощо. Без такого належного забезпечення спортивна діяльність ускладнюється або взагалі виявляється неможливою. Так, якщо індивідуальне тренування спортсмена в деяких випадках ще можливе без більшості видів забезпечення, то проведення змагання з певного виду спорту навіть на найнижчому рівні вже потребує належного організаційного, кадрового, матеріально-технічного, інформаційного, нормативного, документаційного тощо забезпечення.

Необхідною умовою здійснення різнобічного забезпечення спортивної діяльності стає відповідне *управління* цим забезпеченням, яке підпорядковує всю різноманітну забезпечувальну діяльність меті й завданням належного здійснення спортивної діяльності. Вказане управління забезпеченням спортивної діяльності не є *спортивною* діяльністю (на відміну від управління спортивною діяльністю з боку її суб'єктів — спортсмена, тренера, спортивного лікаря, судді, що є лише «внутрішнім», *технічним* управлінням здійснення цієї діяльності та реалізацією в ньому спортивно-технічних норм). Управління забезпеченням спортивної діяльності — це *управлінська діяльність*, призначена для врегулювання суспільних відносин між суб'єктами, які забезпечують тренувальну і змагальну діяльність («зовнішнє», тобто *соціальне*, управління нею).

Коло суб'єктів цієї управлінської діяльності значно більш широке порівняно з колом суб'єктів спортивної діяльності. Насамперед

до них належать різноманітні структури спортивного профілю, які надають спортсменам умови (тренувальні та змагальні) для систематичних занять певними видами спорту (суб'єкти управління «першого кола»). Такими суб'єктами є, зокрема, *спортивні клуби, спортивні товариства, спортивні школи, інші навчальні заклади, організації та установи*, їхні службові особи, які забезпечують у різних аспектах систематичну тренувальну підготовку спортсменів та їхню участь у відповідних офіційних спортивних змаганнях.

До числа суб'єктів управління, які створюють *організаційно-нормативні* умови спортивної діяльності, ми відносимо усі *публічні самоврядні організації спортивного профілю та повноважні органи* цих організацій, які встановлюють правила видів спорту, визначають кваліфікаційні вимоги до спортсменів та інших суб'єктів спортивної діяльності, види спортивних змагань, порядок (регламенти) проведення змагань та вимоги до їх учасників, а також вирішують питання щодо забезпечення дотримання вказаних вимог і застосування спортивної відповідальності до суб'єктів спортивної діяльності та інших учасників змагань і суб'єктів їх забезпечення. Вказані суб'єкти (суб'єкти спортивного управління «другого кола») мають *інституційний статус*, тобто належать до суб'єктів спорту, оскільки їхня управлінська діяльність спрямована на систематичне створення необхідних умов для здійснення спортивної діяльності, без яких ця діяльність втрачає свій інституційний характер.

Так, зокрема, інституційним суб'єктом спорту є Міжнародний олімпійський комітет (МОК). З аналізу актів міжнародного і національного законодавства щодо міжнародного олімпійського руху Х. М. Джантаєв дійшов висновку, що МОК — це суб'єкт міжнародного спортивного права (галузі загального міжнародного права), а його рішення, ґрунтуються на положеннях Олімпійської хартії — міжнародні документи *sui generis* — є обов'язковими для суб'єктів міжнародного права, в тому числі держав, і беззастережно виконуються ними.

Сучасний спорт, зазначає автор, є складною специфічною соціально-економічною системою, різноманітних й різнохарактерних відносин, якій призначено регулювати право, в тому числі (і головним чином) міжнародне спортивне право. Поряд

із професійним спортом, олімпійський спорт є складовою частиною світового спорту вищих досягнень. Сферу олімпійського спорту становлять не лише Олімпійські ігри, а й національні, континентальні та світові чемпіонати, які проводяться під егідою міжнародних спортивних федерацій, що входять до міжнародного олімпійського руху.

Зазначений рух, як найбільш організована та визнана в світі форма міжнародного спортивного руху, об'єднує в своїх лавах більше країн, ніж Організація Об'єднаних Націй. Його учасниками є понад двісті національних олімпійських комітетів на чолі з МОК, який є вищою владою олімпійського руху, координує співробітництво своїх підрозділів з громадськими організаціями й компетентними органами державної влади, забезпечуючи регулярне проведення олімпійських ігор, зміцнюючи дружбу між народами. МОК приймає рішення про визнання національних олімпійських комітетів і міжнародних спортивних федерацій. Так, у 2004 році МОК визнав 202 національні олімпійські комітети, які об'єдналися у 5 континентальних асоціацій, 7 міжнародних федерацій із зимових видів спорту та 28 — з літніх. Рішення МОК, прийняті на основі Олімпійської хартії, є остаточними. Будь-яке спірне питання щодо їх застосування або тлумачення може вирішуватися виключно виконкомом МОК та в деяких випадках — Спортивним арбітражним судом (TAS). У будь-якому разі МОК фактично є останньою інстанцією при вирішенні усіх питань щодо проведення Олімпійських ігор. Разом з тим, компетенція МОК значно ширша: він майже перетворився сьогодні в організацію, яка керує світовим спортом¹⁶⁹.

Як відзначає О. В. Іглін, сама природа спорту, що ґрунтується на принципах чесної гри та рівної боротьби, вимагає, щоб будь-якій неетичній практиці й поведінці у спорті була надана потужна та ефективна протидія. Послідовне застосування принципів гарного управління у спорті стане важливим фактором, який сприятиме викоріненню корупції й інших зловживань у спорті, зростанню

¹⁶⁹ Джантаев Х. М. Международный Олимпийский Комитет и его регламенты в системе международного права. *Вестник РУДН. Серия: «Юридические науки»*. 2011. № 1. С. 136–145. [183]

популярності спорту і зміцненню становища неурядових спортивних організацій у суспільстві, розвитку спорту, як засобу, що сприяє зростанню суспільної та національної інтеграції. Застосування ефективної політики якісного управління зміцнить їх самоуправління і незалежність у питаннях спорту і посилюватиме надалі їх становище щодо органів державної влади, яке ґрунтується на взаємній повазі й довірі¹⁷⁰.

З нашої точки зору, усі відносини з управління забезпеченням спортивної діяльності (як діяльності суб'єктів «першого кола», так і суб'єктів «другого кола») складають предметну сферу регулювання спортивно-правових та спортивно-етичних норм, яке здійснюється в рамках інституту спорту.

Разом з тим цей інститут є лише одним із багатьох суспільних інститутів, взаємодія якого з різними іншими інститутами (сім'я, школи, виробництва, науки, держави тощо) регулюється за допомогою *управління* ним з боку *держави*, в тому числі шляхом *правового* регулювання вказаних взаємодій і взаємовідносин різних суспільних інститутів.

Як зазначено в літературі, правова форма державного управління включає здійснення законодавчої, адміністративної та правоохоронної (судової) функцій системою відповідних органів держави¹⁷¹. Завдяки цим функціям відбувається також правове регулювання спорту як суспільного інституту та його взаємовідносин з державою й іншими інститутами суспільства.

Законодавчий орган держави закріплює в законі інституційний статус спорту, основні характеристики його суб'єктів та загальні вимоги щодо їх діяльності. Таким чином, суб'єкти спортивних відносин отримують правове визначення, відповідний *юридичний* статус у взаємовідносинах з іншими інститутами.

Зазначений *статусний* закон стосовно інституту спорту, як системи специфічних відносин, є *базовим для визначення*

¹⁷⁰ Иглин А. В. Понятие и принципы Европейского спортивного права. *Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева*. 2011. № 75. С. 97–98. [16]

¹⁷¹ Ющик О. І. Правова реформа: загальне поняття, проблеми здійснення в Україні : монографія. Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. С. 18–23. [79]

спортивного права як галузі (в цьому разі неважливо: галузі права чи галузі законодавства), оскільки на його основі будується вся підзаконна нормативно-правова сфера спортивного права.

Вказаним законом визначається і той орган держави (міністерство, комітет тощо), який здійснює державну виконавчу функцію щодо забезпечення реалізації цього закону та реалізації суб'єктами спорту їх юридичного статусу.

Водночас орган державної виконавчої влади, так само як і законодавчий орган держави, належить до інституту *держави*, а тому не є інституційним органом спорту (незважаючи на наявність слова «спорт» у його назві), на відміну від аналогічних (законодавчих і виконавчих) органів самоуправління, що властиві інституту спорту. Як зазначається в літературі, держава — існуючий у суспільстві соціальний організм зі своєю структурою, нормативною основою, професійним складом, специфічними інтересами, монопольною силою примусу, з особливою професійною етикою, правосвідомістю, своєрідним мисленням і психологією. Виникнення та існування держави обумовлено розподілом праці, виокремленням у суспільстві розряду осіб, професією яких є управління та/або примус. Ці особи не зайняті продуктивною працею й існують за рахунок податків, данини тощо. Їхня влада поширюється на населення території, обмеженої іншими державами¹⁷².

Діяльність держави з організації упорядкування соціальних процесів у суспільстві, вказує В. Ф. Сіренко, і є державним управлінням, яке поширює діяльність держави на різні сфери суспільного життя¹⁷³.

Контроль за дотриманням вказаного вище базового закону спортивного права усіма суб'єктами, зокрема й органами державної виконавчої влади, а також охорону прав суб'єктів спорту забезпечують правоохоронні органи держави, в тому числі й через

¹⁷² Лейст О. Э. Методологические проблемы соотношения государства и права. *Теоретико-методологические проблемы права*. Москва : ИКД «Зерцало-М». 2007. С. 24. [82]

¹⁷³ Сіренко В. Ф. *Інтереси і влада* / рос. мова. Київ : Оріяни, 2006. с. 129. [96]

здійснення судами правосуддя у випадках порушення норм спортивного права. Ці органи так само не належать до інституційних суб'єктів спорту, а є державними органами, на відміну від аналогічних органів у складі інституту спорту (дисциплінарних органів, спортивного суду тощо).

Зазначені органи держави здійснюють державне управління щодо спорту так само, як і державне управління іншими інститутами суспільства або сферами суспільних відносин. Державні органи не є суб'єктами спортивної діяльності чи інституційними суб'єктами спорту, не виступають як суб'єкти спортивних відносин, діяльність яких регулюють норми спортивного права, а тому не є також і суб'єктами спортивних правовідносин. Спортивні відносини складаються *між суб'єктами спорту з приводу забезпечення спортивної діяльності*, на відміну від тих суспільних відносин, в які суб'єкти спорту вступають з іншими суб'єктами.

Відносини суб'єктів спорту з іншими суб'єктами, в тому числі суб'єктами публічної влади (конституційні, адміністративні, цивільні, господарські, трудові, фінансові, сімейні, податкові, митні, земельні, інформаційні, міжнародні, кримінальні, процесуальні та інші), регулюються нормами відповідної галузі права, а не нормами спортивного права. У цих відносинах вказані суб'єкти виступають не як суб'єкти спорту, суб'єктів спортивних правовідносин і спортивного права, а виступають як суб'єкти адміністративних, цивільних, трудових, господарських, процесуальних тощо правовідносин та, відповідно, як суб'єкти адміністративного, трудового, господарського, процесуального та інших галузей права.

Так, зокрема, відносини професійних футболістів та футбольного клубу з податковими органами держави щодо сплати податків або відносини спортивного клубу з митними органами з приводу митного оформлення отриманого з-за кордону спортивного обладнання чи відносини з трансляторами матчів футбольної команди цього клубу або відносини останнього з рекламодавцями є відносини податкові, митні, інформаційні, господарські, але не є спортивними відносинами і не є предметом норм спортивного права. Не розглядаються нами як спортивні відносини й трудові

відносини з футбольним клубом, наприклад, водіїв, охоронців, бухгалтерів, інших працівників, оскільки ці відносини також не є предметом норм спортивного права, а регулюються нормами трудового права. Натомість трудові відносини футбольного клубу із суб'єктами спортивної діяльності (професійним спортсменом, тренером, медичним персоналом команди) необхідно вважати спортивними відносинами, які регулюються не тільки загальними юридичними нормами трудового права, а й спеціальними нормами спортивного права, оскільки це *інституційні відносини суб'єктів спорту між собою*.

Виокремлення спортивних відносин з усієї сукупності суспільних відносин обумовлюється тією *специфікою*, яка характеризує спортивну діяльність із точки зору її нормативного регулювання.

На нашу думку, особливість діяльності спортсмена, спортивного тренера, спортивного лікаря, спортивного судді полягає в тому, що їх діяльності значною мірою притаманний *ексклюзивний* характер, тобто такий, що *протиставляє* цю діяльність правилу. Слово «ексклюзивний» [фр. *exclusif*] означає винятковий; такий, що поширюється на обмежене коло предметів¹⁷⁴. У літературі відзначається, що, на відміну від поведінки людей, яка проявляється одноманітно в багатьох поведінкових актах як правила (інклюзивна поведінка), та поведінка, що виражає індивідуальні особливості людини, є ексклюзивною, тобто такою, що не тотожна з аналогічними діями інших, має одиничний характер і не співвідноситься з правилом, з вимогою відповідати правилу, тобто не є повинною поведінкою. До таких діянь належать, зокрема, і рекордні досягнення в різних сферах, наприклад, рекордні стрибки, забіги, запливи тощо у спорті, створення унікальних творів літератури, мистецтва, наукові відкриття й інше. Вказані дії не є правильними або неправильними, їх не можна вважати повинними, а тому не можна розглядати як предметну основу нормативного регулювання.

¹⁷⁴ Современный словарь иностранных слов : ок. 20 000 слов. 2-е изд., стереотип. Москва : Рус. яз., 1999. С. 703. [39]

Разом з тим повторення спортивного рекорду з часом багатьма спортсменами стає підставою для того, щоб зробити таке досягнення обов'язковим нормативом, кваліфікаційною вимогою, яку зобов'язані виконувати спортсмени для отримання певної спортивної кваліфікації (спортивного розряду, спортивного звання тощо)¹⁷⁵.

У зв'язку з цим автор зазначає, що наявність у житті людей одночасно актів інклюзивної та ексклюзивної поведінки ставить суспільство перед необхідністю в процесі управління ним знайти спосіб, яким, по-перше, визначати сферу соціально відповідальної поведінки та її загальну міру, масштаб; по-друге, систематично розмежовувати правильну і неправильну поведінку індивідів; по-третє, перетворити правильну поведінку у необхідність, зробивши правило поведінки повинним для них і зводячи їх фактичну поведінку до повинної, утверджуючи саме останню як дійсну частину суспільного порядку. Таким способом визначення міри відповідальної поведінки як необхідного правила та перетворення цієї необхідної поведінки в дійсність суспільного порядку стає *норма*¹⁷⁶.

Спортивна діяльність, як було нами відзначено, спрямована на досягнення спортсменом дедалі вищих, *ексклюзивних* результатів, а тому передбачає також ексклюзивний, творчий, пошуковий характер діяльності її суб'єктів. З цим пов'язуються також і способи забезпечення спортивної діяльності та специфіка відповідних відносин щодо такого забезпечення і їх правового регулювання.

Зазначене наочно підтверджує порівняння інституту спорту і спортивної діяльності з таким суспільним інститутом, яким є армія, та військовою діяльністю, де вимагається від суб'єктів відносин однакова поведінка та максимальне підпорядкування військово-службовців єдиним вимогам. Через це тут нормативно регламентуються статутами навіть такі дрібниці, на які в інших сферах не звертається увага (наприклад, форма одягу, спосіб привітання тощо).

¹⁷⁵ Ющик А. И. Диалектика права. Кн. 1 : Общее учение о праве (Критический анализ общеправовых понятий). Киев : Ред. журн. «Право Украины» ; Ін Юре, 2013. Ч. 1. С. 358–359. [81].

¹⁷⁶ Там само. С. 365. [81].

Ексклюзивним характером спортивної діяльності, з нашої точки зору, обумовлений специфічний *інституційний* характер спортивних відносин та їх суб'єктів, як суб'єктів спорту, їх виділення в суспільстві у самоврядний інститут, а також характер їх взаємовідносин з державою і наднаціональними спортивними органами та іншими інституційними структурами спорту.

2.2. Визначення поняття спортивного права

З проведеного аналізу поняття спортивної діяльності та її забезпечення, а також визначення їх суб'єктів як суб'єктів спорту, а їх відносин як спортивних відносин належить дійти висновку, що нормами спортивного права охоплюється виключно регулювання спортивних відносин, тобто таких суспільних відносин, в яких обидва суб'єкти належать до інституційних суб'єктів спорту.

Інакше кажучи, ми розглядаємо суспільні відносини між суб'єктами спорту як відносини інституційні і називаємо ці відносини спортивними відносинами. Спортивні відносини складають особливу сферу суспільних відносин, яка потребує системного правового регулювання окремою предметною сукупністю правових норм, а саме сукупністю норм спортивного права.

Особливість зазначеної предметної сукупності правових норм обумовлена *предметом* цих норм, яким є *диспозиція* норми, що регулює відношення прав та обов'язків суб'єктів спорту в їх спортивних відносинах між собою. Саме за цим чітким однозначним критерієм ми відрізняємо норми спортивного права від норм інших правових галузей, які регулюють права та обов'язки суб'єктів спорту в їх правовідносинах з іншими суб'єктами права, які не є суб'єктами спорту.

Таким чином, спортивне право визначається нами загалом як *система правових норм, яка регулює права та обов'язки суб'єктів спорту в їх взаємних відносинах*. У такому розумінні спортивне право виступає як одна з підсистем більш загальної щодо неї *правової системи*, а отже може трактуватися як окрема правова галузь поряд з іншими правовими галузями.

Однак при цьому постає питання: що мається на увазі під правовою системою і про яку саме правову систему йдеться при визначенні поняття «спортивне право»?

У теорії права поняття «правова система» розглядалося багатьма вченими в різних аспектах, запропоновано багато визначень цього поняття.

Так, наприклад, поняття «правова система» визначається як «сукупність взаємопов'язаних між собою системи права та засобів її реалізації». Вона не зводиться тільки до права, за своїм змістом і формою не тотожна системі права, а є ширшою категорією¹⁷⁷.

Поняття «система права» визначається в цьому ж виданні як «сукупність впорядкованих і взаємоузгоджених між собою норм права, які характеризують внутрішню будову права. Складовими її є норми права, інститути права, підгалузі та галузі права». Поряд надано визначення поняття «система законодавства»: це є «форма зовнішнього прояву (об'єктивації) норм права, засіб їх організації у правові акти. Має вертикальну і горизонтальну будову. Її структура виражається в єдності, об'єктивності, визначеності, а також у розподілі законів та підзаконних нормативно-правових актів за галузями та інститутами права»¹⁷⁸.

Так само, з точки зору П. М. Рабіновича, розрізняються правова система і система права, кожна з яких має своєрідну структуру. «Правова (юридична) система — це система всіх юридичних явищ, які існують у певній державі або у групі однотипних держав». До складу такої системи входять наступні елементи:

- різноманітні правові акти (юридичні норми з їх зовнішніми джерелами, об'єктивовані акти тлумачення і застосування цих норм), діяльність відповідних суб'єктів зі створення цих актів;
- різноманітні види і прояви правосвідомості;
- стан законності та його деформації (акти правомірної, а також неправомірної поведінки)¹⁷⁹.

¹⁷⁷ Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юридична думка, 2012. С. 713. [73]

¹⁷⁸ Там само. С. 837. [73]

¹⁷⁹ Рабінович П. М. Основи загальної теорії права і держави : навч. посібник. 3-є вид., зі змін. й допов. Київ : ІСДО, 1995. С. 115. [97]

У цьому випадку автор ототожнює поняття «правова система» і «правова сім'я», однак остання розглядається в теорії права як більш широке поняття.

Так, зокрема, М. М. Марченко відзначає, що наявність загальних ознак і рис у різних правових систем дає змогу класифікувати їх між собою або поділяти залежно від тих чи інших спільних ознак — критеріїв на окремі групи або *правові сім'ї*. У науковій та навчальній юридичній літературі правові сім'ї розуміють у загальному плані, як правило, як сукупності національних правових систем, виділених на основі спільності їх різних ознак і рис¹⁸⁰.

Система права, за визначенням П. М. Рабіновича, — це «система всіх чинних юридичних норм певної держави». Структура системи права — це «об'єктивно зумовлена внутрішня організація права певної держави, яка полягає в єдності і погодженості всіх юридичних норм та в їх розподілі за галузями та інститутами права». Основними структурними елементами, «блоками» цієї системи є: 1) норми права; 2) інститути права; 3) галузі права. Не може існувати юридичної норми, яка не входила б до певного інституту і до певної галузі права¹⁸¹.

Л. С. Явич зазначав, що в ході історичного розгортання юридичної форми окремі правові норми групуються у кожній країні у структуровану сукупність, яка утворює цілу правову систему. У будь-якій державі існує внутрішньо єдина система правових норм, поділена на відносно самостійні утворення, що мають відносну автономність. Такими автономіями (елементами) правових систем є інститути та галузі права, а також великі групи галузей (матеріальне і процесуальне право, публічне і приватне право). Загальна теорія права може аналізувати правові системи не тільки з їх змістовного боку, а й з точки зору їх структури, яка відбиває структурованість таких, що лежать в їх основі суспільних

¹⁸⁰ Марченко М. Н. Проблемы теории государства и права : учебник. Москва : ТК Велби ; Проспект, 2006. С. 348. [98]

¹⁸¹ Рабінович П. М. Основи загальної теорії права і держави : навч. посібник. 3-є вид., зі змін. й допов. Київ : ІСДО, 1995. С. 119. [97]

відносин. У цьому сенсі правова система — це право кожної країни або міжнародне право, яке розглядається з точки зору єдності норм, що його складають, а також їх поділ на відносно самостійні малі й великі групи, які мають стійку цілісність¹⁸².

Від правових систем держав і міжнародної правової системи, стверджує також Л. С. Явич, необхідно відрізнити систематику (систему) форм вираження нормативного матеріалу (джерел права) і передусім систему законодавства. Якщо правові системи складаються історично відповідно до структури суспільних відносин, то системи законодавства створюються раціонально в процесі упорядкування нормативних актів, створення кодексів, зводів законів тощо. Система законодавства (взагалі форм вираження права) має в своїй основі певну правову систему країни, однак повністю з нею не збігається.

Система законодавства, на думку автора, належить до зовнішньої форми вираження об'єктивного права, на відміну від правової системи, яка є внутрішньою (структурною) формою, що пронизує зміст. На формування системи законодавства безпосередній вплив справляють багато факторів суб'єктивного характеру і тим не менш будь-яка система законодавства так чи інакше відображає правову систему країни, що лежить у її основі. Якщо системі законодавства не можна змішувати з правовою системою, то їх не можна й відривати одну від одної¹⁸³.

На необхідність чітко розмежовувати поняття «право» і «правова система» вказує також М. І. Байтін, зауважуючи при цьому, що категорію «правова система» не слід змішувати з поняттям системи права, що являє собою внутрішню будову права, об'єднання діючих у державі правових норм у єдине ціле та їх розмежування за предметом і методом правового регулювання на галузі (підгалузі) й інститути права. На його думку, правова система — це сукупність внутрішньо організованих і взаємопов'язаних, класово-однорідних і спрямованих у кінцевому підсумку

¹⁸² Явич Л. С. Общая теория права. Ленинград : Изд-во Ленинградского университета, 1976. С. 125–126. [99]

¹⁸³ Там само. С. 131–135. [99]

до загальних цілей правових явищ, кожне з яких у рамках єдиної структури виконує свою специфічну службову роль¹⁸⁴.

Н. М. Оніщенко вказує на «широкий» підхід до поняття правової системи, «за якого повною мірою відображається вся правова організація суспільства в єдності і взаємодії усіх її компонентів». Однак це розуміння зовсім не означає, що в нього треба включати ті елементи, які не є суто правовими, як наприклад, державні, політичні, соціальні органи, структури, інститути¹⁸⁵.

Разом з тим такий підхід, згідно з яким поняття «правова система», «система права» і «система законодавства» розглядаються як самостійні поняття теорії права, в літературі піддається критиці.

Так, зокрема, ще Л. С. Явич писав про співвідношення «правової системи» і «системи законодавства», не використовуючи взагалі поняття «система права». При цьому систему законодавства він розглядав як формальну сукупність джерел права (законодавчих актів тощо), що має в своїй основі правову систему країни, проте з нею не тотожна. Однак такий абстрактний характер визначення взаємного зв'язку двох названих феноменів мало що пояснює¹⁸⁶.

О. А. Красавчиков назвав хибною думку тих дослідників, яким здається, ніби залежно від того, де і як вміщено текст тієї чи іншої правової норми, уже змінюється якщо не система права, то система законодавства¹⁸⁷.

У зв'язку з цим О. І. Ющик, критикуючи одне з трактувань понять системи права і системи законодавства, вказує таке: «Справді, якщо система права має “об'єктивний характер” і не може “будуватися за суб'єктивним розсудом людей”, то звідки береться “єдність і узгодженість” усіх діючих правових норм та їх логічний розподіл “по галузях і правових інститутах”, що виражають

¹⁸⁴ Нормы советского права. Проблемы теории / под ред. М. И. Байтина и В. К. Бабаева. Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1987. С. 55–57. [100]

¹⁸⁵ Теорія держави і права : навч. посібник / С. К. Бостан, С. Д. Гусарев, Н. М. Пархоменко та ін. Київ : ВЦ «Академія», 2013. С. 315. [101]

¹⁸⁶ Ющик О. І. Галузі та інститути правової системи (міфи і реальність). Київ : Оріяни, 2002. С. 6–7. [40]

¹⁸⁷ Красавчиков О. А. Система права и система законодательства: гражданско-правовой аспект. *Правоведение*. 1975. № 2. С. 62–63. [102]

внутрішню будову права? — В усякому разі, не з аналогічного стану суспільних відносин, які “обумовлюють” вказану “будову”...

Визначаючи систему права як “сукупність норм права”, варто не забувати, що норми права *санкціоновані державою*, а отже, опосередковані юридичною діяльністю держави як суб’єкта правотворення, яку (діяльність) неможливо уявити без “суб’єктивного розсуду людей”. З іншого боку, зводячи систему законодавства до сукупності джерел права як форм вираження правових норм, первинним елементом якої (системи) є “не норма права”, а “стаття нормативного правового акта”, ... автор не може позбутися присутності норм у системі законодавства, коли називає “основним елементом системи законодавства” галузь законодавства, яка “містить норми, що регулюють певний вид суспільних відносин”. Адже, якщо *основний елемент* системи містить *норми*, то як може не містити їх уся система, що складається з таких “основних елементів”?..

А втім, — стверджує автор, — саме в нормі, *у взаємних зв’язках юридичних норм* потрібно шукати відповіді на питання про дійсну будову права, співвідношення правової системи і законодавства, “механізм” правового регулювання, інші принципові питання теорії права і держави»¹⁸⁸.

За словами автора, «теоретичні спроби уявити *єдину правову систему* у вигляді двох систем (системи права і системи законодавства) з самого початку позбавлені логічних підстав. «Система права», що складається з абстрактних «норм права», не опосередкованих юридичною діяльністю держави (а отже, з правил, які *не є юридичними нормами*), хоча й може вважатися «нормативною системою», однак не є системою *права*, співвідотною з «системою законодавства», оскільки вона позбавлена *юридичної форми*.

Щодо «системи законодавства», то оскільки вона розглядається не як *система норм*, а як відмінна від системи норм абстрактна «сукупність статей нормативних актів» (а тим більше, «сукупність (ієрархія) джерел права»), така «система законодавства» лише *зовнішньо* виглядає як правове явище, однак не є таким *по суті*,

¹⁸⁸ Ющик О. І. Галузі та інститути правової системи (міфи і реальність). Київ : Оріяни, 2002. С. 9. [40]

не несе в собі *регулюючої властивості нормативної системи* — суттєвої ознаки, що характеризує суспільне призначення права.

Отже, — дійшов висновку автор, — традиційні уявлення про «систему права» і «систему законодавства», які склалися в теорії, є односторонніми, метафізичними *абстракціями штучно роз'єднаних між собою змістовної та формальної сторін єдиної правової системи*, тобто відображають не реально функціонуючу правову систему, а її довільно, умоглядно розчленовані фрагменти... Не випадково тому прибічникам традиційних уявлень про «систему права» і «систему законодавства» не вдається послідовно дотримуватись чіткого вододілу між вказаними «системами», наочним підтвердженням чого є застаріла дискусія з приводу визначення критеріїв галузевої диференціації правової системи, гострі дискусії навколо проблеми так званих «основних» і «комплексних» галузей права, а також відсутність задовільного уявлення про правові інститути»¹⁸⁹.

Примітно, вказує також Є. П. Євграфова, що досі формально-догматичний підхід у вивченні структури права в юридичній літературі сприймається як науковий факт. Ще у 70-х роках С. С. Алексєєв розглядав право як багаторівневе утворення, до складу якого входять такі основні рівні: 1) структура *правової норми* (нормативно-правового припису); 2) структура *інституту права* (похідних від нього системних утворень правових норм: субінститутів, асоціацій, підгалузей права); 3) структура *галузі права* — головного та найбільшого системного утворення в праві і 4) структура права в цілому, системи права (система галузей права) — найвищий рівень структури права.

Ця теоретична модель, пише авторка, «відображає *структуру права як системи загальнообов'язкових норм*, при цьому встановлених або санкціонованих державною владою». На її думку, це визначення структури права відображає його *кількісну* сторону, залишаючи осторонь *якісні* риси права, і таким чином не охоплює його як цілісне автономне соціальне явище.

¹⁸⁹ Ющик О. І. Галузі та інститути правової системи (міфи і реальність). Київ : Оріяни, 2002. С. 9–11. [40]

Правова норма є «клітинкою» права лише у взаємозв'язку з іншими його нормами, тобто коли вони разом утворюють окрему автономну систему — правовий інститут, галузь права¹⁹⁰.

Такий само підхід використовує О. Г. Дробницький, визначаючи поняття *моралі*, стверджуючи, що визначення повинно бути змістовним, тобто слід не просто встановити формальні ознаки моралі, а й проникнути у внутрішню тканину предмета, відтворити його власну логіку в його іманентних характеристиках.

Конкретизація відзначеної наукової задачі передбачає, по-перше, розгляд «базисного», вихідного поняття, більш загального, ніж поняття моралі, яким виступає поняття «нормативна регуляція» діяльності людини. По-друге, варто виявити особливості нормативної регуляції поведінки як певного способу детермінації діяльності людини. По-третє, суспільно-нормативні регулятори поведінки мають різний характер, а тому постає завдання виокремлення моралі з ряду інших форм. Змістовність визначення вимагає розкрити природу моралі, її функцій та механізму її дії. Нарешті, визначення змістовного розгляду природи моралі не може бути зведене до єдиної логічної формули, потрібне послідовне введення змістовно проаналізованих ознак, порядок яких має відповідати структурі предмета, що обумовлено з «багатоповерховістю» структури моралі як складної системи взаємопов'язаних елементів¹⁹¹.

Ми також вважаємо, що право потрібно розглядати як з його формального, його кількісного боку, так і враховувати його змістовні, якісні характеристики, для чого, з нашої точки зору, необхідно застосовувати *соціологічний* підхід до розгляду правової системи, в якій виокремлюється спортивне право як одна з її підсистем. Як вказує Ж. Карбоньє, поняття «правова система» запозичено юридичною соціологією у порівняльного права, хоча його зміст у них неоднаковий. Для компаративістики правова система — це правова сім'я. Національне право змінюється від країни

¹⁹⁰ Євграфова Є. П. Об'єктивність права: проблеми теорії і реальність : монографія. Київ : Парламентське вид-во, 2014. С. 354–356. [103]

¹⁹¹ Дробницький О. Г. Понятие морали. Историко-критический очерк. Москва : Наука, 1974. С. 227–228. [104]

до країни, тим не менше його можна згрупувати в кілька основних систем. У юридичній соціології поняття правової системи використовується в більш вузькому значенні національного права країни, як право певного суспільства. Воно виражає важливу ідею, що право — це не «об'єктивне право» або «позитивне право», а комплекс, у якому його елементи (найчастіше говорять про норми та інститути) поєднані між собою не випадковим чином, а необхідними зв'язками і відношеннями.

Очевидно, що соціологія права не може використовувати поняття правової системи в її формально-юридичному аспекті. Узяте як за формою, так і за змістом право в цілому має своє особливе існування, відмінне (зокрема, більш тривале) від існування його складових частин. Автор наводить думку Дюркгейма про те, що між юридичними явищами існують різноманітні зв'язки, і в будь-якому суспільстві вони утворюють ціле, єдиний комплекс, що має специфічний характер. Спочатку в результаті об'єднання юридичного явища з іншими виникає ціле першого ступеня, що має певну автономію, і це ціле можна назвати інститутом. Потім усі правові інститути цього народу поєднуються один з одним і утворюють у такий спосіб новий, більш складно організований комплекс — правову систему цього суспільства.

За словами Ж. Карбоньє, юридична соціологія звертається до поняття «правова система» для того, щоб охопити увесь комплекс юридичних явищ, які вона вивчає. Правова система — це одночасно просторова та часова сфера. Природною базою правового простору є територія, на якій відбуваються відповідні події. Разом з тим ідея юридичного плюралізму в її застосуванні до відмінностей негеографічного порядку (наприклад, класові, вікові тощо відмінності) передбачає, що в одному й тому самому місці може існувати декілька правових просторів. Це означає, що жодна з наявних систем не має власної території. Правовий простір — це психологічна конструкція, він окреслений мережею правовідносин. Для того щоб склався правовий простір, люди важливіші, ніж територія, але не ізольовані люди, а пов'язані між собою у групи. У принципі правова система має як просторову сферу суспільство в цілому, а за його межами перебувають уже інші правові системи.

Однак всередині суспільства складаються групи на різній основі (регіональній, соціально-класовій, віковій, професійній тощо).

Тому перед юридичною соціологією постає питання: чи такі часткові групи, які утворюють соціальний простір, створюють одночасно і правовий простір чи створення такого простору є прерогативою суспільства в цілому, як це розуміють юристи догматичного плану, співвідносячи суспільство в цілому з державою? На протипагу цьому соціологи права схиляються до того, що часткові групи здатні до правотворчості¹⁹².

В очах юриста, стверджує Ж. Карбоньє, його національна правова система виглядає моністичною, а право постає як єдиний блок, тому воно ідентифікується з державою. Це означає, що на певній території в певний час може бути тільки один суверен. Якщо ж у єдності правової системи виявляються винятки, юрист все одно прагне включити їх у рамку цілого, стверджуючи, що якби ці винятки не відрізнялися від власне права, вони дієві лише внаслідок делегування від держави, яка має законодавчу монополію. Так само пояснюють і можливі випадки конкуренції на території країни національного та іноземного законів (що відбувається завдяки дії принципів міжнародного приватного права) або ж обов'язкову силу статутів різного роду асоціацій для їх членів. Із цих позицій усі види недержавного права мають тільки похідну силу.

Юридична ж соціологія, за словами автора, підходить до проблеми по-іншому, вважаючи право багатоскладним і гетерогенним. В один і той же час, на одному й тому самому соціальному просторі можуть співіснувати кілька правових систем; насамперед, звичайно, державна, але поряд з нею й інші, незалежні від неї, і навіть такі, що подекуди створюють конкуренцію з державною. Такою є вихідна гіпотеза юридичного плюралізму, що прагне спиратися на факти. Вона може трактуватися і як теорія законодавчої політики, що критикує правотворчу монополію держави і вимагає децентралізації законодавчої діяльності, розширення кола джерел права.

¹⁹² Карбоньє Ж. Юридическая социология / пер. с фр; пер. и вступ. ст. В. А. Туманова. Москва : Прогресс, 1986. С. 175–178. [69]

Плюралістичний підхід, відзначає автор, був намічений тими юристами, які прагнули укріпити роль деяких співтовариств (наприклад, церкви), наділивши їх самостійним правом створювати право в його законодавчих або звичноправових формах. Концепція плюралізму в систематизованому вигляді у Франції розроблена Гурвічем, причому більше в філософському, ніж у соціологічному плані і швидше на історико-порівняльному тлі, ніж на основі копінткого мікросоціологічного аналізу відповідних явищ. На його думку, монізм формально-догматичної юриспруденції відповідав певній політичній ситуації, а саме утворенню в XVI–XVIII ст. великих національних держав, і втілювався в континентальну доктрину як відбиток абсолютної монархії та наполеонівської централізації.

Монізм, на його думку, ніяк не пов'язаний з природою самого права, що підтверджує тривалий період панування в Європі плюралізму. У середні віки кожний соціальний простір ряснів правовими системами, подібно до того як одночасно ходили різні грошові системи. Звичаї — загальні й місцеві, римське право, канонічне право, міські хартії, корпоративні статuti — все це були конкуруючі системи. У XX ст. єдність, породжена раціоналізмом кодифікацій, виявилася розбитою, хоча розвиток відбувався в іншому напрямі, ніж у середні віки. У сучасних суспільствах Гурвіч виділяє численні центри, що виробляють право. Над державою — це міжнародні організації (пізніше він міг би додати європейські співтовариства), в рамках держави — профспілки, кооперативи, трести, підприємства, децентралізовані публічні служби. Це — автономні джерела, що спонтанно народжують право.

Ознаку спонтанності він вважав дуже важливою, оскільки юридична влада, що створює право, знаходиться не в державі, а в нормативних актах, у самому соціальному житті¹⁹³.

Ці положення про плюралістичний характер права є, на наш погляд, важливими також і для розуміння поняття спортивного права. Проте ще важливіші для його дослідження наступні думки Ж. Карбоньє стосовно *заперечень* проти концепції правового плюралізму.

¹⁹³ Карбоньє Ж. Юридическая социология / пер. с фр; пер. и вступ. ст. В. А. Туманова. Москва : Прогресс, 1986. С. 179–180. [69]

Вказану концепцію, пише він, стимулювала її критична спрямованість проти надто унітарної концепції права. Але якщо явища, які утворюють особливу правову систему, враховуються глобальною національною правовою системою, тобто зв'язані з нею і якимось інтегровані в неї, то тим самим на рівні цієї глобальної системи відновлюється єдність права.

Якщо явища, що претендують бути особливим правом, не інтегровані в цю глобальну систему, то вони залишаються в нерозвинутому, «дикому» стані, не можуть бути кваліфіковані як справжнє право і є не більш ніж «підправом». Власне правове та інфраправове не можуть бути поєднані в одне, оскільки у них різна природа. Щодо деяких явищ, на які покликається юридичний плюралізм, інтеграція у глобальну правову систему очевидна. Так, наприклад, у Швейцарії власник або володілець будинку може встановлювати правила внутрішнього розпорядку тому, що швейцарський Цивільний кодекс знає інститут домашньої влади. У Франції канонічний закон може конкурувати зі світським правом (тією мірою, якою він не суперечить останньому) лише тому, що в національному праві є норма про невтручання, яка впливає з принципу відокремлення церкви від держави.

З іншого боку, є також приклади іншого роду, коли ознаки інтеграції виявити неможливо. Зокрема, у Франції є багато мусульман-емігрантів, у середовищі яких практикуються форми розлучення, які суперечать нашим уявленням, що впливають з міжнародного публічного порядку. Очевидно, що національна правова система не включає в себе подібні нормативні факти, і якщо й не засуджує їх, то вона їх ігнорує. Тут немає ситуації «право проти права», оскільки ці факти не є юридичними по суті, а тому тут немає й юридичного плюралізму¹⁹⁴.

Паралельно з французькою концепцією юридичного плюралізму, а проте незалежно від неї, відзначає Ж. Карбоньє, американська соціологія також відкрила юридичний плюралізм і розробила його теорію. Відправним пунктом при цьому було вивчення організації

¹⁹⁴ Карбоньє Ж. Юридическая социология / пер. с фр; пер. и вступ. ст. В. А. Туманова. Москва : Прогресс, 1986. С. 182–184. [69]

(точніше, приватних організацій з їх внутрішньою регламентацією й органами вирішення конфліктів). Зокрема, В. Івену належить ідея розмежування публічної та приватної правових систем. З'єднувальним містком між французькою та американською плюралістичними концепціями може слугувати теорія Ж. Беллея, для якого ключовим у соціальному житті є не порядок, а конфлікт, що й веде до плюралістичності юрисдикції, а потім і норм. Автор наводить кілька прикладів. Один із них стосується судового плюралізму в рамках державної системи (наприклад, комерційні та дисциплінарні суди), інші — недержавних форм вирішення конфліктів¹⁹⁵.

Нарешті, розглянемо ще кілька важливих положень юридичної соціології щодо погляду на правову систему як юридичне явище, які мають значення для нашого розуміння поняття спортивного права.

На відміну від традиційної догми права, яка вивчає норми права як такі, стверджує Ж. Карбоньє, юридична соціологія прагне відкрити як соціальні причини, що породжують ці норми, так і соціальний ефект цих норм. Відмінність між догмою та соціологією права слід шукати не в об'єкті цих дисциплін, а розглядати як відмінність *точок зору* і *кута бачення*. Представник догматичної юриспруденції перебуває ніби всередині правової системи, свого національного права. Навіть будучи чистим теоретиком, він може з достатньою підставою претендувати на те, щоб справляти вплив на це право. Він бере участь у розвитку доктрини, є авторитетом у праві, хоча й не його джерелом.

Соціолог, навпаки, перебуває ззовні системи, що вивчається (навіть якщо він сам до неї належить), і його спостереження жодним чином не впливають на її функціонування. Метод юридичної догматики (як і філософів права) — це дедукція й умоглядний підхід. Вона використовує тлумачення, аргументацію, логічні судження та інші форми риторики. Метод соціологів індуктивний і фактологічний: етнографічні описи, статистичний аналіз, анкети, інші емпіричні дослідження. При цьому автор відзначає, що

¹⁹⁵ Карбоньє Ж. Юридическая социология / пер. с фр; пер. и вступ. ст. В. А. Туманова. Москва : Прогресс, 1986. С. 184–186. [69]

як соціологія виділилася із філософії, так і соціологія права виділилася з філософії права. Деякі філософи права вбачають у соціології права не так особливу науку, як одне з учень серед інших філософських учень, яке шукає єдине джерело права у глибинах соціального життя, тобто характеризується таким підходом, який називається соціологізмом. Якщо юридична соціологія може сьогодні збагатити філософію, то тільки тому, що серед соціологів права досі існує впливовий напрям швидше теоретичного, ніж емпіричного плану. Тематика цього напрямку — найбільш загальні проблеми права, а інструментарії наукової роботи — бібліотека, а не емпіричні методи. Ця теоретична соціологія права — її можна назвати також одним із видів філософії юридичної соціології — представлена іменами Вебера, Гейгера, Гурвича¹⁹⁶.

Таким чином, у дослідженні спортивного права як *однієї з підсистем правової системи* ми можемо використати низку положень юридичної соціології саме для з'ясування найбільш загальних питань правової системи.

Зокрема, як відзначає Ж. Карбоньє, у просторі правова система не одна, у світі багато таких систем. У кожний певний історичний момент кожна правова система з її особливостями протистоїть іншим правовим системам¹⁹⁷.

Зазначене положення, на перший погляд, виглядає як констатація незаперечного факту, однак при більш уважному погляді воно виявляється помилковим, оскільки абсолютизує точку зору юридичного плюралізму й абстрагується від його протилежності — монізму.

Поняття «правова система» у формально-логічному плані, як і будь-яке інше наукове поняття, виступає як форма відбиття суттєвих ознак предметів. Але хоча це визначення загалом правильне, воно саме по собі недостатнє. Формальна логіка не дозволяє за всіх умов ототожнювати одиничні поняття із загальними, конкретні — з абстрактними, порівнювати непорівнювані поняття,

¹⁹⁶ Карбоньє Ж. Юридическая социология / пер. с фр; пер. и вступ. ст. В. А. Туманова. Москва : Прогресс, 1986. С. 34–39. [69]

¹⁹⁷ Там само. С. 197. [69]

включати в поняття з менш широким обсягом поняття з більш широким обсягом тощо.

Проте, як зазначає М. Розенталь, для формально-логічного аспекту вивчення поняття характерні щонайменше дві особливості, які роблять його лише підготовчим у теорії поняттям: 1) особливий акцент формальна логіка робить на «кількісній» стороні понять та їх взаємовідношенні і 2) вона має справу з готовими поняттями, які співставляються одне з одним, і не цікавиться надзвичайно важливим питанням про походження і розвиток понять, їх переходом одне в одного тощо. «Кількісний» підхід формальної логіки має на увазі ту обставину, що її цікавлять здебільшого такі питання, як кількість ознак, включених у поняття, більший чи менший його обсяг, яке співвідношення між родовими та видовими поняттями з точки зору ознак, охоплюваних ними, тощо.

Це необхідно й важливо з'ясовувати, але тут немає «якісного» підходу до проблеми, тобто не аналізується, наскільки адекватно і глибоко в поняттях та в їх розвитку відбиваються закономірні зв'язки явищ. Підходячи до поняття як суми ознак, формальна логіка не дає і не може дати критерію розрізнення суттєвих і несуттєвих ознак.

Діалектична логіка, вказує М. М. Розенталь, розглядає поняття як відбиття сутності, суттєвих, закономірних зв'язків предметів. Сутність же розкривається їх узагальненням. Поняття — це результат узагальнення маси одиничних явищ, є суттєво загальне. Тут одразу виникає одне з найважливіших питань теорії поняття — питання про співвідношення загального й одиничного в понятті. Формальна логіка здійснює узагальнення шляхом порівняння ознак речей. Одиничні ознаки — це такі, що характерні лише для цього предмета; загальні — це ознаки, однакові для багатьох предметів. З таким способом узагальнення загальне протистоїть одиничному, численним одиничним явищам. Загальне й одиничне розділяються і вивчаються кожне окремо. З точки ж зору діалектичної логіки наукове узагальнення і формулювання понять значно складніше: це таке узагальнення, яке пізнає сутність, закономірність розвитку речей, тобто сутність, що виражає основне, закономірне у будь-якому одиничному явищі. А це означає, що наукове узагальнення

не просто виділяє подібні ознаки в одиничному, а бере такі його ознаки, сторони, властивості, які становлять саму природу його існування, невід'ємну від нього, таку, що визначає його розвиток. Внаслідок цього загальне, яке фіксується в поняттях, більше, ніж сума ознак, і не зводиться суто кількісним шляхом до них; загальне — це закон, сутність одиничних явищ, тобто дещо якісно інакше порівняно з простою сумою ознак окремих речей.

При діалектичному розумінні поняття, зазначає автор, проблема переходу від одиничного до загального вирішується природним шляхом. Чим глибше і точніше осягає мислення взаємоперехід одиничного і загального, тим продуктивнішими будуть наші судження про речі та процеси¹⁹⁸.

При аналізі категорій діалектичної логіки, О. А. Івакін так само відзначає, що є два розуміння загального: традиційне, формально-логічне розуміння загального як абстрактно-загального, тобто як схожості, однаковості речей і явищ, і діалектичне розуміння загального як єдності багатоманітного. Перед нами постає завдання — поєднати одиничне (сфера безпосереднього буття) із загальним (сфера сутності) через опосередковуючу ланку, тобто через *особливе*. У такому синтезі одиничного і загального через особливе й полягає загальна схема логічної дії. Цей синтез, єдність блоків сфер категорії безпосереднього та опосередкованого, за словами автора, позначає категорія *цілісності*, що забезпечує нам цілісність погляду на будь-яку матеріальну й духовну систему явищ¹⁹⁹.

Отже, виходячи з потреби застосування діалектичного методу при визначенні понять, необхідно забезпечити цілісність погляду також і на поняття «правова система» як діалектичну єдність загального, особливого та одиничного, тобто розглядати усі одиничні правові явища у сфері спорту як складових *єдиної правової системи*, поєднаних в особливу цілісність, що виступає як її *підсистема* «спортивне право».

¹⁹⁸ Розенталь М. М. Принципы диалектической логики. Москва : Изд-во социально-экономической лит., 1960. С. 208–218. [105]

¹⁹⁹ Івакін О. А. Діалектична філософія : монографія. Одеса : Юрид. літ, 2003. С. 207. [106]

Наочно вказує на зв'язок загального, особливого та одиничного у понятті спортивного права співвідношення національного та міжнародного аспектів при вирішенні спортивних спорів.

Як пише Л. М. Алланіна, існує проблема заснування незалежного суду для вирішення такої групи спортивних спорів, як дисциплінарні (спори, пов'язані з допуском спортсменів до участі в Олімпійських іграх). Практика їх вирішення в Міжнародний спортивний арбітраж (CAS) показує негативну динаміку. Жоден із російських спортсменів, які оскаржували рішення про недопущення до Ігор, не зміг виграти судову справу в цьому суді. Це привід замислитися щодо ефективності існуючої системи вирішення таких спорів. На думку автора, такий стан речей не відповідає сучасному рівню розвитку права, а тому вона пропонує заснувати апеляційний суд, незалежний від CAS, з його розташуванням поза межами Швейцарії. Право, яке застосовується, не має складатися виключно із швейцарських норм. Досить згадати справу дискваліфікованої за вживання допінгу О. Данилової, апеляцію якої відкинули один за одним і CAS, і Верховний суд Швейцарії. Вона оскаржила відмову CAS у відкликанні показань свідків на тій підставі, що ці показання не були підписані, самі свідки були допущені на засідання суду до надання показань. Згідно з російськими процесуальними нормами таке вважається неприпустимим порушенням, але Швейцарський федеральний суд беззастережно визнав незалежність і праготу CAS.

Тому для здійснення контрольних апеляційних функцій щодо CAS потрібно створення нового спортивного верховного міжнародного суду, не пов'язаного з МОК і заснованим ним фондом, з наділенням його компетенцією розглядати скарги на усі без винятку рішення CAS (чого зараз практично немає), однак не згідно зі швейцарським законодавством, як це має місце. Потрібна розробка міжнародного спортивно кодексу процесуальних норм за участі усіх провідних країн світу. Результатом повинна стати система спортивних норм, яка б відображала новітні досягнення юридичної техніки й ведення спортивного процесу усіх країн світу, а не лише однієї Швейцарії, яка не є батьківщиною олімпіади, її законодавство не повною мірою враховує рівень розвитку процесуального

права різних країн світу. CAS і МОК з його фондом повинні піти в минуле історії спортивних суперечок. Система відбору суддів до Верховного міжнародного спортивного суду має бути більш упорядкованою і демократичною, ніж сучасна система відбору в CAS.

А зараз ситуація з CAS абсурдна, оскільки ми маємо спортивний суд, рішення якого практично не можна оскаржити (за деякими винятками) в жодну судову інстанцію, між тим як монополія у спорті неприпустима, як і в спортивному праві. Російське законодавство, вказує автор, визнає дію міжнародних антидопінгових правил, затверджених міжнародною спортивною федерацією з відповідного виду спорту, а також норм Кодексу ВАДА, поряд із внутрішніми нормативними актами країни. Зокрема, Європейська конвенція проти використання допінгу (1989) була ратифікована СРСР у 1990 році. Відтак, постає питання про пріоритет міжнародних норм над нормами національного законодавства.

Для вдосконалення наявної процедури вирішення спортивних спорів автор пропонує вилучити з Конституції РФ положення, згідно з якими міжнародне право є невід'ємною частиною правової системи РФ, оскільки закріплення в Конституції РФ безальтернативного пріоритету міжнародного права над внутрішнім правом породжує внутрішньоконституційний конфлікт. Зокрема, у випадку применшення якогось із конституційних прав міжнародним документом механізм правового захисту такого порушеного права відсутній.

Допінгові конфлікти останнього часу з участю відомих спортсменів вказують на те, що найбільш вразливою ланкою серед суб'єктів міжнародного публічного права є спортсмени, як індивіди. Міжнародна правосуб'єктність спортсменів викликає питання у теорії спортивного права. Необхідно відзначити незначну розробленість категорій «спортсмен», «права і законні інтереси спортсмена». Ні в кодексі ВАДА, ні в Олімпійській хартії ці фундаментальні категорії не розкрито взагалі. Спортивна репутація та імідж спортсмена не сумісні з колективною відповідальністю, тому питання захисту особистих прав спортсмена як індивіда є особливо актуальним під час Олімпіад. Ситуації з недопущенням цілих команд окремих країн до участі в Олімпійських іграх

можна було б списати на анахронізм кодексу, але факт залишається фактом: правило 43 Олімпійської хартії встановлює, що положення антидопінгового кодексу обов'язкові для усього олімпійського руху. Згідно зі статтею 11.2 кодексу, якщо більше двох членів команди у командних видах спорту порушили антидопінгові правила під час спортивного заходу, то організатор останнього повинен накласти відповідну санкцію на команду. Проте згідно зі статтею 11.3 кодексу, організатор спортивного заходу може прийняти рішення про застосування більш суворої санкції. Таким чином, вказані статті кодексу ВАДА закріпили принцип колективної відповідальності спортсменів.

Нині, зазначає Л. М. Алланіна, ідея колективної відповідальності є дискусійною, оскільки передбачає відповідальність осіб не причетних до протиправних діянь. Спортсмени несуть покарання незважаючи на відсутність вини в їхніх діяннях. Не менш гостро стоїть питання про правовий статус свідка та інших осіб, що беруть участь у допінгових та інших подібних розслідуваннях. Усе це, підсумовує автор, вказує на необхідність внесення змін у спортивне законодавство, регламентацію міжнародного спортивного процесу за новими правилами, перегляд усієї системи вирішення спортивних спорів²⁰⁰.

Наведені міркування свідчать про існування спортивного права як цілісної світової системи. Тому аналіз практики нормативного регулювання спортивних відносин та, зокрема, аналіз їх правового регулювання вказує на помилковість обмеження підсистеми спортивного права рамками виключно *національної* правової системи, з наданням саме їй граничного остаточного значення.

Загальним у понятті «правова система» є не національний рівень правових явищ сфери спорту, а наднаціональний, інакше кажучи, загальносвітовий. Не випадково в літературі розглядаються, як уже відзначалося, такі спортивно-правові феномени, як «міжнародне спортивне право», «європейське спортивне право» тощо. З точки зору діалектичної логіки, загальне поняття «правова

²⁰⁰ Алланіна Л. М. К вопросу совершенствования спортивного права. *Журнал «Право и практика»*. 2019. С. 276–278. [180]

система» має пов'язуватися з правом взагалі, як загальнолюдським явищем, а не з національним правом окремих держав.

Національне право і національна правова система є категорією особливого у поняттях «право» та «правова система». Через це також і поняття «спортивне право» слід визначати не в підсистемі якогось певного національного права, а в контексті підсистеми вищого рівня, розглядати спортивне право взагалі як однієї з підсистем глобальної (світової, загальноцивілізаційної) правової системи.

Інакше кажучи, спортивне право як таке становить *галузь усієї правової системи світу, глобальне спортивне право*, а не виступає як галузь національної правової системи, оскільки тоді постає питання: галузь якої саме правової системи? У національній правовій системі можливе формування галузі *національного спортивного права*, а не спортивного права як такого взагалі. Тому не випадково В. С. Каменков характеризує джерела не спортивного права загалом, а джерела *національного спортивного права*, спортивного права Республіки Білорусь²⁰¹. Отже, з урахуванням відповіді на поставлене вище запитання: «Про яку правову систему йдеться при визначенні поняття “спортивне право”?», ми повинні конкретизувати загальне визначення поняття спортивного права.

На нашу думку, ***спортивне право — це галузь світової правової системи, яку складають правові норми, що регулюють права та обов'язки суб'єктів спорту у спортивних правовідносинах.***

Зазначена дефініція поняття «спортивне право» розкриває сутність спортивного права як 1) галузі права, 2) що унормовує спортивні відносини, 3) якими є взаємні відносини суб'єктів спорту, 4) до яких належать суб'єкти спортивної діяльності та суб'єкти забезпечення спортивної діяльності, 5) унормування спортивних відносин передбачає регулювання прав та обов'язків суб'єктів спорту нормами спортивного права у спортивних правовідносинах, 6) права та обов'язки суб'єктів спортивних правовідносин складають предмет спортивного права як галузі права.

²⁰¹ Каменков В. С. Источники национального спортивного права Республики Беларусь. *Берегиня*. 777. *Сова*. 2014. № 3 (22). С. 250–263. [52]

2.3. Види спортивного права

З погляду юридичної соціології усі правові явища так чи інакше є соціальними, однак не будь-який соціальний феномен є правовим. Але притому, стверджує Ж. Карбоньє, критерій «юридичного» досить розпливчастий. Складність полягає в тому, що право легко розчиняється у більш широких категоріях, які вважаються предметом загальної соціології²⁰².

За словами названого автора, оскільки в загальній масі норм юридичні норми мають особливу специфіку, потрібно знайти те, що є відмінною ознакою *правового*. При визначенні вказаної специфіки пропонується відмовитися від того, щоб специфіку юридичного шукати в матеріальному *об'єкті* норми, оскільки у різні епохи однакові види поведінки перебували у віданні різних нормативних систем. Через це не можна вважати, що вже за своєю природою одні види поведінки мають бути апіорі віднесені до сфери юридичного, а інші — до соціального неправового. Юридичне не пов'язане наперед із певною сферою суспільних відносин — це така якість, що приходить іззовні, яку можна надати будь-якому суспільному відношенню²⁰³.

Як уже було з'ясовано раніше, спорт є специфічною сферою суспільних відносин, упорядкований і відтворюваний спосіб життєдіяльності людей, це особливий важіль цілеспрямованої дії на поведінку людей і процеси, що відбуваються, він породжує й охороняє комплекс норм, якими закріплюються і стабілізуються існуючі спортивні відносини, упорядковується їх структура, визначаються цілі і функції спорту, його відношення з іншими інститутами, зокрема державою та соціальними спільнотами і групами. Унормовуючи правила, якими в інституті спорту врегульовується поведінка людей, право здійснює свій вплив на цю поведінку в тих випадках, коли виникає потреба спрямовувати її в рамках спортивних відносин певним чином.

²⁰² Карбоньє Ж. Юридическая социология / пер. с фр; пер. и вступ. ст. В. А. Туманова. Москва : Прогресс, 1986. С. 30–33. [69]

²⁰³ Там само. С. 164. [69]

Разом з тим, оскільки, як встановлено, спортивні відносини суб'єктів спорту обумовлені спортивною діяльністю, то в регулюванні їх спортивним правом виявляються особливості цієї діяльності, які ми розглядаємо як об'єктивну основу поділу спортивного права на окремі види і подальшу його диференціацію на галузеві спортивно-правові інститути.

Коли ми маємо справу з поняттями, вказує В. Є. Жеребкін, то нас цікавить не тільки їхній зміст, а й обсяг. Наприклад, вивчаючи державу, ми цікавимось не лише тим, що таке держава, які її ознаки, а й тим, які бувають держави, їх види, тобто обсягом цього поняття.

Обсяг поняття розкривається за допомогою поділу, тобто розподілу на види (групи) предметів, що входять до обсягу цього поняття. Видовий поділ поняття має бути безперервним, тобто в процесі поділу необхідно переходити до найближчих видів. Найпоширенішим є так званий простий поділ понять за якоюсь основою на супідрядні види²⁰⁴.

Варто відзначити, що в літературі поділ поняття «спортивне право» на види не проводиться, однак пропонуються різні поняття того чи іншого особливого спортивного права (міжнародного, європейського, адміністративно-спортивного, медичного, трудового тощо).

Наприклад, С.В. Алексєєв розглядає таке окреме поняття як «міжнародне спортивне право» (МСП), визначаючи його як систему взаємопов'язаних норм і правил, що регулюють суспільні відносини, які складаються в міжнародній спортивній діяльності; систему обов'язкових норм, які характеризує спільність і специфічність предмета правового регулювання — міжнародної спортивної діяльності, що має спеціальні методи, принципи і джерела, встановлює відповідальність за порушення цих норм, а також має автономність у системі загального міжнародного права за умови, що виділення такої групи норм обумовлене заінтересованістю міжнародного співтовариства у більш ефективному регулюванні

²⁰⁴ Жеребкін В. Є. Логіка : підручник. 9-те вид., стереотип. Київ : Т-во «Знання» ; КОО, 2006. С. 55–58. [107]

цього комплексу міжнародних відносин. Міжнародне спортивне право — система норм загального міжнародного права, які регулюють відносини, що складаються в міжнародній спортивній сфері.

МСП є однією з дуже важливих структур міжнародного права і включає норми міжнародного публічного права, яке регулює міждержавні відносини, та норми міжнародного приватного права, яке охоплює відносини між приватними особами — організаціями і громадянами різних держав.

Міжнародне спортивне право, відзначає автор, об'єднує норми міжнародного права і національного законодавства, яке регулює спортивні правовідносини міжнародного характеру. Крім того, МСП взаємодіє з іншими нормативними комплексами в регулюванні міжнародних і внутрішньодержавних спортивних відносин. Таким чином, йдеться про комплексне правове регулювання стійкої групи суспільних відносин²⁰⁵.

Сучасне міжнародне право як загальносвітове надбання, відзначає також О. Д. Магденко, перебуває в стані постійної еволюції й прогресивного розвитку. У системі міжнародного права з'являються все нові галузі, здійснюється систематизація існуючих галузей, постійно розширюється система міжнародних нормативних правових актів. Проте проблема визнання міжнародного спортивного права як самостійної галузі міжнародного права є достатньо дискусійною у вітчизняній правовій науці²⁰⁶.

Предмет цієї галузі міжнародного права становить міжнародний спортивний рух, що за своїм масштабом охоплює не лише відповідне йому коло міжнародних відносин, а й відносини у сфері спорту всередині окремих держав. Сформувалася також і сукупність специфічних, притаманних саме цій галузі, методів правового регулювання міжнародних спортивних відносин. Така галузь

²⁰⁵ Алексеев С. В. Международное спортивное право : учебник. Москва : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2008. С. 208, 213–214. [108]

²⁰⁶ Магденко А. Д. Международное спортивное право: проблемы статуйирования отрасли. *Правопорядок: история, теория, практика*. 2013. № 1. С. 12–15. [15]

права, відзначає автор, достатньо добре кодифікована, оскільки в ній є численні та різноманітні джерела права²⁰⁷.

Отже, за словами названого автора, є всі теоретичні підстави кваліфікувати спортивне право як відособленої галузі міжнародного права²⁰⁸.

З нашої точки зору, визнання міжнародного спортивного права самостійною галуззю міжнародного права є не дискусійним, а помилковим, оскільки в такому разі назва «галузь» пов'язується одночасно з поняттям «міжнародне право» та з поняттям «міжнародне спортивне право», а з іншого боку, галузь спортивного права включає і галузь міжнародного спортивного права, і галузь національного спортивного права.

Такий поділ понять не відповідає тим правилам поділу, що визначені логікою, зокрема, правилу безперервності поділу²⁰⁹.

Усе це не дає чіткого розуміння поняття міжнародного спортивного права і чіткої відповіді на низку питань. Наприклад, до якої правової галузі віднести розгляд справи в Міжнародному спортивному арбітражному суді між двома футбольними клубами з однієї країни? Адже спортивні клуби О. Д. Магденко не включає до суб'єктів МСП, відносини між приватними спортивними клубами так само не є міжнародними спортивними відносинами, цей спір не належить до міжнародних спортивних спорів, які розглядає і врегульовує Міжнародний спортивний арбітражний суд.

Як стверджує О. В. Іглін, доцільно сформулювати визначення *спортивного медичного права* як системи правових норм, що регулюють комплексні відносини у сфері фізичної культури і спорту, пов'язані з проведенням спортивних змагань і підготовкою до них спортсменів, охороною фізичного здоров'я учасників цих відносин. Предмет спортивного медичного права складають відносини

²⁰⁷ Луппова А. В. Международное спортивное право как отрасль современного публичного права: история и перспективы развития. *Вестник ТИСБИ*. 2010. № 4. С. 110. [109]

²⁰⁸ Магденко А. Д. Международное спортивное право: проблемы статирования отрасли. *Правопорядок: история, теория, практика*. 2013. № 1. С. 13–15. [15]

²⁰⁹ Жеребкін В. Є. Логіка : підручник. 9-те вид., стереотип. Київ : Т-во «Знання» ; КОО, 2006. С. 57–58. [107]

щодо організації та стандартизації різних спортивних заходів, забезпечення їх безпеки, страхування, медичного догляду і надання медичної допомоги, соціального й правового захисту спортсменів. Об'єктом цієї системи норм виступає спорт як комплексне явище. Головні суб'єкти спортивного медичного права — спортсмени і спортивні лікарі²¹⁰.

Якщо виходити з уявлення про спорт лише як про «комплексне явище», а не розглядати його як суспільний інститут, то дуже складно розраховувати на чітке виокремлення сфери спортивних відносин, а без цього неможливо скласти певне уявлення про норми, якими регулюються ці відносини і предмет спортивного права, включаючи в нього найрізноманітніші норми, диференціюючи їх за різними ознаками на різноманітні групи. Як, зокрема, М. Поткіна серед норм спортивного права виокремлює категорію норм спортивного трудового права, вважаючи їх «комплексним інститутом комплексної галузі права, причому не тільки російського». Авторка стверджує, що С. В. Алексєєв у своїх працях довів існування міжнародного спортивного права, в якому «знову-таки наявний інститут міжнародного спортивного трудового права». Щоправда, пише вона, в літературі тривалий час дискутується проблема пов'язана із регулювання трудової діяльності спортсменів нормами або трудового, або цивільного права²¹¹.

Така плутанина в поділі загального поняття спортивного права на особливі поняття не тільки не сприяє його розумінню, а й суттєво ускладнює законодавче регулювання відповідних суспільних відносин. Тому видовий поділ з подальшою диференціацією норм спортивного права важливий не лише з теоретичної точки зору, а є необхідним насамперед для правотворчої та правозастосовної практики.

²¹⁰ Иглин А. В. Правовая характеристика биостимуляторов и допинга нормами спортивного медицинского права. *Рациональное питание, пищевые добавки и биостимуляторы*. 2016. № 2. С. 48–50. [27]

²¹¹ Поткина М. А. О месте спортивного трудового права в системе права. *Вестник Пермского университета. Серия: «Юридические науки»*. 2010. № 1 (7). С. 227–229. [28]

На нашу думку, встановлення видів спортивного права має відштовхуватися від його загального поняття і тих суттєвих ознак, які в ньому фіксуються.

Нагадаємо, що спортивне право ми визначили як галузь світової правової системи, норми якої регулюють права та обов'язки суб'єктів спорту в спортивних правовідносинах. Таким чином, необхідною ознакою спортивного права є *спортивні правовідносини суб'єктів спорту*, які врегульовуються нормами спортивного права, що й утворюють окрему галузь права у світовій системі права.

Тим об'єктом, навколо якого складається специфічна сфера спортивних відносин, як уже з'ясовано, є спортивна діяльність. Суб'єкти цієї діяльності в усьому світі є одні й ті самі: спортсмени, тренери, спортивні лікарі і спортивні судді. Натомість забезпечення спортивної діяльності є досить різноманітним і залежить від багатьох чинників, починаючи з особливостей кожного виду спорту. Звідси й коло суб'єктів цієї діяльності та коло їхніх відносин як із суб'єктами спортивної діяльності, так і між собою, тобто спортивних відносин, є надзвичайно різноманітним, специфічним для кожної країни.

Ми вважаємо, що саме відзначена нами суб'єктно-забезпечувальна ознака спортивного права має бути основою його диференціації, в тому числі основою видового поділу спортивного права. Отже, у спортивному праві взагалі можуть бути виділені: 1) **глобальне** (універсумне, транснаціональне) спортивне право; 2) **національне** спортивне право; 3) **субінституційне** (фрагментарне) спортивне право²¹².

Щодо назви «глобальне спортивне право», то наша позиція певною мірою збігається з висновком К. Фостера, про який було сказано в першому підрозділі, стосовно глобального спортивного права як транснаціонального глобального правопорядку, створеного міжнародними структурами, які управляють спортом; права,

²¹² Ющик О. О. Видове визначення поняття спортивного права. *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 18–19 жовт. 2019 р.). Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2019. С. 13–16. [110]

яке будується на юрисдикції міжнародних спортивних федерацій та не встановлюється якоюсь державою, тобто глобальним правом поза державою²¹³.

На факт існування норм глобального спортивного права вказує також Т. В. Шаханов при характеристиці норм, що застосовуються в спорті, розрізняючи водночас норми глобального спортивного права, міжнародного спортивного права і норми міжнародного спортивного права, якими є загальні принципи права, застосовувані у спорті (див. підрозділ 1.1).

Будь-який із трьох визначених нами видів спортивного права відзначається специфічними особливостями спортивних відносин та особливим суб'єктним складом цих відносин.

Як зазначає О. В. Іглін, на універсальному рівні спортивні організації заохочують поширення спорту та його впливу в усьому світі, обґрунтовуючи це роллю спорту як регулятора соціально-культурних відносин, зв'язків не тільки людей, а й держав. Доцільно говорити про глобалізм спорту, спортивного права, спортивних правових відносин, про глобалізм у забезпеченні суб'єктів спортивного права нормативною базою та глобалізм проведення спортивних заходів, інші постулати, на яких будується міжнародне спілкування і спортивне співробітництво різних держав світу. Свого часу Організація Об'єднаних Націй приділила особливу увагу принципам, які мають універсальний характер і є критеріями законності всіх інших міжнародних норм (*jus cogens*). Найбільш авторитетними документами, що містять вказані принципи, є Декларація про принципи міжнародного права, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 24 жовтня 1970 р., і Декларація принципів, якими держави-учасниці будуть керуватися у взаємних відносинах, що містяться в Заключеному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р.

На думку О. В. Ігліна, ці принципи належить застосовувати щодо всіх правових відносин, у тому числі у сфері спорту.

²¹³ Foster K. Is There a Global Sports Law? *The Entertainment and Sports Law Journal*. 2003. URL: <http://doi.org/10.16997/eslj.146> (дата звернення: 03.02.2019). [17]

Так, суверенна рівність держав, яка стосується спорту, означає рівний доступ до міжнародних спортивних змагань як у формі проведення змагань на основі конкурсу, так і у формі делегування своїх спортсменів для участі в них.

Принципи утримання від погрози силою або її застосування в міжнародних відносинах і вирішення міжнародних спорів мирними засобами вважаються чи не породженням олімпізму. На універсальному рівні МОК й інші спортивні організації заохочують поширення спорту та його впливу в усьому світі. Не випадково проведення масштабних змагань завжди зупиняло конфлікти держав, зближувало непримиренних учасників міжнародних відносин. Арбітражний спосіб (закріплений у Статуті ООН) мирного розв'язання спортивних конфліктів від самого початку став найбільш ефективним у рамках Спортивного арбітражного суду в Лозанні (CAS).

Принцип невтручання у справи, що належать до внутрішньої компетенції держав, реалізується політикою спортивних організацій, які окрім центральних (універсальних) органів мають регіональні та національні. Так, МОК координує національні олімпійські комітети, CAS має представництва на Американському континенті та в Австралії.

Обов'язок держав співробітничати у зовнішній сфері звичайно імперативно не може існувати у сфері спорту, хоча спортивні правила й принципи об'єктивно вважаються такими, що не викликають сумніву. Наприклад, боротьба із допінгом — це імператив, обов'язок. Принцип добросовісного виконання державами зобов'язань пов'язується із виконанням ними рішень CAS та інших спортивних органів із розв'язання конфліктів. Крім того, отримавши право проводити спортивні змагання, держави зобов'язуються забезпечити належні умови, інфраструктуру для спортсменів і вболівальників під наглядом МОК, ФІФА та інших спортивних федерацій.

Принципи непорушності кордонів, територіальної цілісності, повагання прав людини впливають на міждержавні відносини загального характеру і лише частково стосуються спорту. Так, спортивні регіони можуть відрізнятися від географічних (наприклад, у Кубку Азії з футболу бере участь Австралія), у Великобританії

формують збірну, виходячи з територіального устрою, тобто за участю спортсменів з Англії, Шотландії, Північної Ірландії та Уельсу, але чемпіонати, зокрема з футболу, проводяться окремо; збірні команди Косово та Палестини визнані ФІФА, проте є проблемними з точки зору території державні утворення; на слуху і проблема кримських футбольних клубів.

Щодо поважання прав людини, то безсумнівним виявом цього принципу в спорті є боротьба з расовою дискримінацією.

Провідником постулатів ООН у сфері спорту виступає ЮНЕСКО, яка, активно співпрацюючи з різними країнами, бере участь у спільних акціях щодо регулювання спорту з окремими суб'єктами спортивного права, надає підтримку державам у проведенні та впровадженні спортивних програм і заходів, дослідженням у галузі фізичного виховання і спорту з метою сприяння розробленню спільної політики та внесення вкладу в зусилля усієї системи ООН у сфері спорту як засобу для розвитку й досягнення цілей миру²¹⁴.

У науці спортивного права, стверджує О. В. Іглін, належить сформулювати такі принципи міжнародного (глобального) характеру, явища, що зумовили терміни «міжнародне спортивне право» (у т. ч. олімпійське) і «європейське спортивне право»: 1) глобалізм спорту (спорт — масове явище, яке об'єднує людей усіх цивілізованих держав, наскрізною ідеєю є мода на здоровий спосіб життя і прагнення до самореалізації, для досягнення чого спорт — ідеальний інструмент); 2) глобалізм спортивного права (спортивне право — це комплексна галузь, яка акумулює правові відносини, що входять у предмет різних галузей як публічного права (конституційного, адміністративного, фінансового), так і приватного та приватно-публічного права (цивільного, трудового, корпоративного); 3) глобалізм спортивних правовідносин (суб'єкти, тобто спортсмени, спортивні організації, тренери, агенти тощо, беруть участь у реалізації прав, пов'язаних із професійним спортом, наприклад, укладають спортивні контракти, звертаються в дисциплінарні

²¹⁴ Іглін А. В. Роль міжнародних принципів в розвитку спортивного права. *Вестник Университета им. О. Е. Кутафина*. 2015. № 4. С. 150–154. [111]

й судові органи для розв'язання конфліктів); 4) глобалізм у забезпеченні суб'єктів спортивного права нормативною базою (на універсальному рівні — МОК, ВАДА; на регіональному — НОК та інші конвенційні спортивні організації регіонального значення, наприклад, УЄФА); 5) глобалізм спортивних заходів (олімпіади, універсиади, чемпіонати світу, Європи тощо)²¹⁵.

У зв'язку з цим О. В. Іглін визначає європейські спортивні правовідносини як урегульовані нормами права Ради Європи та ЄС, європейськими спортивними організаціями відносини учасників європейської спортивної діяльності, пов'язані з укладанням професійних спортивних контрактів.

Європейські спортивні правовідносини також охоплюють широке коло учасників, що свідчить про глобалізм. Однією з перших спортивних організацій, яка звернулася в Євросоюз із пропозицією співробітництва, була футбольна організація — УЄФА; її офіс при ЄС знаходиться в Брюсселі, у центрі району, де розташовані установи Євросоюзу. Крім того, УЄФА є також партнером Розширеної часткової угоди зі спорту Ради Європи, що сприяє розвитку відносин між спортивними організаціями та урядами країн, пропагуючи ефективне управління спортом.

Зважаючи на це, О. В. Іглін визначає міжнародні спортивні правовідносини як урегульовані нормами міжнародного спортивного права відносини учасників спортивної діяльності, пов'язані з проведенням спортивних змагань на міжнародній арені, оформленням договірних зобов'язань, врегулюванням таких, що виникають у ході змагань та впливають з їх результатів спорів, інформаційним забезпеченням, безпекою та дотриманням принципів чесної гри.

Об'єктом міжнародних спортивних правовідносин є міжнародна спортивна діяльність, що полягає в організації та проведенні спортивних заходів світового значення. До учасників (суб'єктів) міжнародних спортивних правовідносин автор відносить держави, міжнародні організації загальної та спеціальної компетенції, інтеграційні об'єднання держав, спортсменів, спортивні

²¹⁵ Іглін А. В. Роль международных принципов в развитии спортивного права. *Вестник Университета им. О. Е. Кутафина*. 2015. № 4. С. 150–154. [111]

команди і клуби, тренерів, медичних працівників, фанатів і всіх уболівальників.

До юридичних фактів як підстав розвитку міжнародних спортивних правовідносин автор включає: норми міжнародного права, що передбачають місце, строки та умови проведення міжнародних спортивних змагань; адміністративні акти (наприклад, міжнародний сертифікат на спортивні вироби, техніку); договори або інші угоди, укладені між названими вище суб'єктами.

При цьому, відзначає автор, чітко простежуються рівні регулювання спорту — міжнародний, регіональний і національний. Водночас спорт, як ніякий інший об'єкт, може об'єднувати і соціальні норми, і норми права, і норми політики, в тому числі норми правохоронні²¹⁶.

У зв'язку з цим можна зазначити, що, як вказує В. Ф. Опришко, ще у 1956 році американський професор Еф. Франклін виступив із концепцією транснаціонального права, предметом регулювання якого є відносини, що виходять за межі державних кордонів²¹⁷.

З урахуванням викладеного, а також критичних зауважень, висловлених щодо виділення галузей міжнародного та європейського спортивного права, ми дійшли висновку, що *глобальне спортивне право*, як вид спортивного права, врегульовує спортивні відносини, які складаються у сфері спорту як суспільного інституту стосовно забезпечення спортивної діяльності на всіх рівнях, за умови, що *хоча б одним із суб'єктів* спортивних відносин є інституційний *наднаціональний* (транснаціональний) суб'єкт спорту.

До таких суб'єктів, з нашої точки зору, належить віднести насамперед *міжнародні неурядові спортивні організації*. Членами цих організацій можуть бути національні, а в ряді випадків міжнародні спортивні організації, а також установи та особи, які мають

²¹⁶ Иглин А. В. Роль международных принципов в развитии спортивного права. *Вестник Университета им. О. Е. Кутафина*. 2015. № 4. С. 150–154; Иглин А. В. Понятие и принципы Европейского спортивного права. *Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева*. 2011. № 75. С. 97–100. [111; 16]

²¹⁷ Опришко В. Ф. Міжнародне економічне право і процес : монографія. Київ : Парламентське вид-во, 2014. С. 29. [112]

відношення до діяльності в галузі спорту. Число таких організацій постійно зростає. Юридичною підставою для віднесення спортивних об'єднань до неурядових організацій слугує резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 1296 від 23 травня 1968 року, в якій зазначається: «Міжнародною неурядовою організацією визнається будь-яка міжнародна організація, не заснована на підставі міжурядової угоди». Ця ж резолюція визначила низку ознак неурядової організації: відсутність цілі мати прибуток; отримання грошових коштів більш як від однієї країни; здійснення діяльності щонайменше у двох державах тощо.

Основну групу цих організацій у міжнародному спортивному русі становлять міжнародні спортивні організації з окремих видів спорту, в основному — це міжнародні спортивні федерації. Серед них міжнародні федерації футбольних асоціацій (ФІФА), гімнастики (ФІЖ), любительського плавання (ФІНА), любительська легкоатлетична федерація (IAAF) та багато інших. Зазначені суб'єкти розробляють і забезпечують виконання правил заняття відповідними видами спорту, забезпечують пропаганду та широкий розвиток свого виду спорту в усьому світі, беруть на себе відповідальність за технічний контроль і керівництво своїми видами спорту на Олімпійських іграх тощо²¹⁸.

Таким чином, відзначаємо, що суб'єктами глобального спортивного права виступають *специфічні* (такі, що інституційно належать до спорту) міжнародні організації, а не міжнародна організація, яка є суб'єктом міжнародного права. Адже міжнародною організацією — суб'єктом міжнародного права О. Д. Магденко називає добровільне об'єднання незалежних *держав*, створене на основі міжнародної угоди, яке визначає цілі та принципи об'єднання, наділяє його незалежними постійними органами, які мають призначення відстоювати колективні інтереси і здатні виражати волю об'єднання, юридично відмінну від волі її членів.

Міжнародна правосуб'єктність держави пов'язана найперше з участю в діяльності міжнародних організацій. Вступ у члени

²¹⁸ Иглин А. В. Понятие и принципы Европейского спортивного права. Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева. 2011. № 75. С. 98–99. [16]

організації включає прийняття на себе зобов'язань за її статутом, визнання повноважень організації та її рішень відповідно до їх юридичної сили²¹⁹.

Традиційно основними джерелами міжнародного права, зазначає автор, вважають міжнародно-правові договори та звичаї. Міжнародний договір означає міжнародну угоду, укладену суб'єктами міжнародного права у письмовій формі. Сторонами договірної процедури виступають держави, а також інші суб'єкти міжнародного права. До цих інших суб'єктів, з точки зору міжнародного спортивного права, автор відносить насамперед численні міжнародні організації спортивного спрямування (МОК тощо).

Міжнародні договори у сфері МСП, відзначає О. Д. Магденко, регулюють переважно відносини за участю фізичних і юридичних осіб — суб'єктів внутрішнього права держави (спортивних організацій, спортсменів). Разом з тим зобов'язання за договором покладаються на держави, що беруть участь у ньому, які відповідають за приведення свого внутрішнього права у відповідність зі своїми міжнародними зобов'язаннями. За суб'єктним складом договори можуть бути двосторонніми і багатосторонніми. Залежно від просторової сфери дії виділяють регіональні та універсальні договори. Особливу предметну групу серед договірних джерел МСП складають різні міжвідомчі угоди.

Міжнародні спортивні відносини багато в чому залежать від того, як з ними співвідносяться національні суб'єкти цих відносин. Усі держави, вказує автор, рівні у володінні правосуб'єктністю, але обсяг такої правосуб'єктності у різних держав різний. Зокрема, всі вони рівною мірою можуть укладати міжнародні договори з питань фізичної культури і спорту, але не у всіх однакова кількість таких договорів і відповідно неідентичний набір прав і обов'язків, що випливають з них. Мотиви й міра залучення держави у спорт обумовлюють внутрішню національну модель спортивного руху, характерну для тієї чи іншої держави.

²¹⁹ Магденко А. Д. Международное спортивное право: проблемы статuirования отрасли. *Правопорядок: история, теория, практика*. 2013. № 1. С. 98. [15]

Головною формою залучення держави у спорт є розроблення та прийняття актів спортивного законодавства. Держави встановлюють правові режими, в рамках яких функціонує масовий спорт, спорт вищих досягнень, включаючи професійний спорт, у тому числі здійснюється управління спортивною сферою, фінансування спорту, його ресурсне забезпечення, збирання податків, протидія насильству та застосуванню допінгу в спорті, вирішення спортивних спорів²²⁰.

З нашої точки зору, тим авторам, які виділяють галузь або підгалузь міжнародного спортивного права у складі галузі міжнародного права, не вдається переконливо обґрунтувати свою позицію, вони чітко не розмежовують між собою міжнародні та спортивні відносини, суб'єктів перших і других, а крім того, національне право не розмежовують із міжнародним правом. Це має місце тому, що в теорії права досі не склалося чітке розуміння поняття правової системи та його поділу на видові поняття, а також через традиційне розуміння права як пов'язаного виключно з державою, а не праворозуміння в контексті правового плюралізму.

Разом з тим, якщо виходити з інституційної природи спорту і стати на позицію виділення глобального спортивного права як одного з видів спортивного права загалом, то можна досить послідовно відокремити спортивні правовідносини, які виходять за рамки національної правової системи на наднаціональний рівень, від системи міжнародних правовідносин і, відповідно, визначити суб'єктів перших і других відносин.

Водночас при цьому важливо не тільки розмежувати міжнародне право та глобальне спортивне право, а й визначити характер їх взаємного відношення, їх співвідношення, оскільки і міжнародне право, і глобальне спортивне право належать до однієї й тієї самої єдиної правової системи людства.

На нашу думку, характер вказаного співвідношення обумовлюється національною формою організації сучасного суспільства

²²⁰ Магденко А. Д. Международное спортивное право: проблемы статуйрования отрасли. *Правопорядок: история, теория, практика*. 2013. № 1. С. 98–100. [15]

і визначальною роллю в ній держави як суспільного інституту, що забезпечує управління всіма сферами суспільного життя і взаємодію суспільних інститутів між собою. Тому право держави (юридичне право) є основоположним стосовно права, яке виробляється іншими інститутами в межах країни (корпоративне, інституційне право). Звідси випливає, що і міжнародне право, яке виникає із взаємовідносин держав, є основоположним у співвідношенні з тим правом, що його продукують неурядові наднаціональні організації та інші недержавні правоутворюючі суб'єкти. Це означає, що принципи та акти міжнародного права кладуться в основу глобального спортивного права, спрямовуючи його функціонування і розвиток у русло єдиного міжнародного правового порядку, встановлюючи межі автономії спортивного права.

Але з цього не випливає, що міжнародно-правові акти загального значення, передусім, загальновизнані принципи і норми міжнародного права та міжнародні договори загального характеру, як стверджують С. В. Алексєєв з Р. Г. Гостєвим та деякі інші автори, належить зараховувати до числа актів спортивного права. Це виключно акти міжнародного права, з якими повинні рахуватися інституційні законодавці спорту. В іншому разі акти міжнародного права не мали б самостійного значення і «розчинялися» б у всіх інших галузях права та сферах законодавства. Так само, як положення теорії права мають основоположне значення для галузевих юридичних наук, «втілюються» в них, але при цьому загальна теорія права не розчиняється в них, так і загальне міжнародне право не поглинається спортивним правом чи іншими правовими галузями.

Не випадково названі автори змушені визнати, що самих тільки норм загального міжнародного права недостатньо для регулювання відносин держав і інших суб'єктів у сфері спортивного руху, а цим цілям слугують спеціальні норми, вміщені в договорах, присвячених *безпосередньо спортивній сфері*. До останніх певною мірою можуть бути віднесені вже згадані авторами міжнародні міжвідомчі угоди-декларації у сфері спорту, акти міждержавних конференцій тощо, положення яких переважно мають рекомендаційний характер і породжують морально-політичні зобов'язання,

які в літературі відносять до норм так званого «м'якого» права. У їх числі такі універсальні акти, як Міжнародна хартія фізичного виховання і спорту, регіональні акти, зокрема Спортивна хартія Європи, Європейський маніфест «Молоді люди і спорт», рекомендація Європейської ради «Молодь і спорт вищих досягнень», декларація «Спорт, терпимість і чиста гра». З рекомендаціями цих документів, зазначають автори, суб'єкти спортивного права при здійсненні спортивної діяльності повинні рахуватися й виконувати їх добровільно²²¹.

Аналогічно до відношення глобального спортивного права і міжнародного права складається відношення *національного спортивного права* з національним правом: регулювання спортивних відносин в окремій країні підпорядковане вимогам правопорядку, який встановлює держава.

Разом з тим до актів національного спортивного права належать не всі закони та інші нормативно-правові акти держави і місцевого самоврядування, які в тому або іншому контексті використовують слово «спорт»; до спортивного права належать ті акти, якими регулюються *спортивні відносини*, що, як уже було з'ясовано, є суспільними відносинами стосовно *безпосереднього забезпечення* спортивної діяльності.

Національний спорт переважаючої більшості держав, як і світовий, зазначає О. Д. Магденко, організований на основі спортивних федерацій, що являють собою громадські об'єднання, цілями яких є розвиток одного або декількох видів спорту, їх пропаганда, проведення спортивних заходів і підготовка спортивних збірних команд. Ці організації некомерційні і, як правило, не підпорядковані державним структурам. До колективних суб'єктів національного спорту належать національні олімпійські комітети, національні спортивні федерації, спортивні клуби, фізкультурно-спортивні громадські об'єднання. Віднесення до суб'єктів МСП індивідів є дискусійним. Поміж перерахованих колективних

²²¹ Алексеев С. В., Гостев Р. Г. Спортивное право: источники регулирования физкультурных и спортивных мероприятий. *Культура физическая и здоровье*. 2013. № 5 (47). С. 20–22. [51]

суб'єктів найбільше значення відіграють національні олімпійські комітети (НОК) та національні спортивні федерації. НОК, вказує автор, є керівними органами олімпійського руху у відповідних країнах. Вони офіційно визнаються Міжнародним олімпійським комітетом. Основним завданням НОК є розвиток і захист олімпійського руху в своїх країнах згідно з Олімпійською хартією. Ці суб'єкти представляють інтереси своїх держав у міжнародному спортивному русі. Саме вони організовують участь спортсменів своїх держав в Олімпійських іграх і змаганнях, що проводяться під патронатом МОК, очолюють свої делегації на олімпіадах тощо. Національні спортивні федерації являють собою громадські об'єднання, цілями яких є розвиток одного або декількох видів спорту, їх пропаганда, проведення спортивних заходів, підготовка спортсменів збірних команд²²².

Національне спортивне право як окремий вид спортивного права доцільно розглянути в системі права України, тому до нього ми звернемося пізніше.

Між тим коротко розглянемо наступне видове поняття спортивного права — *субінституційне* (фрагментарне) *спортивне право*.

Якщо проаналізувати виділення у спортивному праві різних його складових, які пропонуються авторами в літературі, то поміж них є, наприклад, визначення «олімпійського права» як результату розвитку міжнародного спортивного права, що становить його складову частину.

У найбільш загальному вигляді *олімпійське право*, зокрема, визначається як система взаємопов'язаних норм і правил, що регулюють суспільні відносини, які складаються в міжнародному олімпійському русі. При цьому підтримується точка зору С. В. Алексєєва, що міжнародні олімпійські відносини належить розглядати у двох аспектах: як об'єктивну основу формування олімпійського права та з позиції процесу правоутворення, що завершується створенням джерел, які виражають норми олімпійського права. Олімпійське право співвідноситься з міжнародним спортивним правом як

²²² Магденко А. Д. Международное спортивное право: проблемы статуйирования отрасли. *Правопорядок: история, теория, практика*. 2013. № 1. С. 14–15.[15]

частина з цілим. У цьому зв'язку коло методів олімпійського права охоплюється методами міжнародного права²²³.

З нашої точки зору, «олімпійське право» не співвідноситься з «міжнародним спортивним правом» як частина з цілим. По-перше, як уже сказано, немає окремої галузі міжнародного спортивного права, а є глобальне спортивне право. А крім того, відношення частини з цілим передбачає не поділ поняття МСП, а розчленування його на частини. Але між частиною і цілим, вказує А. Є. Конверський, немає родо-видового зв'язку²²⁴.

У філософській словниковій літературі «частина» і «ціле» визначаються як філософські *категорії*, що виражають відношення між сукупністю предметів (або елементів окремого об'єкта) і зв'язком, який об'єднує ці предмети і веде до появи в їх сукупності нових властивостей і закономірностей, які не притаманні предметам в їх роз'єднаності. Завдяки цьому зв'язку утворюється ціле, відносно якого окремі предмети виступають як частини. При цьому тип зв'язку частин визначає і тип утворюваного цілого²²⁵.

В. П. Васькевич, який досліджує теоретичні аспекти галузі спортивного права в РФ як комплексної галузі права, критично оцінює позицію С. В. Алексєєва щодо визначення предмета спортивного права під яким той розуміє органічний комплекс суспільних відносин, що виникають у сфері фізичної культури і спорту — цивільних, трудових і соціального забезпечення, державно-управлінських, фінансових і ресурсного забезпечення, господарських (підприємницьких), кримінально-правових, сфери спортивної медицини і протидії застосування допінгу, міжнародних, а також процесуальних (з урегулювання спортивних спорів).

²²³ Гостев Р. Г., Гостева С. Р. Динамичное развитие и совершенствование спортивного права — важнейшая составляющая ответа на вызовы современного спорта. *Культура физическая и здоровье*. 2013. № 2 (44). С. 88–96. Рец. на кн.: Алексєев С. В. Спортивное право России : учебник. Москва : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2005, 2007, 2012. [113]

²²⁴ Конверський А. Є. Логіка (традиційна та сучасна) : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. С. 164. [114]

²²⁵ Грицанов А. А. Новейший философский словарь. Минск : Издатель В. М. Скакун, 1998. С. 384–385. [92]

Автор погоджується з тим, що різні види суспільних відносин у сфері фізичної культури і спорту взаємопов'язані і взаємодіють між собою, утворюючи єдине ціле (предмет спортивного права).

Разом з тим автор вказує на такі *законодавчі* визначення, як «*спорт вищих досягнень*» — частина спорту, що спрямована на досягнення спортсменами високих спортивних результатів на офіційних всеросійських спортивних змаганнях і офіційних міжнародних спортивних змаганнях, а також «*професійний спорт*» — частина спорту, що спрямована на організацію і проведення спортивних змагань, за участь у яких і підготовку до яких як своєї основної діяльності спортсмени отримують винагороду від організаторів таких змагань та/або заробітну плату.

З цього автор робить висновок, що спорт (насамперед професійний спорт, а також спорт вищих досягнень) — це індустрія, або цілеспрямована й систематична підприємницька діяльність, підпорядкована отриманню прибутку.

Якщо відділити фізичну культуру від власне спорту, то спортивне право автор уявляє як підгалузь підприємницького права, що має свою внутрішню струнку будову та інститути. Зокрема, поняття та джерела спортивного права, суб'єкти і об'єкти спортивного права, договори та їх особливості у спорті, особливості захисту прав і інтересів суб'єктів спортивних відносин тощо.

Тому названий автор під предметом спортивного права розуміє власне спортивні відносини (тобто відносини, що виникають між основними суб'єктами спортивного права (спортсменами, тренерами, спортивними суддями і спортивними клубами, федераціями, спортивними лігами) з приводу підготовки спортсменів до спортивних змагань та участі в них), корпоративні та організаційні відносини. Водночас до *інститутів* спортивного права В. П. Васькевич відносить професійний спорт, спорт вищих досягнень, інтелектуальну власність у спорті, спортивну рекламу, спонсорство у спорті, антидопінгове регулювання, фінансове і ресурсне забезпечення спорту, страхування у спорті тощо.

При цьому він розглядає фізичну культуру і спорт як окремі підгалузі спортивного права в якості окремої комплексної галузі права, кожна з яких має свою систему, структуру та інститути,

з одного боку, відмінні, а з іншого — такі, що багато в чому збігаються. У цьому, на його думку, виявляється єдність і диференціація правового регулювання сфери фізичної культури і спорту, а також внутрішньогалузеві та міжгалузеві зв'язки спортивного права²²⁶.

Такі висновки автора вказують на непослідовність його уявлення як про предмет спортивного права та його поняття загалом, так і про його видову та інституційну диференціацію. Вони переконують у необхідності додаткового вивчення цих проблем.

Аналогічно відбувається правове регулювання спорту і в Україні, в чому ми пересвідчуємося, здійснюючи аналіз її чинного законодавства у Розділі 3.

Висновки до Розділу 2

1. Основою формування правових норм в окрему галузь «спортивне право» є відповідні права суб'єктів спортивних відносин (спортсменів, тренерів, спортивних лікарів, спортивних суддів), спортивні права яких закріплюються в диспозиціях правових норм. Тому хибною є думка про розподіл норм спортивного права як комплексної галузі по інших галузях права (цивільного, трудового, кримінального, міжнародного тощо).

2. Нормативна сфера спорту включає спортивно-технічні норми, спортивно-регламентні норми та організаційно-спортивні норми. Дві останні категорії норм складають систему нормативно-правового регулювання спортивних відносин, специфіка яких залежить від характеру тієї діяльності, що виступає як «спортивна діяльність».

3. Відношення у процесі спортивної діяльності виступають як відношення «суб'єкт — об'єкт» і мають переважно ексклюзивний характер, а тому в цьому процесі немає спортивних відносин, які регулюються спортивним правом. Із цим пов'язані способи забезпечення спортивної діяльності та специфіка відповідних відносин щодо такого забезпечення і їх правового регулювання як відносин

²²⁶ Васькевич В. П. К вопросу о месте спортивного права в системе отраслей отечественного права. *Вестник Московского государственного юридического университета имени О. Е. Кутафина*. 2015. № 4. С. 56–58. [23]

у рамках суспільного інституту спорту, що стають предметом правового, морального тощо нормативного регулювання.

4. Органи публічної влади не є інституційними органами спорту, на відміну від спортивного самоуправління в рамках інституту спорту вказані органи не є суб'єктами спорту. Тому відносини суб'єктів спорту з іншими суб'єктами, включно із суб'єктами публічної влади (адміністративні, цивільні, трудові, міжнародні, процесуальні тощо), регулюються нормами відповідної галузі права, а не спортивним правом, і в цих відносинах вказані суб'єкти виступають як суб'єкти адміністративного тощо права, а не як суб'єкти спортивного права.

5. Поняття спортивного права в системі права не можна обмежувати лише національними рамками через глобальність спорту як суспільного інституту. Воно повинно бути визначене з урахуванням цього глобального характеру і розуміння права з точки зору юридичної соціології та правового плюралізму, який трактує право не тільки як продукт держави, а й як продукт правотворчості інших (недержавних) суб'єктів.

6. Загальне поняття спортивного права є галузь світової правової системи, яку складають правові норми, що регулюють права та обов'язки суб'єктів спорту у спортивних правовідносинах. Зазначеною дефініцією розкривається сутність спортивного права як галузі права, що унормовує спортивні відносини, якими є взаємні відносини суб'єктів спорту; до останніх належать суб'єкти спортивної діяльності та її забезпечення, а унормування спортивних відносин передбачає регулювання прав та обов'язків суб'єктів спорту нормами спортивного права у спортивних правовідносинах, права та обов'язки суб'єктів спортивних правовідносин складають предмет спортивного права як галузі права.

7. Загальне поняття спортивного права потребує його видового поділу, який може бути здійснений за єдиною суб'єктно-забезпечувальною ознакою. Відтак, виділяються глобальне, національне та субінституційне спортивне право, кожне з яких відзначає специфіка спортивних відносин та їх суб'єктного складу.

3.1. Нормативно-правове регулювання спорту в Україні

Як відзначено в літературі, в Україні розвиток науки спортивного права тільки ще започатковується через відсутність системи розробки цієї новітньої комплексної галузі права. Багатогранні відносини сфери фізичної культури і спорту, вважає О. В. Макогон, потребують спеціального правового регулювання. Специфічність відносин цієї сфери, серед яких виділяють спортивні та пов'язані з ними відносини, відносини у сфері фізичної культури, потребує врахування їх особливостей у чинному законодавстві України, яке «прийнято називати спортивним, що у взаємній єдності з корпоративними (локальними) актами суб'єктів сфери фізичної культури і спорту забезпечують регулювання таких відносин». А проте «питання щодо рівня такого законодавства та перспектив його покращення» авторка статті «залишила осторонь»²²⁷.

Разом з тим у вказаній статті зазначається, що як галузь спортивного права сформоване навколо системоутворюючого акту — Закону України «Про фізичну культуру і спорт» від 24 грудня 1993 р., а отже, «може йтися про галузь спортивного законодавства як сукупність профільних нормативно-правових актів, чи про джерела

²²⁷ Макогон О. В. Сутність спортивного права України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12, № 1 (32). С. 70–78. [9]

спортивного права як окремої галузі права, однак некоректним є твердження, що спортивне право — це галузь спортивного законодавства, оскільки регулювання відносин у сфері фізичної культури і спорту не обмежується лише зовнішнім нормативним закріпленням».

При цьому О. В. Макогон називає «дещо обмежувачим і однобічним» дослідження відносин у сфері фізичної культури і спорту в межах якоїсь однієї галузі права, «бо цим залишаються поза увагою аспекти відносин, що регулюються нормами інших галузей права», а також покликається на висловлену в літературі думку, що специфічність правового регулювання у сфері спорту дає можливість стверджувати про необхідність відокремлення спортивного права в особливу галузь міжнародного права — міжнародного спортивного права, а відповідно до системи права України — створення окремої комплексної галузі законодавства — спортивного права України. Авторка також відзначає, що О. А. Моргунов, не підтримуючи позицію про існування спортивного права як комплексної галузі права, «при цьому припускає наявність таких правових утворень, як спортивне приватне право, спортивне міжнародне право, спортивне кримінальне право та спортивне публічне право»²²⁸.

За її словами, «наразі серед вчених, які займаються проблемами спортивного права, досі відсутня єдність позиції щодо підстав та ознак єдності елементів спортивного права як окремої комплексної галузі права, але, при цьому, не ставиться під сумнів наявність спеціального спортивного законодавства»²²⁹.

Спортивне законодавство України розглядається в літературі як система таких, що взаємодіють між собою, нормативно-правових актів та інших джерел, якими регулюються суспільні відносини сфери фізичної культури і спорту. Нині законодавство України, вказує О. А. Костюченко, включає нормативні акти різної

²²⁸ Моргунов О. А. Поняття та система джерел спортивного права. *Форум права*. 2011. № 2. С. 624–629. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11moadcpr.pdf> (дата звернення: 10.04.2019). [32].

²²⁹ Макогон О. В. Сутність спортивного права України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12, № 1 (32). С. 70–78. [9]

юридичної сили, змісту та форми²³⁰. На потребу формування спортивного права як нової самостійної комплексної галузі права вказує І. Процик, з огляду на роль спорту в сучасному світі. На думку цього автора, необхідна галузь, яка гармонізує розрізнений і значний за обсягом масив нормативно-правових актів сфери фізичної культури і спорту, — спортивне законодавство²³¹.

Виокремлення законодавства, яке містить норми спортивного права, з усієї величезної сфери законодавства України вимагає дуже непростого й ретельного аналізу останнього з точки зору належності того або іншого нормативно-правового акта до категорії актів спортивного законодавства.

Крім того, важливо враховувати положення теорії джерел права. Як зазначає Н. М. Пархоменко, «саме теорія джерел права дасть змогу передбачити подальший шлях їх розвитку». Однією з актуальних проблем теорії права є осмислення як категорії юридичної науки та одного з елементів правової системи й механізму правового регулювання, що пов'язана з такими поняттями, як «правова форма», «форма права», «правова система» тощо²³². Окремим аспектом вивчення джерел права, вказує автор, є з'ясування характеру зв'язків між ними, розгляд всієї сукупності джерел права як єдиного цілого, що має власні якісні властивості, не приаманні окремому джерелу²³³.

На наш погляд, такий аналіз належить розпочати з виділення групи актів, які містять слово «спорт» або похідні від нього слова у їх назві або тексті, включивши до них у першу чергу чинні нормативно-правові акти законодавства України, які мають юридичну силу закону.

²³⁰ Костюченко О. А. До питання формування національного спортивного законодавства. *Вісник Академії адвокатури*. 2012. № 3 (25). С. 90. [115]

²³¹ Процик І. Термінологія спортивного права. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Проблеми української термінології». 2010. № 675. С. 171–174. [116]

²³² Теорія держави і права : навч. посібник / С. К. Бостан, С. Д. Гусарєв, Н. М. Пархоменко та ін. Київ : ВЦ «Академія», 2013. С. 188–189. [101]

²³³ Пархоменко Н. М. Концептуальні основи теорії джерел права. *Право України*. 2017. № 6. С. 14. [117]

Насамперед це *Конституція України*, як нормативно-правовий акт найвищої юридичної сили²³⁴. Стаття 23 Конституції України закріпила *право кожної людини на вільний розвиток своєї особистості*, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей. Хоча у цій статті немає безпосередньої вказівки на спорт, тим не менш ми розглядаємо це право людини як основоположне для спортивного права, оскільки воно визначає загальну юридичну умову для занять спортом, а саме — не порушувати права і свободи інших людей.

Разом з тим про спорт зазначається у статті 49 Конституції України, якою закріплено право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. У частині четвертій статті зазначено, що «держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя».

Таким чином, Основний закон України встановлює обов'язок держави дбати про розвиток спорту. Водночас цей обов'язок визначено у зв'язку з забезпеченням права кожного на охорону здоров'я, що, на наш погляд, не відповідає інституційній природі спорту. Але до цього питання ми повернемося в останньому підрозділі.

Наступний рівень нормативно-правового регулювання спортивних відносин складають *закони України*. Насамперед до них належить віднести базовий у галузі спортивного права Закон України «Про фізичну культуру і спорт» від 24.12.1993 року²³⁵.

Крім нього, спортивні відносини регулюють також закони: «Про підтримку олімпійського, паралімпійського руху та спорту вищих досягнень в Україні» від 14.09.2000 р.²³⁶; «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних

²³⁴ Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. [118]

²³⁵ Про фізичну культуру і спорт : Закон України (у ред. від 16.07.2019 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 7. Ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12> (дата звернення: 05.09.2019). [87]

²³⁶ Про підтримку олімпійського, паралімпійського руху та спорту вищих досягнень в Україні : Закон України (у ред. від 03.07.2018 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 43. Ст. 370. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1954-14> (дата звернення: 05.09.2019). [119]

спортивних змагань» від 03.11.2015 р.²³⁷; «Про антидопінговий контроль у спорті» від 07.02.2017 р.²³⁸

До названих актів спортивного права належить віднести також низку законів України про ратифікацію низки міжнародних конвенцій: Закон України «Про ратифікацію Європейської конвенції про насильство та неналежну поведінку з боку глядачів під час спортивних заходів, і зокрема футбольних матчів» від 15.11.2001 р.²³⁹; Закон України «Про ратифікацію Міжнародної конвенції про боротьбу з допінгом у спорті» від 03.08.2006 р.²⁴⁰; Закон України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи проти маніпулювання спортивними змаганнями» від 16.11.2016 р.²⁴¹

Разом з тим чинне законодавство України включає значну кількість законів, окремі положення яких хоч і стосуються сфери спорту, проте, з нашої точки зору, не можуть вважатися актами спортивного права.

Так, стаття 107 Кримінально-виконавчого кодексу України встановлює право засуджених до позбавлення волі «брати участь у роботі самодіяльних організацій та гуртків соціально корисної

²³⁷ Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань : Закон України від 03.11.2015 р. № 743-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 51. Ст. 472. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/743-19> (дата звернення: 05.09.2019). [120]

²³⁸ Про антидопінговий контроль у спорті : Закон України від 07.02.2017 р. № 1835-VIII (у ред. від 04.11.2018 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 11. Ст. 102. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-19> (дата звернення: 05.09.2019). [121]

²³⁹ Про ратифікацію Європейської конвенції про насильство та неналежну поведінку з боку глядачів під час спортивних заходів, і зокрема футбольних матчів : Закон України від 15.11.2001 р. № 2791-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 7. Ст. 53. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2791-14> (дата звернення: 05.09.2019). [122]

²⁴⁰ Про ратифікацію Міжнародної конвенції про боротьбу з допінгом у спорті : Закон України від 03.08.2006 р. № 68-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 41. Ст. 353. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68-16> (дата звернення: 05.09.2019). [123]

²⁴¹ Про ратифікацію Конвенції Ради Європи проти маніпулювання спортивними змаганнями : Закон України від 16.11.2016 р. № 1752-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 52. Ст. 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1752-19> (дата звернення: 05.09.2019). [124]

спрямованості, займатися фізичною культурою і спортом»²⁴². Однак вказаний закон вважається джерелом не спортивного, а кримінально-виконавчого права, є законодавчим актом кримінально-виконавчого законодавства.

Так само, наприклад, стаття 87 Бюджетного кодексу України відносить до видатків, які здійснюються з Державного бюджету України, видатки на фізичну культуру і спорт.

З Державного бюджету, зокрема, фінансуються: а) державні програми з розвитку фізичної культури і спорту (забезпечення діяльності національних збірних команд, проведення спортивних заходів державного і міжнародного рівня, підготовка і участь національних збірних команд у міжнародних змаганнях з олімпійських та неолімпійських видів спорту, у тому числі в Олімпійських іграх, Європейських іграх, Юнацьких Олімпійських іграх, Всесвітніх іграх з неолімпійських видів спорту, забезпечення діяльності закладів фізичної культури і спорту всеукраїнського рівня, фінансова підтримка баз олімпійської підготовки та всеукраїнських громадських організацій фізкультурно-спортивного спрямування згідно з переліками, затвердженими Кабінетом Міністрів України); б) державні програми з розвитку фізичної культури, спорту, фізкультурно-спортивної реабілітації осіб з інвалідністю (центри державного значення з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю, проведення навчально-тренувальних зборів, всеукраїнських змагань з видів спорту для осіб з інвалідністю, заходів з фізкультурно-спортивної реабілітації осіб з інвалідністю, утримання національних збірних команд з видів спорту для осіб з інвалідністю, забезпечення їх підготовки та участі в міжнародних змаганнях (включаючи Паралімпійські та Дефлімпійські ігри), фінансова підтримка паралімпійського руху та баз паралімпійської і дефлімпійської підготовки згідно з переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України)²⁴³.

²⁴² Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р. (у ред. від 04.11.2018 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 30.06.2019). [125]

²⁴³ Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. (у ред. від 25.09.2019 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50–51. Ст. 572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 28.09.2019). [126]

Очевидно, що Бюджетний кодекс України так само не належить до джерел спортивного права, а є головним актом *бюджетного* законодавства, оскільки його предметом є *фінансові*, а не спортивні правовідносини²⁴⁴.

Яскравим прикладом, що наочно демонструє співвідношення законів, які є джерелами спортивного права, із законами інших галузей, що стосуються спорту, можна вважати згаданий вище Закон України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань», а також Кодекс України про адміністративні правопорушення та Кримінальний кодекс України²⁴⁵.

Так, зокрема, стаття 172⁸ «Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень» КУпАП встановлює, що суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені в пункті 1 та підпункті «в» пункту 2 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», а також особи, зазначені в частині другій статті 17 Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань».

Стаття 172⁹ «Невжиття заходів щодо протидії корупції» КУпАП так само встановлює, що суб'єктом правопорушень у цій статті є також особи, зазначені в частині третій статті 17 Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань».

Стаття 172⁹⁻¹ «Порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням» КУпАП також передбачає, що суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені в частині другій статті 17 Закону

²⁴⁴ Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. Т. 2 : Д–Й. С. 292–293. [127]

²⁴⁵ Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122; Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. (у ред. від 27.06.2019 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 30.06.2019). [74; 128].

України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань»²⁴⁶.

А в Кримінальному кодексі України статтею 369³ «Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань» встановлюється кримінальна відповідальність за вплив на результати спортивних змагань шляхом підкупу, примушування або підбурювання чи вступу у змову щодо результатів офіційного спортивного змагання з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи або одержання внаслідок таких діянь неправомірної вигоди для себе чи третьої особи. Частина друга цієї статті передбачає відповідальність за аналогічні дії, вчинені щодо офіційних спортивних змагань неповнолітніх або повторно. Третьою частиною статті встановлена кримінальна відповідальність за порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням з одержанням у результаті цього неправомірної вигоди для себе або інших осіб у розмірі, що перевищує двадцять прожиткових мінімумів для працездатних осіб.

При цьому визначено, що суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені в частині другій статті 17 Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань»²⁴⁷.

Очевидно, що обидва згадані кодекси не належать до джерел спортивного права, а є джерелами відповідно адміністративного та кримінального права, хоча й містять норми, які стосуються спорту. Але відносини, які регулюються ними, не є спортивними відносинами, вони виникають у зв'язку з адміністративним або кримінальним порушенням спортивних правовідносин, а тому вказані відносини є адміністративними або кримінальними правовідносинами, однією із сторін яких виступає держава як суб'єкт, який застосовує адміністративну чи кримінальну відповідальність за правопорушення у сфері спорту до тих суб'єктів, які визначені актами

²⁴⁶ Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122. [74]

²⁴⁷ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. (у ред. від 27.06.2019 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 30.06.2019). [128]

спортивного права як суб'єкти спортивних відносин. Аналогічним чином відбувається взаємодія адміністративного і кримінального права з іншими галузями права (цивільним, сімейним, житловим тощо), норми яких вони захищають від порушень.

Основоположним джерелом спортивного права в Україні став Закон України «Про фізичну культуру і спорт» (далі — Закон), прийнятий у 1994 році. Пізніше до нього внесений ряд змін, а в 2009 році його ухвалено в новій редакції, до якої також вносилися окремі зміни²⁴⁸.

Зазначений Закон визначає «загальні правові, організаційні, соціальні та економічні основи діяльності у сфері фізичної культури і спорту та регулює суспільні відносини у створенні умов для розвитку фізичної культури і спорту». Він складається з 54 статей, розміщених у семи розділах.

У розділі I «Загальні положення» наведено визначення основних термінів (ст. 1), характеризується склад законодавства України про фізичну культуру і спорт (ст. 2), закріплюються права громадян у сфері фізичної культури і спорту (ст. 3), визначено застави державної політики у сфері фізичної культури і спорту (ст. 4) та державного управління у цій сфері (ст. 5), встановлено повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері фізичної культури та спорту, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері фізичної культури та спорту, інших центральних органів виконавчої влади у сфері фізичної культури і спорту (ст. 6), а також показники стану розвитку фізичної культури і спорту (ст. 7).

Розділ II Закону присвячено *суб'єктам* фізичної культури і спорту. До числа таких суб'єктів віднесено: спортивні клуби (ст. 9), дитячо-юнацькі спортивні школи (ст. 10), спеціалізовані навчальні заклади спортивного профілю (ст. 11), школи вищої спортивної майстерності (ст. 12), центри олімпійської підготовки (ст. 13), центри студентського спорту вищих навчальних закладів

²⁴⁸ Про фізичну культуру і спорт : Закон України (у ред. від 16.07.2019 р.). Відомості Верховної Ради України. 2010. № 7. Ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12> (дата звернення: 05.09.2019). [87]

(ст. 14), фізкультурно-оздоровчі заклади (ст. 15), центри фізичного здоров'я населення (ст. 16), центри фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю (ст. 17), колективи фізичної культури (ст. 18), фізкультурно-спортивні товариства (ст. 19), спортивні федерації (ст. 20), громадські організації фізкультурно-спортивної спрямованості учнів та студентів (ст. 21), громадські організації фізкультурно-спортивної спрямованості ветеранів фізичної культури і спорту (ст. 22), Національний олімпійський комітет України (ст. 23), а також суб'єкти паралімпійського і дефлімпійського руху в Україні — національні спортивні федерації осіб з інвалідністю або їх спілки, що є членами Міжнародного паралімпійського комітету, Міжнародного спортивного комітету глухих, які діють відповідно до Конституції Міжнародного паралімпійського комітету, Конституції Міжнародного спортивного комітету глухих (ст. 24) та спортивний комітет України (ст. 25).

Відзначимо: до числа суб'єктів фізичної культури і спорту не включається центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері фізичної культури та спорту, який здійснює державне управління фізичною культурою і спортом за сприяння відповідно інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 5 Закону).

Розділ III «Фізична культура» включає статті: «Фізична культура у сфері освіти» (ст. 26), «Фізкультурно-оздоровча діяльність за місцем проживання та відпочинку громадян» (ст. 27), «Фізкультурно-оздоровча діяльність за місцем роботи громадян» (ст. 28), «Фізкультурно-оздоровча діяльність серед сільського населення» (ст. 29), «Фізична підготовка у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України, у правоохоронних органах, рятувальних та інших спеціальних службах» (ст. 30), «Фізкультурно-оздоровча діяльність і фізкультурно-спортивна реабілітація осіб з інвалідністю» (ст. 31), «Фізкультурно-оздоровча діяльність у місцях попереднього ув'язнення та в установах виконання покарань» (ст. 32).

Розділ IV «Спорт» включає статті, що визначають окремі напрями спорту: дитячий спорт (ст. 33), дитячо-юнацький спорт (ст. 34), резервний спорт (ст. 35), спорт вищих досягнень (ст. 36),

службово-прикладний та військово-прикладний спорт (ст. 36¹), а також врегульовують на загальному рівні питання національних збірних команд (ст. 37), професійного спорту (ст. 38), визнання видів спорту в Україні (ст. 39), визначення та затвердження правил спортивних змагань з видів спорту, визнаних в Україні (ст. 40), спортивного суддівства (ст. 41), Єдиної спортивної класифікації України, спортивних звань і спортивних розрядів (ст. 42), встановлюють гарантії підвищення спортивної майстерності (ст. 43), регулюють питання встановлення спортивних відзнак і нагород, порядку використання спортивної символіки (ст. 44).

У розділі V Закону «Організаційне, кадрове, фінансове та інше забезпечення діяльності у сфері фізичної культури і спорту» регулюються такі питання: організаційного забезпечення фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів (ст. 45), інформаційного забезпечення у сфері фізичної культури і спорту (ст. 46), фінансового забезпечення сфери фізичної культури і спорту (ст. 47), матеріально-технічного забезпечення сфери фізичної культури і спорту (ст. 48), кадрового забезпечення сфери фізичної культури і спорту (ст. 49), наукового забезпечення у сфері фізичної культури і спорту (ст. 50), медичного забезпечення сфери фізичної культури і спорту (спортивна медицина) (ст. 51), а також питання антидопінгової діяльності у сфері фізичної культури і спорту (ст. 52).

Розділ VI «Міжнародне співробітництво у сфері фізичної культури і спорту» складається з однієї статті (ст. 53), в якій зазначено, що вказане співробітництво «здійснюється відповідно до законів України та міжнародних договорів України. Держава сприяє міжнародному співробітництву у сфері фізичної культури і спорту, зокрема шляхом укладення відповідних міжнародних договорів України.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері фізичної культури та спорту, представляє інтереси України у сфері фізичної культури і спорту у відносинах з іншими державами та міжнародними організаціями фізкультурно-спортивної спрямованості, укладає в установленому порядку міжнародні договори у сфері фізичної культури і спорту».

Останній розділ VII «Відповідальність за порушення законодавства у сфері фізичної культури і спорту» так само складається з однієї статті (ст. 54), в якій встановлено таке: «Особи, винні у порушенні законодавства у сфері фізичної культури і спорту, несуть цивільно-правову, дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до закону».

У зв'язку з цим відзначимо, що розділ про міжнародне співробітництво у сфері фізичної культури і спорту в Законі обмежено фактично співробітництвом міжнародно-правовим, а не *спортивно-правовим*, оскільки не визначено участь у цьому співробітництві суб'єктів, передбачених розділом другим цього Закону. Так само в розділі про відповідальність за порушення законодавства у сфері фізичної культури і спорту не передбачено поняття «спортивна відповідальність», яку встановлюють нормативно-правові акти спортивного права. Як уже сказано раніше, поняття юридичної відповідальності вимагає нових підходів, враховуючи в тому числі практику відповідальності спортсменів за порушення спортивних правил у рамках спортивних змагань.

З нашої точки зору, така ситуація обумовлена тим, що склад законодавства України про фізичну культуру і спорт у Законі визначений недостатньо точно. У статті 2 Закону сказано: «Законодавство України про фізичну культуру і спорт базується на Конституції України і складається з цього Закону, відповідних міжнародних договорів України та інших нормативно-правових актів, що регулюють правовідносини у цій сфері». З цього формулювання неможливо точно вказати набір нормативно-правових актів, які складають поняття «законодавство України про фізичну культуру і спорт». Це є наслідком відсутності чіткого поняття законодавства у правотворчій практиці і теорії права.

У літературі поняття «законодавство» не набуло свого певного визначення. В юридичній літературі запропоновано кілька підходів до поняття законодавства. З одного боку, законодавство складають лише закони України²⁴⁹. Протилежну позицію становить таке

²⁴⁹ Котюк В. О. Теорія права: курс лекцій : навч. посібник для юрид. ф-тів вузів. Київ : Вентурі, 1996. С. 59. [129]

трактування законодавства, яке включає в нього нормативно-правові акти, прийняті суб'єктами правотворчості²⁵⁰. Законодавство визначають як систему всіх виданих і впорядкованих державними органами, безпосередньо народом або уповноваженими суб'єктами нормативно-правових актів (законів та підзаконних нормативно-правових актів)²⁵¹; або як цілісну, внутрішньо узгоджену сукупність чинних нормативно-правових актів²⁵², в тому числі нормативних актів місцевих органів державної влади та актів громадських організацій²⁵³.

Поняття «законодавство» у цьому широкому значенні прирівнюється до поняття закону. Зокрема, В. С. Нерсисянц вказував, що термін «закон» у рамках співвідношення права та закону традиційно використовують як у спеціальному значенні нормативного акта суверена, верховної державної влади, так і в значенні всього чинного законодавства, усіх форм загальнообов'язкової державної нормотворчості, всіх джерел так званого позитивного права (включаючи також і офіційно санкціоновані та прийняті в чинне право норми звичаєвого права, судові та адміністративні прецеденти тощо)²⁵⁴.

Один із юридичних словників взагалі визначає законодавство як діяльність вищих органів державної влади стосовно видання законів як один з основних методів здійснення державою своїх функцій і водночас сукупність діючих законів, що регулюють суспільні відносини та окремі їх галузі²⁵⁵.

²⁵⁰ Бобровник С. В. Система законодавства України: актуальні проблеми та перспективи розвитку. Київ : Наукова думка, 1994. С. 6. [130]

²⁵¹ Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. С. 397. [131]

²⁵² Теорія держави і права : підручник / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право. 2015. С. 188. [132]

²⁵³ Дудар С. К. Теоретичні проблеми визначення юридичного терміна «законодавство» у вітчизняній юридичній науці. *Право і суспільство*. 2014. № 2. С. 4. [133]

²⁵⁴ Нерсисянц В. С. Право и закон. Из истории политических учений. Москва : Наука, 1983. С. 6. [134]

²⁵⁵ Краткий юридический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. Москва : Институт новой экономики, 2005. С. 213. [135]

За визначенням Ю. С. Шемшученка, законодавство являє собою систему нормативних актів, якими регулюються суспільні відносини, є головним засобом реалізації функцій законодавчої влади. В Україні, відзначає автор, цей термін вживається у кількох значеннях: 1) система законів України, до якої належать також міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України шляхом прийняття закону про ратифікацію відповідного договору; 2) система законів та інших нормативних актів, що приймаються Верховною Радою України та вищими органами виконавчої влади — постанови Верховної Ради, укази Президента України, постанови і декрети Кабінету Міністрів України. Саме так витлумачив термін «законодавство», вжитий у ч. 3 ст. 21 Кодексу законів України про працю, Конституційний Суд України своїм рішенням від 9 липня 1998 р.; 3) система законів і постанов Верховної Ради України, указів Президента України, постанов, декретів і розпоряджень Кабінету Міністрів України, а також нормативних актів міністерств і відомств, місцевих рад та місцевих державних адміністрацій. До законодавства в цьому значенні належать також акти Автономної Республіки Крим, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Законодавство, вказує Ю. С. Шемшученко, взаємодіє з правом за принципом єдності форми і змісту. Законодавство є зовнішньою формою вираження права, а право впливає на характер і зміст законодавства. Крім вказаних значень терміна «законодавство» під ним розуміють також один з основних методів здійснення правотворчої функції держави, який полягає в діяльності відповідних державних органів з розробки, розгляду, прийняття і оприлюднення законів та інших нормативних актів²⁵⁶.

Водночас відзначимо, що в окремій думці у справі про тлумачення терміна «законодавство», про яку згадано вище, суддя Конституційного Суду України М. Савенко стверджував, що Конституційний

²⁵⁶ Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1 : А–Г. С. 499. [136]

Суд не тільки не зняв непорозуміння у застосуванні терміна «законодавство», а, навпаки, ускладнив його і дав звужене тлумачення цього терміна порівняно з практикою його застосування²⁵⁷.

Разом з тим у літературі все більше підтримується відзначений Ю. С. Шемшученком підхід до розкриття поняття законодавства через співвідношення його з правом за принципом єдності форми і змісту, традиційне для юридичної науки розуміння законодавства як форми існування (зовнішнього виразу) права. Зокрема, в такому сенсі розуміє законодавство О. І. Ющик, розглядаючи його як продукт нормотворчої діяльності і стверджуючи, що законодавство є особливою формою юридичного закону як особливого роду управлінського рішення²⁵⁸.

Можна, крім того, відзначити й те, що, попри різні підходи до розуміння поняття «законодавство», у літературі це поняття так або інакше пов'язується з нормативно-правовими актами органів або посадових осіб *держави* чи органів *місцевого самоврядування*, тобто з нормативними рішеннями органів публічної влади. Тому ми в роботі розглядатимемо поняття законодавства у найбільш широкому його значенні, на яке вказує Ю. С. Шемшученко, тобто як систему законів і постанов Верховної Ради України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, указів Президента України, постанов, декретів і розпоряджень Кабінету Міністрів України, а також нормативних актів міністерств і відомств, актів АР Крим, місцевих рад і місцевих державних адміністрацій, — як сферу законодавства України про фізичну культуру і спорт, визначену у статті 2 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» (національне спортивне законодавство).

При цьому в обсяг законодавства ми не включаємо нормативних актів інших суб'єктів правотворчості, які *не належать до*

²⁵⁷ Окрема думка судді Конституційного Суду України Савенка М. Д. у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа № 12-рп/1998). 09.07.1998 р. URL: <http://www.ccu.gov.ua/docs/391> (дата звернення: 24.07.2019). [137]

²⁵⁸ Ющик О. І. Теоретичні основи законодавчого процесу : монографія. Київ : Парламентське вид-во, 2004. С. 27–67. [80]

публічної влади (громадських об'єднань і організацій, підприємств тощо), і нормативних актів, які виступають не як акти загального значення, а як *часткові* (локальні, корпоративні) нормативно-правові акти, на відміну від джерел права загальнодержавного і місцевого публічно-владного значення.

У рамках вказаного визначення спортивного законодавства можливе також більш вузьке трактування цього поняття, якщо додати до критерію публічної влади її центральний (загальнонаціональний) рівень. Відтак поняття «спортивне законодавство» включатиме лише акти центральних органів державної влади.

Інакше кажучи, до спортивного законодавства ми включаємо *юридичні* нормативні акти, що утворюють нормативну основу, фундамент нормативно-правового регулювання інституту спорту.

Однак юридичні акти складають тільки частину нормативно-правового регулювання спортивних відносин і системи нормативного регулювання інституту спорту. Незрівнянно більшою складовою нормативно-правового регулювання спортивних відносин є система норм, які створюють суб'єкти вказаних відносин як специфічних норм сфери спорту.

Як ми вже відзначали, нормативне регулювання спорту поділяють на два комплекси: 1) *спортивне право* — комплекс нормативно-правового регулювання в сфері спорту; 2) «*lex sportiva*» — комплекс іншого (крім правового) нормативного регулювання (саморегулювання відносин у галузі спорту його суб'єктами, локально-корпоративне регулювання у сфері спорту тощо). Такий поділ на дві різні за природою нормативні підсистеми — правову та неправову (локально-корпоративну) — відзначають багато авторів. При цьому існують різні погляди на *lex sportiva*, природа і зміст якого з'ясовані недостатньо, аж до заперечення взагалі існування цієї нормативної (але не правової) системи²⁵⁹. З аналізу цієї точки зору ми дійшли висновку, що *правовою* регламентацією у сфері спорту автори вважають лише *законодавче* нормування

²⁵⁹ Понкин И. В., Понкина А. И. О корреляции Lex sportiva и спортивного права. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: «Юридические науки»*. 2012. № 3. С. 109–110. [25]

спорту державою, а нормативне регулювання актами, які не входять до системи законодавства держави, вони розглядають як *неправову* регламентацію, що передувала появі «*lex sportiva*».

Тобто остання походить не з права, а з «неправового» нормативного регулятора; тому визначення природи «*lex sportiva*» залежатиме від того, як визначити природу вказаного «неправового» регулятора, а отже залежить від розуміння кожним автором поняття права. Ми відзначили дискусійність такого підходу через існування різного розуміння права і, відповідно, неоднозначного визначення також і неправового регулятора (див. підрозділ 1.1 цієї роботи).

У зв'язку зі сказаним, нормативними актами спортивного законодавства України поряд із Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, що відповідно до статті 9 Конституції України є частиною національного законодавства, ми визначаємо такі нормативні акти з питань спорту: укази Президента України, постанови Верховної Ради України, постанови Кабінету Міністрів України, накази центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері фізичної культури та спорту (далі — Міністерства спорту). (Якщо вважати законодавством усі акти публічної влади, то до цього переліку треба віднести також нормативні акти з питань спорту місцевих органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування). Крім того, до актів спортивного законодавства, на нашу думку, належить віднести рішення та висновки Конституційного Суду України з питань законодавчого регулювання спортивних відносин.

Для уявлення про обсяг і зміст спортивного законодавства України наведемо деякі дані. Усього станом на 1 жовтня 2019 року налічується 76 чинних указів Президента України, що взагалі стосуються сфери спорту. Серед них основну частину складають 53 укази з кадрових питань Міністерства спорту. Ще 12 указів стосуються стипендій та нагород: призначення державних стипендій видатним діячам фізичної культури і спорту²⁶⁰; збільшення

²⁶⁰ Про призначення державних стипендій видатним діячам фізичної культури і спорту : Указ Президента України від 12.10.2015 р. № 577/2015. *Урядовий*

розміру та кількості стипендій Президента України для видатних спортсменів та їх тренерів²⁶¹; позбавлення стипендій Президента України для видатних спортсменів та тренерів України з олімпійських видів спорту²⁶², а також видатних спортсменів із паралімпійських і дефлімпійських видів спорту та їх тренерів²⁶³; стипендії Президента України для дітей з інвалідністю, які мають високі досягнення у всеукраїнських спортивних змаганнях, та їх тренерів²⁶⁴ та інші. Ряд указів стосуються питань державної підтримки фізичної культури і спорту в Україні. Тобто основна маса указів — індивідуальні, а не нормативні правові акти.

До нормативних актів, на наш погляд, можна віднести, зокрема, укази Президента України про затвердження Національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту²⁶⁵ та Державної програми розвитку фізичної культури і спорту в Україні²⁶⁶. Метою Доктрини

кур'єр. 2015. № 195. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/577/2015> (дата звернення: 05.09.2019). [138]

²⁶¹ Про збільшення розміру та кількості стипендій Президента України для видатних спортсменів та їх тренерів : Указ Президента України від 21.07.2008 р. № 642/2008 (у ред. від 25.09.2011 р.). *Урядовий кур'єр*. 2008. № 133. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/642/2008> (дата звернення: 05.09.2019). [139]

²⁶² Про позбавлення стипендій Президента України для видатних спортсменів та тренерів України з олімпійських видів спорту : Указ Президента України від 07.07.2015 р. № 395/2015. *Урядовий кур'єр*. 2015. № 122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/395/2015> (дата звернення: 05.09.2019). [140]

²⁶³ Про позбавлення стипендій Президента України для видатних спортсменів із паралімпійських і дефлімпійських видів спорту та їх тренерів : Указ Президента України від 09.02.2015 р. № 64/2015. *Урядовий кур'єр*. 2015. № 26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2015> (дата звернення: 05.09.2019). [141]

²⁶⁴ Про стипендії Президента України для дітей з інвалідністю, які мають високі досягнення у всеукраїнських спортивних змаганнях, та їх тренерів : Указ Президента України від 30.07.2019 р. № 561/2019. *Урядовий кур'єр*. 2019. № 145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561/2019> (дата звернення: 05.09.2019). [142]

²⁶⁵ Про Національну доктрину розвитку фізичної культури і спорту : Указ Президента України від 28.09.2004 р. № 1148/2004 (у ред. від 20.11.2005 р.). *Урядовий кур'єр*. 2004. № 189. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1148/2004> (дата звернення: 05.09.2019). [143]

²⁶⁶ Про державну підтримку розвитку фізичної культури і спорту в Україні : Указ Президента України від 22.06.1994 р. № 334/94. *Урядовий кур'єр*. 1994.

є орієнтація українського суспільства на поетапне формування ефективної моделі розвитку фізичної культури і спорту на демократичних та гуманістичних засадах. В основу Доктрини покладено ідею задоволення потреб кожного громадянина держави у створенні належних умов для занять фізичною культурою і спортом.

У Доктрині фізична культура визначається як складова загальної культури, суспільними проявами якої є фізичне виховання та масовий спорт, що є важливим чинником здорового способу життя, профілактики захворювань, організації змістовного дозвілля, формування гуманістичних цінностей та створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини. Спорт сприяє досягненню фізичної та духовної досконалості людини, виявленню резервних можливостей організму, формуванню патріотичних почуттів у громадян та позитивного міжнародного іміджу держави. Структура Доктрини включає в себе розділи «Фізичне виховання та масовий спорт (спорт для всіх) у формуванні здорового способу життя» (III), «Спорт вищих досягнень. Резервний спорт. Дитячо-юнацький спорт» (IV).

Так, спорт вищих досягнень, у визначенні цієї доктрини, включає в себе олімпійський, паралімпійський, дефлімпійський спорт, а також ті види спорту, які не входять до програм Олімпійських, Паралімпійських, Дефлімпійських ігор та професійного спорту. Основу розвитку спорту вищих досягнень становить система централізованої підготовки спортсменів, яка поступово наповнюється сучасними формами і технологіями.

У Державній програмі розвитку фізичної культури і спорту в Україні щодо спорту вищих досягнень зазначено про: створення цілісної системи олімпійської підготовки, яка об'єднувала б і координувала кадрові, фінансові, матеріально-технічні та науково-методичні ресурси; сприяння розвитку видів спорту, в яких спортсмени України можуть досягти високих результатів на чемпіонатах Європи, світу та Олімпійських іграх; збереження й удосконалення системи підготовки спортивних резервів, підвищення якості

функціонування дитячо-юнацьких спортивних шкіл. Передбачено заходи щодо реалізації напрямів розвитку фізичної культури і спорту, які стосуються спорту вищих досягнень: 1) визначити пріоритетні види спорту, в яких спортсмени України спроможні демонструвати високі спортивні досягнення на міжнародних змаганнях і Олімпійських іграх; 2) удосконалити систему підготовки національних збірних, в якій передбачалося б їх науково обґрунтоване комплектування, належне організаційне, матеріально-технічне, фінансове, медико-біологічне, кадрове та інформаційне забезпечення; 3) розробити нормативно-правову базу, що регламентує професійну діяльність спортсменів, тренерів та інших фахівців, для яких діяльність у сфері фізичної культури і спорту є головним джерелом доходів; 4) здійснити заходи щодо створення спортсменам — членам національних збірних команд України та їх тренерам належних умов для підготовки до Олімпійських ігор, надання їм необхідної допомоги в придбанні висококалорійних продуктів харчування, вирішенні житлових та інших побутових питань.

Указом Президента України від 29 червня 1994 року № 340/94 «Про День фізкультури і спорту» в Україні запроваджено День фізичної культури і спорту, який відзначається щорічно у другу суботу вересня²⁶⁷.

Іншим видом нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері спорту, є постанови Кабінету Міністрів України. Усього чинних постанов, що так чи інакше регулюють відносини у сфері спорту, налічується близько 40 станом на 1 жовтня 2019 року. Вони стосуються затвердження порядків, положень з питань, що стосуються використання коштів, передбачених у Державному бюджеті для розвитку фізичної культури та спорту²⁶⁸, та визначен-

²⁶⁷ Про День фізкультури і спорту : Указ Президента України від 29.06.1994 р. № 340/94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/340/94> (дата звернення: 05.09.2019). [145].

²⁶⁸ Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку фізичної культури, спорту вищих досягнень та резервного спорту : постанова Кабінету Міністрів України від 29.02.2012 р. № 152 (у ред. від 22.08.2019 р.). *Урядовий кур'єр*. 2012. № 46. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/152-2012-%D0%BF> (дата звернення: 05.09.2019). [146]

ня граничних розмірів винагород спортсменам і тренерам, а також порядку їх виплати²⁶⁹.

Уряд України укладає також міжнародні угоди у сфері спорту²⁷⁰.

Нормативна база міністерства з питань спорту станом на жовтень 2019 року складає близько 150 нормативно-правових актів. З них понад 30 наказів про затвердження правил спортивних змагань, якими встановлюються спортивно-технічні норми та норми спортивного права. Наприклад, Правила спортивних змагань з альпінізму, затверджені наказом Міністерства молоді та спорту України 23 жовтня 2018 року № 4894, визначають основні засади організації та проведення змагань з альпінізму і включають розділи, що визначають програму, ранги, дисципліни і види змагань; організацію проведення змагань; учасників, представників і тренерів команд; вимоги до проведення змагань із техніки альпінізму; вимоги до проведення змагань зі сходжень; визначення переможців змагань; процедуру апеляції²⁷¹. Понад двадцять наказів Міністерства спорту регулюють кваліфікаційні норми та вимоги. Також слід вказати на майже 50 актів, якими регулюються питання міжнародного співробітництва в галузі спорту.

Разом з тим не можна сказати, що стан обліку і систематизації підзаконних нормативних актів у галузі спорту є задовільним. Часто дуже важко віднайти необхідну інформацію про чинні нормативні акти та джерела їх публікації. Саме тому, а також через

²⁶⁹ Про заохочення спортсменів і тренерів з олімпійських та неолімпійських видів спорту : постанова Кабінету Міністрів України від 04.02.2016 р. № 91 (у ред. від 23.03.2019 р.). *Урядовий кур'єр*. 2016. № 49. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/91-2016-%D0%BF> (дата звернення: 05.09.2019). [147]

²⁷⁰ Угода між Урядом України та Урядом Латвійської Республіки про співробітництво в сфері освіти, науки, молоді та спорту : постанова Кабінету Міністрів України від 06.06.2018 р. № 463. *Офіційний вісник України*. 2019. № 35. Ст. 1251. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428_003-17 (дата звернення: 05.09.2019). [148]

²⁷¹ Правила спортивних змагань з альпінізму : наказ Міністерства молоді та спорту України від 23.10.2018 р. № 4894. *Офіційний вісник України*. 2018. № 96. Ст. 3190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1307-18> (дата звернення: 05.09.2019). [149]

обмежений нормативний обсяг дисертації, ми не аналізуємо нормативних актів спортивного права місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також нормативні акти національних спортивних організацій. До цих питань ми звернемося при розгляді проблем розвитку національного спортивного права.

3.2. Проблеми галузевого розвитку спортивного законодавства України

Наведений загальний огляд нормативного регулювання сфери спорту в Україні переконує в наявності у розвитку спортивного права як правової галузі багатьох проблем, у тому числі проблем теоретичного характеру.

Насамперед необхідно забезпечити цілісність погляду на правову систему як діалектичну єдність загального, особливого та одиничного, тобто розглядати всі одиничні правові явища у сфері спорту як складових єдиної правової системи, поєднаних в особливу цілісність, що виступає як її підсистема «спортивне право». Аналіз практики нормативного регулювання спортивних відносин, зокрема їх правового регулювання, вказує на помилковість обмеження підсистеми спортивного права рамками виключно *національної* правової системи, надаючи саме останній глобального завершального значення. У національній правовій системі можливе існування національного спортивного права, а не спортивного права взагалі. Не випадково тому в літературі автори й характеризують саме джерела національного спортивного права та джерела міжнародного права у сфері спорту²⁷².

Звертаючись до національного спортивного права України, на наш погляд, варто найперше вказати на недосконалість *конституційного регулювання* сфери спорту. Як уже було зазначено,

²⁷² Ющик О. О. Спортивне право: визначення поняття в контексті правової системи. *Право України*. 2019. № 10. С. 276–277; Ющик О. О. Джерела права в контексті визначення галузі спортивного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право»*. 2019. № 58. Т. 1. С. 56–60. [150; 151]

ми розглядаємо конституційне право кожної людини на вільний розвиток своєї особистості (ст. 23 Конституції) як *основоположне* щодо спортивного права, що визначає загальну юридичну умову для занять спортом — не порушувати права і свободи інших людей. Водночас обов'язок держави дбати про розвиток фізичної культури і спорту встановлений у статті 49 Конституції України, яка закріплює *право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування* (разом з обов'язком держави забезпечувати санітарно-епідемічне благополуччя), хоча, на наш погляд, право на охорону здоров'я не належить до прав суб'єктів спортивних відносин суспільного інституту спорту.

У зв'язку з цим цікаво порівняти, як вирішувалися питання конституційного регулювання спорту в Конституції УРСР 1978 року. Загальним чином про них згадано у главі 3 «Соціальний розвиток і культура». У статті 25 Конституції зазначалося про існування в УРСР єдиної системи *народної освіти*, яка слугує «комуністичному вихованню, *духовному та фізичному розвитку* молоді». А слово «спорт» було згадано у главі 6 Конституції УРСР, присвяченій основним правам, свободам та обов'язкам громадян. Більш конкретно — у статті 39, що закріплювала *право* громадян Української РСР *на відпочинок*, яке забезпечується, крім іншого, також наданням щорічних оплачуваних відпусток, днів щотижневого відпочинку, а також розширенням мережі культурно-освітніх і оздоровчих закладів, розвитком *масового спорту, фізичної культури* і туризму.

Тобто, Конституція УРСР сферу спорту і фізичної культури не відносила до регулювання охорони здоров'я, а пов'язувала її з регулюванням освіти молоді та правом громадян на відпочинок. Крім того, в Конституції йшлося не про спорт загалом, а про «масовий спорт» і фізичну культуру. Для «професійного спорту» ж залишалося хіба що право громадян на працю (ст. 38 Конституції УРСР)²⁷³. Таким чином, на нашу думку, можна говорити

²⁷³ Конституція (Основний Закон) України від 20.04.1978 р. (із змін. до 1994 р.). *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1978. № 18. Ст. 268. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09> (дата звернення: 14.06.2019). [152]

про правову невизначеність суспільного інституту спорту в радянський період, яка перейшла значною мірою і в наступну Конституцію України.

У цьому сенсі варто відзначити позицію І. А. Куян, на думку якої системність права передбачає, що норми права, об'єднуючись в інститути і галузі, утворюють єдину систему права. Провідне місце в утвердженні системності права посідає конституційне право, норми якого закріплюють визначальні принципи побудови суспільства і держави, які характеризують становище людини в суспільстві і державі, її невід'ємні права і свободи та закріплюють основні принципи побудови і функціонування системи органів публічної влади й саму цю систему. Системність права дає змогу системно охопити управлінським впливом необхідні сфери суспільних відносин та зобов'язує законодавця системно підходити до реформування найважливіших суспільних відносин у державі²⁷⁴.

Також О. В. Скрипнюк характеризує функції конституції як основні напрями впливу конституції на формування та розвиток державних і суспільних відносин, що зумовлені, з одного боку, її внутрішньою правовою специфікою, а з другого — об'єктивною потребою соціальної системи²⁷⁵.

З нашої точки зору, інституційна природа спорту і відносин, що складаються у цій сфері, об'єктивно обумовлює окреме конституційне визначення спортивного права як *права кожної людини на вільний вибір роду спортивних занять*, з урахуванням положень статей 21 та 24 Конституції України.

Таке право кожної людини доцільно закріпити в розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України в окремій статті 53¹, сформулювавши її наступним чином: «Стаття 53¹. Кожен має право на вільний вибір роду спортивних занять, що сприяють розвитку його особистості, в тому числі має право займатися спортом на професійній основі.

²⁷⁴ Куян І. А. Суверенітет: проблеми теорії і практики: конституційно-правовий аспект : монографія. Київ : ВЦ «Академія», 2013. С. 204. [153]

²⁷⁵ Скрипнюк О. В. Конституція України та її функції: проблеми теорії та практики реалізації. До десятої річниці прийняття Конституції України. Київ : Академія правових наук України, 2005. С. 16. [154]

Держава дбає про розвиток спорту в Україні у взаємодії з іншими державами, міжнародними та національними спортивними організаціями».

У зв'язку з цим доцільно вилучити слова «і спорту» з частини четвертої статті 49 Конституції України, залишивши в ній за державою обов'язок дбати про *розвиток фізичної культури* і забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя — як юридичної умови гарантування конституційного права кожного на охорону здоров'я і медичну допомогу.

Така пропозиція впливає з відзначеного нами вище співвідношення спорту та фізичної культури, як одного із засобів підтримання та відновлення здоров'я. Як така, фізична культура є ближчою за своїм призначенням до інституту охорони здоров'я, в той час як інститут спорту вимагає особливої — спортивної медицини і, відповідно, спеціалізованих спортивних лікарів. Разом з тим спортивне право і медичне право є самостійними галузями.

Медичне право визначається як система правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері охорони здоров'я і медичного страхування²⁷⁶.

Як зазначає О. В. Іглін, питання розвитку спорту і медицини обговорюються в ООН, у тому числі у Всесвітній організації охорони здоров'я та Міжнародному олімпійському комітеті; відбиваються в конституціях багатьох країн, програмах політичних партій тощо. Спорт і медицина мають велике суспільне значення як діяльність, що розширює межі людських можливостей, охороняє здоров'я. У сфері спорту задіяні значні матеріальні й фінансові ресурси, діють сильні стимули як матеріального, так і духовного характеру.

У сфері медицини накопичилось чимало проблем, як організаційно-технічного, так і матеріального характеру. Усе це свідчить не лише про актуальність у розвитку галузей спортивного і медичного права, а й про певні загальносоціальні та загальноправові моменти в їх предметі, що на науковому рівні може їх зблизити і сформувати єдину систему правових норм. Справді, існує ряд

²⁷⁶ Воробьёва Л. В. Медицинское право : учеб. пособие. Тамбов : Изд-во ГОУ ВПО ТГТУ, 2010. 80 с. [155]

інститутів, близьких як спортивному, так і медичному праву: допінг, стандартизація, страхування здоров'я, соціальність, гендерність, кваліфікаційність, нормативність ГПО та інші²⁷⁷.

Наша пропозиція міститься також у руслі чинного Закону України «Про фізичну культуру і спорт», відповідно до статті 6 якого «центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері охорони здоров'я, в межах повноважень забезпечують розвиток спортивної медицини».

Пропозиція щодо конституювання спортивного права людини означає, крім того, необхідність реформування державного управління фізичною культурою і спортом, особливо зважаючи на те, як *безсистемно і непослідовно* вирішувалося питання державного управління спортом в Україні впродовж майже тридцяти останніх років.

Так, правонаступником Держкомітету УРСР у справах молоді, фізичної культури та спорту у 1991 році стало Міністерство України у справах молоді і спорту²⁷⁸. Через п'ять років Указом Президента України на базі Міністерства України у справах молоді і спорту, Комітету у справах неповнолітніх Кабінету Міністрів України, Комітету у справах жінок, материнства і дитинства при Президентові України, що були ліквідовані, утворюється Міністерство України у справах сім'ї та молоді, а також Державний комітет України з фізичної культури і спорту²⁷⁹. Указом Президента України від 14 листопада 1996 року № 1078/96 затверджується Положення про Державний комітет України з фізичної культури і спорту²⁸⁰.

²⁷⁷ Иглин А. В. Правовая характеристика биостимуляторов и допинга нормами спортивного медицинского права. *Рациональное питание, пищевые добавки и биостимуляторы*. 2016. № 2. С. 45–46. [27]

²⁷⁸ Питання Міністерства України у справах молоді і спорту : постанова Кабінету Міністрів України від 03.10.1991 р. № 242. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/242-91-%D0%BF> (дата звернення: 05.09.2019). [156]

²⁷⁹ Про зміни в системі центральних органів виконавчої влади України : Указ Президента України від 26.07.1996 р. № 596/96. *Урядовий кур'єр*. 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/596/96> (дата звернення: 05.09.2019). [157]

²⁸⁰ Положення про Державний комітет України з фізичної культури і спорту : Указ Президента України від 14.11.1996 р. № 1078/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1078/96> (дата звернення: 05.09.2019). [158]

У 1999 році на базі Державного комітету України з фізичної культури і спорту, а також Державного комітету України у справах сім'ї та молоді й Державного комітету України по туризму було утворено Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму України²⁸¹.

Через два роки згідно з Указом Президента України «Про заходи щодо забезпечення реалізації державної політики у галузі туризму» Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму України реорганізовано у Державний комітет України з питань фізичної культури і спорту, Державний комітет України у справах сім'ї та молоді і Державну туристичну адміністрацію України²⁸². У лютому 2005 року Державний комітет України з питань фізичної культури і спорту разом з Міністерством України у справах сім'ї, дітей та молоді реорганізовано в Міністерство України у справах молоді та спорту²⁸³. Ще через півроку міністерство було перейменоване у Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту²⁸⁴.

У 2010 році шляхом реорганізації Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту й Міністерства освіти і науки України утворено Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, та створено дві окремі служби: Державну службу молоді та спорту України і Державну службу інтелектуальної власності України²⁸⁵.

²⁸¹ Про зміни у структурі центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 15.12.1999 р. № 1573/99. *Офіційний вісник України*. 1999. № 50. Ст. 2435. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1573/99> (дата звернення: 05.09.2019). [159]

²⁸² Про заходи щодо забезпечення реалізації державної політики у галузі туризму : Указ Президента України від 14.12.2001 р. № 1213/2001. *Урядовий кур'єр*. 2001. № 235. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213/2001> (дата звернення: 05.09.2019). [160]

²⁸³ Про Міністерство України у справах молоді та спорту : Указ Президента України від 26.02.2005 р. № 381/2005. *Урядовий кур'єр*. 2005. № 41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381/2005> (дата звернення: 05.09.2019). [161]

²⁸⁴ Про Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту : Указ Президента України від 18.08.2005 р. № 1176/2005. *Урядовий кур'єр*. 2005. № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1176/2005> (дата звернення: 05.09.2019). [162]

²⁸⁵ Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 09.12.2010 р. № 1085/2010 (у ред. від 21.01.2014 р.).

У 2013 році знову відбувається реорганізація Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та Державної служби молоді та спорту України, внаслідок якої утворюється Міністерство молоді та спорту України та Міністерство освіти і науки України²⁸⁶.

Далі, у вересні 2019 року згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади» ліквідовані Міністерство молоді та спорту і Міністерство культури й реорганізовано Міністерство інформаційної політики та, зважаючи на це утворюється Міністерство культури, молоді та спорту України, на яке відтепер покладаються завдання і функції ліквідованих органів²⁸⁷.

У жовтні 2019 року Кабінет Міністрів України схвалив постанову «Питання діяльності Міністерства культури, молоді та спорту України», якою затвердив Положення «Про Міністерство культури, молоді та спорту України» (далі — Положення)²⁸⁸.

Пунктом 1 Положення визначено, що Міністерство культури, молоді та спорту України (МКМС) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. МКМС є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах культури та мистецтв, державної мовної політики, охорони культурної спадщини, фізичної культури і спорту, національно-патріотичного виховання, популяризації України у світі, музейної справи, державного

Урядовий кур'єр. 2010. № 234. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010> (дата звернення: 05.09.2019). [163]

²⁸⁶ Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 28.02.2013 р. № 96/2013. *Урядовий кур'єр*. 2013. № 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96/2013> (дата звернення: 05.09.2019). [164]

²⁸⁷ Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2019 р. № 829. *Урядовий кур'єр*. 2019. № 167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/829-2019-%D0%BF> (дата звернення: 28.09.2019). [165]

²⁸⁸ Про Міністерство культури, молоді та спорту України : положення 2019 р. URL: <http://195.78.68.90/6de8fed8/docs/5437f75c/Dodatok.pdf> (дата звернення: 18.10.2019). [166]

інномовлення, інформаційного суверенітету України та інформаційної безпеки, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей, у молодіжній, інформаційній та видавничій сфері, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері кінематографії, відновлення та збереження національної пам'яті. МКМС є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері туризму та курортів (крім здійснення державного нагляду (контролю) у сфері туризму та курортів), а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері телебачення і радіомовлення.

МКМС є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав національних меншин.

МКМС є суб'єктом протидії корупційним правопорушенням, що впливають на результати офіційних спортивних змагань.

При цьому серед основних завдань МКМС забезпечення формування та реалізація державної політики у сферах фізичної культури і спорту виявилось на останньому місці (пункт 2 Положення).

Складається враження, що держава не може чітко визначитися з тим, яким чином здійснювати державне управління сферами фізичної культури і спорту. А таке ставлення держави до управління сферою спорту не може не позначитися негативно на формуванні спортивного права в Україні.

На наш погляд, дбати про розвиток фізичної культури держава повинна з акцентом на охорону здоров'я населення, в органічному зв'язку із забезпеченням належних санітарно-епідемічних умов. Для цього, з нашої точки зору, доцільно утворити департамент з фізкультурно-оздоровчої роботи у системі Міністерства охорони здоров'я. Що ж стосується *спорту*, то для управління цією сферою в Україні доцільно мати окреме *Міністерство спорту*. Така позиція виходить з інституційних особливостей спорту, враховує вітчизняну практику, а також світовий досвід організації управління спортом, який свідчить на користь спеціалізації державного управління сферою спорту. Наприклад, у такий спосіб вирішено питання у Республіці Білорусь, у якій функціонує Міністерство

спорту і туризму. Міністерство спорту як самостійне утворено в Бразилії та Росії.

У багатьох країнах спортом опікуються не міністерства, а спеціалізовані державні органи нижчого рівня: Головне управління спорту Китайської Народної Республіки, Державний Секретаріат у справах спорту Французької Республіки, Секретаріат спорту Аргентинської Республіки, Державний комітет Туркменістану зі спорту тощо.

У зв'язку з пропозицією конституційних змін, а також змін в управлінні спортом потребує концептуального перегляду також чинний Закон України «Про фізичну культуру і спорт». Ним визначено сферу законодавства України про фізичну культуру і спорт, яка «базується на Конституції України і складається з цього Закону, відповідних міжнародних договорів України та інших нормативно-правових актів, що регулюють правовідносини у цій сфері». При цьому станом на час ухвалення його в новій редакції не враховано Закон України «Про підтримку олімпійського, паралімпійського руху та спорту вищих досягнень в Україні» від 14.09.2000 року, а тому статтю 2 Закону необхідно було доповнити після слів «цього Закону» словами «та інших законів», про які наміє згадано раніше.

Термін «спорт» визначено у статті 1 Закону як «діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на виявлення та уніфіковане порівняння досягнень людей у фізичній, інтелектуальній та іншій підготовленостях шляхом проведення спортивних змагань та відповідної підготовки до них».

При цьому спорт має такі *напрями*: дитячий спорт, дитячо-юнацький спорт, резервний спорт, спорт вищих досягнень, професійний спорт, спорт ветеранів, олімпійський спорт, неолімпійський спорт, службово-прикладний та військово-прикладний спорт, спорт осіб з інвалідністю тощо. Цей перелік не є вичерпним, зокрема у статті 14 Закону йдеться про центри *студентського спорту* вищих навчальних закладів, який, на відміну від інших термінів, у статті 1 не визначено.

Водночас у Законі надано визначення терміна «види спорту» — це різновиди змагальної діяльності у спорті, що

здійснюється з дотриманням визначених правил; види спорту поділяються на групи: олімпійські види спорту — види спорту, включені до програми Олімпійських ігор; неолімпійські види спорту — види спорту, не включені до програми Олімпійських ігор; види спорту осіб з інвалідністю — види спорту, включені до програм Паралімпійських і Дефлімпійських ігор, та види спорту, не включені до програм Паралімпійських і Дефлімпійських ігор, у яких беруть участь особи з інвалідністю.

У статті 1 Закону також є визначення термінів «масовий спорт» і «фізична культура». Так, *масовий спорт* (спорт для всіх) — діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на забезпечення рухової активності людей під час їх дозвілля для зміцнення здоров'я. А *фізична культура* — діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на забезпечення рухової активності людей з метою їх гармонійного, передусім фізичного, розвитку та ведення здорового способу життя. Фізична культура має такі напрями: фізичне виховання різних груп населення, масовий спорт, фізкультурно-спортивна реабілітація.

Наведені визначення термінів свідчать про їх недосконалість і необхідність їх нормативного уточнення. Як зазначає, зокрема, В. І. Риндюк, точність (чіткість, однозначність, недвозначність) передбачає досягнення повної відповідності між ідеєю, думкою законодавця і вираження цієї думки в законодавчому акті. Неточні формулювання закону ведуть до втрати правом його регулятивної властивості. Одним із юридико-мовних прийомів забезпечення точності законодавчих актів є правильне розташування в тексті родових і видових понять²⁸⁹.

Зокрема, «масовий спорт» не віднесено до напрямів або до видів спорту, про нього також не йдеться в окремій статті Закону; а тому невідомо, в рамках якої класифікації та з якою метою його виділено в ньому. Так, шахи можна вважати масовим заняттям, однак воно не спрямоване на «забезпечення рухової активності людей», хоча є разом з тим одним із видів спорту і навіть спорту

²⁸⁹ Риндюк В. І. Проблеми законодавчої техніки в Україні: теорія та практика : монографія / відп. ред. О. І. Ющик. Київ : Юрид. думка, 2012. С. 107. [167]

вищих досягнень. Таке визначення терміна «масовий спорт» фактично не відрізняється від визначення терміна «фізична культура».

У Законі викладено статтю 3 під назвою «Права громадян у сфері фізичної культури і спорту», хоча в ній сказано лише про *одне* право: «займатися фізичною культурою і спортом незалежно від ознак раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак». Частина друга цієї статті встановлює лише, яким шляхом *забезпечується* це право, а саме: шляхом вільного вибору видів спорту та фізкультурно-спортивних послуг; доступності та безпечності занять фізичною культурою і спортом; захисту прав та законних інтересів громадян; створення закладів фізичної культури і спорту; об'єднання громадян у громадські організації фізкультурно-спортивної спрямованості; здобуття спеціальної освіти та здійснення відповідної професійної діяльності.

Стаття 5 чинного Закону має назву «Державне управління у сфері фізичної культури і спорту» і встановлює, що державне управління фізичною культурою і спортом здійснюється центральним органом виконавчої влади, який *забезпечує формування* державної політики у сфері фізичної культури та спорту, центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері фізичної культури та спорту, за сприяння відповідно інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Відповідно стаття 6 називається «Повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері фізичної культури та спорту, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері фізичної культури та спорту, та інших центральних органів виконавчої влади у сфері фізичної культури і спорту». Ці зміни внесено ще у 2012 році, зважаючи на те, що на той час існували *одночасно* Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України і Державна служба молоді та спорту України.

Однак *після цього* у 2013 році вказані органи було реорганізовано й утворені Міністерство молоді та спорту України і Міністерство освіти і науки України. При цьому відповідні зміни у статті 5

і 6 Закону не внесено, а тому незрозуміло, на якій *законній підставі* здійснено реорганізацію управління спортом шість років тому, а також нещодавні зміни у 2019 році, що не відповідають Закону.

У зв'язку з цим відзначимо висловлену в літературі думку, що статус джерела права мають тільки чинні закони, а чинність закону пов'язується з відповідними техніко-юридичними вимогами. Однак на практиці відбувається систематичне порушення спеціальної процедури внесення змін до законів, положення яких впливають на показники бюджету. Порушується вимога викладати зміни до законів в окремому законопроекті²⁹⁰.

На нашу думку, з точки зору законодавчого закріплення *управління* спортом значно більш вдалою була редакція Закону від 1993 року, в якій окремі глави були присвячені державному управлінню у сфері фізичної культури і спорту (глава 4) та самоврядуванню у сфері фізичної культури і спорту (глава 5).

Взагалі первинна редакція Закону України «Про фізичну культуру і спорт» мала, з нашої точки зору, краще концептуальне вирішення і не вимагала таких радикальних змін, які тільки погіршили законодавче регулювання сфери спорту. Досить порівняти структуру первинної та нової редакцій. Первинна редакція мала шість глав: 1. «Загальні положення», 2. «Сфери і напрями впровадження фізичної культури», 3. «Спорт — особлива сфера фізкультурної діяльності», 4. «Державне управління у сфері фізичної культури і спорту», 5. Самоврядування у сфері фізичної культури і спорту», 6. «Заключні положення»²⁹¹.

Так, новою редакцією Закону не враховано важливі положення, які містила первинна редакція. Зокрема, це стосується статті 2 «Завдання фізичної культури і спорту в Україні», згідно з якою основними завданнями фізичної культури і спорту є постійне підвищення рівня здоров'я, фізичного та духовного розвитку

²⁹⁰ Теплюк М. О., Ющик О. І. До проблеми якості закону України як джерела права. *Право України*. 2017. № 6. С. 21–22. [168]

²⁹¹ Про фізичну культуру і спорт : Закон України (у ред. від 08.06.2007 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 14. Ст. 80. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12/ed20070608> (дата звернення: 05.09.2019). [169].

населення, сприяння економічному і соціальному прогресу суспільства, а також утвердження міжнародного авторитету України у світовому співтоваристві.

Зміна первинної статті Закону 1993 р. «Право громадян на заняття фізичною культурою і спортом» на нову редакцію стосовно забезпечення цього права фактично скасувала наступні важливі положення:

«Держава надає необхідну допомогу, пільги та гарантії окремим категоріям громадян, у тому числі інвалідам, для реалізації ними своїх прав у сфері фізичної культури і спорту. Держава забезпечує пріоритетний розвиток фізичної культури і спорту на селі, створює необхідні умови для занять фізичною культурою і спортом сільських працівників і членів їх сімей.

Держава гарантує надання в порядку, передбаченому Кабінетом Міністрів України, безкоштовних та пільгових фізкультурно-оздоровчих послуг дітям, в тому числі: дітям-сиротам та дітям, що залишилися без піклування батьків, дітям, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, дітям з багатодітних та малозабезпечених сімей, дітям-інвалідам.

Держава забезпечує в межах, визначених Кабінетом Міністрів України, надання безкоштовних та пільгових фізкультурно-оздоровчих послуг дітям дошкільного віку, учням загальноосвітніх та професійних навчально-виховних закладів, ветеранам війни і особам, прирівняним до них, а також встановлює пільги при наданні таких послуг іншим категоріям громадян.

Держава створює умови для правового захисту інтересів громадян у сфері фізичної культури і спорту, розвиває фізкультурно-спортивну індустрію та інфраструктуру, заохочує прагнення громадян зміцнювати своє здоров'я, вести здоровий спосіб життя».

Новою редакцією замість цього встановлено, що «це право забезпечується шляхом: вільного вибору видів спорту та фізкультурно-спортивних послуг; доступності та безпечності занять фізичною культурою і спортом; захисту прав та законних інтересів громадян; створення закладів фізичної культури і спорту; об'єднання громадян у громадські організації фізкультурно-спортивної спрямованості; здобуття спеціальної освіти та здійснення

відповідної професійної діяльності». Державу, по суті, звільнено від забезпечення та гарантування права кожного займатися фізичною культурою і спортом.

Таке рішення законодавця, на наш погляд, є порушенням вимоги частини третьої статті 22 Конституції України, згідно з яким при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. На це вказав Конституційний Суд України в рішенні від 20 березня 2002 року № 5-рп/2002, зазначивши, що, оскільки для значної кількості громадян України пільги, компенсації і гарантії, право на які передбачене чинним законодавством, є додатком до основних джерел існування, необхідною складовою конституційного права на забезпечення життєвого рівня (стаття 48 Конституції України), який принаймні не може бути нижчим від прожиткового мінімуму, встановленого законом (частина третьої статті 46 Конституції України), то звуження змісту та обсягу цього права шляхом прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів за статтею 22 Конституції України не допускається. Зупинення його дії можливе за умови введення відповідно до пункту 31 частини першої статті 85 та пункту 19 статті 92 Конституції України надзвичайного стану (стаття 64 Конституції України)²⁹².

Якщо врахувати недоліки чинного Закону, про які було вже сказано раніше, то в контексті формування національної галузі спортивного права в Україні існує актуальна проблема прийняття *нового* базового закону про спорт, а також потреба упорядкування законодавства щодо регулювання розвитку фізичної культури в нашій країні. Новий закон має усунути недоліки законодавчого регулювання сфер спорту і фізичної культури, врахувавши і позитивні, і негативні моменти обох редакцій Закону України «Про фізичну культуру і спорт».

²⁹² Рішення Конституційного Суду України від 20.03.2002 р. № 5-рп/2002 (справа щодо пільг, компенсацій і гарантій). *Вісник Конституційного Суду України*. 2002. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-02> (дата звернення: 11.05.2019). [170].

При цьому було б доцільно враховувати практику визначення і вирішення актуальних проблем спортивного права інших країн.

Так, зокрема, К. К. Дроздова і О. Б. Калашнікова відзначають, що перелік актуальних проблем спортивного права ніколи не може бути визнаний вичерпним. Вони називають найбільш актуальні проблеми російського спортивного права: 1. Необхідність суттєвого вдосконалення і кодифікації законодавства про спорт; 2. Законодавче закріплення відтермінування або звільнення від служби за призовом для професійних спортсменів; 3. Кардинальна зміна державної політики боротьби з корупцією у сфері спорту. Наводиться думка С. І. Нагих про те, що спорт став помітним суспільним явищем і не може відмежуватися від соціально-економічних і політичних процесів²⁹³. Фінансово-економічний статус спорту, спонсорство, ліцензійна діяльність несуть у собі значну небезпеку поширення корупції, трансформації ціннісних пріоритетів спорту; 4. Необхідність боротьби з політизацією спорту; 5. Розвиток спорту як засобу профілактики вживання наркотиків та алкоголю. На думку фахівців, дитина, яка систематично захоплена заняттями спортом з раннього дитинства, у 12 років виробляє вже імунітет до шкідливих звичок; 6. Створення та закріплення галузевого правового інституту захисту на міжнародному рівні інтересів країни в сфері спорту і прав учасників спортивних правовідносин; 7. Необхідність істотного вдосконалення системи підготовки кадрів і підвищення кваліфікації працівників сфери фізичної культури і спорту; 8. Розвиток спорту як засобу громадянсько-патріотичного виховання дітей і молоді; 9. Покращення і розширення матеріально-технічної бази спорту, забезпечення доступності спортивних майданчиків, споруд і приміщень для масового спорту; 10. Створення системи профілактики спортивного хуліганства, екстремізму й інших протиправних дій

²⁹³ Нагих С. И. Основные акты Совета Европы о физической культуре и спорте и борьба с коррупцией в сфере спорта. *Социология и коррупция* : материалы науч.-практ. конф. (г. Москва, 20 марта 2003 г.). Москва : РНОПЭ. 2003. С. 132–133. [171]

спортивних уболівальників²⁹⁴; 11. Необхідність удосконалення законодавства з метою додаткового врегулювання використання коштів обов'язкового соціального страхування для забезпечення функціонування профспілкових дитячо-юнацьких спортивних установ²⁹⁵; 12. Підвищення ефективності боротьби із вживанням допінгу в спорті з одночасними гарантіями виключення помилки у визначенні факту вживання допінгу та безпідставного притягнення спортсменів до відповідальності; 13. Законодавче підвищення ролі та відповідальності держави у сфері фізичного розвитку та оздоровлення нації, підвищення й чітка регламентація персональної відповідальності чиновників органів виконавчої влади в галузі спорту за стан справ у цій галузі; 14. Розробка професійних стандартів — кваліфікаційних вимог для всіх управлінських посад у спорті. Очевидно, зазначають автори, що без серйозного «перезавантаження» російського спортивного права, без впровадження інноваційних технологій та підходів усунути проблеми в цій сфері не вийде²⁹⁶.

З урахуванням викладеного, в контексті отриманих у підсумку дослідження теми цієї монографії висновків, можна запропонувати варіант проекту Закону «Про фізичну культуру і спорт» в новій редакції, який міститься у Додатку²⁹⁷.

Висновки до Розділу 3

1. Об'єктивно необхідним для формування галузі спортивного права стає закріплення окремого конституційного визначення спортивного права як права кожної людини на вільний вибір роду

²⁹⁴ Понкин И. В. Правонарушения спортивных болельщиков на массовых зрелищных спортивных мероприятиях: зарубежные подходы к формулированию сути деяний. *Спортивное право*. Москва : Статут. 2013. № 6. С. 25–29. [172]

²⁹⁵ Соловьев А. А. Систематизация законодательства о спорте (российский и зарубежный опыт) : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Москва, 2011. С. 332. [173]

²⁹⁶ Дроздова Е. К., Калашникова Е. Б. Актуальные проблемы спортивного права. *OlymPlus. Гуманитарная версия*. 2016. № 1. С. 56–57. [174]

²⁹⁷ Див. «Додаток» у цій монографії. С. 222.

спортивних занять в окремій статті Основного закону. Таке положення доцільно включити окремою статтею 53¹ до розділу II чинної Конституції України.

2. Чинне законодавство України і нормативна база спорту не мають належного обліку та системи ведення і потребують вдосконалення. Необхідним є нове концептуальне визначення правового регулювання сфери спорту в Україні з чітким визначенням співвідношення державного та самоврядного управління сферою спорту, а також врахування інституційної природи спорту та відмінності його від фізичної культури.

3. Сфера спорту об'єктивно потребує самостійного управління нею та відповідного галузевого закріплення у правовій системі.

ПІСЛЯМОВА

Поширена у науковій літературі точка зору на спортивне право як на комплексну галузь національного права не є достатньо обґрунтованою, оскільки виокремлення цієї галузі базується на таких, що є дискусійними, критеріях предмета і методу правового регулювання, які не витримують критики. Таким критерієм має бути специфіка правових норм, які складають цю галузь, з точки зору предмета самих норм сфери спорту, а не зовнішніх щодо них суспільних відносин, як «предмета правового регулювання».

До числа правових норм, якими регулюються суспільні відносини у сфері спорту, повинні бути віднесені норми усіх відповідних суб'єктів правотворчості, а не лише норми, встановлені державою.

При визначенні джерел спортивного права, автори надто розширюють їх поняття, включаючи в нього і неправовий зміст, та розширюють коло цих джерел за рахунок включення тих актів, які регулюють інші відносини (трудові, податкові, кримінальні тощо), що суперечить об'єктивному критерію формування галузі права за предметом регулювання, який визначається характером суспільних відносин спортивної сфери.

Є достатньо підстав розглядати спорт як один із суспільних інститутів, поряд із такими інститутами, як мистецтво, наука, сім'я, церква тощо, як специфічну сферу суспільних відносин, котра цілеспрямовано діє на поведінку людей, породжує й охороняє комплекс норм, якими закріплюються і стабілізуються існуючі спортивні відносини, упорядковується їх структура, визначаються цілі й функції спорту, його відношення з іншими інститутами, зокрема, з державою, а також соціальними спільнотами і групами. У такому аспекті спорт є інституційним об'єктом права, що визначає специфіку предмета його правового регулювання.

Основою формування правових норм в окрему галузь «спортивне право» є відповідні права суб'єктів спортивних відносин (спортсменів, тренерів, спортивних лікарів, спортивних суддів), спортивні права яких закріплюються в диспозиціях правових норм. Тому хибною є думка про розподіл норм спортивного права як комплексної галузі по інших галузях права (цивільного, трудового, кримінального, міжнародного тощо).

Нормативна сфера спорту включає спортивно-технічні норми, спортивно-регламентні норми та організаційно-спортивні норми. Дві останні категорії норм складають систему нормативно-правового регулювання спортивних відносин, специфіка яких залежить від характеру тієї діяльності, що виступає як «спортивна діяльність».

Органи публічної влади не є інституційними органами спорту, на відміну від спортивного самоуправління в рамках інституту спорту, вказані органи не є суб'єктами спорту. Тому відносини суб'єктів спорту з іншими суб'єктами, включно із суб'єктами публічної влади (адміністративні, цивільні, трудові, міжнародні, процесуальні тощо) регулюються нормами відповідної галузі права, а не спортивним правом, і в цих відносинах вказані суб'єкти виступають як суб'єкти адміністративного тощо права, а не як суб'єкти спортивного права.

Поняття спортивного права в системі права не можна обмежувати лише національними рамками через глобальність спорту як суспільного інституту. Воно повинно бути визначене з урахуванням цього глобального характеру і розуміння права з точки зору юридичної соціології та правового плюралізму, який трактує право не тільки як продукт держави, а й як продукт правотворчості інших (недержавних) суб'єктів.

Автор визначає загальне поняття спортивного права як таку галузь світової правової системи, яку складають правові норми, що регулюють права та обов'язки суб'єктів спорту у спортивних правовідносинах. Зазначеною дефініцією розкривається сутність спортивного права як галузі права, що унормовує спортивні відносини, якими є взаємні відносини суб'єктів спорту; до останніх належать суб'єкти спортивної діяльності та її забезпечення, а унормування спортивних відносин передбачає регулювання прав

та обов'язків суб'єктів спорту нормами спортивного права у спортивних правовідносинах, і права та обов'язки суб'єктів спортивних правовідносин складають предмет спортивного права як галузі права.

Загальне поняття спортивного права потребує його видового поділу, який може бути здійснений за єдиною суб'єктно-забезпечувальною ознакою. Відтак виділяються глобальне, національне та субінституційне спортивне право, кожне з яких відзначається специфікою спортивних відносин та їх суб'єктного складу.

Об'єктивно необхідним для формування галузі спортивного права стає закріплення окремого конституційного визначення спортивного права як права кожної людини на вільний вибір роду спортивних занять в окремій статті Основного закону. Це положення доцільно включити окремою статтею 53¹ до розділу II чинної Конституції України.

Чинне законодавство України і нормативна база спорту не мають належного обліку та системи ведення і потребують вдосконалення. Необхідним є нове концептуальне визначення правового регулювання сфери спорту в Україні з чітким визначенням співвідношення державного і самоврядного управління сферою спорту, а також врахування інституційної природи спорту та відмінності його від фізичної культури. Сфера спорту об'єктивно потребує самостійного управління нею й відповідного галузевого закріплення у правовій системі.

ЗАКОН УКРАЇНИ

«Про фізичну культуру і спорт»

(Проект)

Цей Закон визначає правові та організаційні основи діяльності у сферах фізичної культури і спорту в Україні, засади функціонування і розвитку вказаних сфер для забезпечення конституційних прав кожної людини на охорону здоров'я та на вільний розвиток своєї особистості.

Глава I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Сфери фізичної культури і спорту

1. Фізична культура — складова культури, яку становлять цінності, знання і норми, що їх створює та використовує суспільство у фізкультурній діяльності для задоволення потреб людини в підтриманні й зміцненні її здоров'я, а також для підвищення соціальної активності й формування здорового способу її життя. Фізкультурна діяльність включає в себе фізкультурне виховання, фізкультурну підготовку та фізкультурно-оздоровчу реабілітацію громадян.

2. Фізкультурне виховання — напрям фізичної культури, пов'язаний з набуттям людиною відповідних знань і умінь щодо використання її активності для підтримання й зміцнення здоров'я, оздоровлення і забезпечення готовності до професійної діяльності та активної участі в житті суспільства.

Фізкультурна підготовка — складова фізкультурного виховання різних груп населення, яка полягає у формуванні рухових та інших умінь і навичок людини з урахуванням особливостей професійної діяльності.

Фізкультурно-оздоровча реабілітація — система заходів з використанням фізичних та інших вправ для відновлення здоров'я людини, спрямованих на відновлення за допомогою занять фізичною культурою функціональних можливостей її організму для поліпшення фізичного і психологічного стану.

3. Спорт — спрямована на розвиток людини та формування її як гармонійної особистості сфера специфічної діяльності, в процесі якої шляхом уніфікованого порівняння досягнень у певних видах фізичних,

технічних та інших спеціальних вправ виявляються фізичні, вольові та інтелектуальні спроможності особи. Основою сфери спорту є спортивна діяльність, специфіка якої визначається метою, завданнями, засобами та особливим складом суб'єктів цієї діяльності.

Стаття 2. Право на вільний доступ до фізичної культури та на вільний вибір роду спортивних занять

1. Держава гарантує право на вільний доступ до фізичної культури кожному незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної належності, статі, освіти, віросповідання, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин.

2. Кожен має право на вільний вибір роду спортивних занять, що сприяють розвитку його особистості, в тому числі має право займатися спортом на професійній основі відповідно до законодавства України.

3. Іноземці та особи без громадянства на території України користуються правами у сферах фізичної культури і спорту нарівні з громадянами України, якщо інше не передбачено законами України або відповідними міжнародними договорами України.

Стаття 3. Завдання фізичної культури і спорту в Україні

1. Завданнями фізичної культури і спорту в Україні є постійне підвищення рівня здоров'я населення, фізичного і духовного розвитку особистості, сприяння економічному і соціальному прогресу суспільства, утвердження міжнародного авторитету країни у світовому співтоваристві.

Стаття 4. Пропаганда фізичної культури і спорту

1. Суспільство і держава, дбаючи про забезпечення права кожного на вільний доступ до фізичної культури і вільний вибір роду спортивних занять, з метою посилення почуття відповідальності кожної людини за своє здоров'я та розвиток особистості, формуючи у населення потребу в систематичних заняттях фізичною культурою і спортом, пропагують фізичну культуру і спорт шляхом:

- інформування населення стосовно важливості фізичної культури і спорту, їх значення для здоров'я нації та утвердження здорового способу життя;

- висвітлення у засобах масової інформації, інших джерелах, в тому числі використовуючи соціальну рекламу, необхідності регулярних занять фізичною культурою і спортом;

- проведення відповідних фізкультурних і спортивних заходів з метою популяризації та пропаганди фізичної культури і спорту.

Стаття 5. Принципи функціонування і правового регулювання сфер фізичної культури і спорту

1. Функціонування і правове регулювання фізичної культури і спорту в Україні ґрунтується на таких принципах:

послідовність, наступність і наукова обґрунтованість фізкультурного виховання та фізкультурної підготовки осіб різних вікових категорій;

забезпечення права кожного на вільний доступ до фізичної культури та на вільний вибір роду спортивних занять, встановлення гарантій цих прав;

суспільна і державна підтримка сфер фізичної культури і спорту;

створення безпечних умов заняття фізичною культурою і спортом для суб'єктів фізкультурної і спортивної діяльності, а також учасників масових фізкультурних і спортивних заходів;

сприяння розвитку фізичної культури і спорту для осіб з обмеженими можливостями здоров'я та інших категорій осіб, які потребують посиленого соціального захисту;

заборона дискримінації та насильства в сферах фізичної культури і спорту, протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань;

поєднання державного управління і саморегулювання відносин у сферах фізичної культури і спорту.

Стаття 6. Показники стану розвитку фізичної культури і спорту

1. Основними показниками стану розвитку фізичної культури і спорту в Україні є рівень здоров'я і фізичного розвитку різних верств населення; ступінь використання фізичної культури в різних сферах діяльності, рівень розвитку системи фізичного виховання, самодіяльного масового спорту; забезпеченість сфер фізичної культури і спорту фізкультурно-спортивними спорудами та обладнанням і знаряддям; кваліфікаційні досягнення спортсменів України в окремих видах спорту. Зазначені основні показники є основою для формування державної програми розвитку фізичної культури і спорту в Україні.

Стаття 7. Державне регулювання і підтримка фізичної культури і спорту

1. Держава регулює відносини у сферах фізичної культури і спорту шляхом здійснення відповідної державної політики, затвердження і реалізації державних програм розвитку фізичної культури і спорту

в Україні, матеріально-технічного, фінансового, кадрового, інформаційного, правового та іншого забезпечення сфер фізичної культури і спорту.

2. Держава заохочує прагнення громадян зміцнювати своє здоров'я, вести здоровий спосіб життя, розвиває фізкультурно-спортивну індустрію та інфраструктуру, створює умови для правового захисту інтересів громадян у сферах фізичної культури і спорту.

3. Фізкультурний і спортивний рух в Україні спираються на різнобічну діяльність громадських і самоврядних організацій фізкультурно-спортивного спрямування. Держава визнає широкий самодіяльний статус фізкультурного і спортивного руху, забезпечує необхідну взаємодію державних органів та органів місцевого самоврядування з цими громадськими і самоврядними організаціями.

4. Держава визнає і всебічно підтримує олімпійський рух в Україні, діяльність всеукраїнських фізкультурно-спортивних товариств, національних спортивних федерацій, інших громадських організацій сфери фізичної культури та організацій спортивного спрямування.

5. Держава надає окремим категоріям громадян, в тому числі інвалідам, необхідну допомогу, пільги та гарантії для реалізації ними своїх прав у сферах фізичної культури і спорту, а також забезпечує розвиток фізичної культури і спорту в сільській місцевості, створює необхідні умови для занять фізичною культурою і спортом сільських працівників і членів їхніх сімей.

6. Держава гарантує надання в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, безоплатно або на пільгових умовах фізкультурно-оздоровчих послуг дітям, в тому числі дітям-інвалідам, дітям-сиротам і дітям, які залишилися без піклування батьків, дітям з багатодітних та малозабезпечених сімей, а також постраждалим внаслідок Чорнобильської катастрофи особам.

7. Держава у визначених Кабінетом Міністрів України межах забезпечує надання безоплатно або на пільгових умовах фізкультурно-оздоровчих послуг дітям дошкільного віку, учням загальноосвітніх та професійних навчально-виховних закладів, а також ветеранам війни і особам, що прирівнюються до них, встановлює пільги при наданні таких послуг іншим категоріям громадян.

Стаття 8. Державні програми розвитку фізичної культури і спорту

1. Для забезпечення реалізації політики держави у сферах фізичної культури і спорту Верховна Рада України у встановленому порядку

затверджує державні програми розвитку фізичної культури і державні програми розвитку спорту в Україні.

2. Реалізацію державних програм, вказаних у частині першій цієї статті, здійснюють центральні органи державної виконавчої влади, визначені цим Законом.

3. Фінансування державних програм розвитку фізичної культури і розвитку спорту в Україні здійснюється у порядку, встановленому законодавством, у межах коштів, передбачених державним і місцевими бюджетами, а також з інших джерел фінансування, визначених законодавством України.

Стаття 9. Державні органи, відповідальні за реалізацію державних програм розвитку фізичної культури і спорту

1. Реалізацію державних програм розвитку фізичної культури та державних програм розвитку спорту в Україні здійснюють згідно з цим Законом центральний орган державної виконавчої влади, відповідальний за державну політику у сфері спорту (Міністерство молоді і спорту України), а також центральний орган державної виконавчої влади, відповідальний за державну політику у сфері охорони здоров'я (Міністерство охорони здоров'я України), та інші органи державної виконавчої влади, визначені Кабінетом Міністрів України.

2. Міністерство молоді і спорту України разом з Міністерством охорони здоров'я України щорічно затверджують у встановленому порядку Єдиний календарний план фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходів України.

3. Повноваження центрального органу державної виконавчої влади, відповідального за державну політику у сфері спорту, визначаються цим Законом та положенням, затвердженим відповідно до нього Кабінетом Міністрів України.

Стаття 10. Законодавство про фізичну культуру і спорт

1. Законодавство про фізичну культуру і спорт складають Конституція та закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також інші нормативно-правові акти органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

2. Відносини у сфері спорту в Україні регулюються також нормативними та іншими правовими актами міжнародних і національних спортивних організацій відповідно до цього Закону.

Глава II

СФЕРА ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Стаття 11. Суб'єкти сфери фізичної культури

1. Суб'єктами сфери фізичної культури є фізкультурно-оздоровчі заклади, центри фізичного здоров'я населення, центри фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю, які здійснюють фізкультурне виховання, фізкультурну підготовку та фізкультурно-оздоровчу реабілітацію громадян, фізичні особи — фахівці з фізкультурно-оздоровчої діяльності, що здійснюють фізкультурну діяльність, а також колективи фізичної культури, фізкультурно-спортивні товариства та інші фізкультурні об'єднання.

Стаття 12. Фізкультурно-оздоровчі заклади

1. Фізкультурно-оздоровчими закладами є засновані з метою здійснення фізкультурної діяльності фізичними та/або юридичними особами державної, комунальної або приватної власності комплекси, центри, клуби, студії тощо, в яких створено належні умови для занять громадян фізичною культурою.

2. Фізкультурно-оздоровчі заклади діють на підставі статуту (положення) та реєструються у порядку, встановленому законодавством.

3. Фінансування діяльності фізкультурно-оздоровчих закладів може здійснюватися за рахунок коштів власника (засновника), а також інших джерел, не заборонених законодавством.

4. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування сприяють діяльності фізкультурно-оздоровчих закладів шляхом надання організації, методичної, інформаційної та правової підтримки і допомоги.

Стаття 13. Центри фізичного здоров'я населення

1. Центри фізичного здоров'я населення — заклади фізичної культури, що здійснюють фізкультурну діяльність шляхом залучення різних груп населення до систематичних занять фізичною культурою.

2. Засновниками центрів фізичного здоров'я населення можуть виступати держава, в особі центрального органу державної виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, а також місцевих державних адміністрацій; органи місцевого самоврядування.

3. Центри фізичного здоров'я населення створюються і діють відповідно до Типового положення, яке затверджується центральним органом державної виконавчої влади, відповідальним за реалізацію державної політики у сфері охорони здоров'я.

4. Фінансування центрів фізичного здоров'я населення здійснюється за рахунок коштів державного бюджету та місцевих бюджетів, а також за рахунок інших джерел, передбачених законодавством.

Стаття 14. Центри фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю

1. Відповідно до цього Закону в Україні створюються та діють Український центр фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю, регіональні центри фізичної культури і спорту інвалідів, а також центри фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю, засновані юридичними та/або фізичними особами.

2. Український центр фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю — спеціалізований заклад, який у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, створюється центральним органом виконавчої влади, відповідальним за реалізацію державної політики у сфері спорту, за участі центрального органу виконавчої влади, відповідального за реалізацію державної політики у сфері охорони здоров'я, з метою реалізації політики у цих сферах щодо осіб з інвалідністю, для здійснення заходів з організації фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності зазначених осіб та їх фізкультурно-спортивної реабілітації.

3. Український центр фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю за участю національних спортивних федерацій осіб з інвалідністю або їх спілок, які є членами Міжнародного паралімпійського комітету та Міжнародного спортивного комітету глухих, забезпечує підготовку та участь національних збірних команд інвалідів у Паралімпійських і Дефлімпійських іграх, інших міжнародних змаганнях.

4. Регіональні центри фізичної культури і спорту інвалідів створюються місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування. Регіональні центри фізичної культури і спорту інвалідів можуть створюватися також фізичними та/або юридичними особами.

5. Регіональні центри разом з органами державної влади та органами місцевого самоврядування забезпечують розвиток фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю у регіоні, проводять фізкультурні і спортивні заходи для осіб з інвалідністю, забезпечують фізкультурно-спортивну реабілітацію таких осіб.

6. Фінансування Українського центру фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю, а також регіональних центрів з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю, створених органами державної влади та органами місцевого самоврядування, здійснюється за рахунок коштів відповідно державного або місцевого бюджету. Центри фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю, засновані фізичними або юридичними

особами, утримуються за рахунок коштів засновників та інших позабюджетних джерел, не заборонених законом.

Стаття 15. Фізкультурна діяльність за місцем роботи громадян

1. Адміністрація підприємств, установ, організацій:

створює працівникам належні умови для здійснення фізкультурної та спортивної діяльності відповідно до умов колективного договору;

надає працівникам та членам їх сімей для занять фізичною культурою та масовим спортом спортивні споруди, що перебувають на балансі відповідних підприємств, установ, організацій, забезпечує функціонування таких спортивних споруд; виділяє кошти на придбання спортивного інвентарю та обладнання, оплату праці відповідних фахівців з фізичної культури і спорту;

заохочує працівників, які систематично займаються фізичною культурою і масовим спортом;

сприяє об'єднанню працівників у колективи фізичної культури та/або спортивні клуби.

2. Умови і порядок створення та використання матеріально-технічної бази фізкультурної і спортивної діяльності за місцем роботи громадян, порядок фінансування і забезпечення сфери фізичної культури фахівцями для проведення занять із працівниками підприємств, установ, організацій та членами їх сімей визначаються цим Законом, іншим законодавством і колективними договорами.

Стаття 16. Колективи фізичної культури

1. Колективи фізичної культури є добровільними об'єднаннями працівників підприємств, установ, організацій, що створюються громадянами за місцем роботи з метою здійснення фізкультурної діяльності. Такі колективи можуть бути осередками фізкультурно-спортивних товариств.

2. Колективи фізичної культури проводять фізкультурну діяльність за рахунок коштів власників відповідних підприємств, установ, організацій та/або коштів їх профспілкової організації, призначених на фізкультурну діяльність, а також за рахунок членських внесків.

Стаття 17. Фізична культура у галузі освіти

1. Фізична культура у галузі освіти має на меті забезпечити розвиток фізичного здоров'я учнів та студентів, комплексний підхід до формування розумових і фізичних здібностей особистості, вдосконалення фізичної та психологічної підготовки до активного життя, професійної діяльності на принципах індивідуального підходу, пріоритету оздоровчої

спрямованості, широкого використання різноманітних засобів та форм фізичного виховання і масового спорту, безперервності цього процесу протягом усього життя.

2. Фізична культура у галузі освіти базується на затверджених відповідно до закону державних стандартах освіти, спрямованих на забезпечення науково обґрунтованих норм рухової активності дітей та молоді з урахуванням стану їхнього здоров'я, рівня фізичного та психічного розвитку. Керівники закладів освіти зобов'язані забезпечувати створення сприятливих умов для належної рухової активності учнів та студентів.

3. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування сприяють розвитку фізичної культури у галузі освіти. У закладах освіти та дошкільних закладах передбачаються посади фахівців з фізичної культури.

4. Проведення обов'язкових занять з фізичної культури у закладах дошкільної, загальної середньої, спеціалізованої, професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти здійснюється відповідно до навчальних програм, затверджених у порядку, встановленому законодавством. У закладах освіти заняття з фізкультурно-спортивної реабілітації учнів і студентів з інвалідністю є обов'язковими, їх періодичність та інтенсивність визначаються індивідуально, з урахуванням медичних рекомендацій.

5. Уроки з фізичної культури у закладах загальної середньої, спеціалізованої, професійної (професійно-технічної) освіти є обов'язковими і проводяться не менше трьох разів на тиждень. За наявності коштів у відповідних бюджетах місцеві органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування можуть запроваджувати додаткові уроки з фізичної культури в закладах загальної середньої та спеціалізованої освіти.

6. Заклади загальної середньої, спеціалізованої, професійної (професійно-технічної) освіти з урахуванням місцевих природних умов, інтересів учнів самостійно визначають зміст, форми і засоби їх рухової активності, методи проведення занять з фізичної культури та організовують позаурочну фізкультурно-спортивну роботу за участю закладів позашкільної освіти, добровільних об'єднань фізкультурно-спортивного спрямування.

Стаття 18. Об'єднання фізкультурно-спортивного спрямування учнів та студентів

1. У закладах загальної середньої, спеціалізованої, професійної, фахової передвищої, вищої освіти створюються учнівські та студентські добровільні об'єднання з метою залучення молоді у позанавчальний час до фізкультурної та спортивної діяльності, які діють на підставі відповідних статутів.

2. Завданнями об'єднань фізкультурно-спортивної спрямованості учнів та студентів є сприяння удосконаленню обов'язкових занять з фізичної культури у закладах загальної середньої, спеціалізованої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти, а також організації і проведенню спортивних змагань серед учнів та студентів.

Стаття 19. Фізкультурно-спортивні товариства

1. Фізкультурно-спортивні товариства є добровільними об'єднаннями громадян з метою сприяння реалізації державної політики у сфері фізичної культури та спорту, що на громадських засадах організують фізкультурну діяльність за місцем роботи або проживання громадян та беруть участь у розвитку певних видів спорту.

2. Фізкультурно-спортивні товариства діють на підставі статуту, яким визначається їх всеукраїнський або місцевий статус. Всеукраїнські товариства діють на всій території України і повинні мати місцеві осередки у більшості областей (колективи фізичної культури, спортивні клуби тощо).

3. Всеукраїнські фізкультурно-спортивні товариства можуть виступати засновниками закладів фізичної культури і спорту, зокрема дитячо-юнацьких спортивних шкіл, відповідних підприємств, бути власниками спортивних споруд та іншого майна; створювати штатні спортивні команди резервного спорту у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

4. Всеукраїнські фізкультурно-спортивні товариства співпрацюють з центральним органом виконавчої влади, відповідальним за реалізацію державної політики у сферах фізичної культури і спорту, іншими центральними органами виконавчої влади, з місцевими органами державної виконавчої влади і органами місцевого самоврядування, а також з іншими об'єднаннями фізкультурно-спортивного спрямування на підставі договорів, що укладаються відповідно до законодавства.

5. Центральні органи виконавчої влади можуть надавати всеукраїнським фізкультурно-спортивним товариствам фінансову підтримку за рахунок коштів державного бюджету відповідно до закону.

6. Місцеві органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування за рахунок коштів місцевих бюджетів надають фінансову підтримку осередкам всеукраїнських фізкультурно-спортивних товариств для проведення фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходів, здійснення їх діяльності та діяльності заснованих ними дитячо-юнацьких спортивних шкіл.

Стаття 20. Фізична підготовка у Збройних Силах України, інших військових формуваннях, правоохоронних органах, рятувальних та інших спеціальних службах

1. Фізична підготовка військовослужбовців є складовою частиною системи навчання та виховання особового складу Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, і спрямована на забезпечення фізичної готовності особового складу до професійної діяльності.

2. Форми, зміст і порядок організації фізичної підготовки та спортивної діяльності військовослужбовців, співробітників правоохоронних органів та спеціальних служб визначаються законодавством України згідно з цим Законом, а також іншими нормативними актами відповідних органів державної влади.

3. Рівень фізичної підготовленості військовослужбовців, співробітників правоохоронних органів, рятувальних та інших спеціальних служб враховується у встановленому порядку при присвоєнні чергових військових і спеціальних звань та при призначенні на відповідні посади.

4. У Збройних Силах України, інших військових формуваннях, у правоохоронних органах, рятувальних та інших спеціальних службах для організації фізкультурної і спортивної діяльності відповідними центральними органами державної виконавчої влади можуть створюватися заклади фізичної культури і спорту (спортивні клуби, бази тощо). При цих закладах можуть у встановленому порядку функціонувати дитячо-юнацькі спортивні школи.

5. Спортивні споруди закладів фізичної культури і спорту, зазначених у частині четвертій цієї статті, використовуються для організації та проведення занять з фізичної підготовки військовослужбовців і працівників Збройних Сил України, інших військових формувань, співробітників правоохоронних органів, рятувальних та інших спеціальних служб, а також для тренувальної підготовки спортсменів до участі у спортивних змаганнях.

6. У Збройних Силах України та інших військових формуваннях, правоохоронних органах та спеціальних службах у разі потреби можуть бути утворені окремі структурні підрозділи з управління фізичною підготовкою та спортивною діяльністю відповідного органу, формування, спеціальної служби.

Стаття 21. Фізкультурна діяльність за місцем проживання, відпочинку та оздоровлення громадян

1. Забезпечення умов для фізкультурної діяльності за місцем проживання та відпочинку громадян покладається на місцеві органи державної

виконавчої влади та органи місцевого самоврядування і здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів. З цієї метою місцеві органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування можуть створювати центри фізичного здоров'я населення, організовувати будівництво спортивних споруд та співпрацювати з відповідними громадськими об'єднаннями фізкультурно-спортивної спрямованості та іншими закладами фізичної культури і спорту.

2. Власники санаторно-курортних закладів, закладів відпочинку та об'єктів туристичної інфраструктури, зокрема туристичних баз, створюють умови для здійснення фізкультурної діяльності та фізкультурно-спортивної реабілітації відповідно до вимог законодавства та інших чинних нормативних актів.

3. Сільські, селищні ради, а також підприємства, установи, організації, розташовані в сільській місцевості, створюють умови для залучення жителів села, селища до активних занять фізичною культурою і спортом, доступності для них спортивних споруд закладів фізкультурно-спортивного профілю; сприяють утворенню та діяльності у межах відповідних територій колективів фізичної культури і спортивних клубів, створенню і функціонуванню дитячо-юнацьких спортивних шкіл у кожному сільському районі, у тому числі їх відділень (філій) у селах та селищах, а також їх фінансового забезпечення і підтримки.

Стаття 22. Фізкультурна діяльність у місцях попереднього ув'язнення та в установах виконання покарань

1. Громадянам, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення та в установах виконання покарань, гарантується право займатися фізкультурною діяльністю.

2. Адміністрація місць попереднього ув'язнення та установ виконання покарань створює особам, які в них перебувають, умови для занять фізичною культурою. Неповнолітнім особам створюються умови для фізичного виховання відповідно до вимог, встановлених законодавством щодо занять фізичною культурою для закладів загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти.

3. Центральний орган державної виконавчої влади, відповідальний за державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, визначає порядок проведення фізкультурної діяльності в установах виконання покарань та місцях попереднього ув'язнення, а також нормативи забезпеченості їх обладнанням та інвентарем фізкультурно-спортивного призначення.

4. Державні органи, які здійснюють нагляд і контроль за дотриманням прав людини в Україні, забезпечують виконання адміністрацією

місць попереднього ув'язнення та установ виконання покарань положень, зазначених у частинах другій і третій цієї статті.

Глава III

СФЕРА СПОРТУ

Стаття 23. Спортивна діяльність та її суб'єкти

1. Основу спорту становить спортивна діяльність, що включає спортивно-тренувальну підготовку та спортивно-змагальну діяльність.

2. Суб'єктами спортивної діяльності є спортсмени, тренери, їх помічники, спортивні судді, а також спортивні лікарі, які беруть безпосередню участь у спортивній діяльності відповідно до встановлених нормативних вимог.

3. Спортсменом визнається особа, яка систематично займається певним видом (видами) спорту, бере участь в офіційних спортивних змаганнях та має відповідну спортивну кваліфікацію. Особа без спортивної кваліфікації, яка бере участь в офіційних спортивних змаганнях, вважається фізкультурником.

4. Тренером є особа, яка має відповідну середню професійну освіту або вищу освіту, отримала у встановленому порядку допуск до проведення зі спортсменами чи іншими особами тренувальних занять і підготовки їх до участі в спортивних змаганнях та керівництва участю їх у змаганнях. Тренер при здійсненні спортивної діяльності може мати помічників і визначати їх обов'язки.

5. Спортивним суддею вважається особа, яка пройшла спеціальну підготовку та отримала відповідну кваліфікаційну категорію і яка уповноважена організатором спортивного змагання забезпечити дотримання його учасниками правил виду спорту та положення (регламенту) про це спортивне змагання.

6. Спортивний лікар — спеціаліст спортивної медицини, який має допуск до спортивної діяльності та виконує обов'язки щодо визначення стану здоров'я, функціонального стану і розвитку організму спортсмена, щодо визначення для спортсменів спортивного режиму та профілактичних заходів, діагностики і лікування згідно зі встановлених норм захворювань та інших ушкоджень здоров'я спортсмена, пов'язаних зі спортивною діяльністю.

7. Кваліфікаційні вимоги стосовно спортсмена, тренера, спортивного судді та спортивного лікаря встановлюються цим Законом та відповідно до нього іншими нормативними актами.

Стаття 24. Спортивні заходи

1. Спортивно-тренувальна та спортивно-змагальна діяльність здійснюються шляхом проведення відповідних спортивних заходів.

2. Організаційні форми спортивно-тренувальних заходів (тренування, спортивні збори тощо) та порядок їх проведення визначаються організаторами цих заходів згідно з вимогами нормативно-методичних документів з відповідного виду спорту.

3. Організаційними формами спортивних змагань є спортивний поєдинок та спортивний турнір. Спортивний поєдинок — спортивне змагання двох і більше спортсменів чи їх команд, метою якого є остаточне визначення переможців змагання та/або відбір учасника (учасників) наступних спортивних поєдинків у межах цього чи іншого спортивного турніру. Спортивний турнір — нормативно визначені кількість і порядок проведення спортивних поєдинків, за результатом яких встановлюються переможці спортивних змагань (турніру).

4. Спортивний поєдинок і спортивний турнір можуть мати статус офіційного або неофіційного спортивного змагання. Статус спортивного змагання визначається організатором (організаторами) відповідного спортивного заходу. Організатори офіційного спортивного змагання визначають також обов'язкові спортивні дисципліни та/або вид (види) спорту, з яких проводиться спортивне змагання.

6. Організаторами спортивних заходів можуть бути органи державної влади, органи місцевого самоврядування, суб'єкти спорту, визначені цим Законом, а також організатори міжнародних спортивних змагань, в яких беруть участь суб'єкти спорту України. Організатор (організатори) офіційного спортивного змагання та їх правовий статус визначаються правилами змагань та іншими нормативними актами відповідно до цього Закону.

Стаття 25. Суб'єкти спорту

1. Суб'єкти спортивної діяльності, зазначені в статті 22 цього Закону, а також фізичні та юридичні особи (крім органів державної влади та органів місцевого самоврядування), які здійснюють організаційне, кадрове, матеріально-технічне, фінансове, інформаційне, нормативне та інше забезпечення спортивної діяльності відповідно до цього Закону, є суб'єктами спорту. До них належать: спортивні клуби, дитячо-юнацькі спортивні школи, заклади спеціалізованої освіти спортивного профілю із специфічними умовами навчання, школи вищої спортивної майстерності, центри олімпійської підготовки, центри студентського спорту

закладів вищої освіти, громадські об'єднання спортивного спрямування, спортивні федерації з видів спорту, Національний олімпійський комітет України, а також суб'єкти паралімпійського і дефлімпійського руху.

Стаття 26. Спортивні клуби

1. Спортивним клубом є спеціалізована спортивна організація (заклад), яка сприяє розвитку певного виду або певних видів спорту шляхом реалізації відповідних спортивних заходів і забезпечення необхідної для цього спортивної діяльності, а також надає відповідні спортивні послуги населенню.

2. Засновниками спортивного клубу можуть бути фізичні та юридичні особи, незалежно від профілю їх діяльності, фізкультурно-спортивні товариства відповідно до статті 19 цього Закону, а також органи місцевого самоврядування й інші суб'єкти.

3. Спортивний клуб реєструється у встановленому порядку і діє на підставі статуту (положення). яким визначаються напрями діяльності клубу, його структура та органи управління, умови функціонування, а також права та обов'язки членів клубу.

4. Спортивна діяльність з особами віком до 18 років здійснюється у спортивному клубі за навчальними програмами з відповідних видів спорту, затвердженими в установленому порядку.

5. Фінансування діяльності спортивного клубу здійснюється за рахунком коштів власника (засновника), інших джерел, не заборонених законодавством. Засновники спортивних клубів незалежно від форми власності можуть встановлювати плату за надання клубом фізкультурно-спортивних послуг.

6. У спортивних клубах комунальної форми власності діти, які потребують особливої соціальної уваги й підтримки, та особи з інвалідністю можуть отримувати безоплатні або на пільгових умовах фізкультурно-спортивні послуги за рішенням відповідних рад у встановленому законодавством порядку.

7. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування сприяють діяльності спортивних клубів шляхом надання організаційної, методичної та іншої допомоги.

Стаття 27. Дитячо-юнацькі спортивні школи

1. Дитячо-юнацькі спортивні школи є закладами спеціалізованої освіти спортивного профілю, які забезпечують розвиток здібностей вихованців в обраному ними виді спорту, створюють необхідні умови для

гармонійного виховання, фізичного розвитку, повноцінного оздоровлення, змістовного відпочинку і дозвілля дітей та молоді, самореалізації, набуття навичок здорового способу життя, а також підготовки спортсменів для резервного спорту.

2. Засновниками дитячо-юнацьких спортивних шкіл можуть бути органи державної виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, фізкультурно-спортивні товариства, інші громадські об'єднання фізкультурно-спортивного спрямування, підприємства, установи, організації та їх об'єднання, а також громадяни.

3. Дитячо-юнацькі спортивні школи створюються та діють відповідно до положення про дитячо-юнацьку спортивну школу, затвердженого Кабінетом Міністрів України.

4. Організаційно-методичне забезпечення дитячо-юнацьких спортивних шкіл, а також встановлення порядку надання їм вищої, першої, другої категорій з урахуванням вимог положення про дитячо-юнацьку спортивну школу здійснює центральний орган державної виконавчої влади, відповідальний за державну політику у сфері спорту.

5. Фінансування дитячо-юнацьких спортивних шкіл здійснюється за рахунок коштів власника (засновника), відповідного бюджету, інших джерел, не заборонених законодавством.

Стаття 28. Заклади спеціалізованої освіти спортивного профілю зі специфічними умовами навчання

1. Заклади спеціалізованої освіти спортивного профілю зі специфічними умовами навчання є закладами загальної середньої освіти, професійної (професійно-технічної) освіти, позашкільної освіти, закладами фахової передвищої освіти або закладами вищої освіти, які забезпечують відбір, а також спортивну підготовку у поєднанні зі здобуттям учнями і студентами відповідної освіти найбільш обдарованих дітей та молоді, створюють умови для розвитку їхніх здібностей з метою досягнення високих спортивних результатів і поповнення національних збірних команд з певних видів спорту.

2. Засновниками закладів спеціалізованої освіти спортивного профілю зі специфічними умовами навчання можуть бути відповідно до закону органи державної виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, а також фізичні та/або юридичні особи, за рахунок майна яких і за рішенням яких засновано вказаний заклад, або які в інший передбачений законом спосіб набули статус засновника цього закладу. Заклад набуває статусу закладу спеціалізованої освіти спортивного профілю зі

специфічними умовами навчання за рішенням центрального органу державної виконавчої влади, відповідального за державну політику у сфері спорту, в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

3. Освітній процес у закладах спеціалізованої освіти спортивного профілю із специфічними умовами навчання здійснюється на одному або кількох рівнях освіти: загальної середньої; професійної (професійно-технічної); фахової передвищої; вищої. Заклади спеціалізованої освіти спортивного профілю із специфічними умовами навчання, що реалізують освітні програми на кількох рівнях освіти, належать до закладів вищого рівня, які провадять освітню діяльність.

4. Заклади спеціалізованої освіти спортивного профілю із специфічними умовами навчання здійснюють свою діяльність відповідно до Типового положення, затвердженого за поданням центрального органу виконавчої влади, відповідального за державну політику у сфері спорту, Кабінетом Міністрів України.

5. Фінансування закладів спеціалізованої освіти спортивного профілю зі специфічними умовами навчання здійснюється за рахунок коштів відповідного бюджету, інших джерел, не заборонених законодавством.

6. Особи, які здобувають спортивну освіту у закладах спеціалізованої освіти спортивного профілю із специфічними умовами навчання, безоплатно забезпечуються відповідно до законодавства місцями у пансіонатах та гуртожитках, харчуванням, спортивною формою, спортивним інвентарем, а також стипендіями.

Стаття 29. Школи вищої спортивної майстерності

1. Школи вищої спортивної майстерності — заклади у сфері спорту, які здійснюють підготовку спортсменів резервного спорту і спорту вищих досягнень шляхом постійно діючих навчально-тренувальних зборів, а також забезпечують участь спортсменів у відповідних змаганнях.

2. Засновниками шкіл вищої спортивної майстерності можуть бути державні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, а також фізкультурно-спортивні товариства.

3. Школи вищої спортивної майстерності створюються та діють відповідно до положення про школу вищої спортивної майстерності, яке затверджується центральним органом державної виконавчої влади, відповідальним за державну політику у сфері спорту.

4. Фінансування шкіл вищої спортивної майстерності здійснюється за рахунок коштів власника (засновника), відповідного бюджету, інших джерел, не заборонених законодавством.

Стаття 30. Центри олімпійської підготовки

1. Центри олімпійської підготовки — заклади сфери спорту, які здійснюють підготовку спортсменів національних збірних команд з олімпійських видів спорту шляхом проведення постійно діючих навчально-тренувальних зборів на спортивних спорудах, де створені умови проживання, харчування, належного медичного забезпечення спортсменів, наукового забезпечення їх підготовки, а також забезпечення участі спортсменів у відповідних змаганнях.

2. Засновниками центрів олімпійської підготовки можуть бути державні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, спортивні федерації, фізкультурно-спортивні товариства, інші громадські об'єднання фізкультурно-спортивного спрямування, заклади вищої освіти.

3. Центри олімпійської підготовки створюються та діють відповідно до положення про центр олімпійської підготовки, затвердженого Кабінетом Міністрів України.

4. Заклад набуває статусу центру олімпійської підготовки за рішенням центрального органу виконавчої влади, відповідального за політику у сфері спорту, згідно з положенням про центр олімпійської підготовки. Державним центрам олімпійської підготовки може бути у встановленому порядку надано статус національних центрів олімпійської підготовки.

5. Фінансування центрів олімпійської підготовки здійснюється за рахунок коштів власника (засновника), інших джерел, не заборонених законодавством. Фінансування державних та комунальних центрів олімпійської підготовки здійснюється за рахунок коштів відповідного бюджету.

Стаття 31. Центри студентського спорту закладів вищої освіти

1. Центри студентського спорту закладів вищої освіти є закладами у сфері спорту, які створюють умови для поєднання навчання студентів у закладі вищої освіти та підготовки їх із визнаних в Україні видів спорту до участі у чемпіонатах світу та Європи серед студентів, у всесвітніх спортивних універсіадах.

2. Засновниками центрів студентського спорту закладів вищої освіти можуть бути державні центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані заклади вищої освіти, а також заклади вищої освіти.

3. Центри студентського спорту закладів вищої освіти створюються та діють відповідно до положення про центр студентського спорту закладів вищої освіти, затвердженого Кабінетом Міністрів України.

4. Заклад набуває статусу центру студентського спорту закладу вищої освіти за рішенням центрального органу виконавчої влади, відповідального за державну політику у сфері освіти, на підставі вимог, визначених положенням про центр студентського спорту закладів вищої освіти.

5. Фінансування діяльності центрів студентського спорту закладів вищої освіти здійснюється за рахунок коштів власника (засновника), відповідного бюджету, інших джерел, не заборонених законодавством.

Стаття 32. Громадські об'єднання спортивного спрямування у сферах учнівського, студентського та ветеранського спорту

1. У сфері спорту України діють громадські об'єднання спортивного спрямування: Українська федерація учнівського спорту, Спортивна студентська спілка України, громадські об'єднання ветеранів спорту.

2. Українська федерація учнівського спорту є громадським об'єднанням спортивного спрямування учнів, яке має всеукраїнський статус та визнане Міжнародною федерацією учнівського спорту.

3. Українська федерація учнівського спорту:

представляє Україну у відповідних міжнародних спортивних організаціях, на Всесвітніх гімназіадах, інших міжнародних спортивних змаганнях серед учнівської молоді, якщо інше не передбачено відповідними міжнародними договорами України та/або міжнародними організаціями;

може організовувати та проводити на території України всеукраїнські та міжнародні заходи серед учнівської молоді з видів спорту спільно з відповідними спортивними федераціями;

співпрацює з центральним органом виконавчої влади, відповідальним за державну політику у сфері освіти і науки, іншими центральними органами виконавчої влади, відповідними структурними підрозділами місцевих органів державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, іншими громадськими організаціями фізкультурно-спортивного спрямування на підставі договорів, що укладаються відповідно до законодавства.

4. Українська федерація учнівського спорту може отримувати підтримку, у тому числі фінансову, від органів державної влади, закладів освіти, установ, підприємств, організацій державної та комунальної форми власності відповідно до закону на організацію і проведення спортивних заходів, включених до державних програм з розвитку спорту. Відокремлені підрозділи Української федерації учнівського спорту можуть отримувати допомогу органів місцевого самоврядування згідно з законом для проведення спортивних заходів відповідно до місцевих програм

розвитку спорту.

5. Спортивна студентська спілка України є громадським об'єднанням спортивного спрямування студентів, яке має всеукраїнський статус та визнане Міжнародною федерацією університетського спорту.

6. Спортивна студентська спілка України:

представляє Україну у відповідних міжнародних спортивних організаціях, на Всесвітніх універсіадах, інших міжнародних спортивних змаганнях серед студентів, якщо інше не передбачено вимогами відповідних міжнародних організацій та/або міжнародними договорами України;

може організовувати і проводити на території України всеукраїнські та міжнародні заходи серед студентів з видів спорту спільно з відповідними спортивними федераціями;

співпрацює з центральним органом виконавчої влади, відповідальним за державну політику у сфері освіти і науки, іншими центральними органами виконавчої влади, відповідними структурними підрозділами місцевих органів державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, іншими громадськими об'єднаннями фізкультурно-спортивного спрямування на підставі договорів, що укладаються відповідно до законодавства.

7. Спортивна студентська спілка України може отримувати підтримку, у тому числі фінансову, від органів державної влади, закладів освіти, установ, підприємств, організацій державної та комунальної форми власності відповідно до закону — на організацію і проведення спортивних заходів, включених до державних програм з розвитку спорту. Відокремлені підрозділи Спортивної студентської спілки України можуть отримувати допомогу органів місцевого самоврядування згідно з законом для проведення спортивних заходів відповідно до місцевих програм розвитку спорту.

8. Всеукраїнські громадські об'єднання ветеранів спорту є громадськими об'єднаннями, завданнями яких є забезпечення розвитку спорту ветеранів, залучення їх до фізкультурної та спортивної діяльності, організація і проведення спортивних змагань серед ветеранів спорту, забезпечення їх участі у відповідних міжнародних спортивних змаганнях, а також сприяння соціальному захисту ветеранів спорту.

9. Всеукраїнські громадські об'єднання ветеранів спорту діють на підставі статуту і можуть мати свої регіональні осередки.

10. Центральний орган виконавчої влади, відповідальний за державну політику у сфері спорту, у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку визначає на конкурентних засадах всеукраїнське громадське об'єднання ветеранів спорту, яке представляє Україну у відповідних

міжнародних організаціях, на всесвітніх та європейських спортивних іграх ветеранів спорту та в інших міжнародних спортивних змаганнях, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України та/або вимогами відповідних міжнародних організацій.

11. Органи державної виконавчої влади, органи місцевого самоврядування сприяють громадським об'єднанням ветеранів спорту в організації та проведенні спортивних заходів з участю ветеранів спорту, підготовки та в участі ветеранів спорту у відповідних міжнародних спортивних змаганнях.

Стаття 33. Спортивні федерації

1. Спортивними федераціями є громадські організації, створені на основі членства для реалізації визначених цієї статтею завдань з розвитку відповідного виду (видів) спорту, які отримали у встановленому порядку державну акредитацію та діють на підставі статуту. Спортивні федерації можуть мати всеукраїнський або місцевий статус.

2. Спортивними федераціями осіб з інвалідністю є спортивні федерації, в які об'єднуються особи з інвалідністю з певною вадою здоров'я для сприяння розвитку виду (видів) спорту осіб з інвалідністю.

3. У найменуванні спортивної федерації зазначається вид спорту, розвитку якого вона має сприяти, а у найменуванні спортивної федерації осіб з інвалідністю зазначається також відповідна вада здоров'я.

4. Основними завданнями спортивних федерацій є:

- участь у розробленні та виконанні відповідних програм розвитку певного виду (видів) спорту;
- залучення різних груп населення до спортивної діяльності;
- забезпечення підготовки до участі в офіційних міжнародних спортивних змаганнях та участі в них спортсменів національних збірних команд, інших команд спортсменів;
- організація і проведення відповідних спортивних заходів;
- участь у кадровому забезпеченні розвитку відповідного виду (видів) спорту;

сприяння розвитку міжнародного співробітництва у сфері спорту.

5. Центральний орган виконавчої влади, відповідальний за державну політику у сфері спорту, може надати спортивній федерації статус національної спортивної федерації. Статус національної спортивної федерації надається на конкурсних засадах лише одній спортивній федерації з відповідного виду спорту, яка має всеукраїнський статус.

6. Статус національної спортивної федерації осіб з інвалідністю надається лише одній спортивній федерації окремо для осіб з інвалідністю

з ураженнями опорно-рухового апарату, вадами зору, слуху та розумового і фізичного розвитку.

7. У разі відсутності відповідної міжнародної спортивної федерації статус національної спортивної федерації, що сприяє розвитку національного виду спорту, надається за рішенням центрального органу виконавчої влади, відповідального за державну політику у сфері спорту.

8. Спортивні федерації зі статусом національної спортивної федерації за договором федерації з центральним органом виконавчої влади, відповідальним за державну політику у сфері спорту:

забезпечують розвиток відповідного виду спорту в Україні, представляють його на міжнародних спортивних змаганнях та у відповідних міжнародних спортивних федераціях, перелік яких у встановленому порядку затверджується центральним органом виконавчої влади, відповідальним за державну політику у сфері спорту;

здійснюють у визначеному порядку організацію та проведення на території України офіційних міжнародних і всеукраїнських спортивних змагань із відповідного виду спорту;

інформують центральний орган виконавчої влади, відповідальний за державну політику у сфері спорту, про проведення усіх спортивних заходів з участю федерації та про рейтинг спортсменів за підсумками змагань.

9. Спортивні федерації із статусом національної спортивної федерації можуть отримувати з державного бюджету відповідно до закону фінансову підтримку на розвиток відповідного виду спорту, організацію і проведення спортивних заходів.

10. Відокремлені підрозділи (місцеві осередки) всеукраїнських спортивних федерацій, які мають статус національної спортивної федерації, можуть отримувати в установленому порядку з місцевих бюджетів фінансову підтримку на здійснення спортивних заходів у межах місцевих програм із розвитку фізичної культури і спорту.

11. Надання спортивній федерації статусу національної та позбавлення спортивної федерації статусу національної здійснюються згідно з положенням, яке затверджує Кабінет Міністрів України.

Стаття 34. Спортивний комітет України

1. Спортивний комітет України — громадське об'єднання спеціального спортивного спрямування, завданням якого є забезпечення розвитку в Україні неолімпійського спорту.

2. Спортивний комітет України діє на підставі статуту, має власну символіку, яку відповідно до закону використовує та забезпечує її захист.

3. Спортивний комітет України:

представляє Україну у відповідних міжнародних спортивних організаціях, на Всесвітніх та Європейських іграх з неолімпійських видів спорту, інших міжнародних спортивних змаганнях, якщо інше не передбачено вимогами відповідних міжнародних організацій та/або міжнародними договорами України;

організовує і проводить на території України всеукраїнські та міжнародні заходи з неолімпійських видів спорту спільно з відповідними спортивними федераціями;

бере участь у наданні всеукраїнським спортивним федераціям з неолімпійських видів спорту статусу національної спортивної федерації з відповідного неолімпійського виду спорту;

4. Центральний орган виконавчої влади, відповідальний за державну політику у сфері спорту, співпрацює зі Спортивним комітетом України щодо розвитку неолімпійських видів спорту на підставі договору, може надавати йому за рахунок бюджетних коштів фінансову підтримку для здійснення статутної діяльності, підготовки та участі національних збірних команд у Всесвітніх іграх з неолімпійських видів спорту, інших міжнародних змаганнях.

Стаття 35. Національний олімпійський комітет України

1. Національний олімпійський комітет України — громадське об'єднання спортивного спрямування, завданням якого є розвиток олімпійського руху в Україні як складової міжнародного олімпійського руху, участь в Олімпійських іграх та інших міжнародних спортивних заходах, що проводяться Міжнародним олімпійським комітетом та Європейським олімпійським комітетом.

2. Національний олімпійський комітет України діє на підставі статуту, який відповідає Олімпійській хартії, має власну національну олімпійську символіку, використовує і забезпечує її захист відповідно до закону.

3. Національний олімпійський комітет України може мати регіональні відділення відповідно до його статуту.

4. Національний олімпійський комітет України:

представляє Україну на Олімпійських іграх, у Міжнародному олімпійському комітеті, міжнародних олімпійських організаціях, якщо інше не передбачено вимогами відповідних міжнародних організацій;

надає визнання спортивним федераціям з олімпійських видів спорту.

5. Національний олімпійський комітет України на підставі наданих Міжнародним олімпійським комітетом повноважень:

співпрацює із суб'єктами спорту, які забезпечують розвиток олімпійських видів спорту в Україні;

бере участь у наданні всеукраїнським спортивним федераціям з олімпійських видів спорту статусу національної спортивної федерації з відповідного виду спорту;

бере участь у підготовці національних збірних команд України до участі в Олімпійських іграх та інших міжнародних спортивних заходах, що проводяться Міжнародним та Європейським олімпійськими комітетами, Асоціацією національних олімпійських комітетів;

здійснює заходи щодо забезпечення прав інтелектуальної власності Міжнародного олімпійського комітету.

6. Органи державної влади сприяють розвитку матеріально-технічної бази Національного олімпійського комітету України, надають йому організаційну та фінансову допомогу на розвиток олімпійського руху в Україні.

7. Органи місцевого самоврядування можуть підтримувати діяльність місцевих осередків Національного олімпійського комітету України та надавати їм організаційну і фінансову допомогу на розвиток олімпійських видів спорту у відповідному регіоні.

Стаття 36. Суб'єкти паралімпійського і дефлімпійського руху в Україні

1. Суб'єктами паралімпійського і дефлімпійського руху в Україні є національні спортивні федерації осіб з інвалідністю або їх спілки, що є членами Міжнародного паралімпійського комітету, Міжнародного спортивного комітету глухих, які діють відповідно до Конституції Міжнародного паралімпійського комітету, Конституції Міжнародного спортивного комітету глухих, мають власну символіку і здійснюють її використання та захист відповідно до закону.

2. Метою паралімпійського і дефлімпійського руху в Україні є розвиток фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю, поліпшення фізичного стану та суспільної інтеграції осіб з інвалідністю, організація і проведення заходів з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю, участь національних збірних команд України у Паралімпійських і Дефлімпійських іграх, міжнародних спортивних змаганнях осіб з інвалідністю.

3. Національні спортивні федерації осіб з інвалідністю або їх спілки, які є членами Міжнародного паралімпійського комітету, Міжнародного спортивного комітету глухих, спрямовують свою діяльність на розвиток паралімпійського і дефлімпійського руху в Україні, підготовку та участь українських спортсменів у Паралімпійських, Дефлімпійських іграх, інших

міжнародних спортивних змаганнях осіб з інвалідністю. Держава підтримує розвиток паралімпійського і дефлімпійського руху в Україні, діяльність національних спортивних федерацій осіб з інвалідністю або їх спілок.

4. Національні спортивні федерації осіб з інвалідністю або їх спілки, які є членами Міжнародного паралімпійського комітету, Міжнародного спортивного комітету глухих:

представляють Україну відповідно до Конституції Міжнародного паралімпійського комітету, Конституції Міжнародного спортивного комітету глухих у міжнародному паралімпійському русі, міжнародному дефлімпійському русі, інших міжнародних спортивних організаціях;

співпрацюють із суб'єктами сфери фізичної культури і спорту, спільно з Українським центром з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю забезпечують підготовку та участь національних збірних команд осіб з інвалідністю у Паралімпійських і Дефлімпійських іграх, міжнародних спортивних змаганнях осіб з інвалідністю усіх рівнів, розвиток фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності осіб з інвалідністю, їх фізкультурно-спортивної реабілітації;

здійснюють громадський контроль за діяльністю закладів фізичної культури і спорту, заснованих органами державної влади та органами місцевого самоврядування у частині, що стосується спортивної роботи із спортсменами з інвалідністю та залучення осіб з інвалідністю до фізкультурної та спортивної діяльності;

сприяють розвитку матеріально-технічного забезпечення спорту осіб з інвалідністю в Україні.

5. Органи державної влади сприяють розвитку матеріально-технічної бази національних спортивних федерацій осіб з інвалідністю або їх спілок, які є членами Міжнародного паралімпійського комітету, Міжнародного спортивного комітету глухих, можуть надавати їм організаційну та фінансову допомогу для досягнення мети їхньої діяльності та на виконання статутних завдань, пов'язаних із розвитком паралімпійського і дефлімпійського руху в Україні.

6. Органи місцевого самоврядування можуть підтримувати діяльність місцевих осередків національних спортивних федерацій осіб з інвалідністю та їх спілок, надавати їм організаційну та фінансову підтримку на розвиток паралімпійського і дефлімпійського руху у відповідних регіонах.

Стаття 37. Напрями, види і організаційні форми спортивної діяльності

1. Спортивна діяльність здійснюється за такими напрямками: дитячий спорт, дитячо-юнацький спорт, резервний спорт, спорт вищих

досягнень, службово-прикладний та військово-прикладний спорт, професійний спорт.

2. У напрямках спортивної діяльності визначаються структурні складові — види спорту, в межах яких здійснюється відповідна змагальна діяльність з дотриманням встановлених для цього виду спорту правил.

3. Правила виду спорту передбачають здійснення спортивної діяльності спортсменом індивідуально або у складі групи чи колективу (спортивної команди), а також у складі збірних команд.

Стаття 38. Дитячий та дитячо-юнацький спорт

1. Дитячий спорт — напрям спортивної діяльності, завданням якого є ознайомлення дітей з видами спорту та виявлення їх здібностей до подальших занять спортом.

2. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування створюють організаційно-правові та інші умови для розвитку дитячого спорту та забезпечення початкового навчання дітей видам спорту шляхом об'єднання зусиль сім'ї, опікунів, піклувальників, дитячо-юнацьких спортивних шкіл та загальноосвітніх навчальних закладів з метою розвитку масового спорту та спорту вищих досягнень.

3. Дитячо-юнацький спорт — напрям спортивної діяльності, який забезпечує залучення дітей до занять певним видом спорту із дитячого спорту для здійснення їх спортивної спеціалізації та забезпечення переходу до резервного спорту.

4. Розвиток дитячо-юнацького спорту забезпечують суб'єкти спорту, зокрема, дитячо-юнацькі спортивні школи та відповідні спортивні клуби.

Стаття 39. Резервний спорт

1. Резервний спорт — напрям спортивної діяльності, завданням якого є відбір у встановленому порядку спортивно обдарованих дітей та молоді для занять певним видом спорту, створення умов для максимального розвитку їхніх здібностей з метою досягнення високих спортивних результатів, забезпечення умов для переходу до спорту вищих досягнень та поповнення основного складу національних збірних команд.

2. Розвиток резервного спорту забезпечують суб'єкти спорту (спортивні клуби, спеціалізовані навчальні заклади спортивного профілю, спеціалізовані дитячо-юнацькі спортивні школи олімпійського резерву, школи вищої спортивної майстерності), штатні спортивні команди резервного спорту на регіональному рівні, всеукраїнських спортивних

товариств, спортивних федерацій, а також органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до цього Закону.

3. Порядок створення штатних спортивних команд резервного спорту визначає Кабінет Міністрів України. Фінансування штатних спортивних команд резервного спорту здійснюється за рахунок бюджетних та інших коштів відповідно до закону.

Стаття 40. Спорт вищих досягнень

1. Спорт вищих досягнень — напрям спортивної діяльності, завданням якого є залучення спортсменів з резервного спорту шляхом подальшої спеціалізації та індивідуалізації їх навчально-тренувального процесу з певного виду спорту для підготовки та участі їх у спортивних змаганнях всеукраїнського та міжнародного рівнів.

2. Розвиток спорту вищих досягнень здійснюють суб'єкти спорту (центри олімпійської підготовки, школи вищої спортивної майстерності, спортивні клуби), національні збірні команди, спортивні команди Збройних Сил України, спортивні команди інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, правоохоронних органів, рятувальних та інших спеціальних служб, а також суб'єкти спорту, які здійснюють розвиток професійного спорту.

Стаття 41. Військово-прикладний та службово-прикладний спорт

1. Військово-прикладний та службово-прикладний спорт — напрям спортивної діяльності, пов'язаний з виконанням своїх службових обов'язків військовослужбовцями і працівниками Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, правоохоронних органів, рятувальних та інших спеціальних служб.

2. Розвиток військово-прикладного та службово-прикладного спорту забезпечують відповідно до законодавства України суб'єкти спорту разом з відповідними службами Збройних Сил України, інших суб'єктів, зазначених у частині першій цієї статті.

Стаття 42. Професійний спорт

1. Професійний спорт — напрям спортивної діяльності, пов'язаний з підготовкою та проведенням видовищних спортивних змагань професійних спортсменів із метою отримання доходу суб'єктами спорту.

2. Діяльність у професійному спорті спортсменів, тренерів та інших фахівців, яка полягає у підготовці та участі у спортивних змаганнях серед спортсменів-професіоналів і є основним джерелом їх доходів,

проводиться відповідно до цього Закону, законодавства України про працю та інших актів законодавства, а також статутних і регламентних документів відповідних суб'єктів спорту та міжнародних спортивних організацій.

3. Спортсмен набуває статусу спортсмена-професіонала на підставі укладення з відповідними суб'єктами спорту контракту про участь у змаганнях серед спортсменів-професіоналів.

4. Контракт спортсмена-професіонала не повинен суперечити чинному законодавству України.

Стаття 43. Види спорту і спортивні дисципліни

1. Вид спорту — частина спорту, якою є встановлена правилами спортивних змагань і визнана відповідно до цього Закону спортивна діяльність, що включає одну або кілька спортивних дисциплін, а також специфічні відносини щодо забезпечення цієї діяльності. Спортивна дисципліна — частина спорту, яка є первинною організаційно-предметною складовою виду спорту та спортивного змагання.

2. Види спорту класифікуються на прості, складні та комплексні види спорту. Простим є вид спорту, який складається з однієї спортивної дисципліни. Складний вид спорту включає в себе дві або більше спортивних дисциплін. Комплексними є види спорту, які включають в себе два або більше простих видів спорту як спортивних дисциплін.

3. Порядок визнання видів спорту в Україні, включення їх до відповідного реєстру та порядок ведення цього реєстру визначає центральний орган державної виконавчої влади, відповідальний за державну політику у сфері спорту.

4. Не може визнаватися як вид спорту спортивна діяльність, пов'язана з небезпекою чи надмірним ризиком для життя і здоров'я людей або діяльність, що має антигуманний зміст.

5. Визнання виду спорту в Україні є необхідною умовою для: проведення офіційних спортивних змагань із відповідного виду спорту; присвоєння в установленому порядку спортивних звань та розрядів, суддівських кваліфікаційних категорій з відповідного виду спорту;

відкриття у встановленому порядку відділень з відповідного виду спорту в дитячо-юнацьких спортивних школах, закладах спеціалізованої освіти спортивного профілю зі специфічними умовами навчання, школах вищої спортивної підготовки, центрах олімпійської підготовки, центрах студентського спорту закладів вищої освіти;

одержання державної підтримки для розвитку відповідного виду спорту.

6. Види спорту визначаються як олімпійські види спорту — види спорту, включені до програми Олімпійських ігор, та неолімпійські види спорту, а також національні види спорту. Види спорту осіб з інвалідністю визначаються як види спорту, включені до програм Паралімпійських і Дефлімпійських ігор або як не включені до цих програм.

Стаття 44. Національні збірні спортивні команди і спортивні делегації

1. Для забезпечення участі спортсменів України у міжнародних спортивних змаганнях центральний орган державної виконавчої влади, відповідальний за державну політику у сфері спорту, щорічно затверджує штатний розпис і персональний склад національних збірних команд із числа спортсменів різних вікових груп, з урахуванням вимог міжнародних спортивних федерацій. До основного складу національних збірних команд включаються на конкурсній основі на підставі пропозицій національних спортивних федерацій і спортивних товариств спортсмени з числа найбільш підготовлених спортсменів спорту вищих досягнень, дитячо-юнацького і резервного спорту з визнаних в Україні олімпійських, неолімпійських і національних видів спорту, а також з числа відповідних фахівців сфери спорту.

2. Центральний орган державної виконавчої влади, відповідальний за державну політику у сфері спорту, укладає зі спортсменами і фахівцями штатної команди національних збірних команд України з олімпійських, неолімпійських та національних видів спорту, а з видів спорту осіб з інвалідністю — Український центр з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю — трудовий договір (контракт).

3. Центральний орган державної виконавчої влади, відповідальний за державну політику у сфері спорту, затверджує положення про національні збірні команди з видів спорту, визнаних в Україні, відповідно до його повноважень.

4. Спортсмени — члени штатної команди національних збірних команд України беруть участь у міжнародних або інших спортивних змаганнях, не включених до Єдиного календарного плану спортивних заходів України, за погодженням з центральним органом державної виконавчої влади, відповідальним за державну політику у сфері спорту, відповідно до умов трудового договору (контракту).

5. Спортсменам — членам національних збірних команд України, які проходять службу у Збройних Силах України, інших військових формуваннях, правоохоронних органах, відповідних центральних органах виконавчої влади створюються необхідні умови для підвищення їх

спортивної майстерності, забезпечується можливість брати участь у міжнародних, всеукраїнських та інших спортивних змаганнях.

6. Можливість виступу громадян України за національні збірні інших держав та/або іноземців чи осіб без громадянства за національну збірну команду України регулюється відповідно до вимог міжнародних спортивних федерацій.

7. Для участі в окремих міжнародних спортивних змаганнях центральний орган державної виконавчої влади, відповідальний за державну політику у сфері спорту, комплектує окремі офіційні делегації національних збірних команд України, до яких входять спортсмени, тренери та особи, що забезпечують організаційне супроводження їх участі.

8. Функціонування штатної команди національних збірних команд України, фінансування підготовки національних збірних команд та участі у міжнародних спортивних змаганнях здійснюється за рахунок коштів державного бюджету та інших джерел, не заборонених законодавством.

9. Спортсмен — член національної збірної команди України у разі його дискваліфікації (відсторонення) від участі у спортивній діяльності, зокрема за порушення правил спортивних змагань та/або положення (регламенту) про спортивні змагання, норм міжнародних і всеукраїнських спортивних федерацій, або за використання заборонених у спорті засобів (допінгу), виключається центральним органом державної виконавчої влади, відповідальним за державну політику у сфері спорту, з національної збірної команди та штатної команди національних збірних команд України.

Стаття 45. Правила спортивних змагань з видів спорту

1. Правила спортивних змагань з видів спорту, визнаних в Україні, включають вимоги до учасників змагань і відповідних спортивних споруд, спеціального обладнання та інвентарю, а також умови та порядок визначення результатів і переможців змагань.

2. Правила спортивних змагань розробляє всеукраїнська спортивна федерація з виду спорту, з урахуванням правил спортивних змагань відповідної міжнародної спортивної федерації, та затверджує центральний орган державної виконавчої влади, відповідальний за державну політику у сфері спорту, з урахуванням пропозицій відповідних всеукраїнських спортивних федерацій.

3. Офіційні спортивні змагання з видів спорту проводяться за правилами спортивних змагань, затвердженими відповідно до вимог цієї статті.

**Стаття 46. Єдина спортивна класифікація України.
Спортивні розряди, спортивні категорії,
спортивні звання**

1. Єдина спортивна класифікація України встановлює вимоги, виконання яких необхідне для присвоєння спортсменам, тренерам і спортивним суддям спортивних розрядів, спортивних категорій і спортивних звань з видів спорту, а також умови і порядок їх присвоєння.

2. Єдину спортивну класифікацію України затверджує центральний орган державної виконавчої влади, відповідальний за державну політику у сфері спорту, відповідно до Положення про Єдину спортивну класифікацію України та з урахуванням пропозицій всеукраїнських спортивних федерацій.

3. Спортсменам в Україні присвоюються такі спортивні розряди: третій юнацький розряд; другий юнацький розряд; перший юнацький розряд; третій розряд; другий розряд; перший розряд; кандидат у майстри спорту України.

4. Спортсменам, які виконали кваліфікаційні вимоги, встановлені Єдиною спортивною кваліфікацією України, в порядку, визначеному центральним органом державної виконавчої влади, відповідальним за державну політику у сфері спорту, видається посвідчення про присвоєння відповідного спортивного розряду та нагрудний значок.

5. Спортсменам вищої категорії присвоюються спортивні звання: майстер спорту України; гросмейстер України; майстер спорту України міжнародного класу; заслужений майстер спорту України. Спортивним тренерам відповідно до вимог Єдиної спортивної кваліфікації України присвоюється спортивне звання заслужений тренер України.

6. Для спортивних суддів, які здійснюють в Україні суддівство офіційних спортивних змагань, встановлені такі кваліфікаційні категорії спортивних суддів: юний спортивний суддя, спортивний суддя другої категорії; спортивний суддя першої категорії; спортивний суддя національної категорії. Кваліфікаційні категорії спортивним суддям присвоюють спортивні федерації в порядку, встановленому центральним органом державної виконавчої влади, відповідальним за державну політику у сфері спорту.

7. Центральний орган державної виконавчої влади, відповідальний за державну політику у сфері спорту, видає спортсменам вищої категорії, які виконали відповідні кваліфікаційні вимоги, а також спортивним тренерам, удостоєним спортивного звання, та спортивним суддям національної категорії посвідчення встановленого зразка про присвоєння

відповідно спортивного звання або кваліфікаційної категорії та нагрудний значок.

Стаття 47. Спортивні відзнаки і нагороди, спортивна символіка

1. До спортивних відзнак належать нагрудні значки, що свідчать про рівень кваліфікації спортсмена або спортивної суддівської кваліфікації, а також спортивні медалі, якими відзначаються спортсмени, їх тренери та інші суб'єкти сфери спорту.

2. Центральний орган державної виконавчої влади, відповідальний за державну політику у сфері спорту, затверджує зразки нагрудних значків, що є спортивними відзнаками, та встановлює перелік спортивних нагород для переможців і рекордсменів всеукраїнських спортивних змагань.

3. За видатні спортивні досягнення і значний вклад у розвиток фізичної культури і спорту спортсмени, їх тренери та інші фахівці у сфері спорту можуть бути відзначені державними нагородами.

4. Порядок використання спортивної символіки (емблем та інших позначень закладів фізичної культури і спорту, позначень міжнародних та інших спортивних змагань) здійснюється відповідно до вимог закону.

Стаття 48. Гарантії та стимулювання спортивної майстерності

1. Спортсменам, які беруть участь у всеукраїнських та міжнародних спортивних змаганнях, надається за місцем роботи відпустка для підготовки та участі в цих змаганнях у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

2. Спортсмени вищої категорії, які проходять військову службу у Збройних Силах України, інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України, правоохоронних органах, рятувальних та інших спеціальних службах, можуть бути зараховані до закладів фізичної культури і спорту або призначені на посади у структурних підрозділах, відповідальних за здійснення спортивної діяльності та розвиток фізичної культури і спорту, де їм створюються необхідні умови для підвищення спортивної майстерності і забезпечується можливість участі у міжнародних, всеукраїнських та інших спортивних змаганнях.

3. Спортсмени вищої категорії підлягають обов'язковому страхуванню в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

4. Видатним спортсменам, а також молодим і перспективним спортсменам, їх тренерам держава встановлює відповідні стипендії. Спортсменам, які посіли призові місця на офіційних міжнародних спортивних

змаганнях, та їх тренерам встановлюються у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, грошові винагороди.

5. Спортсменам, які посіли призові місця на Олімпійських іграх, Всесвітніх та Європейських іграх з неолімпійських видів спорту, Паралімпійських і Дефлімпійських іграх, Глобальних іграх спортсменів з порушенням інтелекту, чемпіонатах світу або Європи, а також їх тренерам можуть надаватися у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, соціально-побутові та інші державні заохочення.

Стаття 49. Меценатська діяльність у сфері спорту

1. Держава заохочує меценатську діяльність у спорті (меценатство) — добровільне безоплатне надання фізичними та/або юридичними особами (меценатами спорту) матеріальної, грошової або іншої підтримки суб'єктам спорту, спрямоване на розвиток і популяризацію спорту, посилення його значення в житті суспільства, сприяння удосконаленню фізичних і духовних якостей особистості.

2. Відносини щодо меценатської діяльності у спорті регулюються цим Законом та іншими актами законодавства України.

3. Центральний орган державної виконавчої влади, відповідальний за державну політику у сфері спорту, веде єдиний всеукраїнський електронний реєстр меценатів спорту, здійснює контроль за використанням набувачами меценатської допомоги наданої їм меценатами підтримки, узагальнює практику надання меценатської допомоги з метою удосконалення відповідного законодавства.

Глава IV

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ТА САМОВРЯДУВАННЯ У СФЕРАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Стаття 50. Повноваження Міністерства молоді і спорту України та інших органів державної виконавчої влади у сферах фізичної культури і спорту

1. Міністерство молоді і спорту України:

формує та реалізує державну політику у сфері спорту, забезпечує реалізацію державних програм розвитку спорту в Україні, передбачених статтею 8 цього Закону;

затверджує Єдиний календарний план фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходів України відповідно до частини другої статті 9 цього Закону;

визначає порядок визнання видів спорту в Україні, включення їх до відповідного реєстру та порядок його ведення;

визначає нормативи матеріально-технічного та кадрового забезпечення сфери спорту, встановлює порядок атестації спортивних тренерів та суддів;

організовує кадрове забезпечення у сфері спорту, бере участь у підготовці, атестації, підвищенні кваліфікації та перепідготовці спортивних тренерів, спортивних лікарів та суддів;

визначає систему спортивних відзнак і нагород;

вивчає тенденції розвитку спорту в Україні, узагальнює вітчизняний та іноземний досвід, розробляє проекти програм розвитку спорту, забезпечує розвиток усіх напрямів спорту, визначених цим Законом;

здійснює інші повноваження, визначені законами України, а також положенням про Міністерство молоді і спорту, затвердженим Кабінетом Міністрів України відповідно до частини третьої статті 9 цього Закону.

2. Міністерство охорони здоров'я України:

формує та реалізує державну політику у сфері фізичної культури, забезпечує реалізацію державних програм розвитку фізичної культури, передбачених статтею 8 цього Закону;

затверджує Єдиний календарний план фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходів України відповідно до частини другої статті 9 цього Закону;

у межах своїх повноважень забезпечує розвиток спортивної медицини, сприяє діяльності компетентних органів і служб щодо запобігання використанню допінгу у спорті;

здійснює інші повноваження щодо управління у сферах фізичної культури і спорту, визначені законами України та положенням про Міністерство охорони здоров'я, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

3. Центральний орган державної виконавчої влади, відповідальний за політику у сфері освіти і науки, здійснює наукове забезпечення розвитку сфер фізичної культури і спорту в Україні, а також пропаганду фізичної культури і спорту в закладах освіти і науки та розвиток студентського спорту, взаємодіє з відповідними громадськими об'єднаннями фізкультурно-спортивного спрямування.

4. Міністерство оборони України, а також інші військові формування, утворені відповідно до законів України, правоохоронні органи, рятувальні та інші спеціальні служби забезпечують належну фізичну підготовку відповідних військовослужбовців та працівників, сприяють розвиткові спорту, взаємодіють з відповідними громадськими об'єднаннями фізкультурно-спортивної спрямованості.

5. Центральний орган державної виконавчої влади, відповідальний за державну аграрну політику, сприяє розвитку фізичної культури і спорту серед сільського населення та працівників агропромислових підприємств, взаємодіють із відповідними громадськими об'єднаннями фізкультурно-спортивної спрямованості.

6. Центральний орган державної виконавчої влади, відповідальний за державну політику у сфері соціального захисту населення, забезпечує розвиток фізичної культури і спорту в організаціях і установах соціального обслуговування населення, відповідно до законодавства створює умови для занять фізичною культурою і спортом, у тому числі для осіб з інвалідністю, та їх фізкультурно-спортивної реабілітації.

7. Інші міністерства та органи державної виконавчої влади сприяють розвитку фізичної культури і спорту за місцем навчання, роботи, проживання і відпочинку громадян, взаємодіють з відповідними громадськими об'єднаннями фізкультурно-спортивної спрямованості.

Стаття 51. Організаційне забезпечення фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходів

1. Організація підготовки та проведення фізкультурно-оздоровчого заходу або спортивного змагання здійснюється згідно з положенням (регламентом) про такий фізкультурно-оздоровчий захід або таке спортивне змагання, що затверджується відповідно організаторами фізкультурно-оздоровчого заходу, спортивного поєдинку або спортивного турніру.

2. Фізкультурно-оздоровчі та спортивні заходи, включені до Єдиного календарного плану фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходів України або відповідних регіональних календарних планів і календарних планів фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходів районів, міст, селищ та сіл (далі — календарні плани), є офіційними фізкультурно-оздоровчими чи спортивними заходами. Статус і назву чемпіонату і Кубка можуть мати лише офіційні спортивні змагання.

3. Порядок складання календарних планів, а також вимоги до змісту положення (регламенту) про офіційні фізкультурно-оздоровчі заходи або про спортивні змагання затверджуються відповідно центральним органом державної виконавчої влади, зазначеним у частині другій статті 8 цього Закону.

4. Міжнародні спортивні змагання проводяться на території України організаторами спортивних заходів за рішенням центрального органу державної виконавчої влади, відповідального за державну політику у сфері спорту, з урахуванням пропозицій відповідної спортивної федерації із статусом національної спортивної федерації, відповідних

місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, на території яких планується проведення цих змагань. Ці міжнародні спортивні змагання включаються центральним органом державної виконавчої влади, відповідальним за політику у сфері спорту, до Єдиного календарного плану фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходів України.

5. Спортивні змагання не визнаються як міжнародні і не можуть визначатися як міжнародні, у тому числі в рекламі та інформаційних повідомленнях, без включення їх до Єдиного календарного плану фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходів України.

6. Організатори фізкультурно-оздоровчих або спортивних заходів мають право на використання назви таких заходів та їх символіки відповідно до закону. Реклама в місцях проведення фізкультурно-оздоровчих або спортивних заходів здійснюється організаторами цих заходів відповідно до закону.

7. Організатори спортивних заходів можуть визначати виробників, товари яких (спортивний одяг, взуття, спортивне обладнання та інвентар) обов'язкові до використання суб'єктами спорту під час проведення відповідних заходів.

8. Організатори спортивних змагань при проведенні фізкультурно-оздоровчих або спортивних заходів забезпечують дотримання правил безпеки, охорони здоров'я, честі та гідності громадян у порядку встановленому законодавством України та відповідними міжнародними правилами.

Стаття 50. Інформаційне забезпечення діяльності у сферах фізичної культури і спорту. Фізкультурно-спортивна статистика

1. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування сприяють пропагуванню розвитку фізичної культури і спорту. Державні засоби масової інформації здійснюють популяризацію оздоровчого значення фізичної культури, напрямів спорту, досягнень спортсменів України на міжнародних спортивних змаганнях тощо.

2. Право на висвітлення фізкультурно-оздоровчих або спортивних заходів шляхом трансляції зображення та/або звуку заходу будь-якими засобами та/або за допомогою будь-яких технологій, а також шляхом здійснення запису зазначеної трансляції та/або фотографування заходу належить організаторам фізкультурно-оздоровчих або спортивних заходів. Право на висвітлення офіційних спортивних змагань має бути передбачене в положенні (регламенті) про відповідне спортивне змагання.

3. Спортивні клуби, які діють у професійному спорті, мають право способами, зазначеними в частині другій цієї статті, висвітлювати спортивні заходи з участю в цих заходах професійних спортсменів, якщо клуб є безпосереднім організатором цього спортивного заходу. Висвітлення інших спортивних заходів за участю таких клубів може здійснюватися на договірних засадах з організаторами відповідних заходів.

4. Центральні органи державної виконавчої влади, зазначені в частині другій статті 8, забезпечують проведення статистичних спостережень і збирання даних з метою одержання інформації про сфери фізичної культури і спорту.

5. Завданнями статистичних спостережень у сферах фізичної культури і спорту є:

збирання, розроблення, узагальнення та всебічний аналіз статистичної інформації щодо фізкультурної та спортивної діяльності;

розроблення і впровадження статистичної методології, що базується на результатах наукових досліджень, міжнародних стандартах і рекомендаціях;

забезпечення достовірності, об'єктивності, оперативності, стабільності та цілісності статистичної інформації, доступності, гласності та відкритості зведених статистичних даних відповідно до законодавства.

6. Порядок подання та перелік показників статистичних спостережень у сферах фізичної культури і спорту встановлюється центральним органом державної виконавчої влади, відповідальним за державну політику у сфері статистики, з урахуванням пропозицій центральних органів державної виконавчої влади, вказаних у частині третій цієї статті.

Стаття 51. Фінансове забезпечення фізичної культури і спорту

1. Фінансування розвитку фізичної культури і спорту здійснюється відповідно до законодавства за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, проведення державної спортивної лотереї, а також інших джерел, не заборонених законодавством.

2. Розвиток фізичної культури і спорту здійснюється також за рахунок позабюджетних коштів від:

підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, окремих осіб;

фінансово-господарської діяльності закладів фізичної культури і спорту;

користування організаторами фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходів, закладами фізичної культури і спорту правами інтелектуальної власності;

інвестиційної діяльності у сферах фізичної культури і спорту недержавних суб'єктів господарювання;

благодійної діяльності у сфері фізичної культури та меценатства у сфері спорту.

3. Кошти на розвиток фізичної культури і спорту підприємства, установи, організації спрямовують у порядку, визначеному законодавством.

4. Заклади фізичної культури і спорту звільняються від сплати земельного податку відповідно до закону.

5. Держава надає податкові пільги для юридичних і фізичних осіб (резидентів і нерезидентів), що здійснюють благодійну діяльність у сфері фізичної культури і спорту в порядку, визначеному законодавством, а також сприяє суб'єктам інвестиційної діяльності у сферах фізичної культури і спорту.

6. У сільській місцевості витрати на утримання закладів фізичної культури і спорту, в тому числі дитячо-юнацьких спортивних шкіл, а також на проведення фізкультурно-спортивних заходів здійснюються відповідно до закону.

Стаття 52. Матеріально-технічне забезпечення фізичної культури і спорту. Вимоги до спортивних споруд і обладнання

1. Матеріально-технічне забезпечення сфери фізичної культури і спорту здійснюється шляхом будівництва та використання спортивних споруд, створення, придбання та використання фізкультурно-спортивного спорядження та обладнання, іншого майна, призначеного для занять фізичною культурою і спортом. Центральний орган державної виконавчої влади, відповідальний за державну політику у сфері спорту, за погодженням із центральним органом державної виконавчої влади, відповідальним за державну політику у сфері охорони здоров'я, визначає нормативи матеріально-технічного забезпечення сфер фізичної культури і спорту.

2. Вимоги щодо будівельних норм і правил до спортивних споруд, санітарних норм, інших норм у сфері охорони здоров'я та дотримання безпеки їх відвідувачів встановлюються відповідно до закону. Земельні ділянки, на яких розташовані спортивні споруди, належать до земель рекреаційного призначення.

3. Заклади фізичної культури і спорту, які мають у власності або в користуванні спортивні споруди, повинні мати:

сертифікат відповідності спортивної споруди, виданий відповідно до закону в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;

журнал обліку використання спортивної споруди, порядок ведення якого визначається центральним органом державної виконавчої влади, відповідальним за державну політику у сфері спорту.

4. Будівництво, реконструкція та утримання спортивних споруд у сільській місцевості здійснюються відповідно до закону.

5. Не допускається:

проектування, будівництво нових і реконструкція діючих закладів дошкільної, загальної середньої, спеціалізованої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти без передбачених нормативами вимог до спортивних споруд та функціональних приміщень;

обмеження доступу осіб з інвалідністю до спортивних споруд.

6. Фізкультурно-спортивне спорядження та обладнання — спортивна форма (спеціальний одяг і взуття), спортивні снаряди (апарати), інвентар та апаратура для обладнання спортивних споруд і обслуговування спортивних заходів виготовляються з дотриманням вимог (правил, норм) міжнародних спортивних федерацій.

7. Правила реєстрації, обліку, експлуатації і нагляду за використанням та технічним станом плавальних засобів, що є спортивними суднами, спортивних автомобілів, спортивних мотоциклів, спортивних літальних апаратів визначаються Кабінетом Міністрів України.

8. Придбання, зберігання, перевезення і використання спортивної зброї, боєприпасів до неї, утримання стрілецьких тирів, стрільбищ і стендів здійснюються відповідно до законодавства суб'єктами спорту, що розвивають визнані в Україні види спорту, правила змагань яких передбачають використання спортсменами вогнепальної (крім бойової) чи пневматичної, стрілецької, вихолощеної (охолощеної) та холодної зброї. Облік і сертифікація спортивної зброї здійснюються в порядку, встановленому законодавством.

9. Центральні органи державної виконавчої влади, відповідальні за державну політику у сфері спорту і сфері охорони здоров'я, відповідні структурні підрозділи місцевих органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування здійснюють у межах їх повноважень контроль за ефективністю використання спортивних споруд.

10. Суб'єктам підприємницької діяльності, які виробляють фізкультурно-спортивне спорядження та обладнання, може надаватися пільговий режим кредитування і оподаткування відповідно до закону. Місцеві органи державної виконавчої влади, органи місцевого самоврядування можуть відповідно до закону надавати закладам фізичної культури і спорту, які мають у власності або користуванні спортивні споруди, пільги щодо оплати за користування комунальними послугами та спожитої

електроенергії, а також надавати фінансову підтримку з відповідних бюджетів.

11. Організатори фізкультурно-оздоровчих або спортивних заходів, власники спортивних споруд, фізкультурно-спортивного спорядження та обладнання зобов'язані забезпечувати безпечні умови життя і здоров'я відвідувачів і користувачів спортивних споруд, користувачів фізкультурно-спортивного спорядження та обладнання, а також не завдавати шкоди довкіллю та здійснювати відповідні заходи з охорони та безпеки згідно з правилами, встановленими відповідно до закону Кабінетом Міністрів України.

12. Існуюча мережа державних і комунальних закладів фізичної культури і спорту не може бути скорочена без відповідної згоди центральних органів державної виконавчої влади, зазначених у частині другій статті 8 цього Закону.

13. Приватизація спортивних споруд здійснюється відповідно до закону. Не допускається зміна цільового призначення приватизованих спортивних споруд.

14. Бази олімпійської, паралімпійської та дефлімпійської підготовки — заклади фізичної культури і спорту, які мають у власності або користуванні спортивні споруди і призначені забезпечувати умови для проживання, харчування, проведення навчально-тренувальних зборів спортсменів національних збірних команд та обладнанні спортивним спорядженням, інвентарем для підготовки спортсменів до всеукраїнських та міжнародних змагань, Олімпійських, Паралімпійських та Дефлімпійських ігор, Глобальних ігор спортсменів з порушенням інтелекту, включаються до переліку об'єктів, що не підлягають приватизації, який затверджується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 53. Кадрове забезпечення сфер фізичної культури і спорту

1. Держава здійснює підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів у сферах фізичної культури і спорту.

2. Право проводити фізкультурно-оздоровчу та спортивну діяльність, фізкультурно-спортивну реабілітацію надається фахівцям, які мають спеціальну освіту та відповідний освітньо-кваліфікаційний рівень. Спортивні тренери та спортивні судді проходять обов'язкову атестацію в порядку, визначеному центральним органом державної виконавчої влади, відповідальним за державну політику у сфері спорту.

3. Атестація спортивних тренерів і спортивних суддів, фахівців з фізкультурно-спортивної реабілітації, які беруть участь у фізкультурно-

оздоровчих, фізкультурно-реабілітаційних і спортивних заходах для осіб з інвалідністю, проводиться Українським центром з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю, у порядку, визначеному центральним органом державної виконавчої влади, відповідальним за державну політику у сфері спорту.

4. Спортивним тренерам, іншим фахівцям у сферах фізичної культури і спорту держава забезпечує:

створення належних умов для праці, відпочинку, медичного обслуговування;

підвищення кваліфікації один раз на п'ять років;

правовий та соціальний захист;

компенсації, встановлені законодавством про працю;

призначення і виплату пенсій відповідно до закону;

встановлення надбавок за спортивні звання в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

5. Центральний орган державної виконавчої влади, відповідальний за державну політику у сфері спорту, бере участь у ліцензуванні освітньої діяльності та акредитації освітніх програм закладів вищої освіти, у яких здійснюється підготовка фахівців сфер фізичної культури і спорту, в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

6. Держава сприяє розвитку у сферах фізичної культури і спорту волонтерського руху, метою якого є надання на добровільних засадах допомоги в організації фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності, пропагування здорового способу життя, консультаційної допомоги. Заклади фізичної культури і спорту та організатори фізкультурно-оздоровчих або спортивних заходів у встановленому порядку можуть забезпечувати волонтерів відповідним спортивним спорядженням і фізкультурно-спортивним обладнанням.

Стаття 54. Медичне забезпечення сфер фізичної культури і спорту (спортивна медицина)

1. Спортивна медицина є складовою системи охорони здоров'я у сферах фізичної культури і спорту та визначає стан здоров'я, фізичний розвиток і функціональний стан організму осіб, які займаються фізичною культурою або спортом, у тому числі шляхом визначення придатності (здійснення допуску) осіб до занять фізичною культурою і спортом, здійснення профілактики, діагностики, лікування захворювань та ушкоджень, пов'язаних із фізкультурно-оздоровчою та спортивною діяльністю.

2. Заняття фізичною культурою і спортом здійснюються з дотриманням медичних норм, встановлених центральним органом державної

виконавчої влади, відповідальним за державну політику у сфері охорони здоров'я. Допуск осіб до занять фізичною культурою і спортом здійснює лікар зі спортивної медицини.

3. Особи, які займаються фізичною культурою, спортсмени і ветерани спорту підлягають систематичному диспансерному огляду службою спортивної медицини.

4. Служба спортивної медицини створюється та функціонує у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Фінансування служби спортивної медицини здійснюється відповідно до закону.

5. Відповідно до закону та міжнародних договорів України у сферах фізичної культури і спорту здійснюється антидопінгова діяльність.

Стаття 55. Наукове забезпечення сфер фізичної культури і спорту

1. Наукове забезпечення сфер фізичної культури і спорту призначено для проведення наукових досліджень у цих сферах, впровадження їх результатів у практику роботи закладів фізичної культури і спорту, підготовки наукових кадрів та науково-педагогічних працівників.

2. Наукову і науково-методичну діяльність у сферах фізичної культури і спорту здійснюють наукові установи, заклади вищої освіти у порядку, встановленому законодавством.

3. Центральний орган державної виконавчої влади, відповідальний за державну політику у сфері спорту, затверджує п'ятирічні зведені плани науково-дослідної роботи у сфері спорту, а також щорічні плани науково-методичного супроводу підготовки спортсменів національних збірних команд, здійснює аналіз виконання цих планів. Фінансування заходів, передбачених планами науково-дослідної роботи, здійснюється на конкурсних засадах відповідно до закону.

Глава V

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СФЕРАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Стаття 56. Форми міжнародного співробітництва у сферах фізичної культури і спорту

1. Міжнародне співробітництво у сферах фізичної культури і спорту здійснюється у формах:

встановлення зв'язків з міжнародними спортивними організаціями а також суб'єктами вказаних сфер в іноземних державах та відповідними державними органами, укладання з ними угод про співробітництво;

участі в організації та/або проведенні міжнародних фізкультурно-спортивних заходів в Україні або в інших країнах;

здійснення спільних з міжнародними організаціями або зарубіжними державами проєктів, програм, заходів у сферах фізичної культури і спорту;

в інших формах, що не суперечать законодавству України та її міжнародним зобов'язанням.

2. Суб'єкти спорту України мають право брати участь у міжнародних спортивних змаганнях на території України та за її межами з дотриманням вимог організаторів міжнародного спортивного змагання.

Стаття 57. Взаємодія з міжнародними спортивними організаціями

1. Міжнародне співробітництво у сферах фізичної культури і спорту здійснюється на засадах рівності, добросусідства, не повинно містити загрози національній безпеці та інтересам громадян України, суспільства і держави.

2. Формування законодавства України у сферах фізичної культури і спорту, а також укладання договорів про співробітництво у цих сферах та інша діяльність щодо розвитку фізичної культури і спорту в Україні здійснюються з урахуванням рішень міжнародних спортивних організацій, у діяльності яких Україна бере участь.

3. Інтереси України у міжнародних спортивних організаціях, а також у відповідних міжнародних спортивних змаганнях представляють згідно з їх компетенцією центральні органи державної виконавчої влади, вказані у частині другій статті 8, та суб'єкти спорту, зазначені в статті 23 цього Закону, до повноважень яких належить представництво України у міжнародних спортивних організаціях або які уповноважені на таке представництво центральним органом державної виконавчої влади, відповідальним за державну політику у сфері спорту.

Стаття 58. Відповідальність у сферах фізичної культури і спорту

1. Особи, винні у порушенні законодавства України про фізичну культуру і спорт, несуть передбачену законами України юридичну відповідальність у порядку, встановленому законом.

2. Юридична відповідальність за порушення законодавства України про фізичну культуру і спорт настає незалежно від застосування органами спортивної юрисдикції заходів спортивної відповідальності, передбачених нормативними актами відповідних спортивних організацій.

3. Спори суб'єктів спорту з органами державної влади та органами місцевого самоврядування відповідно до законодавства України вирішуються судами України. Спори, що виникають із спортивних правовідносин, вирішують органи або посадові особи спортивної юрисдикції, визначені нормативними актами міжнародних та/або національних спортивних організацій, в порядку, встановленому вказаними актами, а у випадках порушення Конституції України, законів України, інших актів законодавства України — також суди загальної юрисдикції відповідно до чинного процесуального законодавства України.

Г л а в а VI

ЗАКЛЮЧНІ ТА ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

Д о в і д к о в о: цей проект розроблено на основі дисертаційного дослідження О. О. Ющика на тему: «СПОРТИВНЕ ПРАВО: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ, ПОНЯТТЯ, ФОРМУВАННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ»,

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев С. В., Гостев Р. Г. Спортивное право как новая отрасль права, область юридической науки и учебная дисциплина. *Вестник ВГУ. Серия: «Проблемы высшего образования»*. 2014. № 3. С. 25–28.
2. Драничникова Н. В., Захарова С. А., Сергеев А. Б. Проблемы развития спортивного права в России. *Социум и власть*. 2012. № 5 (37). С. 91–95.
3. McLaren R. A New Order: Athletes Rights and the Court of Arbitration at the Olympic games. *The International Journal of Olympic Studies*. Olympica, 1998. Vol. 7. P. 1.
4. The Hon Michael J. Beloff, Tim Kerr, Marie Demetriou. *Sports Law*. Oxford and Portland, Oregon, 1999. P. 1–2.
5. International Association of Sports Law. URL: www.iasl.org (дата звернення: 03.02.2019).
6. Алексеев С. В., Гостев Р. Г. Предпосылки возникновения и развития спортивного права в Российской Федерации. *Культура физическая и здоровья*. 2013. № 4 (12). С. 8–15.
7. Бордюгова Г. Ю. Міжнародне спортивне право як основа для формування національної галузі права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2009. 19 с.
8. Моргунов О. А. Адміністративно-спортивне право як підгалузь адміністративного права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2013. 18 с.
9. Макогон О. В. Сутність спортивного права України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12, № 1 (32). С. 70–78.
10. Медведев С. А. Теоретико-правовые аспекты функционирования физической культуры и спорта в Российском государстве : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Майкоп, 2006. 236 с.
11. Чесноков А. Н. Российское законодательство о физической культуре и спорте: история и современность : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Москва, 2007. 157 с.
12. Дементьев Е. А. Средства государственно-правового воздействия на отношения в сфере спорта : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Н.-Новгород, 2009. 200 с.

13. Сердюков А. В. Спортивное право как комплексная отрасль законодательства : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Москва, 2010. 233 с.
14. Кузнецов И. С. Спортивное право России как отрасль российского законодательства. *Спорт: экономика, право, управление*. 2004. № 4. С. 2–4.
15. Магденко А. Д. Международное спортивное право: проблемы статуйирования отрасли. *Правопорядок: история, теория, практика*. 2013. № 1. С. 12–15.
16. Иглин А. В. Понятие и принципы Европейского спортивного права. *Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева*. 2011. № 75. С. 97–100.
17. Foster K. Is There a Global Sports Law? *The Entertainment and Sports Law Journal*. 2003. URL: <http://doi.org/10.16997/eslj.146> (дата звернення: 03.02.2019).
18. Шаханов Т. В. О возможности автономного правового регулирования на примере современного спортивного права. *Современное право*. 2010. № 10. С. 91–93.
19. Ющик О. О. До визначення спортивного права в контексті інтеграційних процесів. *Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті інтеграційних процесів* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 10-річчю Інституту управління та права ЗНТУ : в 2 т. (м. Запоріжжя, 20 трав. 2017 р.). Запоріжжя. 2017. Т. 1. С. 31–33.
20. Стелагина К. С., Калашникова Е. Б. Спортивное право как отрасль права. *OlymPlus*. 2016. № 1 (2). С. 65–67.
21. Сараев В. В. Спортивное право как комплексная отрасль права. *Научный вестник Омской академии МВД России*. 2005. № 2 (22). С. 47–49.
22. Мазалов А. К. К вопросу о предмете спортивного права. *Актуальные проблемы права и управления глазами молодежи* : материалы междунар. науч. конф. (г. Тула, 28–29 марта 2014 г.). Тула. 2014. С. 58–61.
23. Васькевич В. П. К вопросу о месте спортивного права в системе отраслей отечественного права. *Вестник Московского государственного юридического университета имени О. Е. Кутафина*. 2015. № 4. С. 55–58.
24. Тихомиров Ю. А. Право: национальное, международное, сравнительное. *Государство и право*. 1999. № 8. С. 5–12.
25. Понкин И. В., Понкина А. И. О корреляции Lex sportiva и спортивного права. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: «Юридические науки»*. 2012. № 3. С. 109–118.
26. Левина М. А. Принципы организации вторичных терминосистем права. *Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Гуманитарные науки*. 2013. № 1 (25). С. 126–131.

27. Иглин А. В. Правовая характеристика биостимуляторов и допинга нормами спортивного медицинского права. *Рациональное питание, пищевые добавки и биостимуляторы*. 2016. № 2. С. 45–50.
28. Поткина М. А. О месте спортивного трудового права в системе права. *Вестник Пермского университета. Серия: «Юридические науки»*. 2010. № 1 (7). С. 223–229.
29. Майфат А. В. Некоторые вопросы защиты прав профессиональных спортсменов (спортивная травма: трудовой и цивилистический аспекты). *Российский юридический журнал*. 2012. № 6. С. 198–201.
30. Иглин А. В. Роль Интерпола в охране международного спортивного права. *Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева. Серия: «Юриспруденция»*. Тольятти, 2011. № 4 (75). С. 100–102.
31. Иванов В. Д., Ахметова В. Д., Исангильдин А. И. Преступления в сфере спортивного права. *Научные исследования: от теории к практике*. 2005. № 2–2 (8). С. 220–223.
32. Моргунов О. А. Поняття та система джерел спортивного права. *Форум права*. 2011. № 2. С. 624–629. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11moadcp.pdf> (дата звернення: 10.04.2019).
33. Проблемы общей теории права и государства : учебник для вузов / под общ. ред. В. С. Нерсисянца. Москва : Изд-во НОРМА, 2001. 832 с.
34. Бытко Ю., Жуков А., Ильиных В. Закон и спорт. *Советская юстиция*. 1989. № 19. С. 14–15.
35. Соловьев А. А. Российский и зарубежный опыт систематизации законодательства о спорте : монография. Москва : Комиссия по спортивному праву Ассоциации юристов России, 2011. 383 с.
36. Шевченко О. А. Актуальные проблемы формирования отрасли спортивного права. *Вестник Омского университета. Серия: «Право»*. 2012. № 2 (31). С. 258–261.
37. Алексеев С. В. Спортивное право России : учебник. Москва : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2012. 1055 с.
38. Сорокин В. Д. Правовое регулирование: предмет, метод, процесс. *Правоведение*. 2000. № 4. С. 34–45.
39. Современный словарь иностранных слов : ок. 20 000 слов. 2-е изд., стереотип. Москва : Рус. яз., 1999. 742 с.
40. Ющик О. І. Галузі та інститути правової системи (міфи і реальність). Київ : Оріяни, 2002. 112 с.
41. Ющик О. О. Про критерії визначення галузі спортивного права. *Юридичний науковий електронний журнал Запорізького національного університету*. 2018. № 5. С. 18–20. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2018/5_2018.pdf (дата звернення: 01.10.2019).

42. Ющик О. О. До питання класифікації норм спортивного права. *Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 27–28 верес. 2019 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Истина», 2019. С. 8–12.
43. Ющик О. О. Спортивне право: деякі питання до визначення поняття. *Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 20-річчю Конституції України (м. Запоріжжя, 23–24 черв. 2016 р.). Запоріжжя. 2016. С. 448–450.
44. Simon G. Puissance sportive et Ordre juridique étatique. Contribution à l'étude des relations entre la puissance publique et les institutions privées. Paris : Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, 1990. 429 p.
45. Кашанина Т. В. Происхождение государства и права. Современные трактовки и новые подходы : учеб. пособие. Москва : Юрист, 1999. 335 с.
46. Beloff M., Kerr T., Demetriou M. Sports law. Oxford : Hart, 1999. 396 p.
47. Foster K. Lex Sportiva and Lex Ludica: the Court Of Arbitration for Sport's Jurisprudence. *Entertainment and Sports Law Journal*. 2005. № 3. Р. 1–15. URL: <http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/law/> (дата звернення: 03.02.2019).
48. Simon G. L'arbitrage des conflits sportifs. *Revue de l'arbitrage*. 1995. Р. 185–209.
49. Погосян Е. В. Формы разрешения спортивных споров. Москва : Волтерс Клувер, 2011. 160 с.
50. Ющик О. О. Правове і неправове нормативне регулювання у сфері спорту. *Альманах права*. Київ, 2018. № 9. С. 319–324.
51. Алексеев С. В., Гостев Р. Г. Спортивное право: источники регулирования физкультурных и спортивных мероприятий. *Культура физическая и здоровье*. 2013. № 5 (47). С. 16–31.
52. Каменков В. С. Источники национального спортивного права Республики Беларусь. *Берегиня*. 777. Сова. 2014. № 3 (22). С. 250–263.
53. Амиров И. М. Юридическая ответственность в сфере спорта (вопросы теории и практики) : учеб. пособие. Уфа : УЮИ МВД РФ, 2006. 74 с.
54. Братановский С. Н. Управление физической культурой и спортом в условиях реформ (организационно правовые проблемы) : дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 1997. 363 с.
55. Дерюжкин М. В. Отношения в области профессионального спорта как предмет гражданско-правового регулирования. *Вестник Московского университета. Серия 11: «Право»*. 1991. № 4. С. 73–77.

56. Справа № 641/10003/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. 28.09.2016 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/61754952> (дата звернення: 15.11.2016).
57. Ющик О. О. Акти спортивного права в регулюванні прав спортсменів і тренерів. *Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування* : матеріали наук. семінару (м. Дніпро, 9 груд. 2016 р.). Дніпро : Дніпропетровський держ. ун-т внутрішніх справ ; Ліра ЛТД, 2017. С. 146–149.
58. Сучасний тлумачний словник української мови : 65 000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. Харків : ВД «ШКОЛА», 2006. 1008 с.
59. Брокгауз Ф. А., Эфрон И. А. Энциклопедический словарь. Санкт-Петербург : Типография Акц. общ. «Издательское дело», Брокгауз-Эфрон, 1900. Т. 31 : София — Статика. 475 с.
60. Основы физической культуры в вузе. URL: http://cnit.ssau.ru/kadis/osnov_set/tema6/p5_1.htm (дата звернення: 24.07.2019).
61. Алексеев С. В. Олимпийское право. Правовые основы олимпийского движения : учебник для студентов вузов, обучающихся по направлениям «Юриспруденция» и «Физическая культура и спорт» / под ред. П. В. Крашенинникова. Москва : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2012. 687 с.
62. Ющик О. О. Спорт як інституційний об'єкт права. *Юридичний науковий електронний журнал Запорізького національного університету*. 2017. № 6. С. 50–53. URL: http://lsej.org.ua/6_2017/6_2017.pdf (дата звернення: 01.10.2019).
63. Тихомиров Ю. А. Проблемы активизации политических институтов. *Советское государство и право*. 1986. № 6. С. 14–21.
64. Корнфорт М. Открытая философия и открытое общество / пер. с англ.; вступ. ст. и общ. ред. И. С. Нарского. Москва : Прогресс. 1972. 532 с.
65. Воротилин Е. А. Онтология права в теории институционализма. *Правоведение*. 1990. № 5. С. 42–47.
66. Добренъков В. И., Кравченко А. И. Фундаментальная социология : в 15 т. Москва : ИНФРА-М, 2007. Т. 14 : Власть. Государство. Бюрократия. 964 с.
67. Марчуков И. Бодибилдинг — спорт или искусство? Или нанесение вреда здоровью? *ШколаЖизни.ру : журнал*. Санкт-Петербург : Изд-во ООО «МЕДИО», 2007. URL: <https://shkolazhizni.ru/sport/articles/7309/> (дата звернення: 25.03.2019).
68. Керимов Д. А. Общенаучная методология и методология права : *Теоретико-методологические проблемы права*. Москва : ИКД «Зерцало-М», 2007. 392 с.

69. Карбонье Ж. Юридическая социология / пер. с фр; пер. и вступ. ст. В. А. Туманова. Москва : Прогресс, 1986. 352 с.
70. Ющик О. О. Спортивне право з точки зору юридичної соціології. *Запоріжжя : Спортивне право України: сучасний стан і перспективи розвитку*: тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 19 жовт. 2018 р.) / за заг. ред. М. О. Ткалича. Запоріжжя. 2018. С. 68–71.
71. Після перемоги тенісиста оштрафували на \$20000 за недостатнє старання. *СЕГОДНЯ.ua*. 2015. URL: <https://ukr.segodnya.ua/sport/tennis/posle-pobedy-tennisista-oshtrafovali-na-20-000-za-nedostatok-staraniya-626816.html> (дата звернення: 25.03.2019).
72. Конвенція Ради Європи проти маніпулювання спортивними змаганнями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_c01 (дата звернення: 14.06.2019).
73. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юридична думка, 2012. 1020 с.
74. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.
75. Прокопец М. А. Спортивная ответственность и спортивные санкции. *Спортивное право: перспективы развития* : материалы междунар. науч.-практ. конф. (г. Москва, 29 июня 2007 г.). Москва. 2007. С. 131–135.
76. Ющик О. О. До питання про юридичну відповідальність спортсменів за порушення правил спортивних змагань. *Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17–18 лип. 2015 р.). Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2015. С. 9–12.
77. Ющик О. О. Інтегративна природа нормативного регулювання у сфері спорту. *Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті інтеграційних процесів* : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 28 берез. 2018 р.). Запоріжжя. 2018. С. 22–24.
78. Закони гри ФІФА, затверджені в березні 2018 року / International Football Association Board (IFAB). 2018. URL: <https://resources.fifa.com/image/upload/laws-of-the-game-2018-19.pdf?cloudid=khhloe2xoi-guна8juxw3> (дата звернення: 14.06.2019).
79. Ющик О. І. Правова реформа: загальне поняття, проблеми здійснення в Україні : монографія. Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. 190 с.
80. Ющик О. І. Теоретичні основи законодавчого процесу : монографія. Київ : Парламентське вид-во, 2004. 519 с.

81. Ющик А. И. Диалектика права. Кн. 1 : Общее учение о праве (Критический анализ общеправовых понятий). Киев : Ред. журн. «Право Украины» ; Ін Юре, 2013. Ч. 1. 456 с.
82. Лейст О. Э. Методологические проблемы соотношения государства и права : *Теоретико-методологические проблемы права*. Москва : ИКД «Зерцало-М», 2007. 392 с.
83. Пугачева А. С., Васькевич В. П., Селезнева Е. А. Онтология права: обычай как источник спортивного права. *Экономические и гуманитарные исследования регионов*. 2016. № 1. С. 90–93.
84. Ющик А. А. О предметной сфере спортивного права. *Leges si Viata*. 2019. № 10. С. 207–210.
85. Мисюрин И. В. Особенности правового регулирования трудовых отношений профессиональных спортсменов в командных видах спорта : дис. ... канд. юрид. наук. Челябинск, 2005. 217 с.
86. Тонковидова А. В., Еремина Е. А., Битарова Л. Г. Философские аспекты феноменов спортивной деятельности. *Физическая культура, спорт — наука и практика*. 2018. № 2. С. 61–66.
87. Про фізичну культуру і спорт : Закон України (у ред. від 16.07.2019 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 7. Ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12> (дата звернення: 05.09.2019).
88. О физической культуре и спорте в Российской Федерации : Федеральный закон. *Собрание законодательства Российской Федерации*. 2007. № 50. Ст. 6242. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102118584> (дата звернення: 24.07.2019).
89. Гусов К. Н., Циндяйкина Е. П., Цыпкина И. С. Особенности трудового договора с отдельными категориями работников : науч.-практ. пособие. Москва : Проспект, 2011. 176 с.
90. Пеньков Е. М. Социальные нормы — регуляторы поведения личности. Некоторые вопросы методологии и теории. Москва : Мысль, 1972. 198 с.
91. Кудрявцев В. Н. Право и поведение. Москва : Юрид. лит., 1978. 192 с.
92. Грицанов А. А. Новейший философский словарь. Минск : Издатель В. М. Скакун, 1998. 896 с.
93. Краткий словарь по философии / под общ. ред. И. В. Блауберга, И. К. Пантина. 4-е изд. Москва : Политиздат, 1982. 431 с.
94. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка : в 2 т. 8-е изд., стереотип. Москва : Рус. яз. — Медиа, 2007. Т. 2 : Панцирь — Ящур. 559 с.
95. Современный толковый словарь русского языка / гл. ред. С. А. Кузнецов. Санкт-Петербург : Норинт, 2007. 960 с.
96. Сіренко В. Ф. Інтереси і влада / рос. мова. Київ : Оріяни, 2006. 536 с.

97. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права і держави : навч. посібник. 3-є вид., зі змін. й допов. Київ : ІСДО, 1995. 172 с.
98. Марченко М. Н. Проблемы теории государства и права : учебник. Москва : ТК Велби ; Проспект, 2006. 768 с.
99. Явич Л. С. Общая теория права. Ленинград : Изд-во Ленинградского университета, 1976. 286 с.
100. Нормы советского права. Проблемы теории / под ред. М. И. Байтина и В. К. Бабаева. Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1987. 248 с.
101. Теорія держави і права : навч. посібник / С. К. Бостан, С. Д. Гусарєв, Н. М. Пархоменко та ін. Київ : ВЦ «Академія», 2013. 348 с.
102. Красавчиков О. А. Система права и система законодательства: гражданско-правовой аспект. *Правоведение*. 1975. № 2. С. 62–71.
103. Євграфова Є. П. Об'єктивність права: проблеми теорії і реальність : монографія. Київ : Парламентське вид-во, 2014. 416 с.
104. Дробницкий О. Г. Понятие морали. Историко-критический очерк. Москва : Наука, 1974. 386 с.
105. Розенталь М. М. Принципы диалектической логики. Москва : Изд-во социально-экономической лит., 1960. 478 с.
106. Івакін О. А. Діалектична філософія : монографія. Одеса : Юрид. літ. 2003. 352 с.
107. Жеребкін В. Є. Логіка : підручник. 9-те вид., стереотип. Київ : Т-во «Знання» ; КОО, 2006. 255 с.
108. Алексеев С. В. Международное спортивное право: учебник. Москва : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2008. 895 с.
109. Луппова А. В. Международное спортивное право как отрасль современного публичного права: история и перспективы развития. *Вестник ТИСБИ*. 2010. № 4. С. 109–118.
110. Ющик О. О. Видове визначення поняття спортивного права. *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 18–19 жовт. 2019 р.). Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2019. С. 13–16.
111. Іглин А. В. Роль международных принципов в развитии спортивного права. *Вестник Университета им. О. Е. Кутафина*. 2015. № 4. С. 150–154.
112. Опришко В. Ф. Міжнародне економічне право і процес: монографія. Київ : Парламентське вид-во, 2014. 518 с.
113. Гостев Р. Г., Гостева С. Р. Динамичное развитие и совершенствование спортивного права — важнейшая составляющая ответа на вызовы современного спорта. *Культура физическая и здоровье*. 2013. № 2 (44). С. 88–96. Рец. на кн.: Алексеев С. В. Спортивное право России: учебник. Москва : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2005, 2007, 2012.

114. Конверський А. Є. Логіка (традиційна та сучасна) : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 535 с.
115. Костюченко О. А. До питання формування національного спортивного законодавства. *Вісник Академії адвокатури*. 2012. № 3 (25). С. 90–94.
116. Процик І. Термінологія спортивного права. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Проблеми української термінології». 2010. № 675. С. 171–174.
117. Пархоменко Н. М. Концептуальні основи теорії джерел права. *Право України*. 2017. № 6. С. 9–16.
118. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
119. Про підтримку олімпійського, паралімпійського руху та спорту вищих досягнень в Україні : Закон України (у ред. від 03.07.2018 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 43. Ст. 370. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1954-14> (дата звернення: 05.09.2019).
120. Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань : Закон України від 03.11.2015 р. № 743-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 51. Ст. 472. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/743-19> (дата звернення: 05.09.2019).
121. Про антидопінговий контроль у спорті : Закон України від 07.02.2017 р. № 1835-VIII (у ред. від 04.11.2018 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 11. Ст. 102. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-19> (дата звернення: 05.09.2019).
122. Про ратифікацію Європейської конвенції про насильство та неналежну поведінку з боку глядачів під час спортивних заходів, і зокрема футбольних матчів : Закон України від 15.11.2001 р. № 2791-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 7. Ст. 53. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2791-14> (дата звернення: 05.09.2019).
123. Про ратифікацію Міжнародної конвенції про боротьбу з допінгом у спорті : Закон України від 03.08.2006 р. № 68-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 41. Ст. 353. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68-16> (дата звернення: 05.09.2019).
124. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи проти маніпулювання спортивними змаганнями : Закон України від 16.11.2016 р. № 1752-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 52. Ст. 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1752-19> (дата звернення: 05.09.2019).
125. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р. (у ред. від 04.11.2018 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 30.06.2019).
126. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. (у ред. від 25.09.2019 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50–51. Ст. 572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 28.09.2019).
127. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. Т. 2 : Д–Й. 744 с.
128. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. (у ред. від 27.06.2019 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 30.06.2019).
129. Котюк В. О. Теорія права: Курс лекцій : навч. посібник для юрид. ф-тів вузів. Київ : Вентурі, 1996. 208 с.
130. Бобровник С. В. Система законодавства України: актуальні проблеми та перспективи розвитку. Київ : Наукова думка, 1994. 121 с.
131. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
132. Теорія держави і права : підручник / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право. 2015. 368 с.
133. Дудар С. К. Теоретичні проблеми визначення юридичного терміна «законодавство» у вітчизняній юридичній науці. *Право і суспільство*. 2014. № 2. С. 3–9.
134. Нерсисянц В. С. Право и закон. Из истории политических учений. Москва : Наука, 1983. 366 с.
135. Краткий юридический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. Москва : Институт новой экономики, 2005. 1088 с.
136. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1 : А–Г. 672 с.
137. Окрема думка судді Конституційного Суду України Савенка М. Д. у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа № 12-рп/1998). 09.07.1998 р. URL: <http://www.ccu.gov.ua/docs/391> (дата звернення: 24.07.2019).
138. Про призначення державних стипендій видатним діячам фізичної культури і спорту : Указ Президента України від 12.10.2015 р. № 577/2015. *Урядовий кур'єр*. 2015. № 195. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/577/2015> (дата звернення: 05.09.2019).

139. Про збільшення розміру та кількості стипендій Президента України для видатних спортсменів та їх тренерів : Указ Президента України від 21.07.2008 р. № 642/2008 (у ред. від 25.09.2011 р.). *Урядовий кур'єр*. 2008. № 133. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/642/2008> (дата звернення: 05.09.2019).
140. Про позбавлення стипендій Президента України для видатних спортсменів та тренерів України з олімпійських видів спорту : Указ Президента України від 07.07.2015 р. № 395/2015. *Урядовий кур'єр*. 2015. № 122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/395/2015> (дата звернення: 05.09.2019).
141. Про позбавлення стипендій Президента України для видатних спортсменів із паралімпійських і дефлімпійських видів спорту та їх тренерів : Указ Президента України від 09.02.2015 р. № 64/2015. *Урядовий кур'єр*. 2015. № 26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2015> (дата звернення: 05.09.2019).
142. Про стипендії Президента України для дітей з інвалідністю, які мають високі досягнення у всеукраїнських спортивних змаганнях, та їх тренерів : Указ Президента України від 30.07.2019 р. № 561/2019. *Урядовий кур'єр*. 2019. № 145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561/2019> (дата звернення: 05.09.2019).
143. Про Національну доктрину розвитку фізичної культури і спорту : Указ Президента України від 28.09.2004 р. № 1148/2004 (у ред. від 20.11.2005 р.). *Урядовий кур'єр*. 2004. № 189. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1148/2004> (дата звернення: 05.09.2019).
144. Про державну підтримку розвитку фізичної культури і спорту в Україні : Указ Президента України від 22.06.1994 р. № 334/94. *Урядовий кур'єр*. 1994. № 98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/334/94> (дата звернення: 05.09.2019).
145. Про День фізкультури і спорту : Указ Президента України від 29.06.1994 р. № 340/94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/340/94> (дата звернення: 05.09.2019).
146. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку фізичної культури, спорту вищих досягнень та резервного спорту : постанова Кабінету Міністрів України від 29.02.2012 р. № 152 (у ред. від 22.08.2019 р.). *Урядовий кур'єр*. 2012. № 46. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/152-2012-%D0%BF> (дата звернення: 05.09.2019).
147. Про заохочення спортсменів і тренерів з олімпійських та неолімпійських видів спорту : постанова Кабінету Міністрів України від 04.02.2016 р. № 91 (у ред. від 23.03.2019 р.). *Урядовий кур'єр*. 2016.

- № 49. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/91-2016-%D0%BF> (дата звернення: 05.09.2019).
148. Угода між Урядом України та Урядом Латвійської Республіки про співробітництво в сфері освіти, науки, молоді та спорту : постанова Кабінету Міністрів України від 06.06.2018 р. № 463. *Офіційний вісник України*. 2019. № 35. Ст. 1251. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428_003-17 (дата звернення: 05.09.2019).
149. Правила спортивних змагань з альпінізму : наказ Міністерства молоді та спорту України від 23.10.2018 р. № 4894. *Офіційний вісник України*. 2018. № 96. Ст. 3190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1307-18> (дата звернення: 05.09.2019).
150. Ющик О. О. Спортивне право: визначення поняття в контексті правової системи. *Право України*. 2019. №10. С. 267–277.
151. Ющик О. О. Джерела права в контексті визначення галузі спортивного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право»*. 2019. Т. 1, № 58. С. 56–60.
152. Конституція (Основний Закон) України від 20.04.1978 р. (із змін до 1994 р.). *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1978. № 18. Ст. 268. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09> (дата звернення: 14.06.2019).
153. Куян І. А. Суверенітет: проблеми теорії і практики: конституційно-правовий аспект : монографія. Київ : ВЦ «Академія», 2013. 560 с.
154. Скрипнюк О. В. Конституція України та її функції: проблеми теорії та практики реалізації. До десятої річниці прийняття Конституції України. Київ : Академія правових наук України, 2005. 168 с.
155. Воробьєва Л. В. Медицинское право : учеб. пособие. Тамбов : Изд-во ГОУ ВПО ТГТУ, 2010. 80 с.
156. Питання Міністерства України у справах молоді і спорту : постанова Кабінету Міністрів України від 03.10.1991 р. № 242. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/242-91-%D0%BF> (дата звернення: 05.09.2019).
157. Про зміни в системі центральних органів виконавчої влади України : Указ Президента України від 26.07.1996 р. № 596/96. *Урядовий кур'єр*. 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/596/96> (дата звернення: 05.09.2019).
158. Про Положення про Державний комітет України з фізичної культури і спорту : Указ Президента України від 14.11.1996 р. № 1078/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1078/96> (дата звернення: 05.09.2019).
159. Про зміни у структурі центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 15.12.1999 р. № 1573/99. *Офіційний вісник*

- України. 1999. № 50. Ст. 2435. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1573/99> (дата звернення: 05.09.2019).
160. Про заходи щодо забезпечення реалізації державної політики у галузі туризму : Указ Президента України від 14.12.2001 р. № 1213/2001. *Урядовий кур'єр*. 2001. № 235. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213/2001> (дата звернення: 05.09.2019).
161. Про Міністерство України у справах молоді та спорту : Указ Президента України від 26.02.2005 р. № 381/2005. *Урядовий кур'єр*. 2005. № 41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381/2005> (дата звернення: 05.09.2019).
162. Про Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту : Указ Президента України від 18.08.2005 р. № 1176/2005. *Урядовий кур'єр*. 2005. № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1176/2005> (дата звернення: 05.09.2019).
163. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 09.12.2010 р. № 1085/2010 (у ред. від 21.01.2014 р.). *Урядовий кур'єр*. 2010. № 234. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010> (дата звернення: 05.09.2019).
164. Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 28.02.2013 р. № 96/2013. *Урядовий кур'єр*. 2013. № 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96/2013> (дата звернення: 05.09.2019).
165. Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2019 р. № 829. *Урядовий кур'єр*. 2019. № 167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/829-2019-%D0%BF> (дата звернення: 28.09.2019).
166. Про Міністерство культури, молоді та спорту України : положення 2019 р. URL: <http://195.78.68.90/6de8feda/docs/543f7f5c/Dodatok.pdf> (дата звернення: 18.10.2019).
167. Риндюк В. І. Проблеми законодавчої техніки в Україні: теорія та практика : монографія / відп. ред. О. І. Ющик. Київ : Юрид. думка, 2012. 272 с.
168. Теплюк М. О., Ющик О. І. До проблеми якості закону України як джерела права. *Право України*. 2017. № 6. С. 17–26.
169. Про фізичну культуру і спорт : Закон України (у ред. від 08.06.2007 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 14. Ст. 80. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12/ed20070608> (дата звернення: 05.09.2019).
170. Рішення Конституційного Суду України від 20.03.2002 р. № 5-рп/2002 (справа щодо пільг, компенсацій і гарантій). *Вісник Конституційного*

- Суду України*. 2002. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-02> (дата звернення: 11.05.2019).
171. Нагих С. И. Основные акты Совета Европы о физической культуре и спорте и борьба с коррупцией в сфере спорта. *Социология и коррупция* : материалы науч.-практ. конф. (г. Москва, 20 марта 2003 г.). Москва : РНОПЭ. 2003. С. 222–223.
172. Понкин И. В. Правонарушения спортивных болельщиков на массовых зрелищных спортивных мероприятиях: зарубежные подходы к формулированию сути деяний. *Спортивное право*. Москва : Статут. 2013. № 6. С. 25–29.
173. Соловьев А. А. Систематизация законодательства о спорте (российский и зарубежный опыт) : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Москва, 2011. 440 с.
174. Дроздова Е. К., Калашникова Е. Б. Актуальные проблемы спортивного права. *OlymPlus. Гуманитарная версия*. 2016. № 1. С. 56–57.
175. Сахарова А. Ю. Феномен «мягкого права» на примере правового регулирования отношений в сфере защиты окружающей среды и спортивного права. *Вопросы студенческой науки*. 2019. Апр. № 4 (32). С. 399–403.
176. Петровська О. К. Корпоративна нормотворчість: загальнотеоретична характеристика : дис. ... д-ра. філософ. : 081 «Право». Харків, 2020. С. 98.
177. Зелепукин Р. В. К вопросу о месте и значении актов корпоративного характера в системе источников спортивного права. *Актуальные проблемы государства и права*. 2018. Т. 2. № 6. С. 16–23.
178. Буянова М. О. К вопросу о предмете спортивного права. *Право. Журнал Высшей школы экономики*. 2019. № 1. С. 158–175.
179. Князев С. С. Спортивное право в правовой системе России: статус, принципы, источники. *Вестник ВГУ. Серия: «Право»*. 2020. № 2. С. 306–316.
180. Алланина Л. М. К вопросу совершенствования спортивного права. *Журнал «Право и практика»*. 2019. С. 276–278.
181. Лапшин И. Е., Демьянова Л. М., Зайцев В. В. Международно-правовое регулирование спорта в сфере. *Северо-Кавказский юридический вестник*. 2019. № 4. С. 119–120.
182. Ведешкина Т. П. Место и роль актов общероссийских спортивных федераций в системе источников трудового права. *Электронное приложение к «Российскому юридическому журналу»*. 2020. № 3. С. 65–69.
183. Джантаев Х. М. Международный Олимпийский Комитет и его регламенты в системе международного права. *Вестник РУДН. Серия: «Юридические науки»*. 2011. № 1. С. 136–145.

Наукове видання

ЮЩИК Олексій Олексійович

**СПОРТИВНЕ ПРАВО:
поняття та формування
в національній правовій системі**

Монографія

Коректор *О. В. Томина*

Технічне редагування та комп'ютерна верстка
О. П. Хлопової

Підписано до друку 26.02.2023.

Формат 60×84/16.

Ум. друк. арк. 16,28. Обл.-вид. арк. 14,59.

Наклад 300 прим. Вид. № 1373.

Державне підприємство —
Видавництво Верховної Ради України
(Парламентське видавництво)

04053, м. Київ-53, Несторівський провулок, 4

тел. 272-24-77, факс 272-10-18

E-mail: radabook@gmail.com

Свідоцтво Держкомінформу України ДК № 2759 від 07.02.2007 р.

ФОП Гудзинський В. Є.

Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України
ХК № 269 від 23.11.2010 р.